

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Zmiany w sektorze
żywnościowym
po rozszerzeniu UE***

nr 57

Warszawa 2007

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

***Zmiany w sektorze
żywnościowym
po rozszerzeniu UE***

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Warszawa 2007

Pracę zrealizowano w ramach tematów:

Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa
w zadaniach:

*Ocena stanu polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do UE,
Ocena wpływu Wspólnej Polityki Rolnej na rynki rolne,
Ocena zmian konkurencyjności polskich producentów żywności na wspólnym rynku europejskim i na rynkach innych krajów;*

Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój regionów wiejskich w pierwszych latach członkostwa. Ogólna koncepcja wsparcia tego rozwoju w latach 2007-2013 środkami funduszy strukturalnych i funduszu kohezji
w zadaniach:

*Analiza przebiegu realizacji i skutków programów PROW i SOP,
Koncepcja wsparcia w latach 2007-2013 rozwoju regionów wiejskich środkami funduszy strukturalnych i funduszu kohezji.*

Celem pracy jest poznanie i identyfikacja zjawisk, jakie w latach 2001-2006 wystąpiły w sektorze żywnościowym nowych krajów członkowskich UE w okresie integrowania z Unią.

Tłumaczenie artykułów zagranicznych z języka angielskiego
dr Witold Czartoryski

Redakcja
*mgr Jadwiga Drożdż
dr inż. Robert Mroczek
dr Iwona Szczepaniak*

Opracowanie komputerowe
mgr Anna Staszczak

Korekta
*Krzysztof Kossakowski
Krystyna Mirkowska*

Redakcja techniczna
Leszek Ślipski

Projekt okładki
AKME Projekty Sp. z o.o.

ISBN 978-83-89666-93-2

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy
00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984
tel.: (0·prefiks·22) 50 54 444, faks: (0·prefiks·22) 50 54 636
e-mail: dw@ierigz.waw.pl, <http://www.ierigz.waw.pl>*

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Nakład: 500 egz.

Druk: Dział Wydawnictw IERiGŻ-PIB

Oprawa: UWIPAL

Spis treści

Wstęp	7
<i>prof. dr hab. Roman Urban</i>	
Stan polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu do Unii Europejskiej	11
<i>dr inż. Robert Mroczek, prof. dr hab. Roman Urban</i>	
Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rynki rolne w Polsce	21
<i>dr Sławomir Gburczyk</i>	
Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego po wejściu do Unii Europejskiej	30
<i>dr Iwona Szczepaniak</i>	
Fundusze publiczne źródłem finansowania inwestycji w polskim przemyśle spożywczym	41
<i>dr Marek Wigier</i>	
Znaczenie programów współfinansowanych ze środków UE dla polskiej gospodarki żywnościowej i regionów wiejskich	49
<i>dr Janusz Rowiński</i>	
Przemysł spożywczy w Republice Czeskiej	67
<i>doc. dr inż. Dušan Vaněk, dr inż. Josef Mezera, mgr inż. Lenka Mejstříková</i>	
Doświadczenia węgierskiego sektora rolno-spożywczego związane z integracją z UE	94
<i>dr Norbert Potori, dr Levente Nyárs</i>	
Stan rolnictwa na Słowacji w trzy lata po akcesji do UE	123
<i>doc. dr inż. Gejza Blaas, dr inż. Marian Božík</i>	

Bułgarski przemysł spożywczy w okresie przedakcesyjnym – trendy i wyzwania	148
<i>dr Tsvetana Kovacheva, dr Izide Petrova, dr Nona Malamova, dr Plamena Yovchevska</i>	
Rumuński sektor rolno-spożywczy – czy dobrze został przygotowany do członkostwa w UE?	162
<i>prof. dr Dinu Gavrilescu, dr Dan Marius Voicilas</i>	
Rozwój sektora żywnościowego po akcesji Litwy do UE	187
<i>dr R. Melnikienė, A. Gapšys, T. Petuchova, D. Mikelionytė, dr V. Bradūnas, dr V. Vaikutis, I. Lukošiuatė, A. Motova</i>	
Wpływ akcesji do UE na łotewski sektor żywnościowy	230
<i>dr Inguna Gulbe, dr Ligita Melece, Juris Hazners dr Csaba Jansik</i>	
Stan słoweńskiego sektora żywnościowego po akcesji do UE	248
<i>dr Tina Volk, dr Miroslav Rednak dr Emil Erjavec</i>	

Wstęp

Przedstawiona publikacja zawiera materiały przygotowane na Konferencję pt. „Zmiany w sektorze żywnościowym po rozszerzeniu UE”, zorganizowaną przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy w ramach Programu Wieloletniego w Wigrach w dniach 13-16 czerwca 2007 roku. Celem tej konferencji było poznanie i identyfikacja zjawisk, jakie w latach 2001-2006 wystąpiły w sektorze żywnościowym nowych krajów członkowskich UE w okresie integrowania z Unią, a także ocena trwałości tych zjawisk, podobieństw i różnic między tymi krajami oraz wpływu na nie uwarunkowań lokalnych (i regionalnych) i globalnych. Przedmiotem konferencji była także dyskusja na temat wpływu zmian WPR oraz procesów liberalizacji i globalizacji na rolnictwo i gospodarkę żywnościową nowych 12 krajów członkowskich.

Podstawą identyfikacji i ocen dostosowań sektora żywnościowego do integracji z Unią Europejską są prezentacje stanu i rozwoju tego sektora w nowych krajach członkowskich UE w okresie integrowania z UE-15. W prezentacjach przedstawiciele nowych krajów członkowskich przedstawili w szczególności:

- zmiany krajowego popytu na żywność i napoje,
- rozwój handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi, szczególnie z innymi krajami UE,
- zmiany poziomu i struktury produkcji i podaży produktów rolnictwa,
- zmiany cen produktów rolnictwa i cen detalicznych żywności,
- rozwój przemysłowej produkcji żywności i napojów (tempo, kierunki zmian, przemiany struktur produkcyjnych),
- stan dostosowań zakładów przetwórczych do standardów unijnych i stosowania wymaganych systemów zapewnienia bezpieczeństwa żywności,
- poziom i dynamikę inwestycji w przemyśle spożywczym, łącznie z inwestycjami zagranicznymi i źródłami finansowania,
- stan i zmiany struktury przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, rolę małych i średnich przedsiębiorstw,
- rolę pomocy publicznej (w tym funduszy strukturalnych) w procesie ewolucji sektora żywnościowego.

Odpowiednie prezentacje, opisujące wyżej wymienione zjawiska, przygotowały ośrodki badawcze z dziewięciu nowych krajów członkowskich, a mianowicie:

1. Czechy – Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa (Research Institute of Agricultural Economics),
2. Węgry – Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa (The Agricultural Economics Research Institute – AKI),
3. Słowacja – Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa i Żywności (Research Institute of Agricultural and Food Economics),
4. Bułgaria – Narodowe Centrum Nauk Rolniczych, Instytut Ekonomiki Rolnictwa (National Centre for Agricultural Sciences, Institute of Agricultural Economics),
5. Rumunia – Akademia Rumuńska – Instytut Gospodarki Rolnej (Institute of Agricultural Economics),
6. Litwa – Litewski Instytut Ekonomiki Rolnictwa (Lithuanian Institute of Agrarian Economics),
7. Łotwa – Łotewski Państwowy Instytut Gospodarki Rolnej (Latvian State Institute of Agrarian Economics),
8. Słowenia – Instytut Rolnictwa Słowenii (Agricultural Institute of Slovenia),
9. Polska – Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy.

Nowe kraje członkowskie UE różnią się istotnie od starych członków Unii oraz między sobą. Są to przede wszystkim kraje w większości małe i średnie, o znacznie mniejszym potencjale ludnościowym i gospodarczym niż kraje Unii przed 1 maja 2004 roku. Wśród 12 nowych członków Unii jest aż 5 krajów bardzo małych, mających mniej niż 2,5 mln mieszkańców czy też mniej niż 2,5 mln ha użytków rolnych, a wartość PKB nie przekracza 25 mld euro (według parytetu siły nabywczej walut). Następnymi trzema nowymi członkami UE można zaliczyć także do małych państw, gdyż liczba ich mieszkańców mieści się w przedziale 3,5-7,7 mln osób, użytkują od 2,5 do 5 mln ha użytków rolnych, a wartość PKB wynosi od 40 do 70 mld euro. Jedynie cztery kraje można zaliczyć do średniej wielkości. Są to Czechy, Węgry, Rumunia i Polska, w których liczba ludności przekracza 10 mln, każde z nich ma ponad 4 mln ha, a wartość PKB mieści się w przedziale 90-270 mld euro. Łącznie 12 nowych członków UE ma:

- 103,3 mln mieszkańców, tj. 21% potencjału ludnościowego całej UE-27,
- 56,2 mln ha użytków rolnych, tj. 28,5% ziemi użytkowej w całej UE-27,
- oraz ok. 980 mld euro PKB mierzonego siłą nabywcza walut, tj. tylko 8,7% potencjału gospodarczego UE-27.

W tej grupie największym krajem jest Polska, która reprezentuje ok. 35-40% potencjału UE-12.

Średni poziom rozwoju gospodarczego nowych członków UE jest ponad dwukrotnie niższy niż starych członków. W porównaniu do średniej wartości PKB w UE-27 w przeliczeniu na 1 mieszkańca mierzonej parytetem siły nabywczej wynosi:

- w Rumuni i Bułgarii 33-34%,
- w Łotwie, Polsce i Litwie 48-52%,
- w Słowacji, Estonii i Węgrzech 57-63%,
- w Czechach, Słowenii, na Cyprze i Malcie 75-85%.

Tylko w tych ostatnich czterech krajach poziom rozwoju gospodarczego jest podobny jak w najuboższych starych członkach Unii, tj. Grecji i Portugalii.

Równocześnie nowi członkowie UE charakteryzują się bardzo wysokim tempem wzrostu gospodarczego. W latach 2004-2006 średni roczny przyrost PKB w UE-12 wynosił prawie 6%, w tym:

- aż 10% w Łotwie i Estonii,
- a poniżej 5% tylko w Słowenii, Polsce i na Węgrzech.

Prognozy przewidują, że wysokie tempo wzrostu gospodarczego w nowych krajach członkowskich utrzyma się także w latach 2007-2008. Osiągają one wskaźniki wzrostu gospodarczego ok. 3 razy wyższe niż w krajach UE-15. Nowi członkowie Unii wyróżniają się także wyższą inflacją (średnio ok. 5% rocznie) i dużym deficytem na rachunku bieżącym (5 krajów ponad 10%). Pod tym względem najlepsze wskaźniki osiąga Polska (inflacja i deficyt ok. 2%).

Potencjał rolnictwa nowych członków UE jest wyższy niż ich potencjał gospodarczy. Świadczą o tym nie tylko duże zasoby ziemi rolnej, ale także wysoki udział tych członków w produkcji głównych produktów rolnictwa. Wynosił on, bowiem (w 2005 r.):

- 29% w produkcji zbóż,
- 17% w produkcji buraków,
- 19% w produkcji warzyw,
- 13% w produkcji owoców,

- 16,5% w produkcji mięsa,
 - z tego:
 - 17,3% wieprzowego,
 - 21,0% drobiowego,
- 19,5% produkcji mleka.

W rozszerzonej UE znaczącym producentem żywności jest tylko Polska. Nasz kraj zajmuje 3 pozycję w Unii w produkcji zbóż, buraków i warzyw, czwartą w produkcji rzepaku, mięsa wieprzowego i drobiowego oraz mleka. Ponadto Polska jest pierwszym w Unii producentem ziemniaków i szóstym owoców.

Przemysł spożywczy starej UE jest bardziej rozwinięty niż w krajach nowych członków. Wartość produkcji tego przemysłu w UE-15 w cenach bieżących w 2005 roku wynosiła około 720 mld euro, a w 12 krajach przyjętych do UE ok. 65 mld euro. Łącznie w cenach porównywalnych, tj. po skorygowaniu kursu walut parytetem siły nabywczej w 27 krajach UE, wynosi ona ok. 850 mld euro. Wśród tych krajów największą wartość produkcji osiąga polski przemysł spożywczy (ok. 30 mld euro według kursu lub 55 mld euro według parytetu), co czyni Polskę szóstym w UE producentem żywności i napojów z udziałem ok. 6,5%.

Mimo relatywnie dużej produkcji nowi członkowie Unii w niewielkim stopniu uczestniczą w unijnym handlu produktami rolnictwa i przemysłu spożywczego. Eksport tych produktów z krajów UE-12 wynosił w 2005 roku zaledwie ok. 17,5 mld euro, co stanowi tylko 7,5% eksportu rolno-spożywczego całej UE-27. Równocześnie ma on szybką tendencję wzrostową, gdyż w ciągu 2 lat zwiększył się on o 50%. Eksporterami netto wśród nowych członków są tylko Polska, Węgry, Litwa i Bułgaria. Kraje te pełnią podobną rolę jak w starej Unii Francja oraz 4 inne państwa o intensywnym rolnictwie (Dania, Holandia, Belgia i Irlandia). Wartość eksportu żywności tych 5 państw wynosi łącznie 116 mld euro, a saldo wymiany 44,5 mld euro. Pozostałe kraje, zarówno starej, jak i nowej Unii są importerami netto, do których dostarczane są głównie produkty wymienionych eksporterów. Unię cechuje rozwinięta wymiana wewnętrzna, której wartość po stronie eksportu i importu wynosi łącznie po około 180 mld euro, co stanowi ponad 20% wartości produkcji przemysłu spożywczego całej Unii Europejskiej.

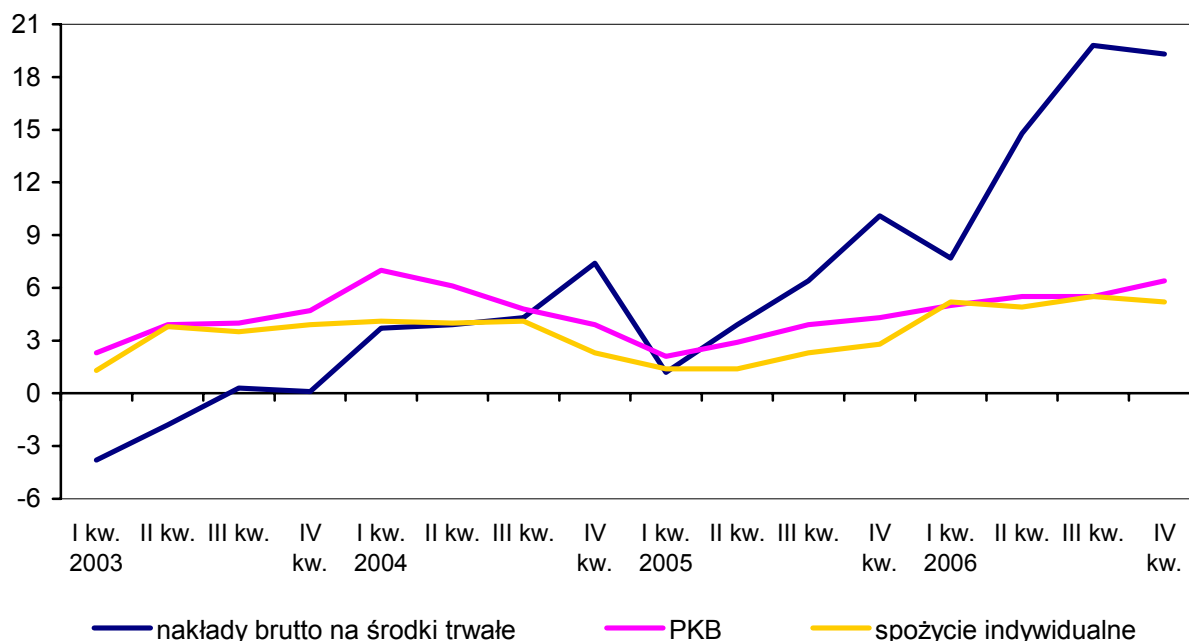
Stan polskiej gospodarki żywnościowej po wejściu do Unii Europejskiej

1. Stan makroekonomicznego otoczenia rolnictwa w okresie integrowania z Unią Europejską

Wejście Polski do Unii Europejskiej nastąpiło w korzystnej sytuacji dla polskiej gospodarki. Analiza wskaźników makroekonomicznych pozwala na wyodrębnienie trzech zasadniczych faz opisujących stan polskiej gospodarki w okresie integrowania z UE.

Okres przedakcesyjny (faza I) charakteryzował się ożywieniem gospodarczym. W roku poprzedzającym wejście Polski do UE tempo wzrostu PKB zwiększyło się prawie do 5% (rys. 1). W tym okresie wzrosły: realne płace o 2,4%, emerytury o 4,2%, spożycie indywidualne o 4%, a sprzedaż detaliczna o 9,5%. O przedakcesyjnym przyśpieszeniu decydował głównie rosnący popyt konsumpcyjny, pobudzany przez oczekiwane zwyżki cen (rys. 2).

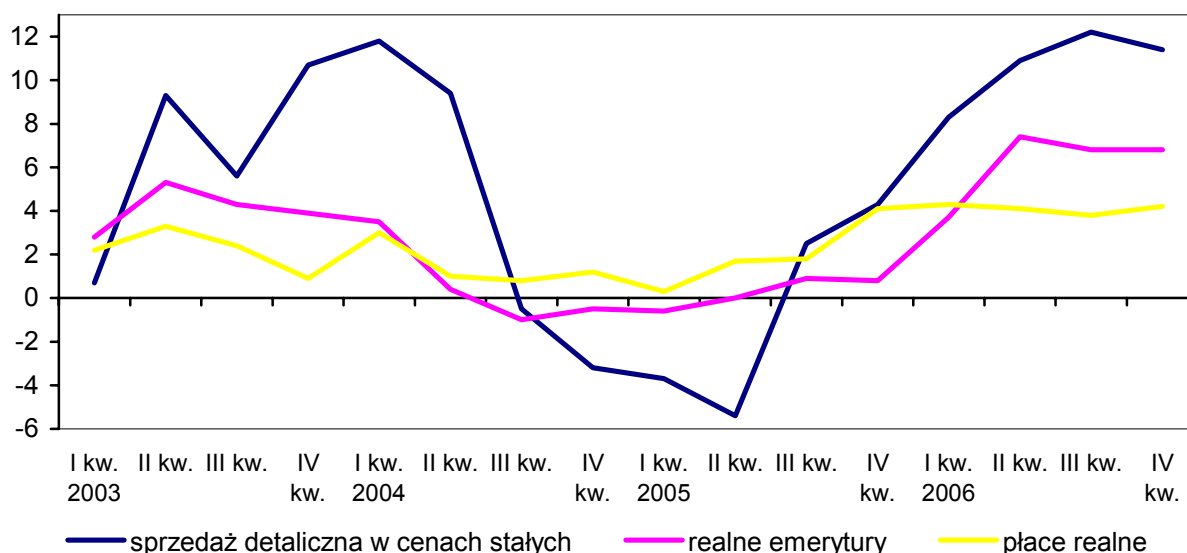
Rysunek 1. Stopa wzrostu PKB i spożycia indywidualnego
(w procentach stanu w analogicznym okresie roku poprzedniego)

Źródło: Biuletyn Statystyczny GUS 2004, nr 5; 2005, nr 5, 2006, nr 9 i 2007 nr 2.

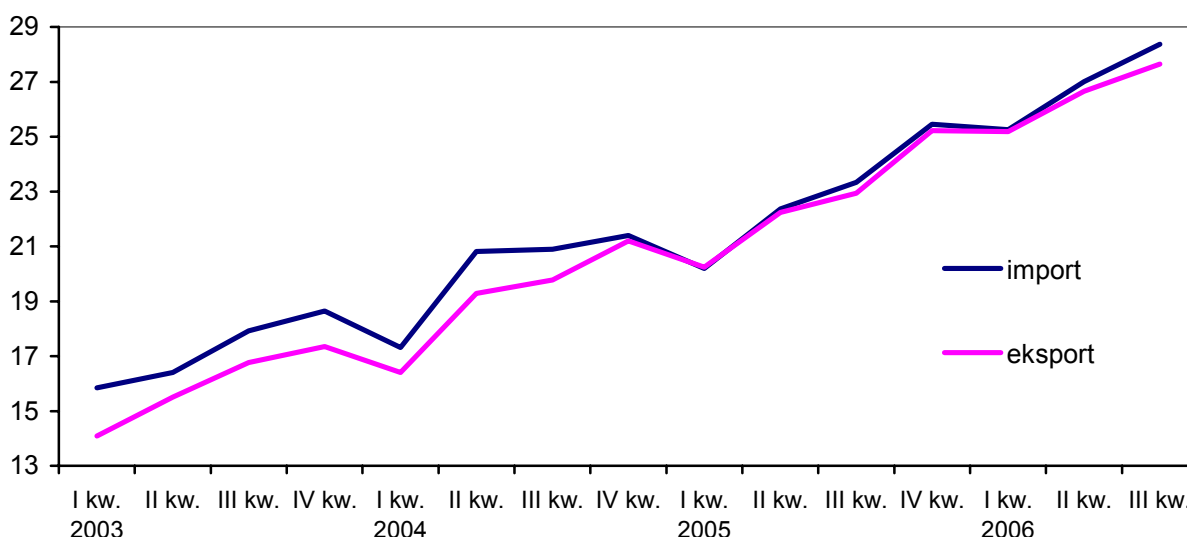
Pierwsze miesiące po wejściu Polski do UE (faza II) przyniosły kontynuację wysokiego 5% tempa wzrostu PKB przy równoczesnym obniżeniu tempa wzrostu krajowego popytu konsumpcyjnego. Motorem rozwoju gospodarczego w tych miesiącach był głównie szybko rosnący eksport (rys. 3).

Rysunek 2. Stopa wzrostu realnych płac i emerytur oraz sprzedaży detalicznej (w procentach)

Źródło: Biuletyn Statystyczny GUS 2004, nr 5; 2005, nr 5, 2006, nr 9 i 2007 nr 2.

Rysunek 3. Wartość eksportu i importu towarów i usług (w mld euro)

Źródło: Biuletyn Statystyczny GUS 2004, nr 5; 2005, nr 5; 2006, nr 9 i 2007, nr 2.

Powtórne poakcesyjne ożywienie gospodarcze (faza III) notuje się od połowy 2005 roku. Przyrost PKB w 2006 roku wyniósł 6,1%, a w I kw. 2007 roku

może przekroczyć 7% i 6% w całym roku. Ożywienie to ma stabilne podstawy, gdyż:

- wciąż jest wysokie tempo rozwoju eksportu (ok. 20% rocznie),
- wzrost gospodarczy poprawia sytuację dochodową ludności, gdyż płace realne zwiększają się w tempie ponad 4% rocznie, a sprzedaż detaliczna o ponad 10%,
- od połowy 2005 roku nastąpiło przyspieszenie inwestycyjne; nakłady na środki trwałe zwiększają się o ok. 10% rocznie.

Trwałą podstawę obecnego ożywienia gospodarczego tworzy, więc nie tylko rosnący eksport, ale także wysoka dynamika popytu konsumpcyjnego, jak i inwestycji.

Opisanym zmianom w polskiej gospodarce, wynikającym z przystąpienia do UE, towarzyszyły ponadto:

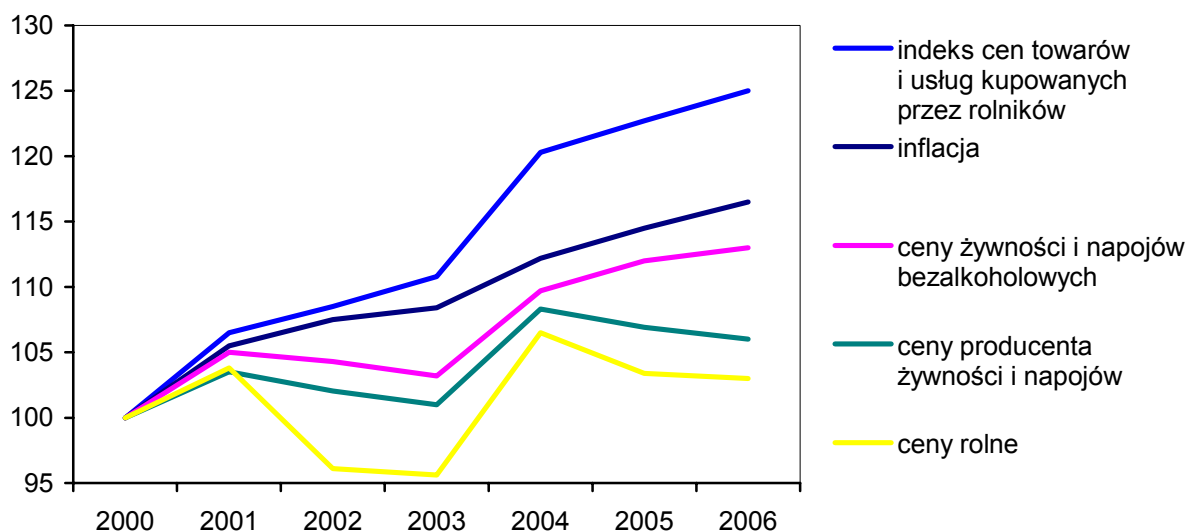
- poprawa salda między eksportem a importem towarów i usług; od początku 2005 roku do końca III kw. 2006 roku średni kwartalny deficyt wynosił ok. 265 mln euro, podczas gdy w latach 2003-2004 był on 4 razy większy,
- umacnianie waluty krajowej, szczególnie w relacji do euro; w połowie 2004 roku za euro płacono ok. 4,5 zł, a w całym 2006 roku poniżej 4 zł,
- niski poziom inflacji – poniżej 2% rocznie za wyjątkiem okresu II kw. 2004 r. – II kw. 2005 r.,
- spadek stopy bezrobocia z 20% w latach 2002-2003 do 14,4% w marcu 2007 r.,
- zmniejszenie deficytu budżetu państwa z ok. 40 mld zł rocznie w latach 2002-2004 do niespełna 30 mld zł w 2005 roku i nieco ponad 25 mld w 2006 roku,
- zwiększenie długu publicznego do kwoty 500 mld zł.

2. Rozwój cen w otoczeniu rynkowym rolnictwa i przemysłu spożywczego

Rozwój cen w otoczeniu rynkowym był i jest niekorzystny zarówno dla rolników, jak i przetwórców. Wskaźniki cen produktów rolnych i cen żywności były i są niższe od wskaźników inflacji i od dynamiki cen środków produkcji dla rolnictwa (rys. 4).

Spośród produktów kupowanych przez rolników najszybciej drożały dobra inwestycyjne (głównie maszyny), wolniej obrotowe środki produkcji (nawozy, olej napędowy), a najwolniej – dobra konsumpcyjne. W grupie produktów sprzedawanych przez rolników taniały główne produkty roślinne, a wolniej – tylko relatywnie i przejściowo – produkty pochodzenia zwierzęcego. Utratę dochodów rolników z powodu spadku cen produktów roślinnych rekompensowały dopłaty bezpośrednie.

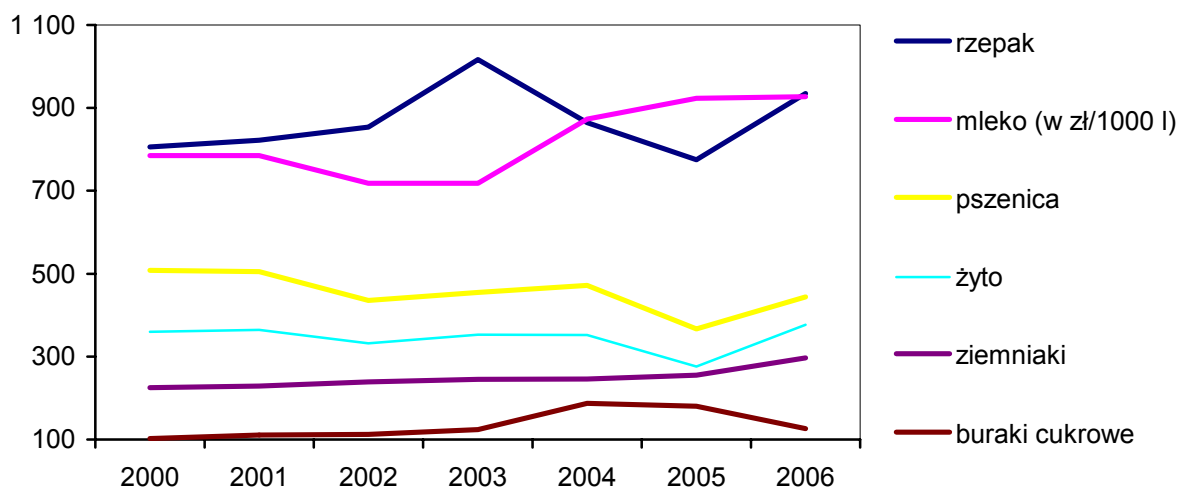
Rysunek 4. Indeksy cen produktów rolnych, żywności i wskaźniki inflacji
(rok 2000 = 100)

Źródło: Dane GUS.

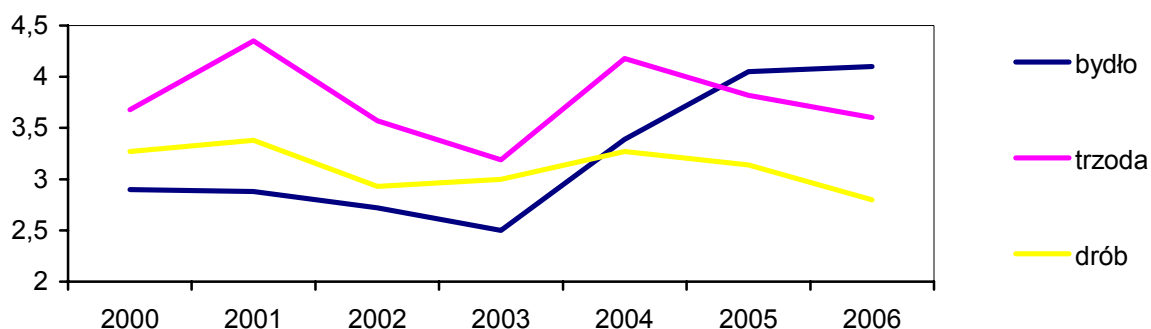
Występuje wyraźna tendencja spadkowa cen zbóż, a słabsza także cen drobiu i trzody. Wzrostowe tendencje, choć przy dużej zmienności, wykazywały ceny mleka, rzepaku, buraków cukrowych, ziemniaków oraz bydła rzeźnego. Po wejściu do UE wzrostowe tendencje cen tych produktów zostały wzmocnione (rys. 5-6).

Rysunek 5. Ceny skupu głównych produktów rolnych
(średnie w roku, w zł/tonę)

Źródło: Dane GUS.

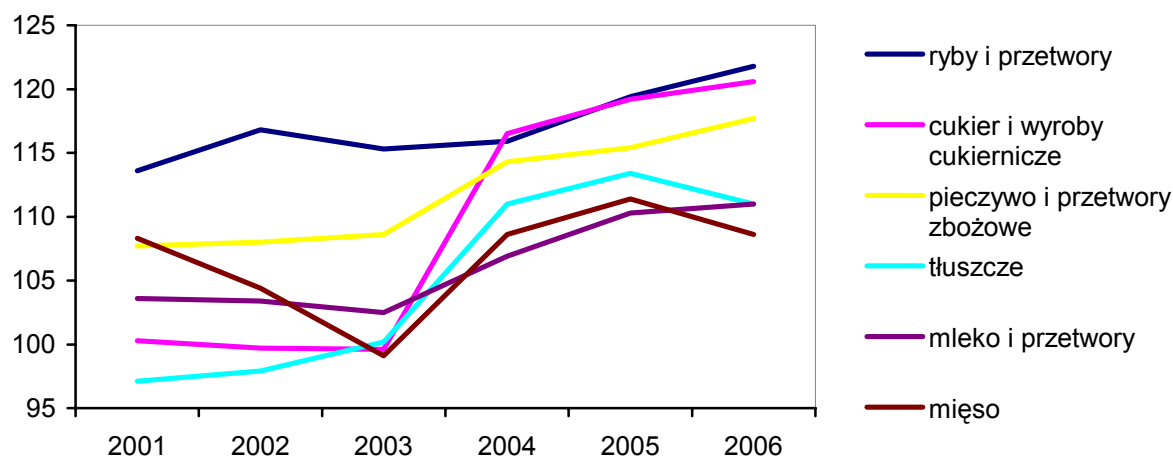
Rysunek 6. Ceny skupu żywca (w zł/kg, średnie w roku)

Źródło: Dane GUS.

Największe było tempo wzrostu cen detalicznych (i zbytu) takich grup żywności jak przetwory zbożowe oraz mleko i przetwory mleczne. Wzrosły także ceny przetworów cukierniczych, ryb i przetworów, owoców i przetworów oraz innej żywności wysoko przetworzonej czy też napojów bezalkoholowych i wyrobów tytoniowych. Gwałtowne zwwyżki cen detalicznych nastąpiły tylko na rynku cukru, mięsa wołowego i tkankowych tłuszczów zwierzęcych, a w ostatnim roku także na rynku warzyw i ziemniaków (rys 7).

Rysunek 7. Indeksy cen detalicznych głównych grup żywności (rok 2000 = 100)

Źródło: Dane GUS.

3. Krajowy popyt na żywność

Po wejściu Polski do UE nastąpił przede wszystkim duży wzrost dostaw rynkowych mięsa czerwonego i drobiowego oraz przetworów mięsnych. Jest to wynik uprzemysławiania przetwórstwa rolno-spożywczego i koncentracji tego przetwórstwa, wymuszonej przez procesy dostosowawcze do standardów unijnych. Kontynuowany był trend wzrostowy dostaw serów dojrzewających, napojów i deserów mlecznych, wyrobów czekoladowych i piwa (tab. 1).

Tabela 1. Dostawy rynkowe wybranych, głównych produktów przemysłu spożywczego (w tys. ton)

Główne produkty przemysłu spożywczego	II kw. 2003- -I kw. 2004	II kw. 2004- -I kw. 2005	II kw. 2005- -I kw. 2006	2006 ^a
Mięso surowe czerwone	831	1 093	1 208	1 250
Mięso drobiowe	667	825	948	975
Przetwory mięsne	777	805	920	950
Sery	488	490	502	510
Masło	150	137	142	147
Margaryna	338	336	323	326
Mąka	1 836	1 754	1 789	1 930
Makaron	85,8	97,8	120,9	130
Czekolada i wyroby czekoladowe	92,2	148,5	154,3	151
Napoje spirytusowe (w mln l)	90,3	100,7	96,2	100
Wina i miody pitne (w mln l)	297,9	261,8	221,8	219
Piwo (w mln l)	2 875,4	2 910,7	3 135,8	3 300
Papierosy (w mld szt.)	72,5	73,2	66,6	70

^a szacunek na podstawie danych za 9 miesięcy

Źródło: Biuletyn Statystyczny GUS 2004, nr 9; 2005, nr 9; 2006, nr 9 i 2007 nr 3.

Tabela 2. Spożycie podstawowych artykułów żywnościowych (w kg na 1 mieszkańca, według danych bilansowych)

Wyszczególnienie	2000	2003	2004	2005	2006 ^a
Mięso i przetwory	66,1	72,1	71,8	71,2	75,5
w tym: wieprzowe	39,0	41,2	39,1	39,0	41,5
wołowe	7,1	5,8	5,3	3,9	4,0
drób	14,7	19,7	22,2	23,4	24,5
Ryby i przetwory ^b	12,4	11,6	12,0	11,3	12,1
Mleko płynne (w l)	193	181	174	173	175
Jaja (w szt.)	188	214	211	215	218
Tłuszcze jadalne	28,7	29,2	30,7	30,6	31,0
Cukier	41,6	40,5	37,6	40,6	40,5
Przetwory zbożowe	120	120	119	119	118
Ziemniaki	134	130	129	126	122
Warzywa	121	110	111	110	109
Owoce	51,6	54,5	55,0	54,1	54,0

^a szacunek IERiGŻ-PIB; ^b w wadze żywej, dane MIR

Źródło: Stan polskiej gospodarki po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 3, Seria Program Wieloletni, Raport nr 45, Warszawa 2006.

Znaczący spadek spożycia żywności nastąpił w pierwszym roku naszej akcesji do UE i wynikał on głównie z dużego wzrostu cen żywności i napojów bezalkoholowych. W porównaniu z 2003 rokiem nastąpiło obniżenie spożycia mięsa, masła, jaj, produktów mleczarskich, cukru, przetworów zbożowych i ziemniaków. Wzrosło tylko spożycie ryb, tłuszczów roślinnych, owoców i wa-

rzyw. Spadek spożycia żywności zahamowany został w 2005 roku, a w 2006 roku na niektórych rynkach odnotowuje się ponownie wzrost popytu na produkty rolno-spożywcze (tab. 2).

4. Handel zagraniczny artykułami rolno-spożywczymi

Od 2003 roku notuje się dodatnie saldo w obrocie artykułami rolno-spożywczymi. Wcześniej, tj. w latach 1992-2002 Polska miała deficyt obrotów tymi produktami. Rosnące dodatnie saldo osiągano przy zwiększaniu importu i eksportu rolno-spożywczego, ale tempo wzrostu eksportu było we wszystkich latach wyższe niż importu (patrz rozdział I. Szczepaniak, tab. 1).

Największy udział w eksporcie produktów rolno-spożywczych miała branża mięsna – 21,1%, owocowo-warzywna (udział 20,0%) i mleczarska (udział 11,0%). Stanowiły one ponad 50% polskiego eksportu rolno-spożywczego.

5. Produkcja i podaż produktów rolniczych

Wejście Polski do UE nie wywarło istotnych zmian w poziomie produkcji tak ważnych działów polskiego rolnictwa jak produkcja zbóż, mleka i mięsa wieprzowego (tab. 3). Trwa silna tendencja spadkowa produkcji okopowych, w tym szczególnie ziemniaków i okopowych pastewnych. Po wejściu do UE obniżyła się nieco produkcja owoców, ale jej obecny poziom jest o ok. 15% wyższy niż w latach 1998-2000. Działami rolnictwa, które po wejściu do UE wykazują wzrost produkcji, są sektor drobiarski oraz uprawa rzepaku, m.in. ze względu na rosnący popyt na biopaliwa.

Tabela 3. Poziom produkcji rolniczej w latach 2004-2006 w porównaniu do lat 1998-2000 i 2001-2003

Wyszczególnienie	Średnia produkcja w tys. ton w latach		
	1998-2000	2001-2003	2004-2006
Zboża	25 083	25 743	26 113
Oleiste	1 063	959	1 571
Okopowe	42 067	30 705	24 515
w tym: buraki cukrowe	13 623	12 179	11 741
ziemniaki	23 370	15 548	11 117
Owoce	2 772	3 247	3 218
Warzywa	.	4 897	5 388
Mięso	3 054	3 200	3 441
w tym: wołowina i cielęcina	426	339	362
wieprzowina	2 021	2 041	2 047
drób	559	783	994
Mleko (w mln l)	11 895	11 537	11 551
Jaja (w mln szt.)	7 436	8 724	9 537

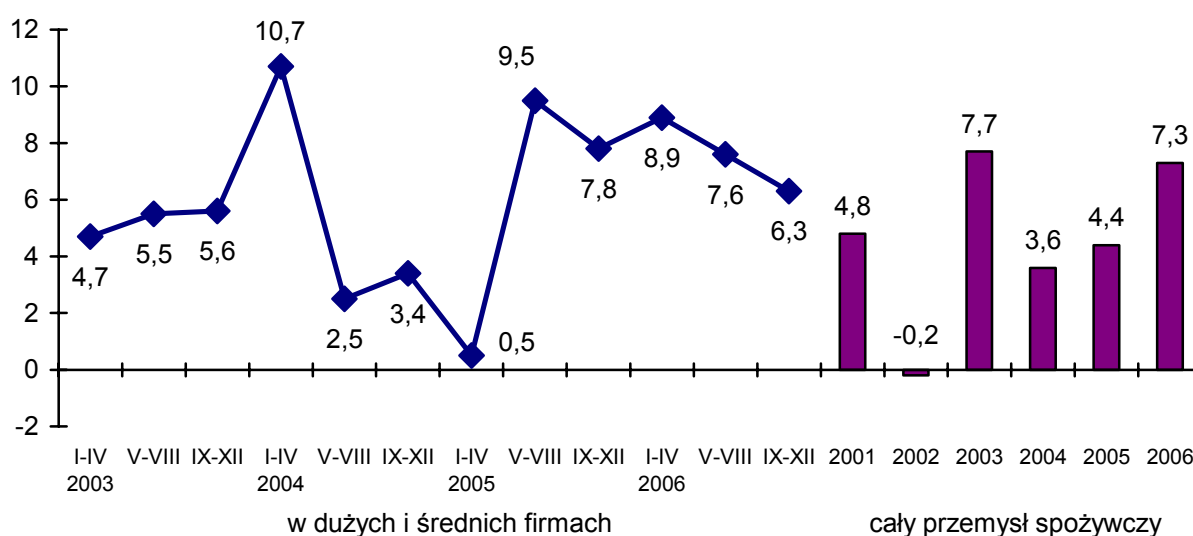
Źródło: Dane GUS i obliczenia własne.

Po wejściu Polski do UE globalna produkcja rolnictwa w cenach stałych wyniosła ok. 58,5 mld zł i była średnio o 2,5% wyższa niż w latach 2001-2003. W tym okresie produkcja zwierzęca wzrosła o 6,9%, a produkcja roślinna obniżyła się o 1,1%. Cechą rozwoju produkcji roślinnej jest szybsze tempo wzrostu produkcji końcowej i towarowej niż produkcji globalnej, co oznacza, że stale obniża się zużycie wewnętrzne, zarówno produkcyjne, jak i konsumpcyjne, a wzrasta towarowość produkcji.

6. Produkcja przemysłu spożywczego

W przemysłowym przetwórstwie rolno-spożywczym bezpośrednio przed akcesją wystąpiło duże ożywienie produkcyjne. Wartość produkcji sprzedanej tego sektora w 2003 roku wzrosła o 7,7%, a w pierwszych miesiącach następnego roku odnotowano dalszy, ponad 10% wzrost sprzedaży. Obniżenie (do około 3%) dynamiki rozwoju produkcji tego sektora nastąpiło bezpośrednio po akcesji. Kolejne ożywienie produkcyjne wystąpiło w maju 2005 roku i trwa ono nadal (rys. 8).

Rysunek 8. Tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego (w cenach stałych) w stosunku do tego samego okresu roku poprzedniego

Źródło: *Biuletyn Statystyczny GUS 2003, nr 1-12; 2004, nr 1-12; 2005, nr 1-12; 2006, nr 1-12; Mały Rocznik Statystyczny GUS 2006.*

7. Przemiany strukturalne w polskim rolnictwie i przemyśle spożywczym

W latach 2004-2005 ubyło 103 tys. (5,9%) gospodarstw rolnych. Oznacza to zwielokrotnienie ubytku gospodarstw w stosunku do lat 2001-2003. W podobnym kierunku postępowały zmiany struktury obszarowej gospodarstw (tab. 4). Małał udział gospodarstw o powierzchni 2-15 ha użytków rolnych, rósł natomiast udział gospodarstw najmniejszych (1-2 ha) i największych (15 i więcej ha).

Tabela 4. Zmiany struktury obszarowej gospodarstw rolnych (w procentach)

Obszar gospodarstw w ha	Średnio w latach 2001-2003	Lata	
		2004	2005
1 - 2	25,0	26,1	25,1
2 - 15 ^a	65,2	63,4	64,0
15 i więcej	9,8	10,5	10,9

^a gospodarstwa o powierzchni 2-5, 5-10 i 10-15 ha połączono w jedną grupę, ponieważ ich liczba ulegała pomniejszeniu w analizowanych latach

Źródło: Stan polskiej gospodarki po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 3, Seria Program Wieloletni, Raport nr 45, Warszawa 2006.

W pierwszym roku po wejściu Polski do UE i latach następnych nie było znaczących zmian struktur podmiotowych przemysłu spożywczego (tab. 5). W tym czasie zmniejszyła się nieco liczba firm przemysłowych, głównie małych i firm mikro. Po wejściu do UE nie było masowej upadłości firm krajowych. Nie nasiliły się także procesy fuzji, przejęć czy też konsolidacji całych sektorów.

Tabela 5. Czynne przedsiębiorstwa produkujące żywność i napoje

Wyszczególnienie	Liczba firm		Wartość sprzedaży w cenach bazowych (w mld zł)	
	2003	2005	2003	2005
Liczba firm	19 516	18 354	101,7	120,0
w tym: duże	270	275	44,2	56,7
średnie	1 255	1 195	31,5	34,3
małe	5 353	5 201	16,8	19,1
mikro	12 638	11 683	9,2	9,9

Źródło: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2004 i 2006, GUS.

Wejście Polski do UE spowodowało przyspieszenie procesów dostosowawczych zakładów tzw. sektorów wrażliwych do standardów UE. Ich efektem było gwałtowne zwiększenie liczby zakładów mających uprawnienia do sprzedaży na poszerzonym rynku krajów UE. W okresie trzech lat liczba takich zakładów zwiększyła się:

- piętnastokrotnie w przetwórstwie mięsa czerwonego,
- ponad pięciokrotnie w przemyśle mleczarskim i drobiarskim,
- ponad trzykrotnie w przetwórstwie ryb.

8. Sytuacja dochodowa rolnictwa i przemysłu spożywczego

Rolnictwo oraz przemysł spożywczy są beneficjentami integracji Polski z UE. Saldo dodatkowych transferów gotówki na rzecz rolnictwa w okresie trzech lat zwiększyło się do kwoty 6,7 mld zł w 2006 roku. Natomiast zysk netto

w przemyśle spożywczym zwiększył się ponad trzykrotnie z 1,6 mld zł w 2003 roku do ok. 5,1 mld zł w 2006 roku (tab. 6).

Tabela 6. Sytuacja dochodowa rolnictwa i przemysłu spożywczego

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
Saldo dodatkowych przepływów gotówkowych w rolnictwie w mld zł (przyrost w stosunku do 2003 r.)	0	+3,2	+6,1	+6,7
Zyski netto przemysłu spożywczego w mld zł	1,60	4,60	4,40	5,07
Wartość inwestycji w mld zł w:				
▪ rolnictwie	2,03	2,15	2,41	2,55 ^a
▪ przemyśle spożywczym	5,71	6,76	6,19	6,80 ^a

^a szacunek autorów

Źródło: Dane GUS i szacunki własne.

Sukcesywnie rosły inwestycje w sektorze rolnictwa oraz przemyśle spożywczym. W całym okresie, tj. 2003-2006 wartość inwestycji w przemyśle spożywczym, co najmniej dwu a nawet trzykrotnie przewyższała nakłady inwestycyjne w rolnictwie.

9. Podsumowanie

Polska gospodarka żywnościowa osiągnęła stabilne podstawy dalszego rozwoju. Wciąż utrzymuje się wysokie tempo wzrostu eksportu we wszystkich działach sektora żywnościowego oraz powróciło ożywienie na krajowym rynku żywnościowym. Taki rozwój rynków zbytu żywności zapewnia trwale ożywienie w produkcji zwierzęcej rolnictwa, wzrost powiązań tegoż rolnictwa z rynkiem oraz stały rozwój przemysłowego przetwórstwa żywności, szczególnie w zakresie przerobu wstępnego i wtórnego.

Maleje cenowy efekt integracji polskiej gospodarki żywnościowej z UE. Powrócił proces relatywnego tanienia produktów rolnych i żywnościowych oraz rozwierania nożyc cen na niekorzyść rolnictwa i przetwórstwa. Zwiększa się zależność rolnictwa od subwencji i dopłat unijnych, co stabilizuje sytuację dochodową rolnictwa. Stabilna i dobra jest sytuacja ekonomiczna przemysłu spożywczego, głównie w wyniku rosnącego eksportu i stałej poprawy efektywności przetwórstwa.

Polska gospodarka żywnościowa po wejściu do UE wzmocniła swoją pozycję na wspólnym rynku europejskim. Należy do największych w UE producentów zbóż, mięsa, mleka, cukru i rzepaku, zwiększyła swój udział w dostawach żywności na rynki unijne oraz rozwinęła powiązania handlowe z tymi rynkami.

Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rynki rolne w Polsce

Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej wywierała wpływ na polskie rynki rolne jeszcze przed akcesją Polski do Wspólnoty. Początkowo był to wpływ wywierany poprzez warunki handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi oraz środkami do produkcji rolniczej między Polską a Unią. W ostatnich latach przed przystąpieniem Polski do UE trwał już proces przystosowywania prawodawstwa polskiego do wymogów unijnych, obejmujący także przepisy regulujące funkcjonowanie rynków rolnych. W wyniku tych działań w momencie akcesji niektóre polskie rynki rolne zorganizowane były już w sposób identyczny lub bardzo zbliżony do tego co obowiązywało w krajach Unii. Dotyczy to na przykład rynku cukru czy też rynku skrobi. Na innych rynkach w momencie przystępowania Polski do UE istniał system łączący elementy wcześniejszej organizacji rynku, z niektórymi instrumentami WPR. Działo się tak na przykład na rynku mięsa czy rynku mleka.

W pierwszym roku członkostwa w Unii Europejskiej zmiany na rynkach rolnych w Polsce w stosunkowo małym stopniu wynikały z rozpoczęcia działania konkretnych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Głębokie zmiany spowodowało natomiast samo otwarcie rynków Unii Europejskiej, a dokładniej mówiąc – włączenie rynku polskiego do jednolitego rynku UE.

Wpływ otwarcia rynku unijnego dał się zauważyć na rynkach wszystkich podstawowych produktów (w tym zbóż, mięsa, mleka i cukru), skutkując wzrostem eksportu i to nawet w tych momentach, kiedy szczególnie silna pozycja złotego niezbyt temu sprzyjała.

Drugi ze skutków akcesji miał podłoże psychologiczne. Polityczne kampanie eurosceptyków i euroentuzjastów, którzy (jedni i drudzy) określali się najchętniej mianem eurorealistów rozbudziły wiele nadziei i jeszcze więcej obaw wśród producentów, handlowców i konsumentów. Sprzyjały temu działania środków masowego przekazu, publikujące masę, powierzchownych na ogół, opinii. Nadzieje na szybki przyrost zysków wśród części producentów i pośredników mieszały się z obawami przed znacznym wzrostem kosztów utrzymania dość powszechnymi wśród konsumentów. Wszystko to zaowocowało wzrostem

cen wielu podstawowych produktów w miesiącach poprzedzających przystąpienie do Unii i w pierwszych miesiącach po akcesji.

Analiza zmian syntetycznego wskaźnika cen rolnych (obejmującego 7 podstawowych produktów i pokrywającego 2/3 produkcji towarowej polskiego rolnictwa) wskazuje na rozpoczęcie wyraźnej, choć krótkotrwałej tendencji wzrostu tych cen od listopada 2003 roku, a więc na około pół roku przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Wzrost ten trwał do czerwca 2005 roku włącznie i w porównaniu do października 2003 roku wyniósł aż 37,4%. W lipcu i sierpniu 2004 roku nastąpił wyraźny spadek tego wskaźnika, aż do stabilizacji w IV kwartale 2004 roku na poziomie o blisko 9% niższym aniżeli w szczytowym momencie (czerwiec 2004 roku), lecz o około 25% wyższym niż w październiku roku poprzedniego. Na początku 2005 roku zanotowano dalszy, lecz już bardzo powolny spadek tego wskaźnika.

Zmiany syntetycznego wskaźnika cen rolnych w analizowanym okresie trudno przypisać działaniu jakichś konkretnych instrumentów WPR. Na poziom tego wskaźnika decydujący wpływ mają ceny skupu żywca wieprzowego i mleka. Większość instrumentów WPR dotyczących rynków tych produktów działała na rynku polskim jeszcze przed przystąpieniem naszego kraju do UE (np. dopłaty do eksportu wieprzowiny poza obszar UE lub skup interwencyjny), bądź też nie musiała być zastosowana w związku z dobrą sytuacją rynkową, jak miało to miejsce w przypadku rynku mleka.

Na wzrost cen rolnych w okresie listopad 2003 roku – czerwiec 2004 roku (a w przypadku produkcji zwierzęcej nawet do listopada 2004 roku) decydujący wpływ miały trzy czynniki: wyrównywanie cen do poziomu unijnego, wzrost popytu związany z otwarciem nowych rynków zbytu oraz efekt psychologiczny. Dwa pierwsze z tych czynników wpływać będą na ceny rolne w Polsce jeszcze przez kilka lat, ale burzliwą fazę wzrostu cen mamy już za sobą. Stopniowo rosnąć będzie znaczenie czynnika działającego w przeciwnym kierunku, czyli ogólnej tendencji do spadku cen żywności w krajach rozwiniętych. Istotne znaczenie będzie też miało odchodzenie od cenowych narzędzi interwencji na rynkach rolnych na rzecz instrumentów bezpośredniego podtrzymywania dochodów rolniczych.

Wzrostowi cen podstawowych produktów rolniczych bezpośrednio po akcesji i krótko po niej towarzyszył znaczny wzrost cen środków produkcji dla rolnictwa. Podwyżki, które rozpoczęły się w lutym 2004 roku, trwały do maja – czerwca 2004 roku. W tym czasie środki produkcji dla rolnictwa podrożały średnio o 17,5%, a w całym pierwszym roku przynależności do UE o około 20%.

Podwyżki cen środków produkcji były wynikiem udanej próby przechwycenia przez producentów i pośredników w obrocie tymi środkami przynajmniej części efektów dochodowych zwwyżki cen skupu oraz spodziewanych wpływów z dopłat bezpośrednich. W przypadku maszyn rolniczych przejęto wcześniej, w podobny sposób, część środków płynących z programu SAPARD.

O ile jednak ceny produktów rolniczych zaczęły się w drugiej połowie 2004 roku znacząco obniżać, to środki produkcji nadal drożały. W sumie więc nożyce cen zaczęły od połowy 2004 roku rozwierać się wyraźnie na niekorzyść rolnictwa. Na obniżkach cen skupu, a także, nieco wolniejszym spadku cen otrzymywanych przez producentów żywności, nie skorzystali także konsumenci. W rok po wejściu do Unii ceny producentów żywności były o blisko 4% wyższe niż w grudniu 2003 roku, ceny skupu o 6,5% wyższe, a ceny detaliczne wzrosły o 7%.

Fakt, iż w pierwszym roku przynależności do Unii Europejskiej sama akcesja, a dokładniej mówiąc otwarcie rynku Wspólnoty, odegrało większą rolę niż zastosowanie w naszej gospodarce żywnościowej instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, nie oznacza, że instrumenty te nie miały istotnego znaczenia. Siłę wpływu poszczególnych narzędzi WPR na zachowanie się rynków rolnych w Polsce będzie można oceniać dopiero po dłuższym okresie ich działania. Można się jednak spodziewać, że siła ta będzie rosła w miarę wygasania „efektu akcesyjnego”, który, z natury rzeczy, miał charakter jednorazowy.

Pośród instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej dość szczególne miejsce zajmują dopłaty bezpośrednie. Wiąże się to nie tyle z siłą działania tego instrumentu, co z jego powszechnością. Ciekawa jest też ewolucja instrumentów WPR, która doprowadziła do ustanowienia dopłat bezpośrednich. Trzeba tu bowiem przypomnieć, że poprzedniczka Unii Europejskiej, Europejska Wspólnota Gospodarcza rozpoczynała swoje działanie w warunkach niepełnej samowystarczalności żywnościowej i jej polityka rolna musiała stymulować wzrost produkcji. W miarę osiągnięcia samowystarczalności, a następnie nawet nadprodukcji na kolejnych rynkach rolnych, instrumentarium WPR ewoluowało w kierunku mniej lub bardziej udanych prób wpływania na strukturę produkcji rolniczej. Po dość szybkim dojściu do stanu nadprodukcji na wszystkich praktycznie rynkach, nowe narzędzia WPR tworzone z myślą o ograniczaniu produkcji lub przynajmniej jej niezwiększaniu przy rozwiązywaniu innych, np. dochodowych problemów rolnictwa.

Płatności bezpośrednie, wprowadzone na początku lat dziewięćdziesiątych, zreformowane zostały w czerwcu 2003 roku. Dwa filary tej reformy Wspólnej Polityki Rolnej to z angielska *decoupling* lub po francusku *découplage*, czyli rozłączenie dopłat i produkcji oraz wprowadzenie zasady jednolitej

płatności. W ten sposób zakładano, że: „pomoc będzie wypłacana producentom w całkowitej niezależności od rodzaju produkcji”.

Po stwierdzeniu, że „wszyscy rolnicy będą mogli się starać o płatności bezpośrednie niezależne od ich produkcji i uzupełniające ich dochody” pada jednak natychmiast stwierdzenie przeczące zacytowanemu zdaniu, a informujące, że: „systemy szczególnego wsparcia są jednak przewidziane dla pszenicy twardej, roślin białkowych, ryżu, orzechów, upraw energetycznych, ziemniaków skrobiowych, produktów mlecznych, nasion, upraw polowych, mięsa baraniego i koziego, wołowiny, strączkowych na ziarno, bawełny, tytoniu, chmielu oraz dla rolników utrzymujących gaje oliwne”.

Takie podejście, które można określić delikatnie mianem „braku konsekwencji”, jest w rzeczywistości wynikiem typowo „brukselskiego” kompromisu, w którym odstępuje się od realizacji słusznej, dobrze przemyślanej zasady, w imię interesów kilku krajów, zwłaszcza jeśli są to kraje dominujące w Unii. Wprowadzenie wyjątków, obejmujących bardzo znaczną część produkcji rolniczej wynika z braku zaufania do mechanizmów rynkowych i biurokratyczno-socjalistycznych ciągów do „ręcznego sterowania” gospodarką. Oceny tej nie może zmienić fakt, że omawiana niekonsekwencja jest dla Polski przejściowo, w perspektywie kilku lat, korzystna.

Dokumenty Komisji Europejskiej, prezentujące ideę płatności bezpośrednich stwierdzają dalej, że dopłaty te mają zapewnić większą stabilność dochodów rolników pozwalając jednocześnie tym rolnikom zdecydować, co chcą produkować nie ponosząc strat, a uwzględniając sytuację popytowo-podażową na rynku.

Rolnik korzysta z płatności bezpośrednich pod warunkiem utrzymywania swojej ziemi w dobrej kondycji rolniczej oraz pod warunkiem przestrzegania norm zdrowia publicznego, zdrowotności zwierząt i roślin, ochrony środowiska oraz zapewnienia tzw. dobrostanu zwierząt, co łącznie określa się mianem ekouwarunkowań (*écoconditionnalité*).

W ten sposób płatności bezpośrednie, mające początkowo spełniać jedynie rolę stabilizatora dochodów rolniczych, zepsuto najpierw licznymi wyjątkami, a następnie obciążono warunkiem przestrzegania przez świadczeniobiorcę licznym, a skądinąd głęboko słusznym, wymogów eko-etycznych. Warto tu jednak pamiętać, że narzędzie zaprojektowane tak, aby spełniało jednocześnie różne funkcje, nie spełnia dobrze żadnej z nich.

Podczas negocjacji poprzedzających przystąpienie do Unii Europejskiej Polska wynegocjowała system dopłat ze środków unijnych wynoszących 25% poziomu dopłat obowiązujących w krajach „starej Unii” w roku 2004 i rosna-

cych corocznie, aż do 100% tego poziomu w 2013 roku. Oprócz tego Polska uzyskała zgodę na częściowe uzupełnianie płatności bezpośrednich z własnych środków i z tego prawa korzysta.

Warunki uzyskiwania i wypłacania dopłat bezpośrednich wynegocjowane przez kraje „nowej 10” nie były identyczne. Ponadto, niektóre kraje mogące tak jak Polska uzupełniać płatności z własnego budżetu, z prawa tego nie korzystają. Ma to niewątpliwie związek z siłą elektoratu rolniczego w tych krajach.

Oddziaływanie dopłat bezpośrednich na rynki głównych produktów rolniczych i spożywczych jest bardzo zróżnicowane. Stosunkowo silnie działają dopłaty na rynek zbóż, który jest najbardziej chyba regulowanym spośród wszystkich rynków. Działa na nim system skupu interwencyjnego, powiązanego z wymogami jakościowymi i ilościowymi. System ten powinien, z założenia, pełnić rolę rozwiązania awaryjnego, zapobiegającego zbyt głębokim spadkom dochodów producentów zbóż w latach nadprodukcji. W krajach, w których oczekiwania co do możliwych do osiągnięcia cen zbóż są mniejsze, a dotyczy to także i Polski, cena interwencyjna może być jednak, okresowo przynajmniej, uznawana za całkiem atrakcyjną.

Regulacje handlu zagranicznego dotyczące rynku zbóż można określić mianem brutalnych. Licencje importowe lub eksportowe wymagane są już w stosunku do bardzo małych ilości towaru (0,5-5 ton). Cła natomiast mają charakter *de facto* prohibicyjny, uniemożliwiający praktycznie (poza kilkoma niewielkimi wyjątkami) import zbóż z tzw. krajów trzecich.

Dopłaty bezpośrednie okazały się, wbrew oczekiwaniom, zbyt małe, aby mogły w całości zamortyzować wpływ wahań cen spowodowanych różnicami w plonowaniu zbóż w różnych latach. Warto tu przy okazji zauważyć, że spadek opłacalności, który wystąpił w 2004 roku, mimo wypłacenia dopłat bezpośrednich, dotknął przede wszystkim wydajnych producentów. Dopłaty podtrzymały natomiast produkcję zbóż w gospodarstwach małych, gdzie plony są z reguły niższe.

W dłuższej nieco perspektywie, dopłaty bezpośrednie pozwolą wymusić na producentach zbóż akceptację nieco niższych cen. Będzie to czynnikiem wymuszającym poprawę efektywności produkcji, być może nawet drogą pewnego zmniejszenia jej intensywności w gospodarstwach dużych, wysokowydajnych. Na technologię uprawy zbóż w gospodarstwach małych i niskowydajnych takie zmiany cen nie wywrą praktycznie żadnego wpływu.

Ustabilizowanie się rynku zbóż na relatywnie niskim poziomie cenowym będzie korzystne dla przemysłu młynarskiego i paszowego, a w konsekwencji

powinno być także korzystne dla konsumentów pieczywa i innych produktów zbożowych i producentów żywności, a w jeszcze dalszej konsekwencji – także i dla konsumentów mięsa (głównie wieprzowego i drobiowego).

Sytuacja na rynku cukru, rozpatrywana z punktu widzenia oddziaływania dopłat bezpośrednich na ten rynek, różni się zdecydowanie od tego co obserwujemy na rynku zbóż. Przystąpienie do Unii Europejskiej wywołało na rynku cukru największe chyba perturbacje polegające na gwałtownym wzroście cen (zarówno cen zbytu, jak i cen detalicznych, trwającym przez całą pierwszą połowę 2004 roku. Rynkowa cena zbytu wynosząca w grudniu 2003 roku 1,52 zł/kg wzrosła do 3,17 zł/kg w maju 2004 roku, czyli ponad dwukrotnie. Ten skok cenowy nie miał głębszych przyczyn produkcyjnych ani ekonomicznych, a wywołany został czynnikami psychologicznymi, w szczególności zaś nadmiernymi oczekiwaniami producentów i handlowców oraz nadmiernymi obawami konsumentów. Po akcesji Polski do UE ceny cukru dość wyraźnie spadły, lecz na początku 2006 roku ustabilizowały się na poziomie nieco ponad 2,50 zł/kg, czyli wyraźnie wyższym aniżeli osiągnięty w poprzednich latach. Wszystko to wyraźnie poprawiło sytuację ekonomiczno-finansową przemysłu cukrowniczego.

Wracając jednak do oddziaływania dopłat bezpośrednich na rynek cukru zauważyć trzeba, że plantatorzy buraków cukrowych objęci zostali jednym z dwu elementów omawianych dopłat, a mianowicie jednolitą płatnością obszarową. W roku 2004 wyniosła ona 211 zł/ha, a w roku 2005 – 225 zł/ha, co w niewielkim stopniu podniosło dochód rolniczy netto z uprawy buraków cukrowych. Według obliczeń Ł. Chudoby udział dopłaty bezpośredniej w tym dochodzie wyniósł w 2004 roku tylko ok. 5%, a w 2005 roku ok. 7%.

Wpływ dopłat wyrównawczych na dochody plantatorów buraków cukrowych można więc ocenić jako słaby, natomiast ich oddziaływanie na decyzje produkcyjne – jako żadne. Produkcja buraków cukrowych może być, na tle innych upraw, uznana nadal za bardzo opłacalną, mimo niekorzystnych zmian w systemie interwencji zapoczątkowanych w 2006 roku. Jedynym czynnikiem, który ogranicza, a nawet całkowicie uniemożliwia wzrost tej produkcji, jest system kwotowania. Dopłaty bezpośrednie nie mają więc żadnego praktycznie wpływu na rynek cukru.

Wpływ dopłat bezpośrednich na rynek mleka i jego przetworów jest dość trudny do oceny. Na rynku tym trwa od kilkunastu już lat proces koncentracji produkcji mleka w gospodarstwach większych, zarówno jeśli mierzyć tę wielkość obszarem użytków rolnych, jak i w przypadku przyjęcia za miarę pogłowie krów w gospodarstwie. Proces ten uległ w ciągu ostatnich kilku lat wyraźnemu przyspieszeniu. Równocześnie następują zmiany cen mleka. W Polsce ceny te

w ostatnich latach systematycznie rosły, lecz wzrost został przyhamowany jesienią 2005 roku. W tym samym czasie w krajach UE-15 występowała wyraźna spadkowa tendencja cen skupu surowca mlecznego, w wyniku przede wszystkim ograniczania dopłat do eksportu do krajów trzecich.

Można się spodziewać, że dopłaty bezpośrednie przesuną na nieco niższy poziom próg reakcji na obniżanie się opłacalności produkcji mleka w gospodarstwach małych, o 2-5 krowach. Jest to jednak kwestia, która stanie się aktualna dopiero za kilka lat, gdyż obecnie, niezależnie od wyników rachunków dowodzących nieopłacalność produkcji mleka w takich gospodarstwach, produkcja ta jest uznawana za opłacalną. Istotną rolę odgrywa tu fakt, że przychody ze sprzedaży mleka są relatywnie równomiernie rozłożone w całym roku i są najczęściej jedynymi zapewniającymi gospodarstwu systematyczny, choć niewielki wartościowo dopływ gotówki.

Dopłaty bezpośrednie spowolnią bez wątpienia proces koncentracji ziemi w gospodarstwach średnich i dużych, a w konsekwencji – spowolnią proces koncentracji produkcji mleka. Prawdopodobnie proces koncentracji produkcji będzie postępował nieco szybciej niż koncentracja ziemi.

W UE-15 dopłatami bezpośrednimi (premiami) wspierany był, za pomocą dość skomplikowanego systemu, chów bydła i owiec na mięso. Odpowiednie limity praw do premii otrzymała, w wyniku negocjacji przedakcesyjnych, także Polska. Limity premii włączone są w Polsce do uzupełniającej płatności obszarowej, finansowanej z budżetu krajowego oraz z funduszy strukturalnych i wypłacane są w relacji do powierzchni upraw, w tym upraw paszowych i trwałych użytków zielonych. Inne „nowe” kraje UE przyjęły w tym zakresie swoje, specyficzne i dość znacznie różniące się między sobą rozwiązania.

Od 2009 roku wszystkie kraje członkowskie UE powinny zastosować się do rozwiązań przyjętych reformą WPR z 2003 roku, czyli wybrać jedno z dwóch możliwych rozwiązań: włączenie premii do bydła i owiec do jednolitej płatności i wypłacanie ich niezależnie od tego czy gospodarstwo kontynuuje chów tych zwierząt, lub też wypłacanie premii w powiązaniu z produkcją, lecz w określonym tylko zakresie, jako tzw. płatność indywidualną. To drugie rozwiązanie wybrało na razie w przypadku chowu bydła dziewięć, a w przypadku chowu owiec dziesięć z piętnastu krajów „starej” Unii.

W przypadku Polski trudno jest przy tak skonstruowanym systemie ocenić wpływ dopłat bezpośrednich na rynek mięsa. Trudność jest tym większa, że uzupełniające płatności obszarowe otrzymywały także gospodarstwa nie prowadzące chowu bydła ani owiec, a ponadto te, które prowadzą taki chów, są naj-

częściej nastawione na dwukierunkowe (mleczno-mięsne) użytkowanie bydła. W sumie jednak nie należy sądzić, że dopłaty bezpośrednie wywierają jakiś szczególnie istotny wpływ na decyzje produkcyjne producentów mięsa wołowego i baraniego.

Za swoisty paradoks można uznać fakt, że przynajmniej w długim okresie większy wpływ na rynek mięsa wydają się więc wywierać dopłaty wypłacane producentom zbóż i przyczyniające się do spadku cen pasz niż dopłaty wypłacane producentom mięsa.

Plantatorzy ziemniaków skrobiowych otrzymują dopłaty bezpośrednie w formie płatności podstawowej oraz płatności uzupełniającej, która w przeliczeniu na hektar jest wyższa niż świadczenia, które otrzymywali przed akcesją. Sytuacja na rynku skrobi ziemniaczanej jest z punktu widzenia wpływu dopłat wyrównawczych na rynek podobna do tej, którą obserwowaliśmy na rynku cukru. Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku produkcja jest relatywnie bardzo opłacalna i otrzymywanie lub nieotrzymywanie dopłat nie ma istotnego wpływu na decyzje producentów. Decydująca jest natomiast sama możliwość produkowania i sprzedawania do przemysłu ziemniaków skrobiowych, wynikająca z istnienia, podobnie jak w przypadku buraków cukrowych, systemu kwotowania produkcji.

Rynek owoców i warzyw różni się dość istotnie od pozostałych omawianych tu rynków zakresem i technikami interwencji. Interwencja ta sprowadza się bowiem do wspierania organizacji producentów, rekompensat z tytułu nie wprowadzania świeżych owoców i warzyw do obrotu, utrzymywania wspólnych wymogów jakościowych, dopłat do niektórych owoców i warzyw przeznaczonych do przetwórstwa oraz refundacji eksportowych i pozwoleń importowych. Dopłaty bezpośrednie nie wywierają praktycznie żadnego wpływu na ten rynek.

Teoretycznie rzecz biorąc, dopłaty bezpośrednie mogłyby wpływać na rynek napojów i innych produktów wtórnego przetwórstwa żywności za pośrednictwem cen surowców rolniczych. W rzeczywistości jednak wpływ dopłat na ceny tych surowców jest bardzo mały lub żaden, jak staraliśmy się wykazać wyżej, a ponadto koszty surowców mają minimalny udział w kosztach wytwarzania omawianych tu produktów.

Pewnego, niewielkiego wpływu dopłat bezpośrednich na rynek napojów i innych produktów wtórnego przetwórstwa żywności można byłoby się co najwyżej doszukiwać w oddziaływaniu tych dopłat na dochody, a w konsekwencji także i konsumpcję biedniejszej części rodzin rolniczych.

Ten krótki przegląd sytuacji na głównych rynkach rolnych i żywnościowych w Polsce pozwala dokonać oceny wpływu dopłat wyrównawczych na te

rynki. Bezpośredni wpływ dopłat bezpośrednich można uznać za bardzo mały. Mimo że dopłaty będą z założenia rosnąć jeszcze przez następnych kilka lat, ich oddziaływanie na rynki rolne nie powinno się zwiększyć. W dalszej jeszcze perspektywie czasowej wpływ dopłat bezpośrednich powinien być osłabiony przez wzrost dochodów rolniczych. W końcu wreszcie, powszechne wprowadzenie systemu Płatności Jednolitej, całkowicie oderwanej od produkcji, co musi wcześniej czy później nastąpić, w całości praktycznie zlikwiduje wpływ dopłat bezpośrednich na rynki rolne.

O ile bezpośredni wpływ dopłat bezpośrednich na rynki rolne można uznać za niezbyt silny, to oddziaływanie pośrednie jest znacznie większe. Dopłaty wywierają znaczny wpływ na dochody rolnicze. Wpływ ten jest wielokrotnie większy niż w krajach „starej Unii”. W krajach biedniejszych, gdzie dochody z produkcji rolniczej są bardzo małe, dopłaty nawet w niepełnej jeszcze wysokości oddziałują bardzo silnie. Będzie to miało swoje konsekwencje dla przemian struktury agrarnej. Spowolnienie tych przemian stanie się nieoczekiwanym i niechcianym skutkiem wprowadzenia dopłat.

Na koniec warto jeszcze zauważyć, że kraje przystępujące do Unii Europejskiej, tak jak w 2004 roku „10”, a ostatnio Bułgaria i Rumunia, przyłączają się do grupy państw o bardzo sprawnym i wydajnym technicznie, lecz skrajnie nieefektywnym rolnictwie. Trwający od kilku dziesięcioleci proces uzależniania się unijnych rolników od pomocy płynącej z Brukseli w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, doprowadził do tego, że bez tej pomocy i ochrony przed konkurencją zewnętrzną rolnictwo UE nie może już istnieć.

Zagrożenia dla dalszego utrzymywania tej polityki podtrzymywania rolnictwa są dwojakie. Z jednej strony grupa unijnych płatników netto z coraz większymi oporami zgadza się na finansowanie WPR, z drugiej zaś – „reszta świata” coraz mocniej żąda otwarcia unijnych rynków. W najbliższym czasie nic z tego nie wyniknie, gdyż bardzo silna jest grupa, obejmująca też nowe kraje członkowskie, zainteresowana żywotnie dalszym wspieraniem swojego rolnictwa. Nieco dalsza przyszłość jest jednak trudna do przewidzenia.

Ze stwierdzenia, że rolnictwo nowych krajów Unii wstąpiło w momencie akcesji na drogę postępującego uzależniania się od pomocy zewnętrznej i nieustannego osłabiania swej zdolności konkurencyjnej, nie wynikają żadne praktyczne wnioski dla polityki rolnej tych krajów. Trudno sobie bowiem wyobrazić dobrowolną rezygnację z dobrodziejstw Wspólnej Polityki Rolnej, choćby te dobrodziejstwa były krótkookresowe i w dalszej perspektywie nieco wątpliwe. Trzeba jednak mieć przynajmniej świadomość, że wkraczając na drogę określaną obecnie przez WPR, znaleźliśmy się na swoistego rodzaju drodze bez powrotu.

dr Iwona Szczepaniak

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Warszawa, Polska

Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego po wejściu do Unii Europejskiej

Konkurencja jest podstawowym mechanizmem ekonomicznym gospodarki rynkowej, od której wywodzi się, i której elementem jest konkurencyjność. Konkurencyjność najczęściej odnoszona jest do rynku zagranicznego lub globalnego, ale istnieje również pogląd, że o sukcesie na tych rynkach decyduje wcześniej wygrana walka konkurencyjna na rynku krajowym i regionalnym. Z powszechnie cytowanej definicji OECD wynika z kolei, że konkurencyjność gospodarki to zdolność do sprostania konkurencji międzynarodowej, a więc realizowania znaczącego eksportu i utrzymania wysokiego poziomu i tempa wzrostu popytu wewnętrznego, bez pogorszenia salda obrotów bieżących¹. Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego można określić zatem jako zdolność lokowania się krajowych producentów żywności na rynkach zagranicznych – zarówno na rynku unijnym, jak i na rynkach trzecich – oraz zdolność rozwijania efektywnego eksportu.

Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi był zawsze ważną częścią polskiego handlu zagranicznego. Jednak obroty tą grupą towarów od połowy lat 90. aż do 2002 roku utrzymywały się w zasadzie na zbliżonym poziomie, a utrudnione warunki dostępu do zagranicznych rynków zbytu uniemożliwiały osiągnięcie dodatniego salda obrotów tą grupą towarów. Przełom nastąpił z dniem wejścia Polski do Unii Europejskiej.

Członkostwo Polski w UE równoznaczne było ze zniesieniem wszystkich ograniczeń, zarówno taryfowych, jak i pozataryfowych, we wzajemnym handlu produktami rolno-spożywczymi, zarówno ze „starymi”, jak i „nowymi” państwami członkowskimi UE. W efekcie, polskie produkty rolno-spożywcze mogą być bez przeszkód eksportowane na rynki innych państw członkowskich. Równocześnie artykuły wyprodukowane w tych krajach mogą swobodnie konkurować na polskim rynku z polskimi produktami. Polska otwierając rynek niepełna 40 mln konsumentów (o relatywnie niewielkiej sile nabywczej), otrzymała tym samym wolny dostęp do zamożnego i rozwiniętego rynku europejskiego, liczącego około 450 mln konsumentów.

¹ E. Skawińska (red.), *Konkurencyjność przedsiębiorstw – nowe podejście*, PWN, Warszawa 2002.

Podstawowym problemem polskiej gospodarki żywnościowej stała się kwestia, czy nieuchronna utrata części własnego rynku zostanie zrekompensowana z nadwyżką zwiększonym zbytem na rynkach pozostałych państw członkowskich UE. Z formalnego punktu widzenia warunkiem wystarczającym do lokowania produktów rolno-spożywczych na rynkach krajów członkowskich Unii było spełnienie przez polskich producentów unijnych standardów sanitarnych, weterynaryjnych, fitosanitarnych oraz dobrostanu zwierząt i ochrony środowiska². Rzeczywiste wykorzystanie możliwości wzrostu eksportu polskiej żywności na rynki pozostałych państw członkowskich UE zależne było jednak od akceptacji polskich produktów przez konsumentów z tych krajów.

W trzy lata po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej widać wyraźnie, że wejście w struktury Wspólnego Rynku Ekonomicznego (WRE) okazało się dla polskiej gospodarki żywnościowej korzystne. Wyniki handlu zagranicznego są bardzo dobre. Nastąpił silny wzrost eksportu polskich produktów rolno-spożywczych, który z nadwyżką zrekompensował mniejszy wzrost importu tych artykułów produkowanych w innych państwach członkowskich UE³. W ten sposób istotnie zwiększył się efektywny popyt na polskie produkty rolno-spożywcze. Wyniki sektora rolno-spożywczego po przystąpieniu Polski do UE potwierdziły zatem dobre jego przygotowanie do prowadzenia działalności na WRE i na większości innych rynków oraz ujawniły przewagi konkurencyjne polskiej gospodarki żywnościowej nad gospodarką żywnościową z innych krajów UE. W efekcie, polscy producenci żywności istotnie poprawili swoją pozycję w rozszerzonej Unii. Wzajemne pełne otwarcie rynków nie było, jak przewidywało część ekonomistów i polityków, hamulcem rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej, a wręcz odwrotnie – stało się dla niej silnym impulsem rozwoju. Świadczą o tym następujące zjawiska:

- W ciągu trzech lat naszego członkostwa w UE eksport produktów rolno-spożywczych zwiększył się ponad dwukrotnie, a import o prawie 74%.
- Jeszcze szybciej rozwijała się wymiana handlowa z innymi krajami UE. Dostawy żywności z Polski do krajów UE-25 w latach 2003-2006 zwiększyły się o ponad 141%, a przywóz do naszego kraju wzrósł o blisko 75%.

² Wyjątkiem od tej zasady jest przyznanie przez UE okresów przejściowych dla wybranych zakładów przemysłu mleczarskiego, mięsnego, drobiarskiego i rybnego, w których to okresach zakłady te mogą nie spełniać niektórych standardów unijnych, a swoje produkty mogą sprzedawać tylko na rynku krajowym.

³ Znaczna aprecjacja złotego, jaka ma miejsce od połowy 2004 r. (średnie notowania kursu EUR w NBP: 2004 r. – 4,5340 zł; 2005 r. – 4,0354 zł; 2006 r. – 3,8951 zł) powoduje, że tempo wzrostu eksportu produktów rolno-spożywczych liczone w PLN jest znacznie niższe niż w EUR, ale i tak uznać je można za bardzo wysokie.

- WRE już w pierwszym roku po akcesji stał się dla polskiego handlu produktami rolno-spożywczymi dominującym rynkiem zaopatrzenia i zbytu. W kolejnych latach naszego członkostwa szybko zwłaszcza wzrastał udział UE-25 w eksporcie tej grupy towarów – z ok. 65% w 2003 roku aż do ponad 76% w 2006 roku. Udział UE-25 w imporcie produktów rolno-spożywczych był bardziej stabilny i wahał się w tym okresie w granicach 61-63%.
- Rozwój wymiany handlowej z krajami Unii dotyczył nie tylko krajów UE-15, ale i „nowych” państw członkowskich. Członkostwo w UE nadało nowy, bardzo silny impuls eksportowi polskich produktów rolno-spożywczych do krajów UE-10. W latach 2003-2006 eksport tych produktów do krajów UE-15 zwiększył się o blisko 135%, a do UE-10 aż o ponad 165%. Import z krajów UE-15 wzrósł zaś o 75,5%, a import z UE-10 o 68,5%.
- Przejęta przez zagranicznych producentów część polskiego rynku żywnościowego była znacznie mniejsza niż zdobyta przez polskich producentów część rynku unijnego. W efekcie w latach 2003-2006 znacząco poprawiło się saldo handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi:
 - całkowite z 453,5 mln euro w 2003 roku do 2116,8 mln euro w 2006 roku,
 - z krajami UE-25 odpowiednio z 440,8 mln euro do 2517,8 mln euro,
 - a z krajami UE-15 z 193,1 mln euro do 1543,8 mln euro.
 W rezultacie trzy lata naszego członkostwa w UE zaowocowały blisko pięciokrotnym wzrostem całkowitego salda handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi i prawie sześciokrotnym wzrostem salda obrotów z członkami rozszerzonej Wspólnoty.
- Wskaźnik pokrycia importu produktów rolno-spożywczych eksportem tych produktów (TC – *Trade Coverage*) w roku 2006 przekroczył 1,34, podczas gdy w roku 2003 wynosił on zaledwie 1,13.

Wzajemna likwidacja wszystkich ograniczeń dostępu do rynków unijnych oraz konieczność sprostania wielu uwarunkowaniom związanym z dostępem do rynków pozaunijnych okazały się zatem *per saldo* korzystne dla polskiej gospodarki żywnościowej. Korzyści, osiągnięte w pierwszych trzech latach naszego członkostwa we Wspólnocie, są w dziedzinie handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi znacznie większe niż przewidywały to prognozy. Wstąpienie w struktury WRE nie spowodowało także zalewu polskiego rynku żywnością importowaną z UE, które to zagrożenie często pojawiała się w prognozach przedakcesyjnych.

Tabela 1. Wyniki handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006 ^a	2004	2005	2006 ^a
	mln euro				2003 = 100		
Eksport produktów rolno-spożywczych	4 010,4	5 242,2	7 028,0	8 291,2	130,7	175,2	206,7
w tym do UE-25	2 616,7	3 781,8	5 190,8	6 313,7	143,5	198,4	241,3
z tego do UE-15	2 041,6	2 988,2	4 063,0	4 788,2	145,4	199,0	234,5
z tego do UE-10	575,1	793,6	1 127,8	1 525,5	138,0	196,1	265,3
Import produktów rolno-spożywczych	3 556,9	4 406,5	5 373,5	6 174,4	123,9	151,1	173,6
w tym z UE-25	2 175,9	2 763,8	3 388,1	3 795,9	125,1	155,7	174,5
z tego z UE-15	1 848,5	2 395,9	2 938,0	3 244,4	127,1	158,9	175,5
z tego z UE-10	327,4	367,9	450,2	551,5	112,4	137,5	168,4
Saldo handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi	453,5	835,7	1 654,5	2 116,8	184,3	364,8	466,8
w tym z UE-25	440,8	1 018,0	1 802,7	2 517,8	234,3	409,0	571,2
z tego z UE-15	193,1	592,3	1 125,0	1 543,8	321,0	582,6	799,5
z tego z UE-10	247,7	425,7	677,7	974,0	171,9	273,6	393,2

^a dane wstępne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z Analiz Rynkowych Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi, nr 21-25, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa 2005-2007.

O dobrym przygotowaniu polskiej gospodarki żywnościowej do członkostwa w UE zadecydowało wiele czynników. Po pierwsze, stan techniczny wielu ważnych gałęzi przemysłu rolno-spożywczego był znacznie lepszy niż się spodziewano. Producenci, będąc świadomi groźby zamknięcia zakładów, w okresie bezpośrednio poprzedzającym akcesję przeprowadzili dużo inwestycji dostosowujących zakłady do standardów unijnych. Po drugie, nasi producenci wykazali się dobrą znajomością rynków unijnych oraz dużą aktywnością i umiejętnościami funkcjonowania na tych rynkach. Kolejnym czynnikiem, który zadecydował o dobrym przygotowaniu polskiego przemysłu rolno-spożywczego był napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz wejście zagranicznych inwestorów strategicznych do wielu polskich przedsiębiorstw. Było to przyczyną nie tylko zmniejszenia luki technologicznej między przemysłem spożywczym w Polsce a przemysłem spożywczym w krajach UE-15, ale spowodowało także upowszechnienie nowoczesnych metod zarządzania, marketingu, itp. Wiele naszych przedsiębiorstw stało się częściami firm zagranicznych, zostając tym samym włączone w procesy globalizacji i specjalizacji międzynarodowej. Nie bez znaczenia była także aktywność międzynarodowych sieci handlowych, które dokonując zakupów polskich artykułów spożywczych na potrzeby całych sieci, stały się swoistymi ambasadorami polskiej żywności.

Wzrost eksportu produktów rolno-spożywczych miał w ostatnich latach poważny wpływ na rozwój całego przemysłu spożywczego. Udział eksportu w produkcji sprzedanej tego przemysłu wykazywał systematyczną tendencję wzrostową i w ciągu lat 2003-2006 zwiększył się o 6 punktów procentowych (z blisko 14% do ok. 20%). W latach 2003-2006 wartość ogółem produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego wzrosła o ok. 35 mld złotych, z tego na rynkach zagranicznych ulokowano sprzedaż o wartości blisko 13 mld złotych. Wzrost popytu eksportowego stanowił więc w tych latach ok. 40% wzrostu efektywnego popytu na produkty przemysłu rolno-spożywczego.

Tak szybki wzrost eksportu produktów rolno-spożywczych i znacząca poprawa salda obrotów handlu zagranicznego tą grupą towarów po wejściu Polski do UE nie mogłyby się jednak dokonać, gdyby polskie produkty nie były akceptowane i chętnie kupowane przez konsumentów z innych krajów. Wyniki handlu zagranicznego świadczą o dużej konkurencyjności polskich producentów żywności na rynkach zagranicznych i wskazują, że nasza oferta eksportowa jest zarówno bezpieczna i dobra jakościowo, jak i atrakcyjna cenowo dla zagranicznych konsumentów⁴.

Zgodnie z przyjętą metodologią⁵, na potrzeby analizy konkurencyjności polskich producentów żywności po przystąpieniu Polski do UE systematycznie prowadzona jest ocena relacji wartości eksportu rolno-spożywczego z Polski do wartości produkcji sprzedanej w głównych działach rolnictwa i przemysłu spożywczego (tzw. wskaźnik orientacji eksportowej).

Relacja wartości eksportu do wartości sprzedaży produktów rolnictwa wskazuje, że silną orientację eksportową w latach 2004-2006 wykazywały takie działy produkcji rolniczej, jak: produkcja owoców i warzyw, chów bydła i cieląt oraz owiec i kóz. Znaczący był również eksport koni. W tych działach, z wyjątkiem sektora produkcji owoców, występowała duża nadwyżka eksportu nad importem. W sektorze produkcji owoców, mimo dużego eksportu, odnotowano ujemne saldo obrotów, co związane jest z wysoką pozycją importu owoców pochodzących z innych stref klimatycznych. Pozostałe grupy produktów rolnictwa charakteryzowały się znacznie niższą orientacją eksportową, chociaż w 2005 roku znaczący był również eksport zbóż, w tym zwłaszcza owsa i żyta. Niewielka

⁴ W rozwoju polskiego eksportu rolno-spożywczego ważną rolę odegrał także reeksport, tj. eksport wyrobów gotowych, wyprodukowanych z surowców importowanych z innych stref klimatycznych (szczególnie dotyczy to przetworów rybnych, owocowo-warzywnych, przetwórstwa kawy i herbaty, produkcji przypraw).

⁵ I. Szczepaniak, *Ocena konkurencyjności polskich producentów żywności*, Seria Program Wieloletni, Raport nr 15, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.

była także w tych sektorach, z wyjątkiem zbóż (za sprawą kukurydzy) i ziemniaków, rola importu. W sektorze produkcji ziemniaków, głównie z powodu dużego importu ziemniaków odmian wczesnych, odnotowano znaczące ujemne saldo wymiany zagranicznej.

Tabela 2. Udział eksportu w produkcji sprzedanej podstawowych działów rolnictwa (w procentach)

Wyszczególnienie	2004	2005	2006 ^a
Warzywa	33,0	31,2	26,6
Owoce	37,0	30,7	22,8
Bydło i cielęta	30,9	29,1	30,6
Owce i kozy	104,9	90,6	99,6
Konie	86,5	63,5	58,8
Zboża	3,5	17,1	10,2
Ziemniaki	2,0	0,7	0,7
Trzoda chlewna	0,7	1,4	3,2
Drób	1,1	1,3	1,8
Jaja	4,4	7,5	9,6
Mleko	0,5	1,9	1,8

^a dane wstępne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS i CIHZ.

Poszczególne działy przetwórstwa spożywczego również charakteryzują się bardzo zróżnicowaną konkurencyjnością. Relacja wartości eksportu wybranych produktów przemysłu spożywczego do wartości ich sprzedaży wskazuje, że szczególnie silną orientację eksportową po wejściu do UE wykazywały takie branże przemysłu spożywczego, jak: przetwórstwo ryb, produkcja skrobi i przetworów ziemniaczanych, produkcja soków i napojów owocowych i warzywnych oraz pozostałych przetworów owocowo-warzywnych, produkcja karmy dla zwierząt domowych, produkcja pieczywa cukierniczego trwałego oraz czekolady i pozostałych słodczy, przetwórstwo kawy i herbaty, a także produkcja przypraw oraz odżywek i żywności dietetycznej. Równocześnie większość tych branż zależna była od importu surowców.

Podstawowe działy przemysłu spożywczego charakteryzowały się w latach 2004-2006 konkurencyjnością zbliżoną do przeciętnej w całym przemyśle spożywczym. Należały do nich takie działy tego przemysłu, jak: produkcja i przetwórstwo mięsa (w tym zarówno czerwonego, jak i drobiowego), produkcja olejów, margaryn i pozostałych tłuszczów, przetwórstwo mleka, produkcja cukru oraz produkcja napojów spirytusowych i wyrobów tytoniowych. Jednocześnie w niektórych tych sektorach (produkcja olejów, margaryn i pozostałych tłuszcz-

czów, cukru oraz wyrobów tytoniowych) obserwowane jest zjawisko znaczącego wzrostu udziału eksportu w sprzedaży, co w przyszłych okresach może spowodować przemieszczenie się ich do grupy działów o najwyższej konkurencyjności.

Działami przemysłu spożywczego o niskiej konkurencyjności i niewykazującymi cech orientacji eksportowej były natomiast: produkcja lodów (choć ich eksport ostatnio szybko wzrasta), produkcja przetworów zbożowych, makaronów i pieczywa świeżego, sektor winiarski, piwowarski i napojów bezalkoholowych oraz produkcja pasz dla zwierząt hodowlanych.

Tabela 3. Udział eksportu w produkcji sprzedanej podstawowych działów przemysłu spożywczego (w procentach)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006 ^a
Ryby i przetwory rybne	62,2	61,5	58,3	56,8
Skrobia i przetwory ziemniaczane	30,3	33,2	41,2	46,3
Soki i napoje owocowe i warzywne	42,2	43,7	39,6	37,2
Przetwory owocowo-warzywne	40,8	42,2	34,9	35,6
Karma dla zwierząt domowych	20,9	30,6	38,1	39,4
Pieczywo cukiernicze trwałe	37,2	51,8	58,0	61,1
Kakao, czekolada i pozostałe słodczyce	31,8	29,8	28,1	26,1
Herbata i kawa	41,1	51,8	59,6	80,7
Przyprawy	21,9	27,6	28,6	22,2
Odżywki oraz żywność dietetyczna	14,0	17,6	54,0	58,6
Mięso czerwone i drobiowe oraz przetwory z tego mięsa	15,0	13,2	16,2	16,2
Oleje, margaryny i pozostałe tłuszcze	7,1	9,8	20,4	28,4
Mleko i przetwory z mleka	11,7	17,0	21,9	19,5
Cukier	14,4	14,9	20,3	30,9
Napoje spirytusowe	10,8	13,4	15,4	15,2
Tytoń i wyroby tytoniowe	13,0	16,4	23,1	37,6
Lody	5,6	8,5	14,6	21,5
Przetwory zbożowe	4,9	5,6	8,6	8,9
Pieczywo świeże	0,4	0,4	0,4	0,4
Wyroby ciastkarskie	4,5	6,3	11,5	12,1
Makarony	9,8	11,8	14,6	11,1
Wina	1,3	1,4	2,5	2,2
Piwo i sód	1,4	2,4	2,4	2,8
Napoje bezalkoholowe	3,4	7,8	11,0	11,9

^a dane wstępne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS i CIHZ.

Powszechnie obserwowana poprawa wskaźnika orientacji eksportowej świadczy o wzroście zdolności polskiego sektora żywnościowego do sprzedaży na rynki zagraniczne i rosnącej jego specjalizacji eksportowej. Ta wysoka kon-

kurencyjność polskich producentów żywności wynika przede wszystkim z posiadania przez nich przewag konkurencyjnych o charakterze kosztowo-cenowym. Ceny w sektorze rolno-spożywczym w Polsce są bowiem niższe niż w rozwiniętych krajach UE. Źródłem tych przewag są niższe ceny czynników produkcji, w tym zwłaszcza kilkakrotnie niższa opłata pracy.

W całym trzyletnim okresie funkcjonowania w strukturach unijnych polska gospodarka żywnościowa utrzymała przewagi cenowe nad producentami żywności z innych krajów UE. Porównanie cen producenta na poziomie rolnictwa w Polsce i w Unii Europejskiej wskazuje, że mamy wyraźną przewagę cenową na rynku większości podstawowych produktów rolnych. Jednocześnie obserwowany jest także proces powolnego zbliżania się cen produktów rolnych w Polsce do cen unijnych. Proces ten był szybki tylko w sektorach, w których w całej UE stosowane jest kwotowanie produkcji, tj. w sektorze mleczarskim i cukrowniczym, a ostatnio także w sektorze zbożowym.

Tabela 4. Porównanie cen podstawowych produktów rolnictwa w Polsce i w UE-25 (UE-25 = 100)

Wyszczególnienie	VII-XII 2004	2005	2006
Pszenica konsumpcyjna ^a	93,5	87,3	97,8
Jęczmień paszowy ^a	90,1	87,0	89,2
Kukurydza paszowa ^a	98,4	88,9	94,8
Mięso wieprzowe	102,1	95,6	88,9
Prosięta	.	82,0	64,4
Mięso wołowe	70,1	75,5	75,2
Mleko	87,0	90,6	94,3
Mięso drobiowe	70,9	77,2	67,9
Jaja konsumpcyjne	98,0	96,1	97,8

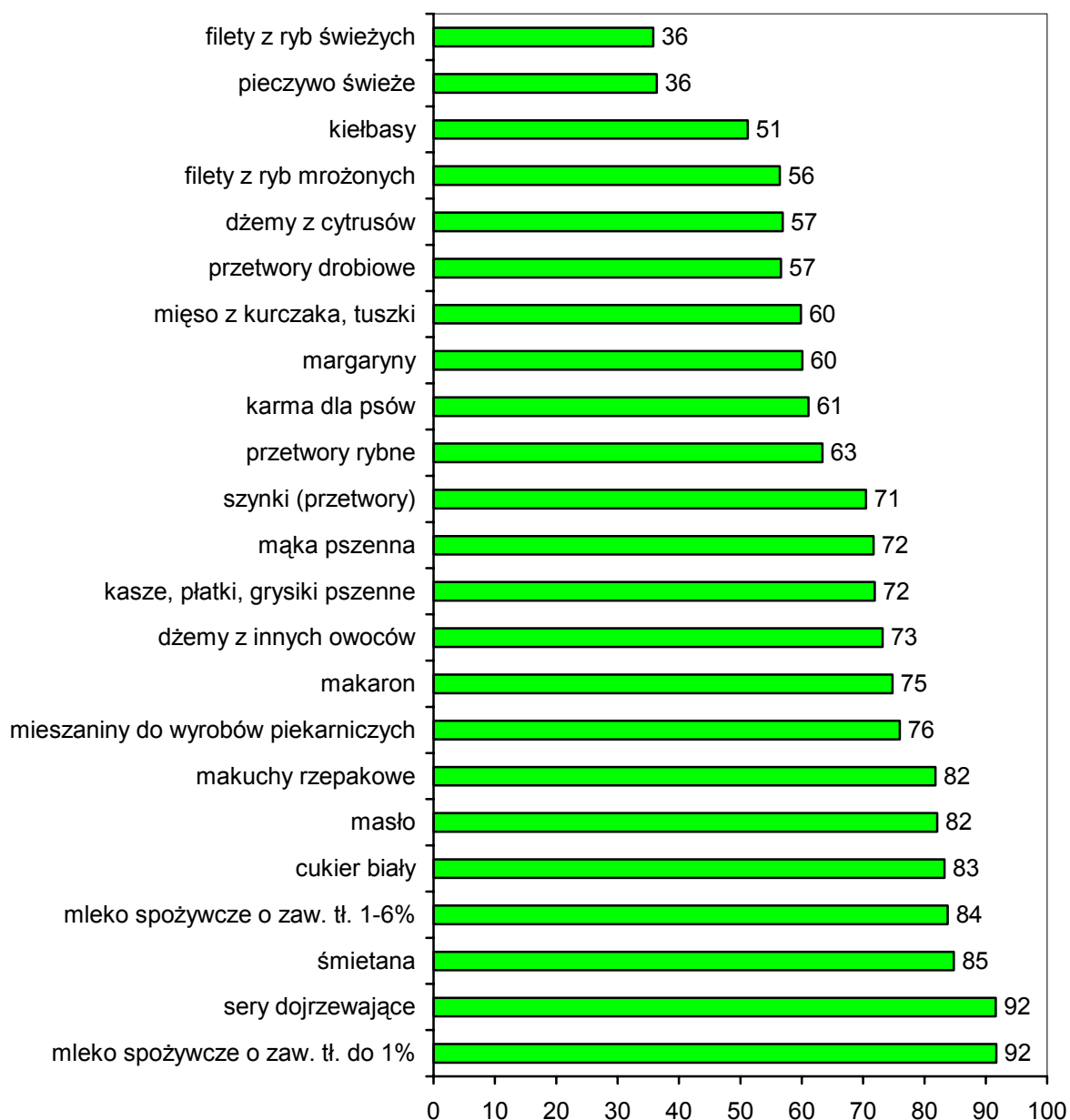
^a Niskie zbiory zbóż w 2006 r. spowodowały znaczący wzrost ich cen w całej UE. W Polsce wzrost ten miał szczególnie silny charakter i spowodował w 2007 r. utratę konkurencyjności cenowej przez polskich producentów zbóż (w I kwartale 2007 r. ww. relacja cen dla pszenicy wzrosła do 109,0, dla jęczmienia – do 103,6, a dla kukurydzy – do 104,6).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych MRiRW (por. www.minrol.pl).

Porównanie cen producenta na poziomie przetwórstwa spożywczego w Polsce i w Unii Europejskiej wskazuje, że mamy również wyraźną przewagę cenową na rynku większości podstawowych produktów przemysłu spożywczego. Świadczy o tym nie tylko stały, szybki wzrost eksportu tych produktów, ale także jeszcze wolniej postępujący niż w przypadku produktów rolnych, proces zbliżania krajowych cen produktów przetwórstwa spożywczego do cen unijnych. Zróznicowanie tych cen jest jednak naturalną konsekwencją dużych różnic w poziomie rozwoju gospodarczego między bardziej i mniej rozwiniętymi kra-

jami UE⁶. Dotychczas polskim producentom udawało się utrzymać konkurencyjne ceny mimo zdecydowanie niekorzystnej ewolucji kursów walutowych. W dalszej i bliskiej perspektywie muszą oni jednak położyć jeszcze większy nacisk na ograniczenie kosztów.

Rysunek 1. Porównanie cen producenta podstawowych produktów przemysłu spożywczego w Polsce i w Niemczech w 2005 roku (Niemcy = 100)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS oraz Statistisches Jahrbuch über Ernährung Landwirtschaft und Forsten 2003-2006.

⁶ Poziom rozwoju gospodarczego danego kraju determinuje opłatę i koszt pracy, a te decydują o kosztach wytwarzania w tak pracochłonnych działach gospodarki, jakimi są rolnictwo i przetwórstwo rolno-spożywcze.

Chociaż w strukturze polskiego eksportu rolno-spożywczego dominujący udział mają państwa członkowskie UE, to w analizach handlu zagranicznego i ocenach konkurencyjności nie można pominąć roli sprzedaży na rynki pozaunijne (eksport na te rynki zwiększa się znacznie wolniej niż na rynki unijne). Opłacalność polskiego eksportu produktów rolno-spożywczych do krajów trzecich oraz zdolność konkurowania na tych rynkach z dostawcami z innych krajów UE zapewnia objęcie Polski unijnym systemem subsydiów eksportowych. Polscy przedsiębiorcy dobrze radzą sobie z wykorzystaniem unijnych dopłat eksportowych, a największymi wśród nich beneficjentami są producenci cukru i produktów mleczarskich.

Tabela 5. Subsydia do eksportu podstawowych grup produktów rolno-spożywczych poza UE

Wyszczególnienie	Wartość subsydiów (w mln zł)				Udział subsydiów w wartości eksportu poza UE (w procentach)			
	2003	2004	2005	2006 ^a	2003	2004	2005	2006 ^a
Drób i jaja	.	0,3	2,2	1,2	.	0,2	1,1	1,3
Przetwory wieprzowe	.	0,1	5,7	5,3	.	0,1	3,9	8,3
Mięso wołowe i cieleńce	.	11,1	47,0	14,3	.	15,8	45,5	41,3
Skrobia ziemniaczana i zboża	14,8	9,3	10,7	4,5	5,0	5,6	6,2	6,9
Cukier	.	72,9	173,7	236,3	.	37,6	37,5	38,1
Produkty mleczarskie	13,7	31,8	135,9	58,8	1,9	5,5	24,0	22,0

^a dane wstępne za 8 miesięcy 2006 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARR.

Subwencjonowanie eksportu przyczynia się do utrzymania równowagi popytowo-podażowej na rynku w okresie nadprodukcji żywności. Z punktu widzenia producentów rolnych i przetwórców spożywczych, system ten istotnie przyczynia się do wzrostu ich konkurencyjności na rynkach pozaunijnych. Odnoszą oni bezpośrednie korzyści z tytułu subwencjonowania eksportu poza Unię, gdyż dzięki niemu poziom cen na rynku wewnętrznym utrzymywany jest powyżej poziomu, jaki ukształtowałyby się w wyniku swobodnej gry podaży i popytu, a eksport staje się bardziej opłacalny.

Reasumując, konkurencyjność polskich producentów żywności jest wysoka. Mają oni istotne przewagi konkurencyjne i umiejętnie je wykorzystują. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej zwiększył się eksport produktów rolno-spożywczych, głównie na rynki innych krajów Unii, i umocniła się pozycja polskich producentów na rynku europejskim. W większości branż zakończono procesy dostosowawcze zakładów do standardów UE i przyspiesze-

niu uległy procesy upowszechnienia systemów zarządzania jakością, co istotnie poprawiło ich konkurencyjność. Po akcesji Polski do UE okazało się, że zagrożenia są mniejsze niż wcześniej oceniano, a nasi producenci żywności dobrze wykorzystują szanse, jakie powstały w wyniku otwarcia dużego i zamożnego europejskiego rynku żywności. Sektor ten jest dobrze przygotowany do prowadzenia działalności na Wspólnym Rynku Europejskim.

O konkurencyjności polskiego sektora żywnościowego decydują przede wszystkim niższe w Polsce, w porównaniu z rozwiniętymi krajami UE, ceny w sektorze rolno-spożywczym. Konkurencyjność na rynku unijnym i na rynkach światowych nie opiera się jednak tylko na konkurowaniu cenami. Do czynników wzrostu konkurencyjności zalicza się także: rozwój przedsiębiorczości, poprawę jakości środowiska lokalnego, racjonalizację struktur organizacyjno-własnościowych oraz politykę konkurencji realizowaną przez państwo. Niezwykle ważne są także cechy jakościowe, które istotnie różnicują produkty. Należą do nich w szczególności: jakość i unikalność w zakresie produktów, umiejętność identyfikowania i zaspokajania indywidualnych potrzeb klientów, wszechstronne działania promocyjne oraz wizerunek firmy oparty na zaufaniu do jakości i niezawodności produktów oraz jakości obsługi klientów. Czynniki te mogą w przyszłości determinować naszą konkurencyjność i decydować o akceptacji polskich produktów przez konsumentów z innych krajów.

Konsumenci z innych krajów UE już teraz akceptują polską żywność i jej walory jakościowe, na co wskazuje wzrost wskaźnika orientacji eksportowej poszczególnych działów gospodarki żywnościowej. Rosnąca sprzedaż na wymagających rynkach zagranicznych, podlegających rygorystycznym regułom kontroli jakości, pośrednio świadczy o wysokiej jakości naszej żywności. Ponieważ jednak konkurencja na rynkach zagranicznych nasila się, polscy producenci i eksporterzy żywności powinni przywiązywać jeszcze większą wagę do aspektów jakościowych i jeszcze skuteczniej promować nasze produkty, tym bardziej że po wejściu do Unii zwiększyli oni swoje umiejętności w zakresie dokumentowania jakości, przestrzegania skomplikowanych procedur czy też sposobów komunikowania się z potencjalnymi odbiorcami.

dr Marek Wigier

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Warszawa, Polska

Fundusze publiczne źródłem finansowania inwestycji w polskim przemyśle spożywczym

Przemysł spożywczy jest jednym z ważniejszych działów polskiej gospodarki narodowej. Jego udział w tworzeniu PKB wynosi ok. 6%, a wytworzona wartość dodana brutto ok. 6 mld euro. O dużym znaczeniu tego sektora świadczy także ok. 20-procentowy jego udział w produkcji sprzedanej całego przemysłu oraz ok. 16-procentowy udział w zatrudnieniu w przemyśle ogółem. Również na rynku europejskim polski przemysł spożywczy jest liczącym się konkurentem i producentem żywności i napojów. Po wejściu do UE Polska stała się jej szóstym producentem żywności i zarazem poważnym eksporterem netto artykułów rolno-spożywczych. W 2003 roku dodatni (po raz pierwszy od początku lat dziewięćdziesiątych) bilans w handlu żywnością wyniósł blisko 0,5 mld euro, a w 2006 roku dodatnie saldo osiągnęło 2,1 mld euro. O poprawie pozycji sektora świadczy także rosnący udział wyrobów przemysłowych w eksporcie rolno-spożywczym. W 2006 roku wyniósł on już ponad 82%. Rozszerzenie UE o 12 nowych państw członkowskich spowodowało, że rośnie udział krajów UE-24 w wartości wymiany handlowej artykułami rolno-spożywczymi i wynosi ok. 78%.

Sukces polskich producentów żywności na rynku europejskim możliwy był dzięki prywatyzacji sektora i przekształceniom strukturalnym jakie miały miejsce w przemyśle spożywczym w latach dziewięćdziesiątych, oraz dzięki jego dostosowaniu do norm i standardów weterynaryjnych i sanitarnych UE w ostatnich latach przed wejściem do Unii. Procesy te wsparte zostały środkami finansowymi pochodzącymi zarówno z budżetu UE, jak i źródeł krajowych.

W latach dziewięćdziesiątych, a także bezpośrednio przed wejściem do UE, źródłem finansowania inwestycji w przemyśle spożywczym były środki własne przedsiębiorców, kredyty preferencyjne z dopłatami ARiMR¹ i komercyjne kredyty bankowe. ARiMR stosowała głównie dopłaty do oprocentowania podstawowych kredytów inwestycyjnych oraz wspierała branżowe programy restrukturyzacyjne: przetwórstwa ziemniaka na skrobię, przetwórstwa mięsa oraz mleka, a także udzielała gwarancji i poręczeń kredytowych. Źródłem finansowania modernizacji polskiego przetwórstwa rolno-spożywczego, w szczegó-

¹ ARiMR – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

ności w zakresie jego dostosowań do standardów UE był także program PHARE. Z tych środków finansowano m.in. organizację weterynaryjnej i fitosanitarnej kontroli żywności i przygotowania mechanizmów WPR², a także restrukturyzację polskich mleczarni i ich dostosowanie do standardów UE³. Wsparcie rolnictwa, obszarów wiejskich i przemysłu spożywczego z programu PHARE (w sumie ok. 230 mln euro) stanowiło ok. 10% przyznanych Polsce środków tego programu.

Wraz z uruchomieniem funduszy przedakcesyjnych (program SAPARD), a po wejściu do UE funduszy strukturalnych (programy SPO „Rolnictwo”⁴ i PROW⁵) i dopłat bezpośrednich, do wsi i całej gospodarki żywnościowej popłynął nowy strumień publicznych środków finansowych. Transfery tych środków (unijnych i krajowych) zwiększyły się z ok. 1,8 mld zł w 2003 roku do około 14 mld zł w 2006 roku. Od początku maja 2004 roku do końca 2006 roku łączny transfer środków publicznych przekroczył 36 mld zł. Największy udział w tym strumieniu miały płatności obszarowe (ok. 20,3 mld zł), a także wypłaty z tytułu realizacji programów strukturalnych, tj. SAPARD, PROW, SPO „Rolnictwo” oraz SPO „Rybołówstwo”. Przemysł spożywczy miał w tych transferach także swój udział i wykorzystał je z dużym sukcesem. Nakłady inwestycyjne w przemyśle spożywczym wzrosły z około 4 mld zł rocznie w latach 2000-2002 do około 6 mld zł rocznie w latach 2003-2006.

Program SAPARD był od 2002 roku ważnym uzupełnieniem środków inwestycyjnych w przemyśle spożywczym. Na inwestycje w zakresie poprawy przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych (działanie 1 programu SAPARD) przeznaczono 1708,9 mln zł, tj. 35,3% środków finansowych całego programu. Wśród celów działania znalazły się poprawa bezpieczeństwa produkcji i jakości żywności, zwiększenie liczby zakładów spełniających wymagania sanitarne i weterynaryjne UE w zakresie przetwórstwa żywności, wspieranie restrukturyzacji produkcji i poprawy konkurencyjności sektora spożywczego, wzmocnienie grup producentów rolnych oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania przemysłu spożywczego na środowisko. Programem pomocy objęto jednak tylko cztery sektory produkcji żywności, tj. mleczarski, mięsny, rybny i owocowo-warzywny, dla których w trakcie negocjacji akcesyjnych wynegocjowano również tzw. okresy przejściowe.

² WPR – Wspólna Polityka Rolna.

³ Projekt PHARE 1999 pt. „Wspólny Fundusz Mleczarski” – 40 mln euro.

⁴ Pełna nazwa programu brzmi Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”.

⁵ PROW – Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006.

Pomimo początkowych trudności z uruchomieniem działania, barier administracyjnych oraz kłopotów z przygotowaniem wniosków przez beneficjentów, pomoc publiczna spotkała się z dużym zainteresowaniem przedsiębiorców. Z uwagi na ograniczone środki, jak i ogromne potrzeby inwestycyjne, część wniosków, na które zabrakło środków finansowych w programie SAPARD, zrealizowano dopiero po wejściu do UE ze środków funduszy strukturalnych. W trakcie realizacji programu SAPARD zawarto z przedsiębiorcami łącznie 1342 umowy na realizację projektów z zakresu poprawy przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych, w tym w przemyśle mięsnym (689 umów), mleczarskim (325 umów), owocowo-warzywnym (241 umowy) oraz rybnym (87 umów). Według stanu na koniec 2006 roku łączna wartość dofinansowania na podstawie złożonych wniosków o płatność przekroczyła 1523 mln zł. Subwencje te przeznaczone były głównie (59% kwoty pomocy) na zakup nowych maszyn i urządzeń. W większości przedsięwzięcia te związane były z dostosowaniem do norm UE i wdrażaniem wymogów sanitarnych i weterynaryjnych. W 513 zakładach wdrożono system HACCP, a 716 zakładów dostosowano do norm UE. Przyznana pomoc w 60% projektów nie przekraczała jednak 1 mln zł, a w 4% firm wahała się w granicach maksymalnego przedziału, tj. od 5 do 10 mln zł. Największy udział (60%) miały koszty zakupu i instalacji maszyn i urządzeń do przetwarzania produktów rolnych. Zakupy materiałów, prac budowlanych, instalacji i wyposażenia stanowiły zaś niespełna 40% kosztów inwestycji.

Po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w UE, poza realizacją podpisanym w okresie przedczłonkowskim umów z programu SAPARD, przemysł spożywczy uzyskał dostęp do nowych źródeł pomocy publicznej w ramach działania „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych” programu SPO „Rolnictwo”. Działanie to wspiera dostosowanie przemysłu rolno-spożywczego do standardów UE w zakresie bezpieczeństwa żywności i ochrony środowiska. Celem udzielanej pomocy jest także rynkowe ukierunkowanie produkcji i wykorzystanie istniejących „nisz rynkowych”, tworzenie nowych kanałów dystrybucji, stosowanie nowych technologii, poprawa jakości żywności, wzrost wartości dodanej produkcji oraz poprawa dobrostanu zwierząt. Inwestycje mogą również polegać na poprawie infrastruktury rynków hurtowych, stanu chłodnictwa artykułów żywnościowych i ich sortowania. Możliwością uzyskania wsparcia została objęta znacznie szersza (niż w przypadku programu SAPARD) grupa przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa produktów rolnych (mleka, mięsa, owoców i warzyw, zbóż, ziemniaków na skrobię, jaj, chmielu, miodu, lnu i konopi), usługowego przechowywania i zamrażania mięsa lub pakowania jaj oraz handlu hurtowego. Łącznie na dofinansowanie tych inwestycji w latach 2004-2006 przeznaczono 1976,0 mln zł, tj. 26,3% środków publicznych programu SPO „Rolnictwo”.

Do końca lutego 2007 roku umowy o łącznej wartości 1861 mln zł zawarto z 1089 przedsiębiorcami. W ten sposób wykorzystany już został w całości limit środków przeznaczony na realizację działania. Najwięcej inwestycji realizowanych jest przez przemysł mięsny (35% wszystkich projektów), mleczarski (23%), owocowo-warzywny (21%) i drobiarski (11%). Taka struktura dowodzi, że chociaż z subwencji mogą korzystać inne sektory przetwórstwa spożywczego, aż 90% umów (tab. 1) dotyczy sektorów współfinansowanych poprzednio z programu SAPARD. Równocześnie blisko 1/3 projektów realizowana jest przez przedsiębiorców, którzy wcześniej korzystali z SAPARD-u. Wyrazem dużego zainteresowania firm było przekroczenie już w październiku 2005 roku budżetu działania o 50%. Spowodowało to wstrzymanie naboru kolejnych wniosków. Przewidziane w działaniu 1000 beneficjentów, którym udzielone zostanie wsparcie finansowe, zostało znacznie przekroczone⁶.

Tabela 1. Podział projektów działania „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych” programu SPO „Rolnictwo” według sektorów

Główny sektor	Liczba zatwierdzonych projektów	Liczba zrealizowanych projektów
Mięsny	189	41
Mleczarski	216	40
Drobiarski (jaja i drób)	103	8
Pozostałych produktów zwierzęcych	135	23
Produktów zbożowych	35	6
Produktów białkowych	6	1
Owoców i warzyw	199	37
Kwiaciarski i roślin ozdobnych	6	2
Ziemniaczany	6	0
Chmielu	1	0
Miodu	1	0
Przetwórstwo lnu i konopi	1	0
Innych produktów roślinnych	0	0
Produktów mieszanych	18	1
Pozostałe	13	1
RAZEM	929	160
w tym produktów rolnictwa ekologicznego	2	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR (stan z końca II kwartału 2006 r.).

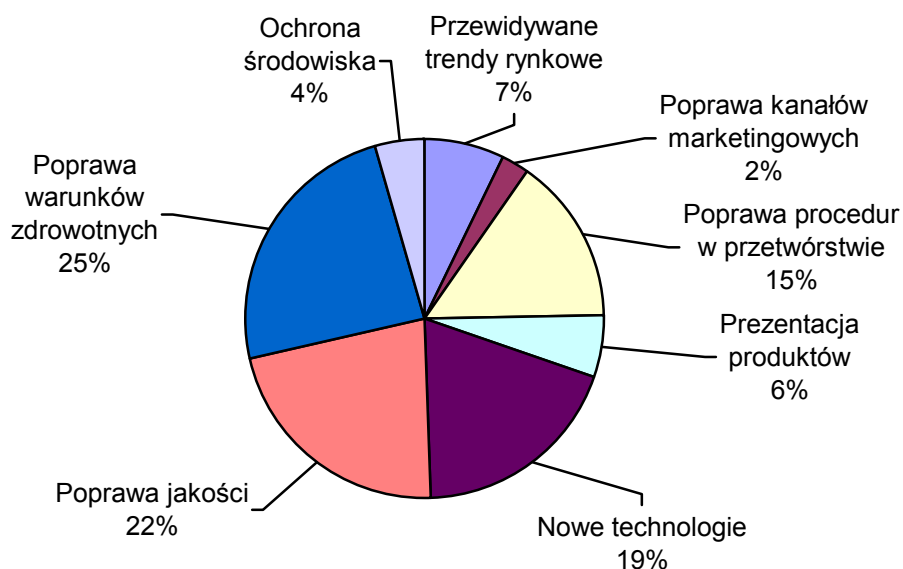
Współfinansowane z SPO „Rolnictwo” inwestycje prowadzą najczęściej (w 70%) małe i średnie firmy, których wartość sprzedaży netto nie przekracza 50 mln zł. Tylko niespełna 20% projektów realizują firmy o sprzedaży netto

⁶ W sumie do ARiMR wpłynęły aż 1644 wnioski o pomoc finansową w ramach działania 1.5 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”.

powyżej 100 mln zł. Średnia kwota przyznanej pomocy na jeden projekt jest niewielka i wynosi ok. 1,7 mln zł. Działanie jest dla przedsiębiorców atrakcyjne finansowo, a blisko połowa beneficjentów realizuje co najmniej 2 projekty.

W strukturze współfinansowanych z SPO projektów, najczęściej (ponad 45% ogólnej ich liczby) ma na celu poprawę warunków sanitarno-higienicznych produkcji oraz poprawę jakości (rys. 1). Najkosztowniejsze są jednak inwestycje, których celem jest rynkowe ukierunkowywanie produkcji, poszukiwanie nisz produkcyjnych oraz wprowadzanie nowych technologii. W kwalifikowanych kosztach inwestycji dominują wydatki na zakup i instalację maszyn oraz urządzeń (blisko 50% wszystkich kosztów kwalifikowanych w programie SPO), a także związane z budową lub remontem i modernizacją budynków (22%).

Rysunek 1. Struktura projektów według celów głównych inwestycji w przemyśle spożywczym (w procentach)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych monitoringu ARiMR.

Potrzeba sprostania konkurencji na rynku wewnętrznym i rynkach zagranicznych oraz nakazy administracyjne wymusiły wprowadzenie w firmach spożywczych systemów zarządzania jakością. Inwestycje ze środków własnych zostały wsparte subwencjami z funduszy strukturalnych. W 2006 roku system Dobrej Praktyki Higienicznej (GHP) wdrożony został w ponad 50% ogółu przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, a kolejne około 30% przedsiębiorstw było na etapie jego wdrażania. System Dobrej Praktyki Produkcyjnej (GMP) stosowany był w tym czasie w około 45% firm spożywczych (około 30% firm było na etapie jego wdrażania), zaś system HACCP stosowało około 30% przed-

siębiorstw (nieco ponad 20% firm było na etapie jego wdrażania). Największą dynamikę wdrażania obligatoryjnych systemów zarządzania jakością odnotowywano po 1 maja 2004 roku w małych firmach spożywczych. Liczba posiadających te systemy wzrosła dwu-, a nawet trzykrotnie w zależności od sektora. Wdrożenie systemów gwarantujących jakość produkcji zaowocowało także wzrostem liczby zakładów posiadających uprawnienia eksportowe.

Wartość subwencji udzielanych przedsiębiorcom z programu SPO „Rolnictwo” jest regionalnie bardzo zróżnicowana. Średnie kwoty przyznanej pomocy wahają się od 640 tys. w woj. śląskim do ponad 3 mln zł w woj. podlaskim. Generalnie jednak w województwach, w których jest silny przemysł spożywczy (głównie duże mleczarnie oraz zakłady mięsne), kwota dofinansowania jest wyższa niż w pozostałych. W zdecydowanej większości podpisanych umów, kwota wnioskowanej pomocy była niższa niż możliwa do uzyskania i wahała się średnio od 6,5 mln zł w woj. podlaskim oraz 5,6 mln zł w woj. warmińsko-mazurskim do 1,3 mln zł w woj. śląskim czy 1,9 mln zł w woj. lubuskim. Dofinansowanie większości (65% projektów) nie przekraczało 1 mln zł, zaś zaledwie w 3,5% wynosiło ponad 10 mln zł. Oznacza to, że określony w programie limit 20 mln okazał się zbyt wysoki.

Efektem prowadzonych dotychczas w przemyśle spożywczym inwestycji współfinansowanych ze środków publicznych jest poprawa jakości i konkurencyjności jego produkcji. Firmy spożywcze koncentrowały się głównie na inwestycjach z zakresu poprawy i kontroli warunków zdrowotnych i jakości produkcji oraz wprowadzaniu nowych technologii. Poza zainteresowaniem przedsiębiorców pozostawały jednak działania rozwijające nowe rynki zbytu, działalność innowacyjną i służące lepszemu wykorzystaniu lub utylizacji odpadów i produktów ubocznych.

W nowym okresie budżetowym 2007-2013 w programie PROW⁷ przewidziano także współfinansowanie środkami publicznymi inwestycji w przemyśle spożywczym. Jednocześnie inaczej sformułowano cele podejmowanych inwestycji oraz wysokość i zakres udzielanego przedsiębiorcom wsparcia finansowego. Celem działania „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej lub leśnej” staje się poprawa konkurencyjności poprzez wzrost wartości dodanej, jakości produkcji, obniżkę kosztów, rozwój nowych produktów, procesów i technologii, jak również poprawę warunków produkcji umożliwiających spełnianie istniejących i nowoprowadzanych norm. Pośrednio udzielana przedsiębiorcom pomoc ma wpływać także na sytuację producentów rolnych, którzy ze

⁷ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

względu na powiązania kontraktacyjne z zakładami przetwórczymi mają osiągnąć większą stabilizację zbytu produktów rolnych.

W odróżnieniu od programu SAPARD i SPO „Rolnictwo” nowy program⁸ na lata 2007-2013 kierowany jest do wszystkich małych, średnich i dużych podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa lub wprowadzania do obrotu produktów rolnych, zatrudniających do 750 pracowników lub których obrót nie przekracza 200 mln euro. Wsparciem objętych zatem zostanie więcej niż w dotychczasowych programach, sektorów przetwórstwa rolno-spożywczego, w tym produkcja i przetwórstwo mięsa, soków i przetworów z owoców i warzyw, mleka, zbóż, nieczyszczonych i rafinowanych olejów i tłuszczów na cele energetyczne, skrobi z ziemniaków i zbóż, pasz dla zwierząt gospodarskich, jaj w proszku, chmielu na ekstrakt i granulaty, miodu, alkoholu etylowego na cele energetyczne, win owocowych i jabłecznika, lnu i konopi. Ponadto przewidziano wsparcie sprzedaży hurtowej zbóż, nasion i pasz dla zwierząt, kwiatów i roślin, owoców i warzyw, mięsa i jego wyrobów, a także usługowego zamrażania, przechowywania i magazynowania produktów rolnych oraz wynajmu budynków niemieszkalnych na potrzeby handlu hurtowego produktami rolnymi.

W nowym programie rozszerzono, w stosunku do programów SPO „Rolnictwo”, a także i programu SAPARD, zakres inwestycji możliwych do sfinansowania ze środków publicznych. Pomoc ta może jednak zostać udzielona jedynie zakładom spełniającym obowiązujące standardy higieniczno-sanitarne, ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt. Odstępstwa od tej reguły dotyczą mikroprzedsiębiorstw zatrudniających do 10 pracowników, o rocznych obrotach do 2 mln euro. Mogą one ubiegać się o współfinansowanie inwestycji, których celem jest dostosowanie do nowowprowadzonych standardów wynikających z przepisów UE. Zróżnicowano także – w odróżnieniu od dotychczas przyjętych rozwiązań – poziom dofinansowania inwestycji (od 25 do 50% kosztów kwalifikowanych) w zależności od wielkości przedsiębiorstwa oraz formy współpracy z dostawcami surowców. Im firma jest mniejsza, a współpraca z rolnikami lub grupami producentów odbywa się na zasadach kontraktacji, tym poziom dofinansowania jest wyższy.

Pomoc publiczna, jaka dopłynęła do przemysłu spożywczego, doprowadziła do istotnej jego modernizacji i wzrostu konkurencyjności. Możliwe to było

⁸ Projekt rozporządzenia MRiRW w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” objętego PROW na lata 2007-2013. www.minrol.gov.pl

jednak przede wszystkim dzięki otwarciu polskiej gospodarki na konkurencję zewnętrzną. Włączanie się w struktury UE dało szansę zaistnienia polskim przedsiębiorstwom na wspólnym rynku. Polska gospodarka żywnościowa uzyskała dostęp do europejskiego rynku ponad 420 mln konsumentów, ale równocześnie została otwarta na bezpośrednią konkurencję producentów żywności z pozostałych 24 krajów członkowskich UE. Od 1 stycznia 2007 roku z racji przystąpienia do UE Bułgarii i Rumunii rynek ten powiększył się jeszcze o kolejnych 28 mln konsumentów. Choć wiele polskich przedsiębiorstw przemysłu spożywczego nie było przygotowanych do funkcjonowania na wspólnym rynku, produkty ich nie spełniały standardów UE i istniały obawy, że producenci żywności nie będą w stanie dostosować się do wymagań unijnych, okazało się, że zaskakująco wiele zakładów podjęło działania dostosowawcze. Liczba zakładów mających uprawnienia do sprzedaży na rynkach UE wzrosła w latach 2004-2006 czternastokrotnie w przemyśle mięsny (do 856 zakładów), pięciokrotnie w przemyśle drobiarskim (do 218 zakładów) i mleczarskim (do 272 zakładów) oraz trzykrotnie w przemyśle rybnym (do 195 zakładów). Przyspieszono procesy wdrażania systemów zarządzania jakością (HACCP, GHP, GMP). Znaczącą w tym rolę odegrał program SAPARD i SPO „Rolnictwo”, dzięki którym zrealizowano blisko 2,9 tys. projektów w firmach spożywczych. Polskie przetwórstwo rolno-spożywcze stało się konkurencyjne na rynku europejskim.

Potrzeby inwestycyjne, szczególnie w zakresie innowacyjności, obniżki kosztów produkcji i ochrony środowiska są jednak nadal wysokie. Dotychczasowe rezultaty pomocy publicznej udzielonej przemysłowi spożywczemu dowodzą, że została ona efektywnie wykorzystana. Rozwiązania programu na lata 2007-2013 są korzystne dla przemysłu spożywczego, nie rozwiążą jednak wszystkich jego problemów. MRiRW szacuje, że w okresie siedmiu lat z programu skorzysta ok. 3000 przedsiębiorców, tzn. 15% uprawnionych. Budżet na realizację działania (tj. 1,1 mld euro na lata 2007-2013) zapewnia średnią pomoc w przeliczeniu na jeden podmiot około 370 tys. euro (1450 tys. zł). Jest to kwota znacznie mniejsza od maksymalnego limitu wsparcia. PROW 2007-2013 jest prawdopodobnie jedną z ostatnich szans uzyskania przez przemysł spożywczy pomocy publicznej współfinansowanej z budżetu UE, której celem jest poprawa konkurencyjności, jakości i innowacyjności produkcji, obniżka jej kosztów i wzrost wartości dodanej oraz wsparcie dostosowań do obowiązujących lub nowoprowadzanych przepisów. Jak przedsiębiorcy wykorzystają tę szansę zależy będzie od nich samych.

Znaczenie programów współfinansowanych ze środków UE dla polskiej gospodarki żywnościowej i regionów wiejskich

1. Uwagi wstępne

Polska należy do najuboższych państw Unii Europejskiej (pod względem PKB na 1 mieszkańca zajmuje czwarte miejsce od końca; za Polską znajdują się jedynie Łotwa oraz dwa państwa, które wstąpiły do UE 1 stycznia 2007 roku – Bułgaria i Rumunia), a krajowe zasoby finansowe, które mogą być przeznaczone na rozwój nie zapewniają szybkiego postępu gospodarczego i cywilizacyjnego. Do Polski napływa kapitał zagraniczny, ale przede wszystkim do dziedzin, gwarantujących zyski, a więc przemysłu, handlu i usług. Ponadto większość inwestycji zagranicznych lokuje się w dużych miastach lub na ich obrzeżach. Również kapitał krajowy omija mniejsze ośrodki i regiony wiejskie. Wieś może zatem korzystać jedynie ze środków własnych oraz krajowych środków publicznych.

W rezultacie następuje coraz wyraźniejszy podział Polski na dwie części – szybko rozwijające się duże miasta oraz rozwijające się wolniej lub znajdujące się w stanie stagnacji gospodarczej miasteczka i regiony wiejskie. Rośnie zatem międzyregionalne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego Polski. Coraz większe są różnice między poszczególnymi województwami. Wzrasta również zróżnicowanie wewnątrz województw między poszczególnymi rejonami (powiatami).

Powolny rozwój lub stagnacja gospodarcza wielu regionów wiejskich jest niewątpliwie jednym z najpoważniejszych problemów ekonomicznych i społecznych Polski. Obszary wiejskie zajmują w Polsce około 93% powierzchni kraju (291 tys. km²) i zamieszkuje je około 14,7 mln ludzi (38,6% ogólnej liczby mieszkańców Polski). W rolnictwie pracuje 2,1 mln osób (16,2% pracujących ogółem). Jednym z zadań państwa i władz lokalnych jest pomoc wiejskim społecznościom w stworzeniu warunków, umożliwiających właściwy poziom życia. Oczywiście wiele zależy również od umiejętności radzenia sobie z przeciwnościami, ale nie wszystko zależy od zaradności ludzi. Niezbędne są zatem różne zabiegi organizacyjne oraz inwestycje, których rezultatem byłaby poprawa poziomu nauczania w szkołach wiejskich (jest na ogół znacznie niższy niż szkół

miejskich) i dostępu do usług zdrowotnych. Konieczne są również inwestycje w infrastrukturę techniczną (wodociągi, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków). Szczególne znaczenie ma infrastruktura transportu, zarówno drogowa jak i kolejowa. Nie jest bowiem możliwe, aby pełna infrastruktura społeczna (oświatowa i zdrowotna) była w każdej miejscowości i aby każdy mieszkający na wsi mógł pracować na miejscu. Wreszcie państwo powinno umożliwić mieszkającym na wsi jednostkom aktywnym realizację rokujących powodzenie inicjatyw gospodarczych.

Wypełnianie przez państwo i samorządy lokalne obowiązków wobec mieszkańców, a także pobudzanie ich inicjatyw wymaga poważnych środków finansowych. Środki krajowe, zarówno publiczne, jak i prywatne, są niewystarczające. Stąd też ogromne znaczenie wsparcia zewnętrznego, w tym przede wszystkim środków finansowych UE.

2. Realizacja programów UE, wspierających polskie rolnictwo i regiony wiejskie

Polska, w tym regiony wiejskie, korzystała od początku lat dziewięćdziesiątych z pomocy finansowej UE (program PHARE). Jednakże dopiero w pierwszych latach obecnej dekady, gdy negocjacje w sprawie członkostwa były zaawansowane, otrzymała na rozwój regionów wiejskich poważne środki w postaci programu SAPARD. Program, którym objęto wszystkie kandydujące państwa Europy Środkowej i Wschodniej, łącznie z Bułgarią i Rumunią, miał stanowić pomoc w: (1) sprawnym wprowadzaniu w życie *acquis communautaire* w dziedzinie wspólnej polityki rolnej oraz polityk z nią związanych i (2) rozwiązywaniu przez państwa kandydujące najważniejszych problemów rolnictwa i regionów wiejskich.

Państwa kandydujące mogły wybierać z listy 14 działań (ang. *measures*; działaniem 15 była pomoc techniczna, konieczna dla uruchomienia i realizacji pozostałych działań). Polska za najważniejsze uznała cztery: 1. Inwestycje w gospodarstwach rolnych; 2. Inwestycje w tych branżach przemysłu rolno-spożywczego, które miały trudności w dostosowaniu się do standardów UE; 3. Inwestycje w techniczną infrastrukturę komunalną; 4. Wsparcie pozarolniczej działalności gospodarczej. Ostateczny podział środków ogółem między poszczególne działania, uwzględniający wszystkie zmiany podczas realizacji SAPARD-u, przedstawia tab. 1.

Tabela 1. Programy SAPARD, „PROW – 2004”, SPOR i „PROW – 2013”
 Podział środków publicznych ogółem (unijne i krajowe)
 na poszczególne działania (w mln euro)

Działanie	SAPARD		„PROW – 2004” i SPOR		„PROW – 2013”	
	środki wydane ogółem	przeciętnie w roku	środki planowane ogółem	przeciętnie w roku	środki planowane ogółem	przeciętnie w roku
Szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie	5,5	1,4	19,4 /s/	6,5 /s/	50,0	7,1
Ułatwianie startu młodym rolnikom			178,9 /s/	59,6 /s/	440,0	62,9
Renty strukturalne			534,9 /p/	178,3 /p/	2 187,6 [1 400,0] (787,6)	312,5 [200,0] (112,5)
Modernizacja gospodarstw rolnych	128,0	32,0	586,6 /s/	195,5 /s/	1 650,0	235,7
Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	280,5	70,1	502,7 /s/	167,6 /s/	1 100,0	157,1
Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowywaniem rolnictwa i leśnictwa			195,5 /s/	65,2 /s/	629,9	90,0
Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności					120,0	17,1
Działanie informacyjne i promocyjne					30,0	4,3
Grupy producentów rolnych			6,4 /p/	2,1 /p/	140,0 [10,0] (130,0)	20,0 [1,4] (18,6)
Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów			42,8 /s/	14,3 /s/	400,0	57,1
Wspieranie gospodarstw rolnych niskotowarowych w fazie restrukturyzacji			329,1 /p/	109,7 /p/	440,0 [440,0] (-)	62,9 [62,9] [-]
Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)			957,8 /p/	319,3 /p/	2 448,8	349,8
Płatności dla obszarów Natura 2000 oraz związanych z wdrażaniem Ramowej Dyrektywy Wodnej					550,0	78,6
Program rolnośrodowiskowy	-	-	218,9 /p/	73,0 /p/	1 753,8 [853,8] (900,0)	250,5 [122,0] (128,6)
Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne			84,7 /p/	28,2 /p/	653,5 [183,8] (469,7)	93,4 [26,2] (67,1)
Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy i wprowadzanie instrumentów zapobiegawczych			13,9 /s/	4,6 /s/	140,0	20,0
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej					472,3	67,5
Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	459,9	115,0			1 471,4	210,2
Odnowa i rozwój wsi			112,5 /s/	37,5 /s/	823,6	117,7
Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw					1 150,3	164,3
Pomoc techniczna	1,0	0,3	21,5 /p/	7,2 /p/	266,6	38,1
Leader+			30,4 /s/	10,1 /s/	300,0	42,9

Cd. tab. 1

Działanie	SAPARD		„PROW – 2004” i SPOR		„PROW – 2013”	
	środki wydane ogółem	przeciętnie w roku	środki planowane ogółem	przeciętnie w roku	środki planowane ogółem	przeciętnie w roku
Różnicowanie działalności rolniczej	70,9	17,7	81,1 /s/	27,0 /s/		
Dostosowanie gospodarstw do standardów UE			637,0 /p/	212,3 /p/		
Uzupełnienie płatności obszarowych			682,4 /p/	227,5 /p/	×	×
Projekty w ramach RR 1268/99			119,7 /p/	39,9 /p/	×	×
Zarządzanie programem			24,0	8,0		
Razem	945,8	236,4	5 380,2 3 592,4 /p/ 1 787,8 /s/	1 793,4 1 197,5 /p/ 595,9 /s/	17 217,8	2 459,7

Uwagi: 1. W kolumnach „PROW – 2004” i SPOR subskrypt /p/ oznacza, że działanie znajduje się w programie „PROW – 2004”, a subskrypt /s/, że w programie SPOR. 2. W kolumnach „PROW – 2013” pierwsze liczby – środki ogółem, liczby w nawiasach kwadratowych – środki na pokrycie zobowiązań z lat 2004-2006, liczby w nawiasach środki na pokrycie nowych zobowiązań. 3. Nazwy działań zgodnie z art. 5 ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dz. U. Nr 64 poz. 427. Identyczne nazwy działania w kolejnych programach nie muszą oznaczać jego identycznego zakresu przedmiotowego.

Źródła: SAPARD – Tabela „Podział środków z Rocznych Umów Finansowych 2000, 2001, 2002 i 2003 pomiędzy poszczególne działania Programu SAPARD”. Informacja o Stanie Realizacji Programu SAPARD według danych na dzień 25.04.2007 zamieszczona na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi; „PROW – 2004” – Tabela finansowa po realokacji Nr 4. Załącznik do Uchwały Komitetu Monitorującego Nr 7 zamieszczony na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi; SPOR – szacunkowa tabela finansowa Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój regionów wiejskich 2004-2006” po zmianach. Stan na 25.04.2007; „PROW – 2013” – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) projekt W-07/XII/06. Warszawa, grudzień 2006. Tabela budżet PROW 2007-2013, s. 113-114. Zobowiązania przechodzące z lat 2004-2006 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) projekt W-06/VII/06. Tabela budżet PROW 2007-2013, s. 118-119.

Z porównania działań wybranych przez Polskę z zaproponowanymi przez Komisję wynika, że Polska ograniczyła się do działań rzeczywiście kluczowych. Szczególnie ważną kwestią była konieczność dostosowania zakładów pięciu branż przemysłu rolno-spożywczego (mięsnej, drobiarskiej, mleczarskiej, rybnej i owocowo-warzywnej) do unijnych standardów sanitarnych, weterynaryjnych i ochrony środowiska. Wiadomo było od początku negocjacji, że zakłady nie spełniające standardów nie będą mogły eksportować od dnia członkostwa nie tylko na rynki innych państw UE, ale także poza Wspólnotę. Ponadto groziło im zamknięcie z dniem członkostwa Polski, jeśli nie uzyskają zgody na wykonanie niezbędnych prac dostosowawczych w pierwszych latach członkostwa. Świadomość nieuchronności poważnych konsekwencji spowodowała w zagrożonych

branżach wzrost inwestycji dostosowawczych w latach bezpośrednio poprzedzających członkostwo. Wiele z nich było współfinansowanych ze środków SAPARD-u. W ciągu około półtora roku (SAPARD został uruchomiony dopiero w drugiej połowie 2002 roku a Polska wstąpiła do UE 1 maja 2004 roku) do programu włączono 1342 projekty. Niemal wszystkie zakończono i rozliczono do 1 grudnia 2006 roku.

Liczba zakładów, które skorzystały z możliwości współfinansowania ze środków SAPARD-u była we wszystkich branżach kilkakrotnie wyższa od założonej. Natomiast pomoc finansowa udzielona przemysłowi rolno-spożywczemu była aż o 20% niższa niż przewidywano w pierwszej wersji programu. Okazało się zatem, że przeciętne koszty realizacji projektów dostosowawczych i w konsekwencji wysokość współfinansowania były znacznie niższe od założonych. Możliwe jednak (czego nie badano), że niekiedy duży projekt dzielono na kilka mniejszych, finansowanych z różnych źródeł.

Efekty prac dostosowawczych, kontynuowanych zresztą w latach 2004-2006 (część zakładów otrzymała zgodę na produkcję przez ściśle określony czas – tzw. okres przejściowy – mimo nie spełniania standardów unijnych) przekroczyły oczekiwania. Wprawdzie proces dostosowawczy nie został zakończony w dniu wstąpienia do UE, ale w każdej z objętych programem SAPARD branż nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji. W rezultacie w każdej z nich duża liczba zakładów produkuje zgodnie ze standardami unijnymi i nie ma trudności z zaspokojeniem zwiększonego popytu innych państw członkowskich na polskie artykuły rolno-spożywcze (szczegóły w referacie M. Wigiera). Niewątpliwie duża w tym zasługa środków SAPARD-u. Należy jednak przypomnieć, że w tym samym okresie w tych pięciu branżach wykonywano również projekty dostosowawcze, nie współfinansowane ze środków unijnych.

Dostosowywanie przemysłu rolno-spożywczego do standardów unijnych było programem, który miał ściśle określony cel oraz znany termin jego zakończenia. Trzy pozostałe można natomiast uznać za programy ciągłe, które w polskich realiach powinny być realizowane przez bardzo długi okres. Z działania „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” współfinansowano niespełna 13 tys. projektów, co jest znikomą liczbą, w porównaniu z liczbą gospodarstw rolnych w Polsce – około 2 mln. Większość istniejących gospodarstw jest słaba ekonomicznie i nie zapewni właścicielom również w przyszłości dochodów na właściwym poziomie i dlatego też nie powinna otrzymywać wsparcia inwestycyjnego. Jednakże liczba gospodarstw, które spełniały warunki dostępu do środków działania „Inwestycje ...” jest kilkunastokrotnie wyższa niż liczba gospodarstw, które skorzystały ze środków. Udział modernizujących się z pomocą SAPARD-u

gospodarstw rolnych stanowił tylko około 5% gospodarstw, które w polskich warunkach mają możliwość efektywnego działania (ocenia się, że gospodarstw takich może być w Polsce około 250 tys.). Ponadto właściciele ponad 11 tys. gospodarstw ubiegali się o wsparcie projektów, mających zwiększać „różnorodność produkcji w gospodarstwach rolnych”. Zwiększanie różnorodności polegało przeważnie na zakupach ciągników i maszyn rolniczych, co oczywiście było ważne dla gospodarstwa, ale miało tylko niewielki wpływ na jego trwałą rozwój. Modernizacją w ścisłym znaczeniu, która miała doprowadzić do poprawy efektywności i zwiększenia siły ekonomicznej gospodarstwa, objęto jedynie około 1900 gospodarstw prowadzących chów zwierząt, w tym przede wszystkim mleczny chów bydła (ponad 1 tys. gospodarstw) oraz chów trzody chlewnej i drobiu (blisko 800 gospodarstw).

Wsparcie z SAPARD-u było niewątpliwie bardzo ważne dla tych rolników, którzy otrzymali pomoc, ale w skali Polski działanie „Inwestycje...” miało niewielkie znaczenie dla rozwoju rolnictwa. Przyczynili się zresztą do tego również sami rolnicy. Przez długi czas nie byli zainteresowani środkami SAPARD-u. W rezultacie około 20% środków pierwotnie przeznaczonych na inwestycje w gospodarstwach rolnych przeniesiono na sfinansowanie innych działań. Dopiero w ostatnich dwóch – trzech miesiącach przyjmowania wniosków wzrosło zainteresowanie programem wśród rolników, ale najprawdopodobniej zadecydowało o tym wprowadzenie możliwości częściowego sfinansowania ze środków SAPARD-u zakupu ciągnika. Decyzję tę można uznać za próbę „ratowania” tej części programu, którą skierowano do rolników. Natomiast pierwotne zamierzenia modernizacyjne produkcji zwierzęcej zostały zrealizowane tylko częściowo.

Trudno ocenić skutki kolejnego działania, którego celem była pomoc w urzędzeniu miejsca pracy poza rolnictwem, a beneficjentami mogli być rolnicy i przedsiębiorcy, działający w regionach wiejskich oraz samorządy lokalne i organizacje pozarządowe. Zainteresowanie tym działaniem, uruchomionym dopiero na kilka miesięcy przed datą członkostwa, było bardzo duże. Jednakże jego skuteczność może być oceniona dopiero po kilku latach, kiedy będzie wiadomo czy miejsca pracy nadal istnieją, a urzędnicy turystyczne funkcjonują i przyczyniają się do zwiększenia atrakcyjności regionu. Natomiast ogromne zainteresowanie przedsiębiorców wiejskich możliwością uzyskania wsparcia na urządzenie nowych stanowisk pracy powinno mieć znaczenie przy opracowywaniu kolejnych programów aktywizacji regionów wiejskich.

Ostatnim dużym działaniem, na które ostatecznie wydano najwięcej środków programu, było działanie „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”. O środki na budowę i modernizację wodociągów, kanalizacji, dróg lokal-

nych, oczyszczalni ścieków, składowisk odpadów i sieci energetycznych mogły się starać samorządy lokalne. Samorządy skorzystały w pełni z tych możliwości, a ich naciski spowodowały, że na to działanie przeniesiono część środków z innych, znacznie gorzej wykorzystywanych. W rezultacie niemal 49% środków publicznych SAPARD-u zostało ostatecznie postawionych do dyspozycji samorządów lokalnych (por. tab. 1).

Oferta SAPARD-u spotkała się z taką reakcją, ponieważ zarządy i rady samorządów lokalnych doskonale rozumieją, że jednym z ich najważniejszych obowiązków jest zapewnienie mieszkańcom dostępu do podstawowej infrastruktury technicznej. Jednakże nadal, mimo iż sytuacja poprawia się z każdym rokiem, przynajmniej w niektórych regionach, wiele miejscowości jest jej przynajmniej częściowo pozbawionych (zwłaszcza kanalizacji i oczyszczalni ścieków). Likwidacja opóźnienia jest procesem wieloletnim i środki SAPARD-u były jedynie pomocą, uzupełniającą środki własne samorządów i przyspieszającą wykonanie niektórych projektów. Wiele inwestycji infrastrukturalnych samorzady realizowały zresztą bez wsparcia programu.

Reasumując: **Polska opracowując SAPARD zdecydowała się na koncentrację środków na kilku najważniejszych działaniach, zdecydowanie wspierających pośrednio (infrastruktura techniczna; brak odpowiedniej infrastruktury technicznej powoduje, że region jest nieatrakcyjny dla inwestorów) lub bezpośrednio (pozostałe działania) rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich.** Wprawdzie jest wątpliwe, czy wszystkie działania zostały zrealizowane w sposób optymalny, ale niewątpliwie zarządzające programem Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zmuszone było reagować na niespodziewanie niechętnie przyjęcie programu przez rolników.

X X

X

Obecnie kończy się realizacja dwóch, współfinansowanych ze środków unijnych programów, których celem jest wsparcie rozwoju rolnictwa i regionów wiejskich. Są nimi Sektorowy Program Operacyjny „Modernizacja i restrukturyzacja rolnictwa i rozwój regionów wiejskich” (w tekście używa się skrótu SPOR) oraz „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich” (w tekście używa się skrótu PROW – 2004). Oba programy zostały opracowane w oparciu o nieco zmodyfikowane przepisy, na podstawie których „stare” państwa członkowskie opracowały i realizowały programy rozwoju regionów wiejskich współfinansowane z budżetu unijnego na lata 2000-2006. Między programami „starych” i „nowych” państw członkowskich występują dwie istotne różnice; po pierwsze

– programy nowych państw członkowskich obejmowały trzy lata (2004-2006), a „starych” siedem (2000-2006), po drugie – nowym państwom członkowskim zaproponowano możliwość wprowadzenia działań dodatkowych.

Podstawowym celem współfinansowanych przez Wspólnotę z budżetu 2000-2006, programów starych państw członkowskich i począwszy od 2004 roku nowych państw było wsparcie zrównoważonego rozwoju regionów wiejskich. Jest to cel znacznie szerszy niż cele SAPARD-u. Jednakże lista działań, które mogły być współfinansowane ze środków SAPARD-u w wielu przypadkach pokrywa się z listą działań, które mogły być włączone do programów SPOR i PROW – 2004. Na liście SAPARD-u nie było tylko takich działań jak renty strukturalne, wspieranie rolnictwa na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, ułatwianie startu młodym rolnikom oraz wspieranie gospodarstw niskotowarowych, natomiast znajdowała się na niej rozbudowa i modernizacja wiejskiej infrastruktury technicznej. Tymczasem w programach „aktywnych” w latach 2004-2006 wiejska infrastruktura techniczna była wspierana ze środków Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (skrót ZPORR) a w latach 2007-2013 z 16 Regionalnych Programów Operacyjnych (skrót RPO). Nie jest to rozwiązanie korzystne dla regionów wiejskich. Na rozbudowę i modernizację infrastruktury technicznej w regionach wiejskich przeznaczono w ZPORR około 470 mln euro, czyli niespełna 160 mln euro rocznie. Jest to zatem kwota niewiele wyższa od sumy wydawanej rocznie z programu SAPARD na ten cel. Tymczasem środki ogółem przewidziane rocznie na rozwój regionów wiejskich były w latach 2004-2006 przeszło 6,5 raza większe niż środki SAPARD-u. Takie potraktowanie rozbudowy i modernizacji infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich w programie ZPORR nie jest przypadkowe. Jest ono dowodem, że „lobby wiejskie” przegrywa walkę o środki wsparcia ze znacznie silniejszym i sprawniejszym „lobby wielkomiejskim”. W warunkach Polski znacznie korzystniejsze dla rozwoju marginalizowanych obszarów wiejskich byłoby współfinansowanie infrastruktury technicznej tak jak w programie SAPARD ze środków EFRROW. Ten model zarządzania działaniem „Infrastruktura...” sprawdził się w praktyce. Obecne rozwiązanie budzi obawy, że następować będzie dalsze pogłębianie różnic poziomu ekonomicznego między bogatszymi a biedniejszymi regionami Polski.

Trudno obecnie ustalić jakie środki zostaną zarezerwowane na wiejską infrastrukturę techniczną w latach 2007-2013. Znajdują się one w 16 RPO i od sprawności negocjacyjnej lokalnych samorządów zależy w dużym stopniu ile środków zostanie w programach wojewódzkich przeznaczonych na sfinansowanie infrastruktury technicznej w regionach wiejskich.

Z analizy tabeli 1 wynika, że autorzy SPOR i „PROW – 2004” nie skoncentrowali się na rozwiązywaniu najważniejszych problemów polskiego rolnictwa i regionów wiejskich, lecz włączyli do nich większość działań (23 działania na 35 możliwych). Ocena ta, jak wynika ze szczegółowej analizy, jest tylko częściowo słuszna. W kilku przypadkach programujący nie mieli praktycznie wyboru. Dwa działania: renty strukturalne i subwencjonowanie rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania musiały być włączone do polskich programów wspierania regionów wiejskich, z tego powodu, że są działaniami realizowanymi we wszystkich państwach UE. Natomiast jest wątpliwe, czy na działania te powinno się przeznaczać tak duże kwoty. Renty strukturalne ustalono bowiem na znacznie wyższym poziomie niż emerytury, które rolnicy mogą otrzymać na podstawie przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym rolników. Polska z determinacją i z powodzeniem starała się o uznanie jak największej części polskiego terytorium za obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania. W rezultacie na sfinansowanie tych dwóch działań, nie mających wiele wspólnego z rozwojem rolnictwa, przeznaczono blisko 500 mln euro rocznie (około 28% wszystkich środków), co znacznie uszczupliło środki na inne cele.

Do „PROW – 2004” trzeba było również wprowadzić działanie „Program rolnośrodowiskowy”. Ze względu na usilne starania Komisji projekty rolnośrodowiskowe miały być współfinansowane już ze środków SAPARD-u. Jednakże działanie to nie zostało uruchomione. Strona polska argumentowała, że nie może realizować programu rolnośrodowiskowego ze względu na zbyt krótki okres przygotowań. Ostatecznie po sporach z Komisją działanie zostało wykreślone z SAPARD-u, a zarezerwowane środki przeznaczone na sfinansowanie innych. Argumentów tych nie można już było powtórzyć w okresie uzgadniania i zatwierdzania „PROW – 2004”.

Kolejnym działaniem włączonym do „PROW – 2004”, którego nie było w programie SAPARD, jest „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE”. Przeznaczono na nie, tak samo jak na poprzednie, poważne środki finansowe (por. tab. 1). Trudno kwestionować jego wprowadzenie choć niewątpliwie można by je połączyć z działaniem „Inwestycje...”. Położenie szczególnego nacisku na wprowadzanie w gospodarstwach rolnych standardów unijnych było słuszne ze względu na bliski termin, w którym będą musiały być spełnione warunki *cross – compliance* (wzajemnej zgodności) pod groźbą ograniczenia lub wstrzymania wypłaty płatności bezpośrednich.

Należy również zwrócić uwagę, że w „PROW – 2004” znajdują się dwa działania o specjalnym charakterze. Oba ograniczały możliwości współfinansowania pozostałych działań. Pierwsze „Uzupełnienie płatności obszarowych” jest wynikiem negocjacji akcesyjnych. UE nie zgodziła się, aby polscy rolnicy otrzymywali z budżetu UE dopłaty bezpośrednie w pełnej wysokości od dnia członkostwa i mimo bardzo ostrych rokowań, nie zmieniła zdania. W rezultacie polscy rolnicy otrzymają pełne płatności bezpośrednie z budżetu Wspólnoty dopiero w roku 2013, a w pierwszych trzech latach jedynie w wysokości 25, 30 i 35%. Natomiast UE zgodziła się na wypłatę przez Polskę płatności uzupełniających ze środków publicznych Wspólnoty, postawionych do dyspozycji Polski i przeznaczonych na wsparcie rozwoju rolnictwa i regionów wiejskich. Polska z możliwości tej skorzystała i włączyła do „PROW – 2004” działanie „Uzupełnienie płatności obszarowych” (niezależnie od tego Polska uzyskała prawo uzupełnienia płatności bezpośrednich z budżetu krajowego; w rezultacie polscy rolnicy otrzymali w latach 2004-2006 odpowiednio 55, 60 i 65% płatności bezpośrednich w pełnej wysokości).

Drugim działaniem o specjalnym charakterze jest współfinansowanie pozytywnie ocenionych projektów, które ze względu na wyczerpanie środków nie uzyskały wsparcia z programu SAPARD. Słusznie uznano, że rolnicy nie powinni składać kolejnych wniosków, a przyjęte projekty należy sfinansować w kolejnym okresie programowania.

Rozszerzenie programu współfinansowanego z budżetu wieloletniego 2004-2006 o omówionych pięć działań było decyzją zrozumiałą. Trudno natomiast uznać za słuszne włączenie do „PROW – 2004” działania „Wsparcie gospodarstw niskotowarowych”. W Polsce, jak wszędzie, są gospodarstwa słabe ekonomicznie, ale które po otrzymaniu pomocy finansowej mogą stać się pełnowartościowymi jednostkami gospodarczymi. Udzielenie niektórym z nich wsparcia może być celowe, ale pomoc powinna otrzymać właściwa grupa gospodarstw, w rozsądnej wysokości i pod kontrolą. Żaden z tych warunków nie został w „PROW – 2004” spełniony. Za gospodarstwa, upoważnione do starania się o współfinansowanie, uznano gospodarstwa o sile ekonomicznej co najmniej 2 ESU i nie większej niż 4 ESU. Oba progi ustanowiono na zdecydowanie zbyt niskim poziomie. Gospodarstwo o sile ekonomicznej 4 ESU, nie zapewnia obecnie w Polsce dochodu na właściwym poziomie (właściwym progiem byłoby 8 ESU). Zryczałtowane wsparcie w wysokości 1250 euro rocznie (niespełna 5 tys. złotych) przez pięć lat jest kwotą zbyt niską, aby dokonać istotnych zmian nawet w niewielkim gospodarstwie (po co zresztą dzielić pomoc w wysokości mniejszej niż 25 tys. zł na pięć lat utrudniając w ten sposób sensowne wydanie

otrzymanych pieniędzy). Ponadto przez pierwsze trzy lata nie przewidziano kontroli realizacji programu rozwoju gospodarstwa. Jeśli nie jest on wykonywany, jedyną „karą” jest nie wypłacenie wsparcia w czwartym i piątym roku.

Można ocenić, że „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” włączono do „PROW – 2004” jako odrębne działanie jedynie dlatego, że zostało zaproponowane nowym państwom członkowskim przez władze Wspólnoty jako dowód zrozumienia trudnej sytuacji ich gospodarstw rolnych. Nie ulega bowiem wątpliwości, że przekształcenia w gospodarstwach niskotowarowych mogłyby być znacznie skuteczniej i z lepszym efektem współfinansowane z działania „Modernizacja gospodarstw rolnych”, choćby ze względu na możliwość kontroli na co zostaną wydane otrzymane przez beneficjentów środki publiczne.

Do SPO i „PROW – 2004” wprowadzono ponadto 10 działań, angażujących znacznie mniejsze środki (szkolenia, informacja i promocja, grupy producentów, usługi doradcze, zalesianie gruntów, odtwarzanie lasu zniszczonego klęską żywiołową, renowacja wsi, pomoc techniczna, scalanie, gospodarowanie zasobami wodnymi dla rolnictwa). **Niewątpliwie wprowadzenie każdego z nich jest uzasadnione, ale jest wątpliwe, czy wszystkie projekty, związane w szeroko pojętym rozwoju rolnictwa i regionów wiejskich powinny być współfinansowane z udziałem środków unijnych? Być może niektóre z nich powinny być wspierane wyłącznie ze środków krajowych lub też zaniechane jako mniej ważne. W obecnej wersji widać chęć współfinansowania zbyt wielu słusznych celów i zaspokojenia wszystkich sugestii. W rezultacie nastąpiło niezrozumiałe rozproszenie środków.**

X X

X

Mniejszą swobodę niż autorzy SPO i „PROW – 2004” mieli przygotowujący projekt PROW – 2013. Pierwszym ograniczeniem były przepisy Rozporządzenia Rady 1698/2005 (w tekście stosuje się skrót RR 1698/2005). Jednolita struktura narodowych Planów Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (stosuje się skrót „PROW – 2013”) narzuca podział na osie, grupujące działania według celów, które im przypisuje Wspólnota. Jest to nie tylko zabieg zapewniający „biurokratyczny” porządek, lecz również zmuszający do przeznaczenia połowy środków unijnych zgodnie z preferencjami Wspólnoty. RR 1698/2005 zobowiązywało bowiem państwa członkowskie do przeznaczenia na oś pierwszą „Poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa” co najmniej 10%, na oś drugą „Poprawa stanu środowiska naturalnego i obszarów wiejskich” co najmniej 25%, na oś trzecią „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie działal-

ności rolniczej” co najmniej 10% i wreszcie na oś dodatkową Leader+ co najmniej 5% przyznanych środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (stosuje się skrót EFRROW).

Z podziału tego widać, że zdaniem władz Wspólnoty zrównoważony rozwój regionów wiejskich w warunkach europejskich powinien polegać przede wszystkim na ochronie i poprawie stanu środowiska naturalnego. Ten cel został uznany (o czym świadczą wiążące zalecenia podziału środków) za znacznie ważniejszy niż poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa, czy też poprawa jakości życia na obszarach wiejskich. Dziwi zwłaszcza lekceważące potraktowanie konkurencyjności. Wiadomo bowiem, że większość artykułów rolnictwa europejskiego może być lokowana na rynkach międzynarodowych jedynie dzięki różnym rodzajom subwencji, niekiedy jak płatności bezpośrednie zęcnie ukrytych pod postacią innego instrumentu. Jest oczywiste również, że europejska gospodarka żywnościowa będzie miała kłopoty ze sprostaniem konkurencji państw nie będących członkami na wewnętrznym rynku Wspólnoty, jeśli jego ochrona zostanie ograniczona.

Państwo członkowskie, opracowując narodowy plan rozwoju może pozostałe 50%, znajdujących się w jego dyspozycji środków EFRROW przeznaczyć na dowolne działania. Ostateczna struktura podziału między osie nie musi być zgodna z preferencjami Wspólnoty. Wiążące zalecenia Wspólnoty, nakazujące przeznaczenie określonej części środków unijnych na poszczególne osie nie stanowią zatem poważnego ograniczenia swobody państwa członkowskiego i udział środków, przewidzianych na sfinansowanie poszczególnych osi może być zupełnie odmienny od podanego w RR 1698/2005 20:50:20:10. Ostatecznie każdy narodowy „PROW – 2013” jest kompromisem między wiążącymi zaleceniami Wspólnoty a potrzebami państwa członkowskiego.

Znacznie poważniejszymi są ograniczenia wynikające z faktu, że „PROW – 2013” jest kontynuacją SPOR i „PROW – 2004”. Nie mogło być zresztą inaczej. Programy rozwoju rolnictwa i regionów wiejskich muszą być konsekwentnie realizowanymi programami wieloletnimi. Jednakże potrzeba zachowania ciągłości oznacza ograniczenie swobody planistów, przygotowujących kolejne programy. Może też spowodować, że powtarza się ewentualne błędy popełnione podczas przygotowania poprzednich planów. Wycofanie z niektórych niesłusznych decyzji jest zresztą bardzo trudne.

Pierwszym ograniczeniem swobody są „sztywne zobowiązania”. Niektóre działania SPOR i „PROW – 2004” mają charakter wieloletni i wobec tego w „PROW – 2013” muszą być zapewnione środki w wysokości, zapewniającej pokrycie powstałych w latach 2004-2006 zobowiązań. W PROW – 2013 wystę-

pują trzy takie pozycje (tab. 2). Najpoważniejszą z nich są renty strukturalne, które są wypłacane przez nie więcej niż dziesięć lat. Renty przyznane w latach 2004-2006 będą więc wypłacane również w okresie 2007-2013, niektóre aż do roku 2015 i na ten cel muszą być zarezerwowane pieniądze w kolejnym programach. Z kolei program wsparcia gospodarstwa niskotowarowego trwa pięć lat. Zobowiązania z lat 2004-2006 wygasają zatem dopiero w latach 2009-2011, a ich wysokość zależy od tego ilu właścicieli realizuje a ilu nie realizuje uzgodnionych planów rozwoju gospodarstw. Sztywne zobowiązania, które muszą być sfinansowane z kolejnego programu występują również w działaniach „Grupy producentów”, „Program rolnośrodowiskowy” i „Zalesianie gruntów rolnych oraz innych niż rolne”.

Drugim pozornie słabszym ograniczeniem swobody są „sztywne działania”. Są to działania, z których wprowadzić można się wycofać, ale byłoby to trudne co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze rezygnacja z działania powoduje zrozumiałą reakcję grupy, która ponosi z tego tytułu straty, wyrażającą się m.in. gniewem na polityków, „zabierających pieniądze”. Drugą przyczyną jest potrzeba stabilizacji systemu wsparcia rozwoju rolnictwa i regionów wiejskich; stabilności systemu szkodzą częste zmiany.

Tabela 2. Sztywne zobowiązania i sztywne działania, przeniesione z lat 2004-2006 (w mln euro; w cenach bieżących)

Nazwa działania	Zarezerwowane środki publiczne		
	Ogółem	EFRROW	środki krajowe
Sztywne zobowiązania			
Renty strukturalne	1 400,0	1 050,0	350,0
Gospodarstwa niskotowarowe	440,0	330,0	110,0
Grupy producentów rolnych	10,0	7,5	2,5
Płatności rolnośrodowiskowe	853,8	683,0	170,8
Sztywne zobowiązania ogółem	2 703,8	2 070,5	633,3
Sztywne działania			
Renty strukturalne	787,6	590,7	196,9
Wsparcie gospodarstw ONW	2 448,8	1 959,0	489,8
Sztywne działania ogółem	3 236,4	2 549,7	686,7
Środki sztywne ogółem	5 940,2	4 620,2	1 320,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

W „PROW – 2013” są co najmniej dwa działania, które mają charakter sztywnych. Jednym z nich jest „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania”. Zmniejszenie wynegocjowanej powierzchni i przeniesienie części środków na inne działania może być celowe, ale obecnie jest niemożliwe. Trudno bowiem

zmieniać szczegóły systemu zaledwie po trzech latach. Drugim działaniem sztywnym są renty strukturalne. Systemy emerytalno-rentowe są niezwykle wrażliwymi instrumentami polityki socjalnej i ekonomicznej, i powinny się charakteryzować możliwie jak największą stabilnością również dlatego, że ich klientami są ludzie starzy. Wprowadzenie do polskiego systemu rent strukturalnych jest więc decyzją, która ogranicza swobodę nie tylko przygotowujących „PROW – 2013”, ale być może również kolejnego programu wieloletniego (lata 2014-2020).

O stabilności programu decyduje również stabilność warunków i wysokości wsparcia. Opracowując „PROW – 2013” warunku stabilności nie spełniono. W latach 2007-2013 mają obowiązywać nowe zasady obliczania wysokości rent strukturalnych i w konsekwencji od roku 2007 będą one niższe niż przyznane w latach 2004-2006. Ponadto można się obawiać, że przewidziano na nie w latach 2007-2013 zbyt mało pieniędzy (por. tab. 1). Nie wiadomo zatem, czy wszyscy rolnicy spełniający warunki i zamierzający przejść na renty będą mogli je otrzymać. Taka sytuacja świadczyłaby o przyjęciu w działaniu „Renty strukturalne” zasady „kto pierwszy ten lepszy”, której w tym przypadku nie wolno stosować. Renty bowiem powinni otrzymać wszyscy, którzy o nie wystąpili i spełniają warunki.

Z tabeli 1 wynika, że w „PROW – 2013” znalazły się wszystkie działania współfinansowane ze SPOR i „PROW – 2004”. Rozproszenia środków między wiele działań w programach współfinansowanych z poprzedniego budżetu wieloletniego nie uznano zatem za błąd, lecz za zasadę godną kontynuacji.

x x

x

Z powyższej analizy wynika, że zespół pracujący nad „PROW – 2013” nie miał pełnej swobody decyzyjnej. Dodatkowo plan jest kompromisem między interesami różnych grup nacisku oraz między potrzebą realizacji ważnych, lecz trudnych projektów, a żądaniem, aby postawione przez UE do dyspozycji środki zostały w pełni wykorzystane. Żądanie to skłania do realizacji „łatwych”, lecz często nie mających wiele wspólnego z rozwojem projektów.

Przesłany Komisji do akceptacji „PROW – 2013” trudno uznać za program optymalny w polskich warunkach. Poza rozproszeniem środków ma on ten poważny mankament, że stosunkowo niewiele środków bezpośrednio wspiera rozwój gospodarki żywnościowej. Świadczą o tym przede wszystkim niektóre spodziewane rezultaty „PROW – 2013”. W ciągu całego siedmioletnia zostanie zmodernizowanych z pomocą programu tylko 50 tys. gospodarstw (około 7 tys.

rocznie). Można obawiać się, że polegać będzie ona przede wszystkim na uzupełnieniu i wymianie sprzętu rolniczego, a poważnych inwestycji będzie stosunkowo niewiele. Jeżeli do liczby modernizujących się gospodarstw doda się około 35 tys. młodych rolników, którzy otrzymają zryczałtowane wsparcie jednorazowe w wysokości 50 tys. zł (kwota za którą nie wykona się poważnej inwestycji), to uzyskuje się około 85 tys. gospodarstw wspieranych z „PROW – 2013”. Trudno więc uznać, że „PROW – 2013” przyczyni się do istotnych zmian struktury produkcyjnej polskiego rolnictwa.

W „PROW – 2013” przewiduje się, że wsparcie otrzyma 3000 przedsiębiorców zajmujących się przetwórstwem surowców rolnych lub handlem hurtowym produktami rolnymi. Wspierane mają być przede wszystkim przedsiębiorstwa małe i średnie, ale również zatrudniające nie więcej niż 750 pracowników lub mające obroty poniżej 200 mln euro. Jest to poważne wsparcie przemysłu i handlu rolno-spożywczego, ale wątpliwe, czy wystarczające. Na działanie „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” przeznaczona jest rocznie w latach 2007-2013 podobną kwotę jak w poprzednim okresie programowania. Tymczasem ogólna kwota wsparcia, o którą ubiegali się przedsiębiorcy w latach 2004-2006 znacznie przekraczała środki przewidziane na współfinansowanie tego działania i nie wszystkie projekty mogły być uwzględnione. Przemysł rolno-spożywczy jest w łańcuchu produkcji żywności tym ogniwem, które może „ciągnąć do góry” całą gospodarkę żywnościową. Wsparcie finansowe dobrych projektów inwestycyjnych przemysłu rolno-spożywczego jest zatem ważnym czynnikiem rozwoju całej gospodarki żywnościowej, w tym przede wszystkim rolnictwa.

Kwestia ta ma szerszy aspekt. Dodatkowa analiza, oparta na innej klasyfikacji działań niż przyjęta w RR 1698 świadczy, że „PROW – 2013” niedostatecznie wspiera polską gospodarkę żywnościową. Jej podstawą było przekonanie, że przyjęty przez Wspólnotę podział działań na osie nie oddaje charakteru programu, pomijając wyraźnie w nim występujący cel socjalny. W rezultacie niektóre działania, których celem w warunkach Polski, jest przede wszystkim wspieranie dochodów, zostały zakwalifikowane jako poprawiające konkurencyjność rolnictwa i leśnictwa (renty strukturalne) lub poprawiające stan środowiska naturalnego i obszarów wiejskich (wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania). Klasyfikację działań pogrupowanych według zmodyfikowanych celów podano w tabeli 3.

Tabela 3. PROW – 2013 Podział środków między grupy działań
(mln euro i wskaźniki struktury)

Cel	mln euro	struktura
Wsparcie gospodarki żywnościowej	4 519,9	26,3
z tego: rolnictwa	3 419,9	19,9
przemysłu i handlu	1 100,0	6,4
Wsparcie innych działań gospodarki	1 622,8	9,4
Wsparcie ochrony środowiska	3 097,3	18,0
Poprawa jakości życia	2 295,0	13,3
Wsparcie dochodów	4 636,4	26,9
Szkolenia, doradztwo i informacja	480,0	2,8
Leader +	300,0	1,7
Zarządzanie i pomoc techniczna	266,6	1,5
Ogółem	17 217,8	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

Z tabeli 3 wynika, że na rozwój gospodarki żywnościowej przeznaczają się około 1/3, w tym rolnictwa zaledwie 1/5 środków publicznych, postawionych do dyspozycji Polski na rozwój rolnictwa i regionów wiejskich. Kwoty te pozostają w dysproporcji w porównaniu ze środkami przewidzianymi na współfinansowanie projektów chroniących środowisko i dochody, ponieważ gospodarka żywnościowa wciąż jeszcze decyduje o poziomie rozwoju gospodarczego większości regionów wiejskich (poza regionami wokół wielkich aglomeracji).

3. Uwagi końcowe i wnioski

1. Autorzy polskiego „PROW – 2013” stanęli przed trudnym zadaniem wyboru działań, które należy w latach 2007-2013 współfinansować z budżetu unijnego. Było to zadanie trudne, gdyż wszystkie proponowane działania są korzystne dla rozwoju regionów wiejskich, a brak jest narzędzi, które umożliwiłyby ocenę ich efektywności, a w konsekwencji ranking i rezygnację z działań przynoszących najmniejsze korzyści. Ponadto programujący nie mieli pełnej swobody wyboru, ponieważ w rzeczywistości byli związani w kilku kluczowych sprawach decyzjami, podjętymi w poprzednim okresie planistycznym (podczas opracowywania SPOR i „PROW – 2004”).
2. Drugim, równie trudnym zadaniem był podział środków finansowych między działania. Na tym etapie programujący musieli uwzględnić skutki kilku decyzji, podjętych przy podziale środków w poprzednim okresie planistycznym. Niektóre, wprowadzone do programów SPOR i „PROW – 2004” działania mają bowiem charakter wieloletni i wobec tego w „PROW – 2013” muszą być środki w wysokości, zapewniającej pokrycie powstałych wcześniej zobowią-

zań. Ponadto niektóre działania, realizowane w poprzednim okresie planowania, musiały być wprowadzone do „PROW – 2013” ze względu na konieczność zachowania stabilności prowadzonej polityki wspierania rozwoju regionów wiejskich lub polityki socjalnej.

3. Ograniczenia, wynikające z decyzji podjętych przy opracowywaniu SPOR i „PROW – 2004” mają znacznie większy wpływ na „PROW – 2013 niż wiążące zalecenia Wspólnoty o podziale 50% unijnych środków finansowych między trzy osie podstawowe i oś dodatkową Leader. O stosunkowo niewielkim ich znaczeniu świadczy m.in. odmienna struktura podziału środków w polskim programie. Znacznie większe znaczenie miała i ma lista działań, które mogą być współfinansowane ze środków unijnych. Wywarła ona silny wpływ na program polski z tego powodu, że trzeba było do niego wprowadzić niektóre działania, na podobną skalę jak „stare” państwa członkowskie (np. objęcie ponad połowy powierzchni użytków rolnych subwencjami z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach).
4. Zakres programów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w latach 2007-2013 jest dostosowany do sytuacji panującej w starych państwach członkowskich. Dla większości z nich ochrona środowiska naturalnego i krajobrazu wiejskiego są obecnie najważniejszymi problemami regionów wiejskich, znacznie ważniejszymi niż poprawa konkurencyjności rolnictwa i poprawa poziomu życia oraz różnicowanie gospodarki regionów wiejskich. Natomiast Polska powinna przeznaczyć środki, które otrzymała z poprzedniego i otrzyma z obecnego budżetu wieloletniego UE przede wszystkim na modernizację regionów wiejskich, tworzenie silnych gospodarstw towarowych i wspieranie przemysłu rolno-spożywczego.
5. Koncentrując w „PROW – 2013” środki na działaniach, których celem jest wzrost konkurencyjności i produktyjności konieczna jest modernizacja rolnictwa, uwzględniająca wymagania ochrony wiejskiej przestrzeni produkcyjnej, w tym także środowiska. Modernizacja nie tylko nie może powodować pogorszenia stanu środowiska na obszarach wiejskich, ale musi przyczyniać się do jego poprawy. Te dwa cele mogą być komplementarne, jeśli modernizacja polegać będzie również na rozbudowie infrastruktury technicznej, powodującej poprawę stanu sanitarnego obszarów wiejskich, a równocześnie będzie się upowszechniać zasady dobrej praktyki rolniczej (m.in. wymuszone zasadą *cross – compliance* – wzajemnej zgodności uzależniającej wypłatę całości lub części płatności bezpośrednich od spełnienia przez rolnika ściśle sprecyzowanych procedur prowadzenia gospodarstwa).

6. Z przeprowadzonej analizy wynika, że „PROW – 2013” nie spełnia postulatu koncentracji środków na działaniach, poprawiających konkurencyjność i produktywność polskiego rolnictwa i polskiego przemysłu rolno-spożywczego. Charakteryzuje go dość równomierne rozłożenie środków na działania wspierające: (a) rozwój, (b) ochronę środowiska, (c) działalność pozarolniczą, (d) dochody rolnicze. Jest to zatem program kompromisowy, a nawet konformistyczny, który najprawdopodobniej nie zadowoli nikogo, ale równocześnie uniemożliwia postawienie zarzutu, iż nie zostały uwzględnione ważne działania, które mogły być do programu wprowadzone.
7. Równomierne rozłożenie środków na różne cele powoduje ich rozproszenie. Obawiać się należy, że po zakończeniu „PROW – 2013” struktura polskiego rolnictwa nie będzie się wiele różnić od obecnej, a pozycja konkurencyjna polskiego rolnictwa i przemysłu spożywczego na rynkach innych państw członkowskich i rynkach światowych będzie znacznie słabsza od możliwej. Wówczas jednak będzie za późno na jakiegokolwiek korekty, a ponadto wcale nie jest pewne, czy w kolejnym programie Polska będzie miała możliwości przeznaczenia tak poważnych środków na poprawę konkurencyjności polskiej gospodarki żywnościowej.
8. **Podstawowym wnioskiem, wynikającym z przeprowadzonej analizy jest postulat rewizji „PROW – 2013” podczas konsultacji z Komisją. W jej wyniku powinno nastąpić zmniejszenie liczby działań oraz koncentracja środków na działaniach najsilniej wpływających na poprawę konkurencyjności polskiej gospodarki żywnościowej.**

doc. dr inż. Dušan Vaněk,
dr inż. Josef Mezera, mgr inż. Lenka Mejstříková

Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa
Praga, Republika Czeska

Przemysł spożywczy w Republice Czeskiej

1. Wstęp

1.1. Charakterystyka sektora

Charakterystyczną cechą sektora produkcji żywności i napojów (EKD-15) jest jego bliskie powiązanie z rolnictwem, którego produkty są poddawane dalszemu przetwarzaniu i dostarczane hurtownikom prowadzącym dystrybucję bądź kierowane bezpośrednio na rynek konsumencki. Zaspokojenie potrzeb żywienia ludności czyni przetwórstwo artykułów spożywczych i napojów branżą strategiczną. Zarówno obecnie, jak i w przyszłości konieczne jest traktowanie bezpieczeństwa żywności jako głównego priorytetu. Ważę tego działu Europejskiej Klasyfikacji Działalności Gospodarczej (EKD) podnosi również fakt, iż dzięki swoim wynikom produkcyjnym, należy on do kluczowych branż przemysłu. Natomiast pod względem swojej struktury, rozpatrywany sektor jest dość rozdrobniony.

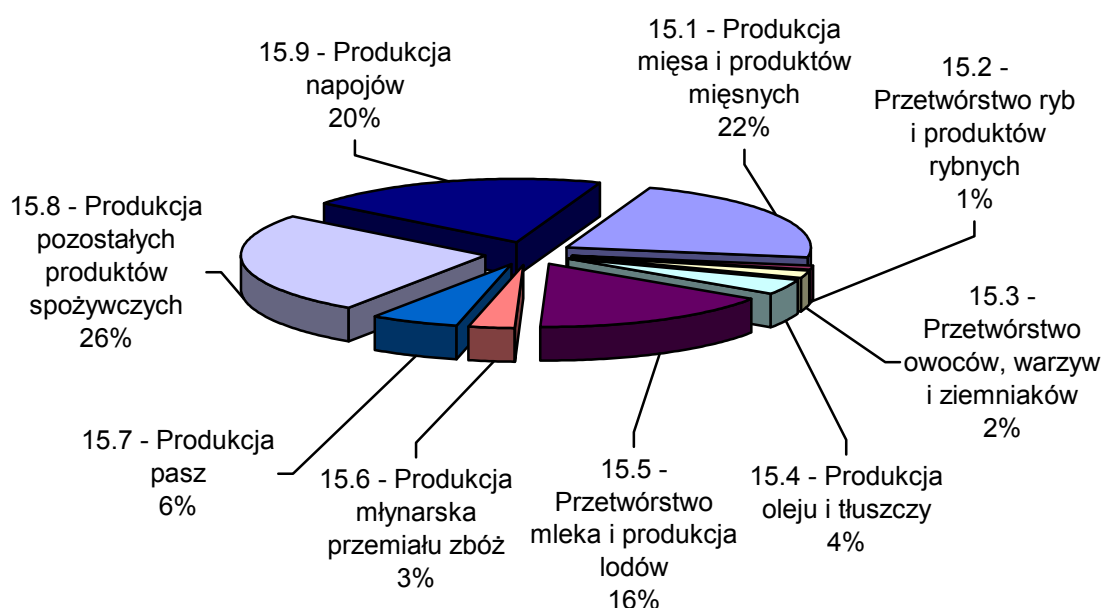
Ponieważ asortyment artykułów spożywczych i napojów musi spełniać zróżnicowane potrzeby konsumentów, sektor ten dzieli się na rozmaite grupy produktów. Według nomenklatury EKD, obejmuje ona następujące kategorie produktów (bądź ich zagregowane grupy):

- 15.1 Produkcja, przetwarzanie i konserwowanie mięsa i produktów mięsnych,
- 15.2 Przetwarzanie i konserwowanie ryb i produktów rybołówstwa,
- 15.3 Przetwórstwo i konserwowanie owoców, warzyw i ziemniaków,
- 15.4 Produkcja olejów i tłuszczów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego,
- 15.5 Przetwórstwo mleka, produkcja artykułów mleczarskich i lodów,
- 15.6 Wytwarzanie produktów przemiału zbóż, skrobi i produktów skrobiowych,
- 15.7 Produkcja gotowych pasz dla zwierząt,
- 15.8 Produkcja pozostałych artykułów spożywczych,
- 15.9 Produkcja napojów.

Rysunek 1 przedstawia udział wyżej wskazanych grup produktów, w przychodach ze sprzedaży całego sektora produkcji żywności i napojów w 2005 roku. Wykres pokazuje, że z punktu widzenia wyników produkcyjnych i ich odpo-

wiedniego zagregowania najważniejsze znaczenie mają następujące cztery gałęzie (uporządkowane według wielkości przychodów w porządku malejącym): Dział EKD 15.8 – Produkcja pozostałych artykułów spożywczych, 15.1 – Produkcja, przetwarzanie i konserwowanie mięsa i produktów mięsnych, 15.9 – Produkcja napojów oraz 15.5 – Przetwórstwo mleka, produkcja artykułów mleczarskich i lodów.

Rysunek 1. Struktura przychodów ze sprzedaży sektora produkcji żywności i napojów w 2005 roku^a

^a dane w cenach bieżących

Źródło: CSO [Czeski Urząd Statystyczny], MIT [Ministerstwo Handlu Zagranicznego], szacunki własne.

1.2. Pozycja sektora w ramach działu przetwórstwa przemysłowego

W przeciwieństwie do całego przemysłu przetwórczego, rozpatrywany sektor (Dział EKD-15) w latach 2000-2005 rozwijał się wolniejszym tempie. Niemniej jednak, tempo spadku zatrudnienia było w nim szybsze niż w całym przemyśle przetwórczym. W perspektywie krótkoterminowej, dzięki szybko rozwijającym się branżom przemysłu przetwórczego liczba pracowników nieco wzrosła, natomiast w branży spożywczej spadek zatrudnienia utrzymywał się i dotyczył wszystkich znaczących dziedzin produkcji.

Udział branży spożywczej (EKD-15) w przychodach ze sprzedaży własnych produktów i usług całego przemysłu przetwórczego w 2005 roku wyniósł

w cenach bieżących 10,2%, zaś w cenach stałych 9,7%; jej udział w wartości dodanej wyniósł 10,2% w cenach bieżących, a w cenach stałych 8,1%; natomiast pracownicy tego sektora stanowili 9,7% zatrudnienia w całym przemyśle przetwórczym. Analiza wskaźników produkcji wskazuje, że zmiany udziału branży spożywczej w przemyśle przetwórczym w 2005 roku, w porównaniu do 2004 roku, były dosyć zróżnicowane zależnie od poszczególnych wskaźników, natomiast przy potraktowaniu jej jako całości, wkład tej branży nieco się obniżył.

W latach 2000-2005 produkcja artykułów spożywczych i napojów nie osiągała tak wysokiego tempa wzrostu jak cały przemysł przetwórczy. Wskaźnik wartości dodanej w poszczególnych gałęziach branży EKD-15 wykazywał względne wahania poziomu, natomiast branża jako całość była w tym okresie w stanie stagnacji. Jedynie liczba zatrudnionych w tym sektorze, na skutek postępującej restrukturyzacji, malała szybciej niż w całym przemyśle przetwórczym.

2. Zmiany krajowego popytu na żywność i napoje

Popyt konsumpcyjny i spożycie artykułów żywnościowych zasadniczo podlega oddziaływaniu zmian cen detalicznych artykułów spożywczych w stosunku do zmian cen artykułów trwałego użytku, usług i zarobków nominalnych. Choć w Czechach popyt stale rośnie, cena detaliczna pozostaje nadal jednym z najważniejszych czynników decydujących o popycie na określone dobra i usługi. Mniej więcej od roku 1995 na poziom popytu wpływa także podaż produktów w szybko zmieniającej się sieci handlu. Popyt i zakupy zmieniają się wraz z wchodzeniem na rynek wielkich międzynarodowych sieci handlowych, oferujących nowe formy podaży produktów. Międzynarodowe sieci handlowe odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu się cen detalicznych żywności.

Na początku lat dziewięćdziesiątych znaczne zmiany w konsumpcji żywności znalazły wyraz w jej wielkości i strukturze. W ostatnich latach zmiany poziomu spożycia są już znacznie mniej istotne. Wyraźnie widoczny jest natomiast wzrost wpływu cen detalicznych poszczególnych artykułów spożywczych na ich konsumpcję.

Najbardziej istotny spadek spożycia w latach 2000-2005 odnotowano w przypadku następujących artykułów żywnościowych:

Mięso wołowe. Spożycie spadło o 18,5%. Popyt konsumpcyjny na wołowinę zmniejszył się. Trend ten był jednak obserwowany od dłuższego czasu i nie zmienił się po przystąpieniu Republiki Czeskiej do UE. Spadek konsumpcji spowodowany jest czasochłonnością jej przyrządzania, zmianą preferencji w wyżywieniu społeczeństwa (odchodzącą od tradycyjnego doboru potraw) oraz konkurencją mięsa drobiowego i wieprzowiny.

Jaja. Spożycie spadło o 10,5%. Spadek konsumpcji jaj postępował stale przy relatywnie dużych wahaniami w poszczególnych latach. Trend ten utrzymywał się również po przystąpieniu do UE. Biorąc pod uwagę znaczne rozmiary samozaopatrzenia mieszkańców, rynek wewnętrzny nie wywiera tak dużego wpływu na spożycie jaj, jak w przypadku innych produktów.

Najbardziej znaczący wzrost spożycia nastąpił w przypadku następujących artykułów żywnościowych:

Napoje bezalkoholowe. Konsumpcja tej kategorii napojów (woda mineralna, woda sodowa, smakowe napoje gazowane i inne napoje) wzrosła o ponad 36%. Największy wzrost notowany jest od 2002 roku. Wzrost konsumpcji napojów bezalkoholowych był wynikiem podaży szerokiego asortymentu produktów w cenach i opakowaniach promocyjnych.

Drób. Konsumpcja wzrosła ogółem o 17,0%. Wzrost spożycia drobiu następował także po 2004 roku. Na poziom spożycia miały wpływ ceny detaliczne (głównie w relacji do cen innych rodzajów mięsa), szersze zaopatrzenie w porcjowane części drobiu, produkcja przetworów z drobiu oraz edukacja zdrowotna. Ptasia grypa nie wywarła wpływu na konsumpcję drobiu w Czechach.

Mleko i artykuły mleczarskie. Konsumpcja mleka i artykułów mleczarskich rośnie (po stosunkowo długotrwałym spadku na początku lat dziewięćdziesiątych). Przejawia się to w zmianie struktury popytu konsumpcyjnego, zwłaszcza na korzyść produktów o wysokich walorach użytkowych. Z jednej strony maleje konsumpcja mleka w puszkach i mleka pitnego, a z drugiej strony rośnie spożycie serów, twarogu i pozostałych produktów. Ogółem konsumpcja wzrosła o 11,3% i rośnie także od czasu przystąpienia Republiki Czeskiej do UE.

Owoce południowe. Konsumpcja wzrosła o 21,5%. Po okresie spadku pod koniec lat dziewięćdziesiątych, ich spożycie wzrasta od 2002 roku. Popyt na owoce południowe wynika głównie z relacji pomiędzy cenami owoców ze strefy klimatu umiarkowanego i owoców południowych oraz rosnącej ich podaży w hipermarketach i supermarketach.

Poziom zmian konsumpcji pozostałych kategorii artykułów spożywczych wahał się w rozpatrywanym okresie w granicach $\pm 10,0\%$. Łączny popyt na artykuły żywnościowe i napoje nie zmienił się znacząco po przystąpieniu Czech do UE. Zaznaczył się jednak wzrost udziału towarów importowanych w spożyciu poszczególnych kategorii artykułów spożywczych.

Można zatem wyciągnąć wniosek, że inne zmiany w konsumpcji nastąpią raczej pod względem popytu na określony asortyment żywności. Zróżnicowanie konsumpcji zdecydowanie nie spowoduje jednak wzrostu jej łącznej wielkości.

Podaż zmierza w kierunku artykułów żywnościowych relatywnie droższych, a w wielu przypadkach także lepszej jakości. Chociaż wydatki na żywność w latach 1995-2005 wzrosły o 40,9%, to spożycie żywności wzrosło tylko o około 3,6%. Na wzrost popytu bardziej wpływa rozwój relacji pomiędzy zarobkami, wydatkami, cenami alternatywnych artykułów żywnościowych, cenami innych towarów i usług, niż zmiany cen poszczególnych artykułów spożywczych.

3. Rozwój handlu artykułami spożywczymi, zwłaszcza z państwami członkowskimi UE

Bilans handlu zagranicznego produktami Działu EKD-15 – artykułami spożywczymi i napojami – w latach 2000-2005, który przedstawiono w tabeli 1, od 2002 roku stale się pogarszał i w roku 2005 jego deficyt wyniósł blisko 19 mld CZK (**CZK – korona czeska**). Tendencja ta nasilała się, nawet przy znacznym wzroście eksportu tych produktów, który ma miejsce począwszy od 2003 roku. Powodem takiego rozwoju sytuacji jest przeważający wpływ na bilans handlu zagranicznego produktami Działu EKD-15 importu, dla którego powstały korzystne warunki (zniesienie ceł oraz wzmocnienie waluty czeskiej w relacji do euro i USD).

Z oceny struktury towarowej handlu zagranicznego produktami Działu EKD-15 wynika, że znaczące pogorszenie ujemnego bilansu w latach 2004-2005 nastąpiło w przypadku mięsa i produktów mięsnych, z powodu przyspieszenia tempa wzrostu importu tych produktów do Czech oraz niższej dynamiki wzrostu ich eksportu. Dotyczyło to głównie importu tańszych rodzajów mięsa. Korzystny bilans obrotów odnotowano jedynie w handlu zagranicznym artykułami mleczarskimi, chociaż były one znacząco niższe niż w latach 2000-2001 oraz tradycyjnie także w przypadku napojów, w ramach których ważnymi towarami eksportowymi były piwo i sód.

Geograficzny rozkład handlu produktami żywnościowymi i napojami (EKD-15) w 2005 roku przedstawiono na rysunku 2. Główny kierunek eksportu produktów EKD-15 w 2005 roku, podobnie jak w poprzednich latach, stanowiła Słowacja, mając 28% udział (w 2004 roku – 24%). Drugie miejsce zajmowały Niemcy z 20% udziałem (w 2004 roku – 18%). Trzecie miejsce przypadło również krajowi sąsiedniemu, Polsce z 10% udziałem (takim samym jak w 2004 roku).

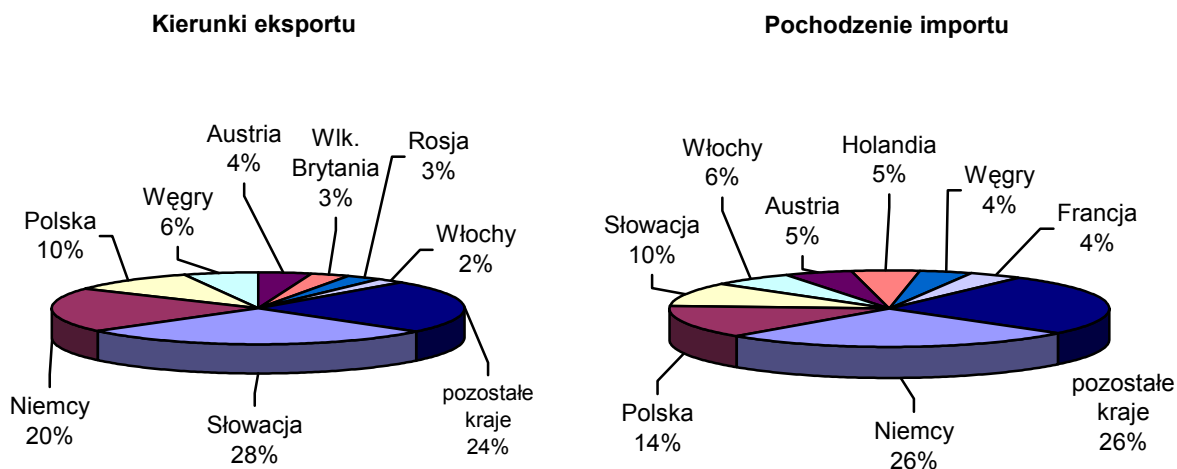
Tabela 1. Handel zagraniczny produktami Działu EKD-15
(w mln CZK, w cenach bieżących^a)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Eksport						
EKD 15.1	2 815,4	3 905,6	3 547,2	3 068,8	4 226,5	4 900,2
EKD 15.2	189,4	247,8	211,1	236,2	360,2	518,7
EKD 15.3	1 684,3	1 756,9	1 592,3	1 750,4	2 056,2	2 355,6
EKD 15.4	2 185,7	2 418,7	1 696,6	1 560,2	1 682,2	2 737,2
EKD 15.5	6 731,8	7 800,7	5 407,2	5 952,1	8 068,3	9 802,8
EKD 15.6	1 256,5	1 147,1	1 070,8	1 056,2	1 258,9	1 491,6
EKD 15.7	511,2	854,1	819,0	829,4	1 161,6	1 709,3
EKD 15.8	10 001,6	12 467,4	12 657,7	15 026,5	19 973,3	22 013,8
EKD 15.9	6 953,3	7 146,7	7 400,5	7 415,6	8 782,7	8 917,2
EKD 15	32 329,2	37 745,0	34 402,4	36 895,4	47 569,9	54 446,4
Wskaźnik dynamiki (rok poprzedni = 100)	×	116,8	91,1	107,2	128,9	114,5
Import						
EKD 15.1	4 575,9	4 631,8	4 980,6	5 724,1	9 583,7	12 672,5
EKD 15.2	2 705,6	3 160,3	2 810,6	2 556,7	2 667,2	3 003,9
EKD 15.3	4 534,7	4 587,4	4 908,9	5 294,4	5 823,4	6 146,1
EKD 15.4	6 111,5	7 088,7	7 038,0	7 360,3	8 029,0	7 252,8
EKD 15.5	2 736,8	3 135,5	3 655,4	4 167,3	5 531,1	7 161,5
EKD 15.6	2 244,0	1 998,3	2 175,3	2 084,2	2 773,4	2 909,3
EKD 15.7	1 991,8	2 234,7	2 327,1	2 291,2	3 083,3	3 072,6
EKD 15.8	15 767,5	16 835,5	16 101,4	17 955,1	21 183,6	23 913,3
EKD 15.9	3 542,4	3 972,8	4 108,1	4 806,6	6 697,9	7 179,1
EKD 15	44 210,2	47 645,0	48 105,4	52 239,9	65 372,6	73 311,1
Wskaźnik dynamiki (rok poprzedni = 100)	×	107,8	101,0	108,6	125,1	112,1
Saldo obrotów						
EKD 15.1	-1 760,5	-726,2	-1 433,4	-2 655,3	-5 357,2	-7 772,3
EKD 15.2	-2 516,2	-2 912,5	-2 599,5	-2 320,5	-2 307,0	-2 485,2
EKD 15.3	-2 850,4	-2 830,5	-3 316,6	-3 544,0	-3 767,2	-3 790,5
EKD 15.4	-3 925,8	-4 670,0	-5 341,4	-5 800,1	-6 346,8	-4 515,6
EKD 15.5	3 995,0	4 665,2	1 751,8	1 784,8	2 537,2	2 641,3
EKD 15.6	-987,5	-851,2	-1 104,5	-1 028,0	-1 514,5	-1 417,7
EKD 15.7	-1 480,6	-1 380,6	-1 508,1	-1 461,8	-1 921,7	-1 363,3
EKD 15.8	-5 765,9	-4 368,1	-3 443,7	-2 928,6	-1 210,3	-1 899,5
EKD 15.9	3 410,9	3 173,9	3 292,4	2 609,0	2 084,8	1 738,1
EKD 15	-11 881,0	-9 900,0	-13 703,0	-15 344,5	-17 802,7	-18 864,7

^a dane według stanu na dzień 9 marca 2006 r.

Źródło: CSO.

Rysunek 2. Rozkład geograficzny handlu zagranicznego produktami Działu EKD-15 w 2005 roku

Źródło: CSO, MIT wielkości szacunkowe.

Największy udział w imporcie produktów EKD-15 miały w 2005 roku Niemcy (26%, tj. podobnie jak w 2004 roku), a następnie Polska (14%, w 2004 roku 11%) i Słowacja z 10% udziałem (11% w 2004 roku).

4. Zmiany poziomu i struktury produkcji i podaży produktów rolnych

Zboża

Ponad 50% gruntów ornych w Republice Czeskiej przeznaczano w ostatnich latach na produkcję zbóż. Republika Czeska jest w zasadzie samowystarczalna w zakresie produkcji zbóż i dysponuje nawet nadwyżką, którą można wyeksportować.

Najbardziej powszechną uprawą roślinną od wielu lat jest pszenica. Udział obszaru uprawy pszenicy w całkowitym areale produkcji zbóż w kraju wahał się w latach 2001-2006 od 44,4 do 56,9%, zaś udział jej produkcji w zbiorach zbóż wahał się od 45,8 do 61,0%. Spożycie pszenicy na cele żywnościowe jest stosunkowo stabilne i stanowi 36-39% całkowitej konsumpcji krajowej. Jęczmień jest drugim zbożem po pszenicy (przeważa jęczmień jary). Jego udział w spożyciu na cele żywnościowe stanowił około 33,0% krajowej konsumpcji jęczmienia. Przede wszystkim wykorzystywany jest on do produkcji słodu. Żyto stanowiło tradycyjną uprawę zbożową w kraju. Jego areal od dłuższego okresu spadał. Głównym powodem tej sytuacji są niestabilne plony i zmienna jakość zbieranego ziarna. Mniejsze zainteresowanie uprawą żyta utrzymało się także po 2001 roku. Republika Czeska nie jest samowystarczalna w zakresie produkcji żyta. W ostatnich latach konieczny był import wysokiej jakości żyta na cele spożywcze.

Burak cukrowy – cukier

W latach 2001-2004, tj. przed akcesją Czech do UE, rynek buraka cukrowego i rynek cukru były uregulowane Rozporządzeniem Rządu opublikowanym w dzienniku ustaw Nr 114/2001, z późniejszymi zmianami. Podstawowy mechanizm regulacji rynku opierał się na kontyngentach (kwotach) i cenach minimalnych buraka cukrowego i cukru. Rynek cukru był chroniony przez geograficznie określone stawki celne na ustalone kontyngenty (Polska, UE, inne państwa). Po wyczerpaniu tych kontyngentów rynek był chroniony przez wyższą stawkę cła. Jednocześnie obowiązywało ilościowe ograniczenie importu cukru ze Słowacji. Ograniczenia ilościowe były również ustalone wobec wybranych produktów zawierających cukier.

Po przystąpieniu Czech do UE rynek buraka cukrowego i rynek cukru zostały uregulowane Rozporządzeniem Rady UE Nr 1260/2001 w sprawie wspólnej organizacji rynków w sektorze cukru do końca roku gospodarczego 2005/06. Kontyngent produkcji cukru przypadający na kraj wynosił 505 tys. ton w roku 2001/02. Od roku 2002/03 do akcesji Czech do UE łączny kontyngent na produkcję cukru objęty kwotami A i B wynosił 454 tys. ton, czyli ustalony był na poziomie kwoty produkcji cukru przyznanej Czechom po ich akcesji do UE.

Przeciętna zawartość sacharozy w burakach cukrowych w latach 2004/05 – 2006/07 wynosiła 18,57%, natomiast w sezonie 2001/02 sięgała ona zaledwie 15,67%. Intensywność produkcji (mierzona uzyskiem białego cukru z hektara) znacząco wzrosła po akcesji Czech do UE. W latach 2004/05 do 2006/07 uzysk białego cukru wynosił 8,43 tony z hektara, tj. o około 35,5% więcej niż w sezonie 2001/02. Wskazuje to na zdolności konkurencyjne czeskich plantatorów buraka cukrowego i przemysłu cukrowniczego.

Areał uprawy buraka cukrowego do produkcji cukru w latach gospodarczych 2001/02 – 2006/07 spadł o 23,1 tys. hektarów, tj. o 29,3%. Unia Europejska zdecydowała o zdjęciu cukru z rynku w roku 2006/07. W Republice Czech zdjęte zostanie z rynku łącznie 43,53 tys. ton cukru, a ponad 10 tys. ton cukru zostanie przeniesione z produkcji roku 2005/06.

Dalszy spadek areału produkcji następować będzie poprzez obniżenie kwoty na produkcję cukru o wielkość 102 473 ton (22,5% całej kwoty przypadającej na kraj) na skutek wycofania się brytyjsko-francuskiej spółki *Eastern Sugar*. Areał upraw buraka cukrowego spadnie tym samym o ponad 12 tys. hektarów, co odpowiada zbiorom ponad 640 tys. ton buraków cukrowych. Jeżeli przyjęty zostanie plan Komisji Europejskiej zakładający obniżenie w latach 2007-2008 kwot cukru o około 12%, produkcja cukru będzie w dalszym ciągu zredukowana w innych państwach członkowskich. Decyzja o takiej redukcji kwot

zostanie prawdopodobnie podjęta w październiku 2007 roku. Opisane obniżki krajowych kwot produkcji cukru będą mieć charakter przejściowy i obowiązywać będą tylko w latach 2007-2008. Republika Czeska nie godzi się na tak bezwzględne redukcje kwot cukrowych, jak ta która nastąpiła w następstwie wycofania się spółki *Eastern Sugar*. Byłyby one ze szkodą dla tych państw, które zmuszono wbrew ich woli do rezygnacji z części ich kwot krajowych.

W roku gospodarczym 2001/02 w Republice Czeskiej działało 14 cukrowni. W sezonie 2007/08 zaledwie 7 cukrowni będzie nadal czynnych i w Czechach może wystąpić niedobór surowca i dalszy spadek liczby cukrowni.

Rośliny oleiste – rzepak

W roku gospodarczym 1999/00 areal uprawy rzepaku osiągnął maksymalną wielkość 349 tys. hektarów. W kolejnych latach zainteresowanie producentów tą uprawą zaczęło stopniowo spadać, ale roczna produkcja nasion rzepaku utrzymywała się na poziomie ponad 900 tys. ton. Ogromny spadek areału rzepaku nastąpił wskutek powodzi w 2002 roku, kiedy to ponad 80 tys. hektarów trzeba było zorać i produkcja wyniosła tylko 709,5 tys. ton. Producenci napotkali wiele problemów także w roku 2003/04 (podmokłych gruntów nie można było obsiać), w efekcie czego zebrano tylko 387,8 tys. ton nasion rzepaku z upraw na obszarze 251 tys. hektarów. Wydajność z hektara z powodu niekorzystnych warunków pogodowych wyniosła zaledwie 1,55 tony. W roku 2004/05 plony były rekordowe (3,60 ton z hektara), ale nie zdołały pokryć strat finansowych, gdyż ponad 170 tys. ton nasion rzepaku pozostało w zapasach. W latach 2005-2006 rzepak ponownie stał się produktem konkurencyjnym, a jego uprawa przynosiła zyski. W roku gospodarczym 2006/07 przewiduje się, że rzepakiem obsianych zostanie 292,2 tys. hektarów, spodziewany plon wyniesie 3,01 ton z hektara, co da łączną produkcję rzepaku na poziomie 880,1 tys. ton. Są to prognozy bliskie oczekiwanego wzrostu do 320 tys. hektarów. Taki areal potrzebny jest do uzyskania wystarczającej podaży, zarówno z przeznaczeniem na cele spożywcze, jak i nie żywnościowe.

Ziemniaki – do produkcji skrobi

Dobre przygotowanie Czech do akcesji do UE zapewniło płynne przyjęcie przez producentów i przetwórców ziemniaków reguł obowiązujących w Unii. Wdrożyli się oni do systemu kwot jak również do reguł wspólnotowej organizacji rynku (kwota Czech na produkcją skrobi wynosi 33,66 tys. ton). Producenci dostosowali areal uprawy ziemniaka do wymogów Stowarzyszenia Czeskiego Przemysłu Skrobiowego. Pierwszy rok w UE był udany zarówno dla plantato-

rów, jak i dla zakładów produkcji skrobi. Przetworzono 147,9 tys. ton ziemniaków i wyprodukowano 33 644 ton skrobi. W kolejnym roku 2005/06 zakłady produkcji skrobi przerobiły 166,4 tys. ton ziemniaków i wyprodukowały 36 281 ton skrobi, starając się pomóc plantatorom i przyjmując do przerobu nadwyżki produkcji. Tym samym naruszyły one reguły wspólnotowej organizacji rynku i musiały ponieść przewidziane za to sankcje. Z powodu niesprzyjającej pogody, rok gospodarczy 2006/07 będzie niekorzystny dla plantatorów i przetwórców ziemniaków. Przetworzą oni zaledwie 115,6 tys. ton ziemniaków i wyprodukują 26,8 tys. ton skrobi.

Mleko

Produkcja mleka, po znaczącym spadku w latach dziewięćdziesiątych, jest obecnie stosunkowo stabilna. W latach 2001-2006 produkcja mleka wahała się od 2,7 do 2,8 mln ton rocznie.

Produkcję rynkową mleka ogranicza kwota kontyngentu na mleko. Od czasu przyjęcia wspólnotowej organizacji rynku mleka rynkowa produkcja mleka sięgała górnego pułapu tej kwoty. Zwiększone zainteresowanie produkcją mleka pojawiło się po akcesji Czech do UE w związku ze wzrostem cen skupu uzyskiwanych przez producentów mleka.

Uwolnienie rezerw restrukturyzacyjnych od sezonu 2006/07 zwiększyło kwotę mleczną o prawie 2,1%, do obecnego poziomu 2 737 931 ton. Jednakże produkcja mleka na rynek zmalała w tym okresie w porównaniu do poprzedniego okresu głównie z powodu spadku cen skupu mleka oraz nadwyżki kwoty mlecznej w poprzednim okresie.

Wykorzystanie produkcji rynkowej mleka w przetwórstwie rośnie, chociaż rynkowa produkcja mleka mieści się w granicach wielkości referencyjnej. Eksport surowego mleka rośnie, 8% całkowitej ilości surowego mleka dostarczanego przez czeskich producentów jest eksportowane (w 2006 roku było to prawie 11%). Jakość dostarczanego mleka jest z reguły wysoka.

Wołowina

Pogłowie bydła, w tym też i krów w latach 2001-2006 malało. W tym okresie pogłowie bydła zmniejszyło się z 1582 tys. sztuk do 1374 tys. sztuk, tj. o ponad 13%. Liczba krów spadła o blisko 8% (z 611 tys. do 564 tys. sztuk). Spadek ten wynikał z dostosowania produkcji wołowiny i mleka do popytu. Redukcja pogłowia krów mlecznych była w pewnym stopniu kompensowana wzrostem stada krów mamek. Pogłowie krów mamek wzrosło bowiem z 82 tys.

szt. w 2001 roku do 140 tys. szt. w 2006 roku. Natomiast produkcja wołowiny spadła z 208 tys. ton do 170 tys. ton wagi żywej (prawie o 18%). Dodatkowo produkcja wołowiny spadła znacząco po przystąpieniu Czech do Unii Europejskiej w następstwie wzrostu eksportu żywego bydła, a zwłaszcza eksportu cieląt i bydła zagrodowego. Ceny eksportowe były dla rolników bardziej opłacalne.

Wieprzowina

Produkcja wieprzowiny, całkowita wielkość konsumpcji i spożycie mięsa wieprzowego na jednego mieszkańca Czech zajmują pierwsze miejsce w porównaniu do innych rodzajów mięsa. Sytuacja na rynku wieprzowiny od wielu lat nie była korzystna dla czeskiego rolnictwa. Produkcja malała z roku na rok, a krajowa konsumpcja wieprzowiny utrzymywała się na stałym poziomie. Sytuacja ta nie poprawiła się nawet po wejściu Czech do UE. Wręcz przeciwnie, nastąpił znaczący spadek produkcji wieprzowiny wskutek wzrostu importu taniej wieprzowiny. Czescy producenci nie są zdolni konkurować z importowanymi produktami.

W latach 2001-2006 produkcja wieprzowiny spadła o 23,1% (do 449,3 tys. ton żywej wagi), a równocześnie jej konsumpcja w kraju zmalała tylko o 2,8% (do 572,5 tys. ton wagi żywej). Stopień samowystarczalności zmniejszył się z 99,1% w 2001 roku do 78,5% w 2006 roku. Spożycie wieprzowiny na jednego mieszkańca wynosi nieco ponad 40 kg na osobę rocznie. W latach 2001-2006 pogłowie trzody chlewnej spadło o 629,4 tys. sztuk, tj. o 18,1%. W tym samym okresie import wzrósł blisko siedmiokrotnie – z 22,3 tys. ton do 165,7 tys. ton, a eksport zwiększył się tylko trzykrotnie, tj. do 44,9 tys. ton wagi żywej.

Mięso drobiowe

Produkcja mięsa drobiowego w latach 2001-2005 wzrosła o 3,1%. Załamanie trendu wzrostowego nastąpiło w 2003 roku, kiedy to produkcja spadła o 4,1%. Jednym z powodów był spadek cen producenta poniżej progu rentowności. Wystąpienie ptasiej grypy na początku 2006 roku pogłębiło spadek produkcji mięsa drobiowego. Spadła ona w ciągu roku o 5,4%, tj. do 304,9 tys. ton wagi żywej. Krajowa konsumpcja drobiu w latach 2001-2005 wzrosła o 15,1%, tj. do 360 tys. ton, a w 2006 roku spadła o 4,7%. Wskaźnik samowystarczalności w 2001 roku wynosił 99,9%, a w 2006 roku 88,9%. Pogłowie drobiu spadło w latach 2001-2006 o 12,1% i w 2006 roku wynosiło 25 376 tys. sztuk. W latach 2001-2005 import drobiu wzrósł czterokrotnie (z 21,2 do 96,1 tys. ton). Eksport wzrósł natomiast trzykrotnie w okresie 2001-2004, a od 2005 roku zaczął spadać, by w 2006 roku osiągnąć wielkość 52,9 tys. ton.

Jaja

Ostatnie kilka lat charakteryzował trend spadkowy zarówno w produkcji jaj, jak i w ich konsumpcji. Głównym powodem spadku produkcji był spadek liczby kur niosek w następstwie długotrwanie niskich cen jaj i malejącego popytu.

Produkcja jaj w latach 2001-2005 spadła o niemal 24%, tj. do 2432,3 mln sztuk. Spożycie jaj spadło zaś o 16,8%, tj. do 2624,2 mln sztuk w tym samym okresie. W 2006 roku produkcja jaj wzrosła o 1,78%, a ich konsumpcja o 5,3%. Głównym problemem dla tego rynku jest duży import tanich jaj, który w latach 2001-2006 wzrósł siedmiokrotnie. Eksport zwiększył się tylko nieznacznie. Bilans obrotów w handlu zagranicznym jajami był dodatni do 2003 roku, a od 2004 roku jest ujemny. Stopień samowystarczalności w produkcji jaj zmalał w latach 2001-2006 i od roku 2005 Czechy nie są już samowystarczalne w zakresie produkcji jaj.

5. Tendencje zmian cen skupu produktów rolnych i cen artykułów spożywczych

Ceny skupu zbóż

Ceny skupu zbóż odzwierciedlały w poszczególnych latach gospodarczych sytuację na rynku. Nadzwyczaj wysoka produkcja zbóż w roku gospodarczym 2001/02 spowodowała spadek cen uzyskiwanych przez producentów większości gatunków zbóż. Obniżki cen miały miejsce także w sezonie 2002/03. Spadek produkcji pszenicy spowodował od września 2003 roku wzrost cen skupu uzyskiwanych przez producentów pszenicy konsumpcyjnej i paszowej. W ujęciu średniorocznym przejawiał się on w cenach uzyskiwanych przez producentów rolnych dopiero w 2004 roku. Rekordowo wysokie plony zbóż w 2004 roku spowodowały problemy na rynku zbóż we wszystkich 25 państwach członkowskich UE. Możliwości eksportu z Republiki Czeskiej do UE ograniczał powszechnie wysoki poziom produkcji zbóż, a możliwości eksportu poza UE były ograniczone przez wysokie koszty transportu do portów (Czechy nie mają dostępu do morza). Wyrażna nadwyżka podaży nad popytem spowodowała szybki spadek cen zbóż nie tylko w Czechach, ale także w większości państw UE-25. Spadek cen skupu uległ spowolnieniu pod koniec roku 2004/05 dzięki sprzedaży zapasów interwencyjnych w ramach specjalnych przetargów eksportowych. Wyrażna nadwyżka bilansu na początku roku gospodarczego 2005/06 spowodowała utrzymanie stabilnych cen zbóż. Jedynie w połowie sezonu 2005/06 wystąpił powolny wzrost cen skupu i w konsekwencji ożywienie na rynku zboża UE. W następstwie rosnącego popytu krajowego i zagranicznego na zboża wzrost cen skupu zbóż postępował nadal w roku gospodarczym 2006/07.

Średnie ceny uzyskiwane przez producentów rolnych na wszystkie rodzaje zbóż w skali międzynarodowej poprawiły się w 2006 roku. Cena skupu pszenicy konsumpcyjnej wzrosła w porównaniu do roku poprzedniego o 401 CZK/t (14,6%) i wyniosła 3150 CZK/t, tj. 111,1 euro/t, cena jęczmienia do produkcji słodu wzrosła zaledwie o 29 CZK/t (0,9%), tj. do poziomu 3270 CZK/t (115,4 euro/t). W porównaniu z rokiem poprzednim cena żyta w 2006 roku wzrosła o 585 CZK/t (25%), tj. do poziomu 2927 CZK/t (103,3 euro/t).

Ceny skupu buraków cukrowych i ceny producentów cukru

Przed akcesją Czech do UE, w latach 2001-2003, średnia cena skupu buraka cukrowego o określonej rzeczywistej zawartości cukru zgodnie z danymi CZSO (Czeskiego Urzędu Statystycznego) wynosiła 29,77 euro/t (960 CZK/t). Po przystąpieniu Republiki Czeskiej do UE w 2004 roku cena ta sięgnęła poziomu 47,67 euro/t (1521 CZK/t), a w 2005 roku 45,23 euro/t (1347 CZK/t). Wobec spadku minimalnego progu cen buraka cukrowego w następstwie reformy wspólnotowej organizacji rynku w sektorze cukru, cena uzyskiwana przez plantatorów za buraki cukrowe wyniosła (przy określonej rzeczywistej zawartości cukru) 37,40 euro/t (1060 CZK/t) w 2006 roku.

Średnia cena skupu buraka cukrowego ze zbiorów 2005 roku po przeliczeniu na 16% zawartości cukru, po odpowiedniej korekcie ceny buraka cukrowego kwoty B zgodnie z Rozporządzeniem Komisji Europejskiej (EC) Nr 1462/2004 i po uwzględnieniu cen uzyskanych w ramach kwoty „C” na produkcję buraków cukrowych, wyniosła 35,71 euro/t (1063,60 CZK/t).

Cena cukru uzyskiwana przez producentów przemysłowych została uwolniona od ustalanych przez państwo cen minimalnych na cukier granulowany luzem jeszcze przed akcesją Republiki Czeskiej do UE. Po akcesji Czech do UE, nastąpił gwałtowny wzrost ceny cukru granulowanego ze względu na wprowadzenie wysokiej ceny interwencyjnej cukru w UE. Cena ta utrzymywała się przez wiele miesięcy po akcesji na poziomie ponad 0,70 euro/kg (22 CZK/kg) – od lipca do października 2004 roku. Z końcem 2004 roku zaczęła ona jednak spadać. We wrześniu 2005 roku cena cukru granulowanego spadła do 0,61 euro/kg (17,86 CZK/kg), tj. mniej więcej do poziomu notowanego przed akcesją Republiki Czeskiej do UE. Powodem takiego spadku ceny na rynku krajowym był spadek ogółem sprzedaży cukru z cukrowni, problemy z eksportem cukru z kwoty C do państw trzecich, presja na obniżkę cen ze strony sieci sprzedaży detalicznej i wzrost eksportu innych środków słodzących (izoglukoza, glukoza). Sprzedaż cukru po cenie interwencyjnej była spowodowana również faktem, że skup interwencyjny cukru został uruchomiony dopiero w październiku 2005 roku.

Cena cukru granulowanego rosła stopniowo powyżej ceny interwencyjnej skupu od października 2005 roku z powodu wyższej sprzedaży cukru z cukrowni oraz ze względu na redukcję zapasów, lecz nie osiągnęła poziomu z okresu bezpośrednio przed akcesji.

Ceny skupu rzepaku olejowego

Ceny rzepaku olejowego uzyskiwane przez producentów rolnych począwszy od roku 2000/01 zaczęły nieznacznie spadać w związku z dużą jego podażą. Wahania produkcji rzepaku i jego cen w sezonie 2003/04 były spowodowane powodziami w 2002 roku oraz nieurodzajem w 2003 roku. W sezonie 2001/02 cena skupu nasion rzepaku wyniosła 7316 CZK/t (237,44 euro/t), a w sezonie 2002/03 spadła do 6904 CZK/t (216,81 euro/t). Po okresie wzrostu do 8048 CZK/t (253,39 euro/t) w roku 2003/04, cena skupu rzepaku ponownie spadła do poziomu 6070 CZK/t (208,80 euro/t) w roku 2005/06. Zwiększone zainteresowanie nasionami rzepaku do zastosowań na cele niespożywcze znalazło odzwierciedlenie dopiero w sezonie 2006/07, kiedy to średnia cena skupu wyniosła 6853 CZK/t (244,44 euro/t).

Ceny skupu ziemniaków do produkcji skrobi

Średnia cena skupu ziemniaków do produkcji skrobi, o przeciętnej zawartości skrobi 20,11%, w 2004 roku wyniosła 2040 CZK/t (63,94 euro/t), a w 2005 roku, przy średniej zawartości skrobi 18,80%, wyniosła średnio 1815 CZK/t (60,94 euro/t). Odpowiednie dane za 2006 rok nie zostały jeszcze opublikowane.

Cena skupu mleka

Średnia cena skupu mleka wyraźnie wzrosła po akcesji Republiki Czeskiej do UE, jednak w 2005 roku ponownie spadła. W 2006 roku zaznaczył się sezonowy trend zmian cen producentów rolnych, z powolnym wzrostem w drugiej połowie roku. Średnia cena skupu mleka w 2006 roku wyniosła 7,81 CZK/l (tj. 26,83 euro/100 kg).

Tendencje zmian cen podstawowych produktów mleczarskich w latach 2001-2006 były indywidualnie zróżnicowane, zależnie od produktu, jednakże po akcesji Republiki Czeskiej do UE, średnioroczne ceny podstawowych produktów mleczarskich spadały, tj. zarówno chudego i pełnego mleka w proszku, jak i masła oraz serów (zwłaszcza sera edamskiego).

Ceny skupu wołowiny

Tendencja zmian cen bydła rzeźnego w latach 2001-2003 pozostawała pod wpływem nadwyżki podaży nad popytem, co było skutkiem występowania choroby BSE, także w Europie. Stosunkowo korzystna cena została osiągnięta po przystąpieniu przez Republikę Czeską do UE, kiedy to cena skupu bydła rzeźnego wzrosła o 8-12% i wyniosła w ostatnich dwóch latach 42 CZK/kg wagi żywej (269 euro/100 kg wagi poubojowej) w przypadku byków, 32 CZK/kg wagi żywej (213 euro/100 kg wagi poubojowej) za jałowki oraz 30 CZK/kg wagi żywej (201 euro/100 kg wagi poubojowej) za krowy rzeźne.

Ceny skupu wieprzowiny

Ceny skupu żywca wieprzowego uzyskiwane przez producentów rolnych na rynku krajowym są pod wyraźnym wpływem trendów cenowych w UE. Najwyższy poziom osiągnęły one w 2001 roku, dzięki wzrostowi popytu na mięso wieprzowe spowodowanemu spadkiem konsumpcji wołowiny w następstwie występowania chorób BSE i pryszczycy (FMD) wśród przeżuwaczy. Stosunkowo wysoka podaż negatywnie rzutowała na trendy cen w Czechach w 2002 roku. Tendencja ta występowała również w 2003 roku, kiedy to ceny spadły do poziomu najniższego od pięciu lat. Po akcesji Czech do UE, ceny ponownie rosły. W roku 2006 cena żywca wieprzowego na rynku krajowym osiągnęła 40,98 CZK/kg wagi żywej (tj. 144,59 euro/100 kg wagi poubojowej).

Ceny skupu mięsa drobiowego

Ceny producentów rolnych na kurczaki rzeźne w latach 2001-2006 spadły o 26%, tj. z 25 963 CZK/t wagi żywej (762 euro/t) do 19 177 CZK/t wagi żywej, w ślad za wzrostem produkcji, rosnącym popytem na mięso drobiowe i spadkiem cen mieszanek paszowych. Nieznaczny wzrost cen skupu mięsa drobiowego zaobserwowano tylko w 2004 roku.

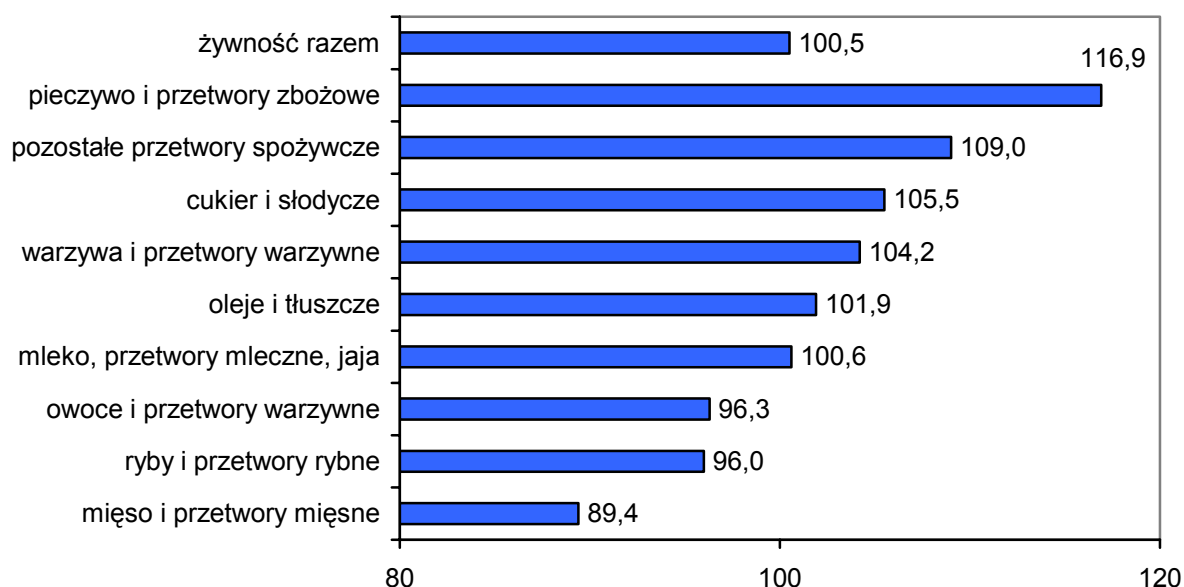
Ceny skupu jaj

Ceny skupu jaj na przestrzeni lat 2001-2006 spadły z 1899 CZK/1000 sztuk (55,7 euro/1000 sztuk) do poziomu 1468 CZK/1000 sztuk. Spadek cen skupu był spowodowany przede wszystkim przez import jaj po cenach niższych od oferowanych przez producentów krajowych. Doprowadziło to do sytuacji, w której wielu producentów wyróżniających się poziomem wydajności ekonomicznej i technologii hodowli kur celowo ograniczało produkcję lub rezygnowało z hodowli drobiu.

Ceny detaliczne żywności i napojów

Poziom cen skupu uzyskiwanych przez producentów rolnych (i odpowiednio cen przemysłowych producentów żywności) przenosi się w pewnym stopniu na tendencje zmian cen detalicznych artykułów spożywczych. Ceny detaliczne żywności i napojów zasadniczo są uwarunkowane poziomem inflacji, gdyż ich istotna reprezentacja znajduje się w koszyku towarów konsumpcyjnych, na podstawie którego liczony jest wskaźnik inflacji. Ogólny poziom cen detalicznych w latach 2001-2006 wzrósł o 9,5%. Ceny żywności i napojów ogółem spadły w tym czasie o 0,3% (ceny samych artykułów żywnościowych wzrosły o 0,5%, w przeciwieństwie do cen napojów, które spadły o 6,2%), tym samym ograniczając poziom inflacji.

Rysunek 3. Zmiany cen detalicznych żywności w latach 2001-2006 (2001 = 100)

Jak wskazuje rysunek 3, w latach 2001-2006 najbardziej dynamicznie spośród wyróżnionych kategorii żywności wzrastały ceny detaliczne produktów piekarskich (prawie o 17%), a wśród nich ceny wyrobów ciastkarskich (o 16%) i chleba (o 14%). Wahania cen w tej grupie artykułów (największy wzrost cen w 2004 roku) w poszczególnych latach związane były przede wszystkim z wahaniami cen podstawowego surowca, tj. ziarna zbóż, którego zbiory zależały z kolei od wielkości plonów. W 2006 roku cena detaliczna pieczywa wynosiła średnio 16,70 CZK/kg (0,59 euro/kg), a wyrobów ciastkarskich 42,02 CZK/kg (1,48 euro/kg).

Wyraźny trend spadkowy cen cukru utrzymywał się do 2003 roku. W następnym roku cena detaliczna cukru wzrosła o 23%, w związku z wprowadzeniem w Czechach instytucjonalnej regulacji rynku cukru. Od tego czasu poziom cen cukru utrzymywał się praktycznie na niezmiennym poziomie i w 2006 roku wynosił 22,43 CZK/kg (0,79 euro/kg). W przeciwieństwie do tego poziom cen wyrobów cukierniczych systematycznie wzrastał (z wyjątkiem 2006 roku) – m.in. wyrobów czekoladowych o 2%, a ciastek nawet o 16%.

Wzrost cen ziemniaków o około 1/5 związany był z ogólnym wzrostem poziomu cen warzyw i przetworów warzywnych (o ok. 4%). Poziom cen warzyw i ziemniaków w poszczególnych latach podlegał wahaniom, stosownie do wielkości i jakości plonów oraz poziomu cen w imporcie danego roku.

W grupie olejów i tłuszczów w latach 2001-2006 nastąpił wzrost cen o 2%. Wynikał on ze wzrostu cen tłuszczów pochodzenia zwierzęcego (masła o blisko 15%, słoniny o 5%), oraz spadku cen olejów jadalnych i roślinnych (odpowiednio o 8 i 3%). Ceny masła rosły przez cały omawiany okres (z wyjątkiem 2006 roku), w tym najbardziej w 2004 roku, z powodu wzrostu cen mleka, ograniczenia produkcji i spadku zapasów.

Generalnie cały sektor mleczarski (mleka, artykułów mleczarskich i jaj) wykazywał w latach 2001-2006 stagnację cen, chociaż rozwój sytuacji w poszczególnych grupach produktów był zróżnicowany. O ile cena rynkowa mleka spadła prawie o 5%, poziom cen produktów mleczarskich wzrósł o 1,8% (poza stałe produkty mleczarskie), a nawet o 14,5% (mleko o przedłużonej trwałości). Ceny mleka i serów wzrosły po akcesji do UE w 2004 roku (w porównaniu do roku poprzedniego odpowiednio o 4,4 i 4,1%), kiedy to nastąpiło ożywienie popytu na rynku mleka, wzrost cen światowych mleka i produktów mleczarskich, a także cen skupu mleka. Ceny jaj w 2006 roku w porównaniu do poziomu z 2001 roku były niższe o około 15%. Do 2003 roku podlegały one wahaniom, a w 2004 roku nastąpił gwałtowny ich wzrost. W następnych dwóch latach odnotowano ich spadek z powodu dużego importu jaj po konkurencyjnych cenach.

W latach 2001-2006 odnotowano spadek poziomu cen w trzech kategoriach produktów żywnościowych: ryb i przetworów rybnych, owoców i przetworów owocowych, oraz mięsa i przetworów mięsnych.

Największy spadek cen (prawie o 11%) odnotowano w sektorze mięsa i przetworów mięsnych. Kierunki zmian cen detalicznych poszczególnych rodzajów mięsa były zróżnicowane. Cena wołowiny wzrosła o prawie 13%. Po akcesji do UE jej cena nieustannie rośnie (reakcja na wzrost cen skupu, wycofanie nadwyżek podaży). Poziom cen wieprzowiny i mięsa drobiowego zna-

cząco spadł (odpowiednio o około 19 i 23%). Trendy długoterminowe w zakresie zmian cen detalicznych wieprzowiny i mięsa drobiowego nie różniły się zbyt wiele od siebie, ponieważ oba te rodzaje mięsa są dla siebie substytucyjne. Po okresie spadku cen w latach 2002-2003 obu rodzajów mięsa, w 2004 roku nastąpiła ich przejściowa zwyżka (w przypadku wieprzowiny w następstwie wzrostu cen skupu), po której powrócił ponownie spadek ich cen.

W przeciwieństwie do cen artykułów żywnościowych, które w latach 2001-2006 nieco wzrosły, ceny napojów ogółem spadły o 6,2%. Ceny niektórych podgrup, takich jak kawa, herbata i kakao spadały szybciej (prawie o 12%) niż ceny wód mineralnych, syropów, soków i ogółu innych napojów (spadek o 2,6%).

Analizując zmiany cen należy pamiętać, że ceny detaliczne żywności są wynikiem oddziaływania wielu czynników. Obok cen sprzedaży uzyskiwanych przez rolników i producentów przemysłowych, na ceny artykułów spożywczych znacząco wpływa także rozwój cen towarów i usług innych niż żywność, wzrost siły nabywczej dochodów ludności, zmiany cen na świecie, jak również na krajowym rynku surowców i produktów, poziom cen w imporcie, zmiany kursu walutowego, a także polityka handlowa i ostra konkurencja pomiędzy międzynarodowymi sieciami sprzedaży detalicznej. Zwłaszcza ten ostatni czynnik odgrywa coraz większą rolę w zakresie zmian cen żywności.

Poziom cen artykułów spożywczych należy do czynników wpływających na udział wydatków na żywność w całości wydatków gospodarstw domowych. W 2005 roku udział wydatków na żywność i napoje, w całości wydatków gospodarstw domowych, wynosił 20,6% (w tym 18,5% na artykuły żywnościowe i 2,1% na napoje), co w porównaniu do 2001 roku stanowi spadek o 2,3 punkty procentowe. Wprawdzie wskaźnik ten malał, lecz w przeciwieństwie do niego suma wydatków gospodarstw domowych na artykuły spożywcze rosła. W latach 2001-2006 wydatki na żywność i napoje ogółem wzrosły o 5,2% (na żywność o 5,3%, na napoje o 5,0%).

6. Tendencje produkcji w sektorze przemysłu spożywczego

Rozwój produkcji wybranych artykułów spożywczych i napojów (EKD-15) w latach 2000-2005 przedstawia tabela 2.

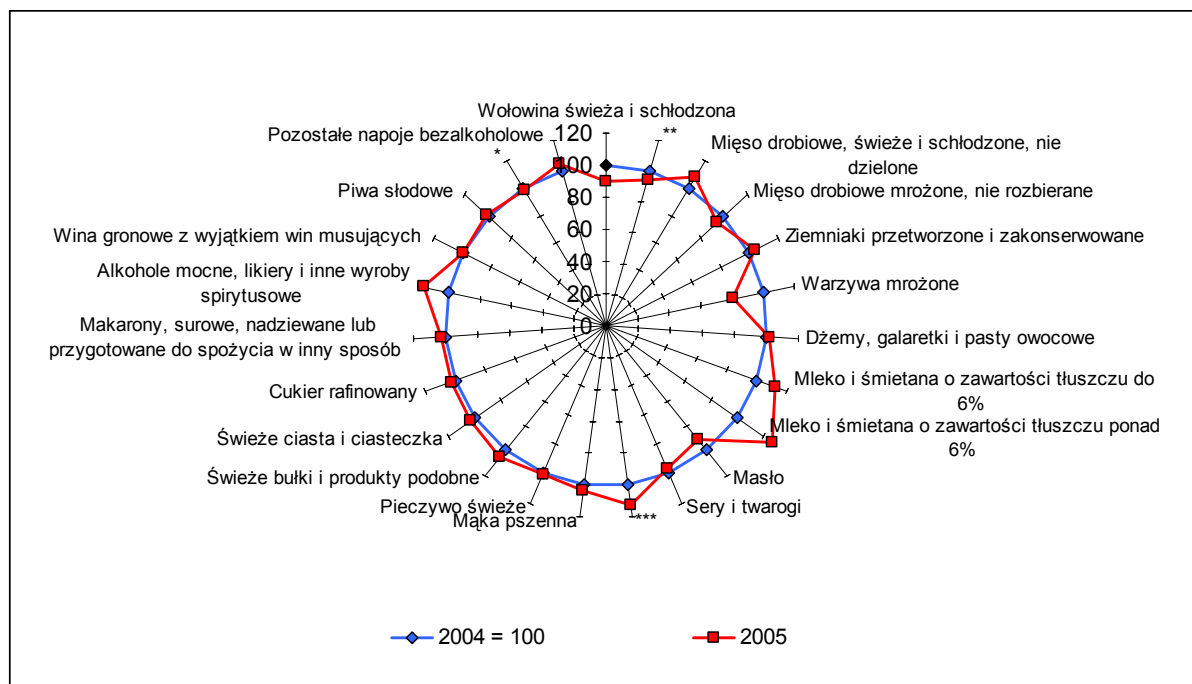
Porównanie produkcji wybranych artykułów spożywczych i napojów (EKD-15) w roku 2005 w stosunku do 2004 roku przedstawia rysunek 4.

Tabela 2. Produkcja wybranych artykułów spożywczych i napojów (EKD-15)

Produkt	Jedn.	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Wołowina świeża i schłodzona	t	74 687	63 585	75 289	78 680	69 653	62 884
Wieprzowina świeża i schłodzona	t	181 512	192 664	219 943	227 789	301 585	284 456
Mięso drobiowe, świeże i schłodzone, nie dzielone	t	41 723	33 145	36 267	74 208	78 121	84 550
Mięso drobiowe mrożone, nie rozbierane	t	66 011	67 199	72 290	38 133	30 102	28 316
Ziemniaki przetworzone i zakonserwowane	t	54 144	58 019	58 833	54 814	51 974	53 988
Mleko i śmietana o zawartości tłuszczu do 6%	tys. l	474 586	483 187	509 172	496 772	570 682	635 877
Mleko i śmietana o zawartości tłuszczu ponad 6%	tys. l	26 032	29 116	28 414	27 113	35 246	44 429
Masło	t	63 882	58 231	58 420	58 108	61 362	55 575
Sery i twarogi	t	151 666	151 233	150 317	149 112	151 573	147 668
Jogurt i pozostałe fermentowane napoje mleczne	t	137 230	129 545	124 590	131 677	149 899	169 218
Mąka pszenna	t	802 600	783 234	816 105	760 576	829 150	855 531
Pieczywo świeże	t	335 784	336 972	341 633	345 828	346 551	349 452
Świeże bułki i podobne produkty	t	267 994	274 325	282 605	279 440	275 169	289 087
Świeże ciasta i ciasteczka	t	43 637	45 350	51 830	52 495	56 540	58 087
Cukier rafinowany	tys. t	367	482	517	521	557	573
Makarony, surowe, nadziewane lub przygotowane do spożycia w inny sposób	t	57 146	48 755	56 850	51 248	50 895	52 268
Alkohole mocne, likiery i inne wyroby spirytusowe	tys. l	69 367	56 718	55 528	57 636	42 239	49 333
Wina gronowe, z wyjątkiem win musujących	tys. l	53 815	60 516	68 029	73 978	66 206	66 107
Piwa słodowe	tys. hl	17 796	17 734	17 987	18 216	18 596	18 885
Wody mineralne	tys. l	680 091	677 628	763 966	846 702	818 878	812 998
Pozostałe napoje bezalkoholowe	tys. l	1 508 221	1 601 648	1 642 441	1 619 548	1 632 331	1 701 603

Źródło: CSO, dla osób prawnych i fizycznych zatrudniających co najmniej 20 pracowników.

Rysunek 4. Porównanie produkcji wybranych artykułów spożywczych i napojów (EKD-15) w latach 2004-2005 (2004 = 100)

* wody mineralne

** wieprzowina świeża i schłodzona

*** jogurty i pozostałe fermentowane napoje mleczne

Źródło: CSO, podmioty prawne i osoby fizyczne zatrudniające 20 i więcej pracowników.

7. Przemiany strukturalne w przemyśle spożywczym, ze szczególnym uwzględnieniem małych i średnich przedsiębiorstw

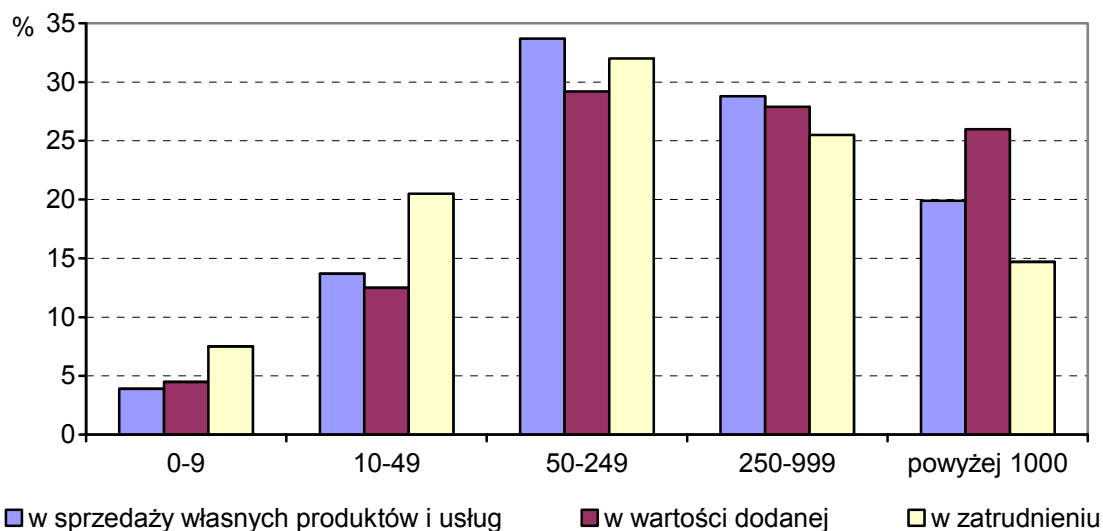
Wskaźniki produkcji w dziale produkcji żywności i napojów w 2004 roku, według wielkości przedsiębiorstw, przedstawia tabela 3 i rysunek 5.

Tabela 3. Wskaźniki produkcji według wielkości przedsiębiorstw w 2004 roku (EKD-15)

Wyszczególnienie	Podmioty o liczbie zatrudnionych				
	0-9	10-49	50-249	250-999	powyżej 1000
Przychody ze sprzedaży własnych produktów i usług w cenach bieżących (w mln CZK)	10 956,8	37 894,0	93 055,0	79 436,9	54 879,4
Wartość dodana w cenach bieżących (w mln CZK)	2 838,2	7 989,9	18 743,8	17 865,7	16 679,5
Liczba zatrudnionych	5 831	26 211	43 059	34 567	18 917

Źródło: CSO, MIT dane szacunkowe.

Rysunek 5. Udział poszczególnych grup wielkości przedsiębiorstw w głównych wskaźnikach produkcji^a w 2004 roku

^a dane w cenach bieżących

Źródło: CSO, MIT dane szacunkowe.

Średnie przedsiębiorstwa (zatrudniające od 50 do 249 pracowników) posiadały w 2004 roku, podobnie jak rok wcześniej, najwyższy udział w przychodach ze sprzedaży sektora produkcji żywności i napojów (w cenach bieżących), w wartości dodanej (w cenach bieżących) oraz w liczbie zatrudnionych. Stosunkowo wysoki poziom wartości dodanej odnotowano także w dużych i wielkich przedsiębiorstwach (zatrudniających odpowiednio powyżej 250 i 1000 pracowników), natomiast w kategorii wielkich przedsiębiorstw zatrudniona była stosunkowo mała liczba pracowników, co wynika z wysokiej wydajności pracy w tych przedsiębiorstwach.

Najniższy udział we wskaźnikach produkcji odnotowano w mikroprzedsiębiorstwach (do 9 pracowników). Jednakże zatrudnienie w tych drobnych jednostkach w relacji do przychodów i wartości dodanej jest wyższe niż w pozostałych kategoriach zakładów. Tacy drobni przedsiębiorcy jako jedyni utrzymują miejsca pracy na terenach wiejskich i tym samym przyczyniają się do tworzenia zatrudnienia na obszarach często dotkniętych bezrobociem.

8. Stan sektora przetwórstwa żywności, jego dostosowanie do wymogów UE oraz regulacji ogólnego bezpieczeństwa żywności

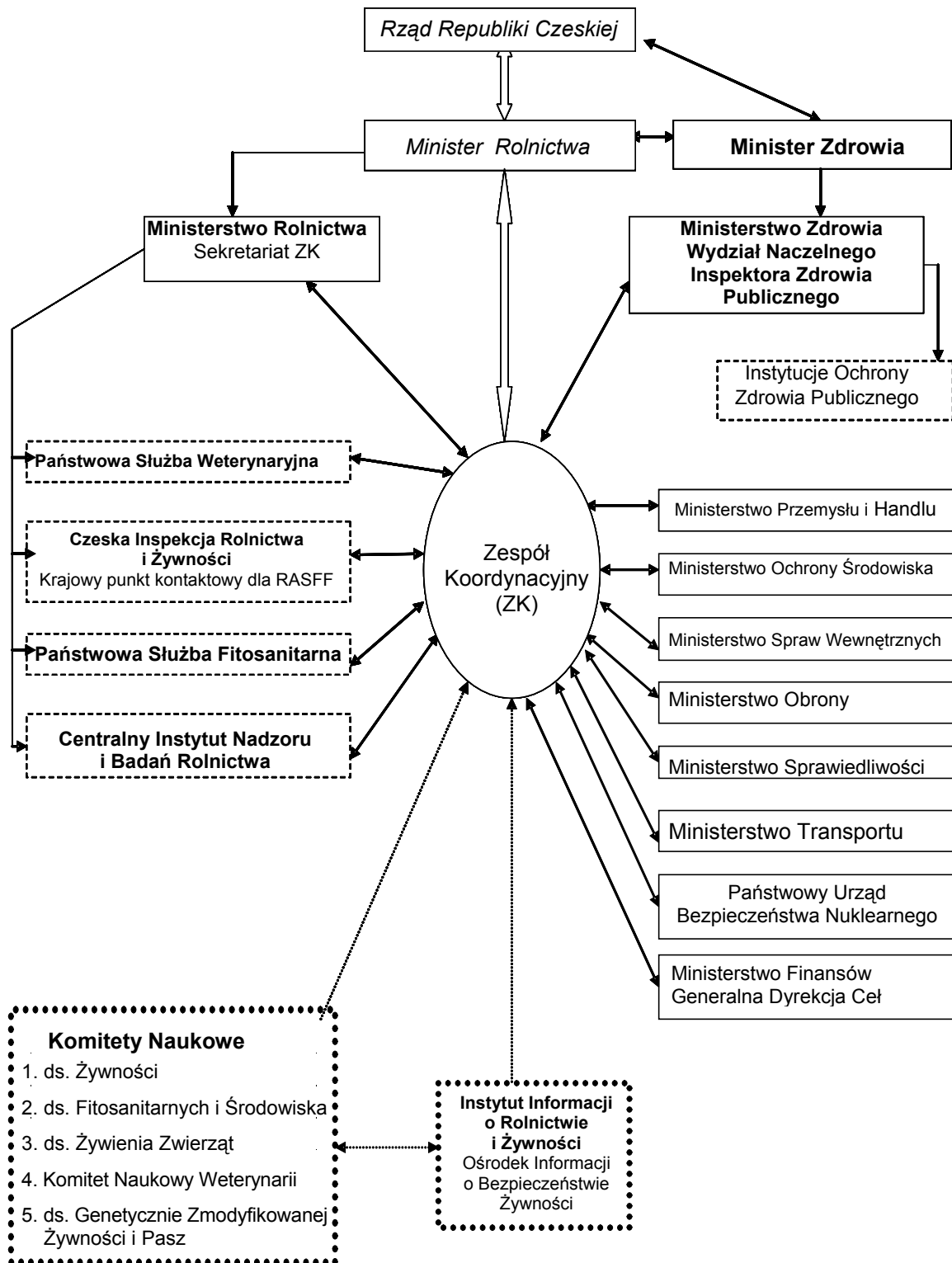
Podstawowe ramy prawne produkcji żywności wytycza Ustawa Nr 110/1997 Coll., dotycząca produktów żywnościowych i wyrobów tytoniowych, będących w zakresie kompetencji Ministerstwa Rolnictwa. Strategia dla Prze-

mysłu Spożywczego Republiki Czeskiej na okres po akcesji do UE (2004-2013), została przyjęta uchwałą Rządu Nr 986/2004. Dokument ten dotyczy przede wszystkim zapewnienia wyżywienia ludności poprzez produkcję i wprowadzanie na rynek bezpiecznych i dobrej jakości artykułów spożywczych. Strategia ta jest powiązana ze Strategią Polityki Rolnej na okres po akcesji do UE (2004-2013) przyjętą uchwałą Rządu, przede wszystkim poprzez położenie nacisku na logiczne związki pomiędzy rolnictwem i przemysłem przetwórczym. Republika Czeska przyjęła reguły wspólnotowe i weszła w skład Wspólnego Rynku Europejskiego. Decyzja ta pociąga za sobą konieczność przestrzegania wszelkich zobowiązań wynikających z przyjęcia wspólnotowego dorobku prawnego (*acquis communautaire*).

Podstawowe ramy prawne, zarówno w UE, jak i w Czechach, stanowi Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 178/2002. Obejmuje ono wszystkie etapy produkcji, przetwórstwa, dystrybucji żywności i pasz (łańcuch żywnościowy), oraz wprowadza kluczową zasadę analizy ryzyka – jako proces złożony z trzech składników: oceny ryzyka, zarządzania ryzykiem i przekazywania informacji o ryzyku. Rozporządzenie ustanawia wspólne zasady i podział odpowiedzialności, środki do zapewnienia silnych podstaw naukowych, efektywnych rozwiązań organizacyjnych i procedur wspierających podejmowanie decyzji w kwestiach bezpieczeństwa żywności i pasz, zarówno na szczeblu UE, jak i na szczeblu państw członkowskich.

Strategię Zapewnienia Bezpieczeństwa Żywności w Republice Czeskiej po akcesji do UE przyjęto Uchwałą Rządu Nr 1277/2004. Kontrola jakości artykułów spożywczych należy do kluczowych zadań czeskiego rządu. Strategia Żywnościowa Republiki Czeskiej leży w gestii szeregu organów władzy państwowej, a w szczególności: Ministerstwa Rolnictwa, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Przemysłu i Handlu, Ministerstwa Ochrony Środowiska, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Obrony, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Transportu, Ministerstwa Finansów oraz Państwowego Urzędu Bezpieczeństwa Jądrowego. Działalność w zakresie bezpieczeństwa żywności, zgodnie ze Strategią Bezpieczeństwa Żywności Republiki Czeskiej koordynowana jest przez Ministerstwo Rolnictwa, jako centralny organ administracji państwowej odpowiedzialny za przemysł spożywczy, które powołało do tych celów międzyresortowy zespół koordynacyjny. System zapewnienia bezpieczeństwa żywności obejmuje Zespół Koordynacyjny (ZK), organy inspekcji i nadzoru, Komitety Naukowe oraz Instytut Informacji Rolniczej i Żywnościowej (schemat 1).

Schemat 1. Koordynacja bezpieczeństwa żywności w Republice Czeskiej

Istnieje również wiele systemów ostrzegawczych, takich jak EPIDAT (system, którym kieruje Ministerstwo Zdrowia w przypadku powiadomienia, rejestracji i analiz zachorowalności spowodowanej chorobami zakaźnymi), RAPEX (System Wczesnego Ostrzegania o Zagrożeniach Żywności), TRACES (Eksperycki System Kontroli Handlu) oraz RASFF (System Wczesnego Ostrzegania o Zagrożeniach Żywności i Pasz). Bezpieczeństwo żywności wiąże się w niektórych aspektach z jakością artykułów żywnościowych. Dokumentacja jakości produktów jest podstawą wsparcia marketingu dostępną dla wszystkich producentów żywności prowadzących działalność na terenie Republiki Czeskiej. W tym celu ustanowiono krajowy znak jakości produktów KLASA. Ten prestiżowy znak przyznawany jest produktom spożywczym i rolnym wysokiej jakości.

Po przystąpieniu do UE, rola Republiki Czeskiej w dziedzinie prawa regulującego kwestie żywności zmieniła się z biernego przyjmowania prawodawstwa wspólnotowego na rzecz czynnego udziału w kształtowaniu reguł wspólnotowych. Ustawodawstwo dotyczące bezpieczeństwa żywności, od gospodarstwa rolnego po konsumenta, leży w zakresie kompetencji szeregu centralnych organów administracji państwowej i wywiera bezpośredni wpływ na działalność gospodarczą. Liczba zakładów przetwórstwa żywności po 2000 roku zmniejszyła się. Było to spowodowane zarówno coraz trudniejszymi warunkami konkurencji na rynkach skupu i dystrybucji, jak i wymaganiami stawianymi przez przepisy weterynaryjne i dotyczące bezpieczeństwa żywności, mające eliminować niezdrową żywność i zapewnić jej odpowiednią jakość, a także wymaganiami ochrony środowiska. Przed przystąpieniem do UE dziesiątki zakładów rocznie ulegało likwidacji lub zaprzestawały działalności w ramach tak zwanej „paszportyzacji”.

Wdrażanie Strategii Zapewnienia Bezpieczeństwa Żywności w Republice Czeskiej po akcesji do UE w okresie od stycznia 2005 roku do września 2006 roku zostało poddane ocenie przez członków Zespołu Koordynacyjnego ds. Bezpieczeństwa Żywności. Role pełnione przez instytucje zaangażowane w kwestie bezpieczeństwa żywności zostały utrzymane, a Strategia ta została z powodzeniem wdrożona. Niemniej jednak należy podkreślić, że prace te nie kończą się na wypełnieniu określonych zadań i konieczny jest dalszy rozwój i doskonalenie dotychczasowych działań. Niektóre zadania stanowią ciągłe procesy, a ich wdrożenie zostało zaledwie uruchomione po akcesji do Unii Europejskiej, dlatego też konieczne będzie zadbanie o nie także w przyszłości. Dotyczy to szczególnie stosowania prawodawstwa Wspólnoty Europejskiej w dziedzinie bezpieczeństwa żywności i pasz, zdrowia i dobrostanu zwierząt, ochrony fitosanitarnej i urzędowych kontroli, czyli tak zwanego „pakietu in-

strumentów ochrony zdrowia publicznego”. Na szczeblu krajowym system zapewnienia bezpieczeństwa żywności wydaje się funkcjonować prawidłowo, niemniej jednak podlega on ciągłemu rozwojowi, także w oparciu o ustalenia kontroli prowadzonych przez instytucje Wspólnoty Europejskiej, a zwłaszcza Dyrekcji Generalnej ds. Zdrowia i Ochrony Konsumentów (DG SANCO), Dyrekcji Generalnej ds. Badań Naukowych (DG Research) oraz Dyrekcji Generalnej ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (DG Agri). Strategia zostanie poddana zasadniczej weryfikacji przez zainteresowane ministerstwa w końcu 2008 roku. Celem weryfikacji będzie jasne zdefiniowanie głównych priorytetów Republiki Czeskiej na okres przewodnictwa Czech w Radzie Unii Europejskiej.

9. Poziom i dynamika inwestycji w przemyśle spożywczym, z uwzględnieniem zagranicznych i publicznych źródeł finansowania oraz funduszy strukturalnych

Rozwój inwestycji brutto w rzeczowy majątek trwały w latach 2000-2005 przedstawia tabela 4, która pokazuje, że nakłady inwestycyjne rosły do 2004 roku, po którym nastąpił ich spadek w 2005 roku.

Tabela 4. Inwestycje brutto w rzeczowy majątek trwały w sektorze produkcji żywności i napojów (EKD-15, w mld CZK)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Nakłady inwestycyjne	11	12	13	14	15	13

Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do działu EKD-15 i EKD-16 (produkcja wyrobów tytoniowych) w 2006 roku przekraczał 2478,6 mln CZK, co stanowiło 1,8% sumy całego napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do gospodarki narodowej Czech. W 2006 roku w porównaniu do 2005 roku wartość napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych zmalała, lecz nie zmniejszył się ich udział w ogólnej sumie wszystkich bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Wydatki inwestycyjne Czech za granicę wyniosły w 2006 roku, w branżach EKD-15 i EKD-16, 1115,1 mln CZK (tj. 3,7% ich ogólnej sumy). Oznaczało to ich znaczący wzrost w stosunku do 2005 roku. W całym rozpatrywanym okresie wydatki te wynosiły 1766,1 mln CZK.

Działalność i konkurencyjność działu EKD-15, uwzględniając jego strukturę podmiotową, uzależniona jest od instrumentów wsparcia, ustanowionych dla małych i średnich przedsiębiorstw (MSP). W 2005 roku wsparcie dla MSP w zakresie kredytów udzielanych na preferencyjnych warunkach (cały Program

PROGRES) wyniosło 125,5 mln CZK (udział środków pomocowych wynosił 11%), a w zakresie udzielonych gwarancji – 42,3 mln CZK (udział – 5,3%). Jeśli chodzi o pomoc w spłacie odsetek (Program VESNICE), udzielone wsparcie wyniosło 0,3 mln CZK (udział – 3,4%), natomiast pozostałe środki pomocowe (Program TRH – certyfikacja, SPECIAL) wyniosły 2,1 mln CZK (udział – 1,1%). Ogółem, wielkość pomocy, łącznie z kredytami w dziedzinie przetwórstwa artykułów spożywczych i napojów sięgnęła w 2005 roku kwoty 170,2 mln CZK. W porównaniu do lat poprzednich (2004 i 2003) wielkość udzielanego wsparcia maleje.

Program pomocowy 13: „Wsparcie i wspomaganie konkurencyjności czeskiego przemysłu spożywczego” (wraz z sub-programami: 13.A i 13.B), który był realizowany przez Ministerstwo Rolnictwa w latach 2002-2003, nie był kontynuowany w 2004 roku, a podobny do niego program wznowiono dopiero pod koniec 2005 roku, wskutek czego środki pomocy w postaci dotacji z budżetu państwa będą wypłacane nie wcześniej niż pod koniec 2006 roku. W ramach wsparcia ze środków publicznych (zarówno unijnych, jak i czeskich) „Programu operacyjnego na rzecz rozwoju obszarów wiejskich i wielofunkcyjnego rolnictwa” (Program Operacyjny Rolnictwo) uruchomiono działanie „Doskonalenie przetwórstwa produktów rolnych i ich marketingu” oraz poddziałanie „Przetwórstwo ryb i marketing produktów rybnych”, na łączną sumę 44 mln CZK w 2005 roku.

Wsparcie ze środków Programu Operacyjnego Przemysł i Przedsiębiorczość (OPIB) wyniosło 28 mln CZK w 2005 roku.

W obu programach (tj. Programie Operacyjnym Rolnictwo oraz Programie Operacyjnym Przemysł i Przedsiębiorczość) środki wsparcia wypłacono w 2004 roku. Ponadto dla podmiotów należących do działu EKD-15 w 2005 roku zapewniono także inne specyficzne środki pomocy (np. pomoc w spłacie części odsetek od kredytów, premie dla producentów skrobi, ulgi podatkowe dla drobnych niezależnych browarów, itp.).

10. Wnioski

W pierwszej dekadzie XXI wieku sektor artykułów spożywczych i napojów nie osiągał tak wysokiego tempa wzrostu jak cały przemysł przetwórczy w Czechach. Przemysł spożywczy utrzymywał się na czwartym miejscu wśród sektorów przemysłu przetwórczego. Jednocześnie zdecydowanie przeważające udziały w przychodach działu EKD-15 miały następujące cztery grupy produktów: pozostałe artykuły spożywcze (głównie wyroby piekarnicze i cukiernicze), mięso i przetwory mięsne, napoje oraz mleko i przetwory mleczarskie.

Najbardziej znaczący spadek konsumpcji w latach 2000-2005 odnotowano w spożyciu mięsa wołowego i jaj, natomiast wzrost w przypadku napojów bezalkoholowych, drobiu, mleka i produktów mleczarskich. Tendencja zmian popytu na żywność i napoje po akcesji Czech do UE nie uległa zmianie.

Bilans handlu zagranicznego w zakresie artykułów spożywczych i napojów w tym samym okresie ulegał nieustannemu pogorszeniu. Powodem takiego rozwoju sytuacji była dominacja importu. Akcesja do UE spowodowała otwarcie znacznie większego rynku zarówno dla skupu surowców, jak i dla sprzedaży produktów.

Zmiany poziomu i struktury produkcji oraz podaży produktów rolnych są zróżnicowane w zależności od rozpatrywanych towarów i odzwierciedlają zmiany popytu. Tendencje zmian cen rolnych i żywności były podobne. Ogólny poziom cen detalicznych w latach 2001-2006 wzrósł o 9,5%. Ceny artykułów spożywczych i napojów łącznie spadły o 0,3%, ograniczając tym samym poziom inflacji. Udział wydatków gospodarstw domowych na żywność i napoje w wydatkach ogółem wyniósł 20,6%, co oznaczało jego spadek o 2,3 punkty procentowe w porównaniu do 2001 roku.

Tendencje występujące w sektorze przemysłu spożywczego postępują w ślad za zmianami krajowego popytu oraz rozwojem handlu zagranicznego produktami spożywczymi i napojami. W Czechach istnieją różne formy wsparcia służącego poprawie wyników gospodarczych i konkurencyjności sektora gospodarki żywnościowej. Niektóre z nich przeznaczone są dla małych i średnich przedsiębiorstw.

Zarówno obecnie, jak i w przyszłości konieczne jest traktowanie bezpieczeństwa żywności jako głównego priorytetu. Kontrolowanie jakości artykułów spożywczych stanowi jedno z kluczowych zadań rządu Republiki Czeskiej. Strategia Zapewnienia Bezpieczeństwa Żywności w Republice Czeskiej po akcesji do UE została z powodzeniem wdrożona. Strategia ta zostanie poddana zasadniczej weryfikacji przez zaangażowane w nią ministerstwa pod koniec 2008 roku.

Strategia dla Przemysłu Spożywczego w Republice Czeskiej po akcesji do UE na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd w 2004 roku. Strategia ta jest ambitna, lecz najważniejsze jest stworzenie warunków jej realizacji.

Bibliografia

1. *Panorama of the Czech Industry, Manufacture of Food Products and Beverages 2002-2005* [*Panorama czeskiego przemysłu, Produkcja artykułów spożywczych i napojów 2002-2005*], MZe i VÚZE, Praga 2003-2006.
2. Mezera J. i inni, *Position, performance and efficiency of Manufacture of Food Products and Beverages, Thematic task* [*Pozycja, wyniki i wydajność przetwórstwa artykułów spożywczych i napojów, Zadanie tematyczne*], VÚZE, Praga 2006.

dr Norbert Potori, dr Levente Nyárs

Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa (AKI)

Budapeszt, Węgry

Doświadczenia węgierskiego sektora rolno-spożywczego związane z integracją z UE

1. Polityka rolna

1.1. Polityka rolna przed akcesją

W początkowym okresie transformacji gospodarczej, tj. we wczesnych latach dziewięćdziesiątych, osiągnięto tylko niewielki postęp w kierunku rynkowej orientacji sektora rolnego na Węgrzech. Wprawdzie system regulacji i dotacji pełnił ważną funkcję stabilizującą, zwłaszcza w działach hodowli zwierząt, producenci przyzwyczaili się do krajowego mechanizmu interwencji, ale produkcja była dość obojętna na sygnały płynące z rynku. Przez długi okres węgierscy decydenci nie poświęcali większej uwagi sprawom przyjmowania wspólnotowego dorobku prawnego w zakresie polityki rolnej (*Acquis Communautaire*), dlatego też do roku gospodarczego 2003/04 nie następowały istotne zmiany polityki rolnej. Wskutek tego, w roku poprzedzającym wejście do UE pozostał znaczny zakres pracy do wykonania.

Do 2004 roku głównymi instrumentami stosowanymi w polityce wsparcia rolnictwa były: cła i inne ograniczenia handlowe, ceny ustalane administracyjnie, dotacje do środków produkcji oraz dotacje obszarowe i do pogłowia zwierząt. Dotacje eksportowe stanowiły ważny, choć słabnący instrument polityki regulacji rynków produktów roślinnych i zwierzęcych, zwłaszcza w przypadku drobiu i wieprzowiny. Import regulowany był poprzez taryfy celne *ad-valorem* oraz kwoty kontyngentów stawek taryfowych. Znaczenia nabierały instrumenty ochrony środowiska w rolnictwie i w rozwoju obszarów wiejskich. Dotacje obszarowe do każdego hektara, mające na celu ograniczenie erozji gleby i promocję rolnictwa organicznego, stanowiły zaś dwa główne instrumenty polityki ochrony środowiska.

Wśród dopłat opartych na wykorzystaniu własnych wkładów, najważniejsze były dotowane kredyty i dotacje do inwestycji, jak również dotacje do podatku od paliwa. Wsparcie z budżetu państwa, oparte na kapitale, zapewniane było głównie w postaci dotowania odsetek od kredytów dla gospodarstw rolnych (zarówno na inwestycje, jak i na kapitał obrotowy) oraz w postaci dotacji inwe-

stycyjnych (na meliorację i nawadnianie gruntów, na zakup zwierząt zarodowych, albo dla gospodarstw, które bez nich miałyby trudności z uzyskaniem kredytu). Część tego wsparcia, w formie dotacji kapitałowych, zapewniano młodym rolnikom. Ulgi w opodatkowaniu paliwa przyznawano gospodarstwom rolnym na podstawie norm zużycia paliwa na hektar gruntów rolnych (gruntów ornych, upraw i łąk) oraz na jedną krowę mleczną.

W przypadku przemiału pszenicy i kukurydzy paszowej istniał system cen gwarantowanych wraz z minimalnymi i maksymalnymi cenami interwencyjnymi. Ilości skupu były ściśle wyznaczone. Ceny mleka, mięsa wieprzowego i wołowego wspierał system cen gwarantowanych, interwencyjnych i referencyjnych. Dla tych produktów pochodzenia zwierzęcego stosowano dopłaty uzależnione od wielkości produkcji na pokrycie różnicy pomiędzy cenami rynkowymi i cenami referencyjnymi. Ponadto zapewniano dopłaty do cen produktów wysokiej jakości, głównie do mięsa wołowego, mleka, wieprzowiny, drobiu i dziczyzny, jak również do niektórych produktów warzywnych. Wsparcia udzielano także produkcji wysokiej jakości wina oraz przechowalnictwu jabłek.

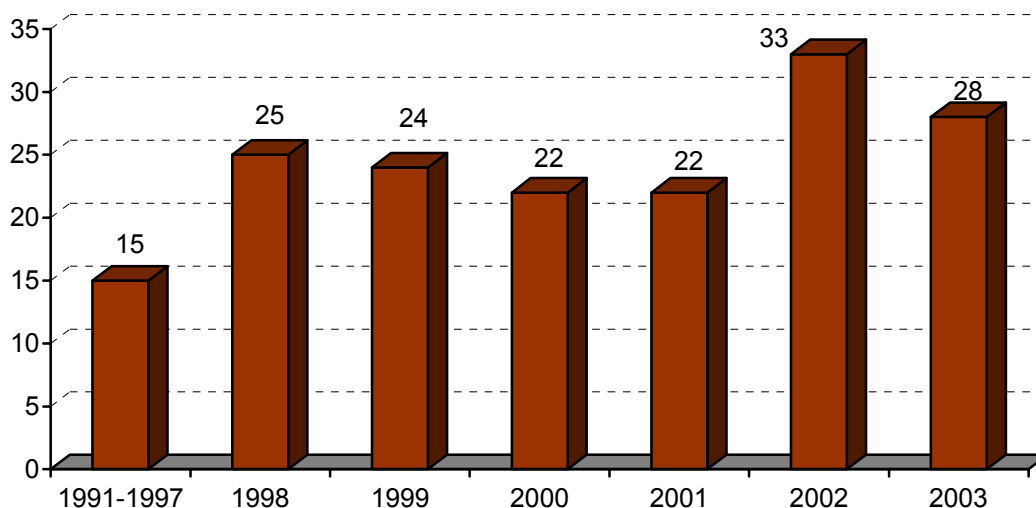
System dotacji obszarowych ustanowiono w 1999 roku i pozostawał on jednym z głównych systemów płatności bezpośrednich dla rolników. Gospodarstwom o powierzchni poniżej 300 hektarów gruntów rolnych przyznawano płatności obszarowe odwrotnie proporcjonalne do wielkości gospodarstwa (tę dyskryminacyjną właściwość później wycofano). Dotacje do pogłowia zwierząt zapewniano na zakupy i hodowlę zwierząt. Wprowadzono kontyngenty produkcji mleka. Żadne z powyższych instrumentów polityki rolnej nie były w pełni zgodne z zasadami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

W dniu 1 lipca 2000 roku weszła w życie umowa o handlu produktami rolnymi pomiędzy Węgrami i UE. Umowa ta liberalizowała handel rolno-spożywczy według tzw. zasady „podwójnej opcji zerowej”, w myśl której obie strony zgodziły się nie stosować dotacji w postaci refundacji eksportowych ani ceł na import ustalonej gamy produktów. W przypadku niektórych produktów wrażliwych, gdzie nie zastosowano tej zasady, wprowadzono kwoty preferencyjnych kontyngentów. W 2002 roku umowę tę zastąpiło nowe porozumienie o liberalizacji handlu. W jego wyniku, jeszcze przed akcesją, 97% węgierskiego eksportu rolno-spożywczego do UE i 84% eksportu Unii na Węgry zostało zwolnione z ceł importowych.

W latach 1998-2003 wskaźnik wsparcia producenta (PSE – *Producer Support Estimate*) został niemalże podwojony, tj. wzrósł z około 15% w latach 1991-1997 do 33% 2002 roku i 28% w 2003 roku (rys. 1). Malejący trend wskaźnika PSE w latach 1998-2001 zacierza znaczne wahania wsparcia cen rynkowych

(MPS – *Market Price Support*). W latach poprzedzających akcesję znaczenie MPS zmalało wraz ze zwiększeniem płatności obszarowych i dopłat do pogłównia zwierząt. Ogólny poziom wsparcia dla rolnictwa wzrósł z 99 mld HUF (**HUF – forint węgierski**) w 1998 roku do 235 mld HUF (0,94 mld euro) w 2003 roku.

Rysunek 1. Wskaźnik wsparcia producenta (PSE) na Węgrzech (w procentach)

Źródło: AKI.

Mając na względzie perspektywę członkostwa w UE, z budżetu państwa przyznano środki na wsparcie służb doradztwa rolniczego, poprawę zbierania i opracowywania danych o gospodarstwach rolnych (System Danych Rachunkowości Rolnej) oraz na stworzenie struktur instytucjonalnych wymaganych przez unijny Specjalny Akcesyjny Program dla Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (SAPARD). W celu zapewnienia zgodności z przepisami regulującymi jakość i bezpieczeństwo żywności w UE, środki na wsparcie inwestycji przyznano także przemysłowi spożywczemu.

1.2. Polityka rolna po akcesji

Warunki ustalone w Traktacie Kopenhaskim (tj. kwoty kontyngentów, obszary bazowe, stawki dotacji) nie były satysfakcjonujące dla węgierskich rolników. Niemniej jednak warunki te zapewniły gospodarce rolnej możliwości rozwoju, zarówno ilościowego, jak i jakościowego.

Płatności bezpośrednie

Z dniem 1 maja 2004 roku Węgry stały się państwem członkowskim UE i wprowadziły system wsparcia WPR. Od tego dnia Węgry w pełni przyjęły unijne mechanizmy regulacji rynku. Płatności bezpośrednie w okresie dziesięciu

lat są wprowadzane stopniowo (od 25% płatności w 2004 roku do 100% płatności w 2013 roku). Rząd węgierski może uzupełniać te płatności maksymalnie do 30 punktów procentowych (tym samym doprowadzając poziom płatności do 55% w 2004 roku, 70% w 2007 roku i 100% w 2010 roku). Progresywne wprowadzanie płatności bezpośrednich jest częściowo kompensowane przez środki pochodzące z programu SAPARD i funduszy strukturalnych. W krótkim okresie niższy poziom płatności bezpośrednich wpływa na relatywny poziom dochodów, lecz nie wpływa ani na cenę, ani na zdolności produkcyjne, ani też na możliwość zbytu. W perspektywie długookresowej ogranicza on jednak zdolność inwestowania, dlatego też staje na przeszkodzie modernizacji, a także utrudnia konkurencję z krajami UE-15.

Węgry wybrały System Jednolitych Płatności Obszarowych (SAPS – *Single Area Payment Scheme*) z niezależną od produkcji zryczałtowaną płatnością (SAP) na hektar gruntów rolnych. W latach 2004-2006 płatności SAP finansowane przez UE wzrosły z 306 do 456 mln euro, czyli z 70,2 euro do 102,3 euro na hektar. W 2005 roku złożono 207 tys. wniosków o płatności SAP, do obszaru około 5 mln hektarów.

Tabela 1. Krajowe uzupełniające płatności bezpośrednie w latach 2005 i 2006

Wyszczególnienie		2005	2006
Uprawy polowe	Uprawy COP, rośliny strączkowe, nasiona i chmiel	75,65 euro/ha	49,73 euro/ha
	Ryż	91,97 euro/ha	257,11 euro/ha
Tytoń	Typu Virginia	3 508,42 euro/ha	3 837,16 euro/ha
	Typu Burley	2 774,86 euro/ha	3 034,67 euro/ha
Orzechy		120,75 euro/ha	120,75 euro/ha
Rośliny energetyczne	Uprawy COP (zboża, oleiste, białkowe)	27 euro/ha	29,61 euro/ha
	Trawy energetyczne	32 euro/ha	77,91 euro/ha
	Uprawy odroślowe o szybkiej rotacji	194,13 euro/ha	187,6 euro/ha
Mleko		19,43 euro/tonę	32,4 euro/tonę
Byki opasowe		145,26 euro/szt.	155,82 euro/szt.
Krowy mamki		130,21 euro/szt.	136,35 euro/szt.
Bydło (hodowla ekstensywna)		48,76 euro/szt.	50,64 euro/szt.
Owce		6,05 euro/szt.	5,84 euro/szt.
Owce (dodatek do hodowli na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania)		4,2 euro/szt.	4,6 euro/szt.

Źródło: AKI.

Ze względu na ograniczenia budżetowe i problemy z płynnością finansową producentów, krajowe uzupełniające płatności bezpośrednie (tzw. *top-ups*) w 2004 roku obejmowały zaliczki wypłacane przez banki komercyjne w kwocie: 32 euro na hektar obszaru, 159 euro na sztukę pogłowia krów mamek, 8 euro na

tonę mleka i 6 euro na każdą owcę. O dopłaty te można było występować do 30 kwietnia. Dodatkowo, po akcesji w 2004 roku zapewniono dopłaty: 44 euro na hektar upraw COP (zbóż, nasion oleistych i wysokobiałkowych), strączkowych i chmielu, 236 euro na hektar ryżu, 2960 euro i 2320 euro na hektar tytoniu odpowiednio klasy Virginia i klasy Burley oraz 139 euro na sztukę tuczonych byków. Zestawienie płatności uzupełniających w latach 2005 i 2006 przedstawia tabela 1. Z powodu cięć budżetowych płatności uzupełniające zostały zmniejszone w latach 2004-2006 z 365 do 304 mln euro. W 2007 roku krajowe uzupełniające płatności bezpośrednio powinny być częściowo lub całkowicie oddzielone od produkcji w myśl Rozporządzenia Rady (WE) Nr 1782/2003.

Węgry planują wprowadzić System Jednolitych Płatności w 2009 roku. Bezpośrednie wsparcie UE dla kraju wzrośnie do poziomu 1,31 mld euro, czyli stanowić będzie 3,15% całej bezpośredniej pomocy UE-25 do 2013 roku.

Rozwój obszarów wiejskich

W latach 2004-2006 pozostałe płatności na rzecz rolnictwa były realizowane zgodnie z Rozporządzeniem UE dotyczącym Rozwoju Obszarów Wiejskich i finansowane zarówno z budżetu UE, jak i z budżetu państwa. Przed akcesją program SAPARD zapewniał fundusze na realizację czterech kategorii działań, tj.: inwestycje w gospodarstwa rolne, modernizację przetwórstwa i marketingu produktów rolnych i rybnych, rozwój i modernizację infrastruktury na obszarach wiejskich oraz dywersyfikację działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Po akcesji rozpoczęto wdrażanie Programu Operacyjnego Rozwój Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (ARDOP) oraz Narodowego Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (NRDP), oba w ramach Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF). Programy te dotyczyły lat 2004-2006, jednak ze względu na późne ich zatwierdzenie przez Komisję Europejską, w 2004 roku nie było wypłat (przyczyniło się to do ograniczenia hodowli zwierząt). NRDP w latach 2004-2006 dysponował środkami o wartości 754 mln euro, z czego 20%, czyli 152 mln euro było finansowane z budżetu państwa (tab. 2). Kwota ta była wydatkowana z Funduszu Gwarancyjnego EAGGF na priorytety związane z rozwojem obszarów wiejskich, tj. programy dotyczące ochrony środowiska w rolnictwie, na pomoc dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania oraz na finansowanie wcześniejszych emerytur, itp. W samym 2006 roku z budżetu NRDP wydatkowano 61 mld HUF (244 mln euro). Poprzez ARDOP łącznie w latach 2004-2006 udostępniono 423 mln euro, z czego 25% było finansowane z budżetu państwa (tab. 3). W latach 2004-2006 Agencja Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (ARDA) otrzymała ponad 11 tys.

wniosków o wsparcie z ARDOP, z czego blisko 40% zostało uwzględnionych. Ponad 60% przyjętych do realizacji wniosków dotyczyło wsparcia inwestycji. Do marca 2007 roku z budżetu ARDOP wypłacono około 77 mld HUF (308 mln euro).

Tabela 2. Wydatki w ramach Narodowego Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (NRDP) na Węgrzech w latach 2004-2006

Działania	Całkowity budżet 602 mln euro (UE) + 152 mln euro	
	w mld HUF	w %
1. Ochrona środowiska w rolnictwie	78	40,8
2. Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania i obszary objęte ograniczeniami ochrony środowiska	21	10,8
3. Spełnianie standardów/dobrostanu zwierząt	43	22,5
4. Zalesianie gruntów rolnych	20	10,6
5. Wcześniejsze emerytury	5	2,6
6. Wsparcie nierynkowych gospodarstw rolnych	6	3,2
7. Zakładanie grup producenckich	9	4,5
8. Pomoc techniczna	10	5,0
Suma	192	100,0

Źródło: AKI.

Tabela 3. Wydatki w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (ARDOP) na Węgrzech w latach 2004-2006

Działania	Całkowity budżet 317 mln euro (UE) + 106 mln euro	
	w mld HUF	w %
1. Wsparcie inwestycji w rolnictwie	55	52,1
2. Zakładanie gospodarstw młodych rolników	3	2,9
3. Wsparcie kształcenia zawodowego i dalszych szkoleń	2	1,5
4. Pomoc strukturalna w sektorze rybnym (FIFG)	1	1,4
5. Poprawa przetwórstwa/wprowadzania na rynek produktów rolnych	15	14,2
6. Poszerzanie możliwości zarobkowych na wsi	6	6,1
7. Rozwój i poprawa infrastruktury związanej z rolnictwem	12	11,3
8. Modernizacja i rozwój wsi	4	3,5
9. LEADER+	5	4,6
10. Pomoc techniczna	3	2,5
Suma	106	100,0

Źródło: AKI.

W latach 2007-2013 suma pomocy ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na rzecz Węgier wyniesie 3,81 mld euro, uzupełnionych o 1,15 mld euro z budżetu państwa. Z tej sumy planuje się

wydać ponad 48% na modernizację (Oś priorytetowa 1), około 30% na ochronę środowiska i zagospodarowanie przestrzenne (Oś priorytetowa 2) oraz blisko 12% na dywersyfikację (Oś priorytetowa 3).

Pomoc państwa

Po przystąpieniu do UE zapewniono, obok uzupełniających krajowych płatności bezpośrednich, wiele krajowych programów wsparcia stanowiących kontynuację przedakcesyjnych instrumentów polityki rolnej. Do instrumentów tych należą: wsparcie do zalesiania na obszarach gospodarstw rolnych, dotowanie kosztów opieki weterynaryjnej, marketingu produktów rolno-spożywczych w obrębie UE, melioracji stosunków wodnych, szkoleń, kształcenia i badań, dotacje do kredytów, organizacji producentów i składek na ubezpieczenia społeczne. W lutym 2004 roku przyjęto program kredytów dla rolnictwa o wartości 397 mln euro mający na celu pomoc dla gospodarstw rolnych oraz małych i średnich zakładów przetwórstwa spożywczego w przygotowaniu się do akcesji do UE. Program ten zapewniał między innymi średnioterminowe kredyty o korzystnej stopie oprocentowania i możliwości prolongaty terminów spłaty zadłużenia. Pewne środki przeznaczono także na nowe przejściowe krajowe programy wsparcia utrzymywane do 30 kwietnia 2004 roku, takie jak pomoc dla upraw sadów i winorośli, dotacje eksportowe, itp.

Środki pomocy dla hodowców trzody chlewnej i drobiu w spełnieniu wymogów UE w zakresie ochrony środowiska, zdrowia zwierząt i ich dobrostanu, zostały zlikwidowane w październiku 2004 roku. W grudniu 2004 roku rząd zdecydował jednak o przeniesieniu 58 mln euro z programów ochrony środowiska w rolnictwie do krajowego budżetu na rok 2005 w celu zapewnienia wsparcia w spełnieniu wymogów UE w sektorach hodowli trzody chlewnej i drobiu. W latach 2004-2006 udostępniono producentom wsparcie w wysokości 8 euro na sztukę trzody chlewnej i 38 euro na tonę (wagi żywej) drobiu. Począwszy od 2007 roku tego rodzaju pomoc nie może być kontynuowana.

2. Miejsce rolnictwa w gospodarce narodowej

W 2005 roku udział węgierskiego rolnictwa w PKB wyniósł 4,3%, a w krajowym zatrudnieniu 5% (tab. 4). Udział rolnictwa i przemysłu spożywczego w całkowitym eksporcie kraju wynosił 7,2%, co oznaczało spadek o 1,8% w stosunku do 2000 roku. Udział produktów spożywczych w przeciętnym budżecie gospodarstwa domowego utrzymywał się w ubiegłej dekadzie na stosunkowo wysokim poziomie i w 2005 roku wynosił około 25%.

Tabela 4. Miejsce rolnictwa w gospodarce narodowej Węgier (w procentach)

Wyszczególnienie	1990	1995	2000	2004	2005
Udział rolnictwa w PKB	12,5	5,9	5,4	4,8	4,3
Udział rolnictwa w zatrudnieniu	14,2	8,0	6,6	5,3	5,0
Udział rolnictwa w inwestycjach ogółem	8,7	2,9	5,0	3,9 ^a	4,4 ^a
Udział wydatków na żywność w dochodach gospodarstw domowych	37,0	28,4	29,2	26,7	25,0
Udział produktów rolnych i spożywczych w całkowitym eksporcie	24,9	22,7	8,0	7,1	7,2

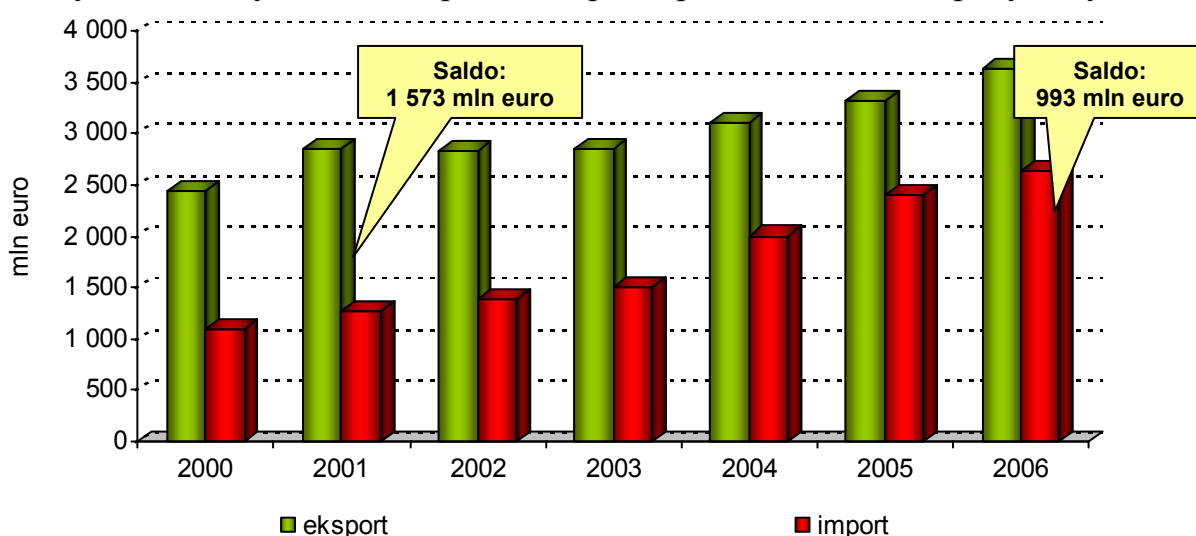
^a w tym inwestycje rolnicze gospodarstw domowych

Źródło: Węgierski Główny Urząd Statystyczny (CSO).

W latach 2004 i 2005 dochody gospodarstw rolnych w ujęciu nominalnym wzrosły w porównaniu do lat sprzed akcesji, dzięki płatnościom bezpośrednim z UE. Suma zysków rolnictwa przed opodatkowaniem w 2005 roku wyniosła 47 mld HUF (188 mln euro), podczas gdy w 2003 roku poniesiono straty wynoszące 5,9 mld HUF (23,6 mln euro). Skłonność rolników i przemysłu spożywczego do inwestowania okazała się znacznie silniejsza niż przewidywano przed akcesją i zapotrzebowanie na fundusze ze środków unijnych i krajowych znacznie przekroczyło ich dostępność. Natomiast banki komercyjne na Węgrzech stały się bardziej elastyczne w udzielaniu kredytów rolnictwu, ponieważ ryzyko działalności rolniczej zaczęto postrzegać jako mniejsze niż przed uzyskaniem członkostwa UE. Niektóre banki wprowadziły nawet specjalne linie kredytowe dla rolników korzystających z dopłat bezpośrednich.

W zakresie rolno-spożywczego handlu zagranicznego Węgry utrzymały po akcesji swoją pozycję eksportera netto, natomiast pozostałe państwa UE-10 wykazywały deficyt obrotów w handlu z Węgrami (wyjątek stanowi tu tylko Polska). W latach 2004-2006 wzrastał zarówno eksport, jak i import, odpowiednio z 3,1 mld euro do 3,6 mld euro, oraz z 2 mld euro do 2,6 mld euro. Saldo obrotów w handlu rolno-spożywczym obniżyło się z blisko 1,6 mld euro w 2001 roku do poniżej 1 mld euro w 2006 roku (rys. 2). Mimo prognozowanego dalszego wzrostu importu, przewiduje się utrzymanie dodatniego salda w obrotach handlowych produktami rolno-spożywczymi Węgier. Jeżeli nie nastąpi jednak poprawa infrastruktury tego handlu, może dojść do stopniowego zmniejszenia nadwyżki obrotów handlu zagranicznego w tej dziedzinie.

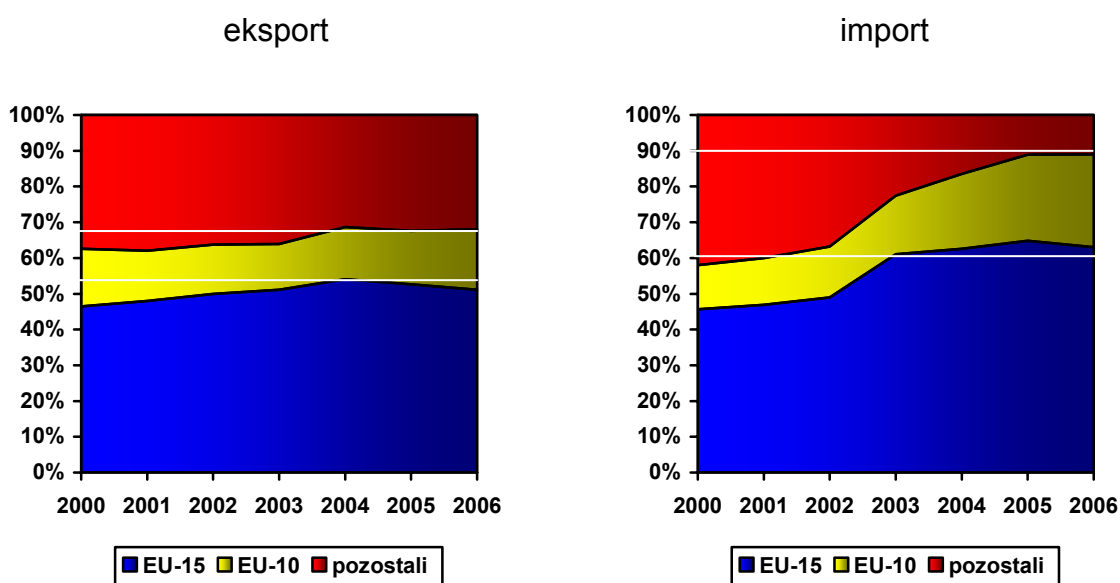
Rysunek 2. Dynamika eksportu i importu produktów rolno-spożywczych

Źródło: CSO i Wydział Badań Rynków Rolnych, AKI.

Węgierskie produkty rolno-spożywcze są przedmiotem handlu głównie w obrocie z państwami europejskimi. Integracja handlu rolno-spożywczego pomiędzy Węgrami i UE postępowała szybciej po stronie importu – udział eksportu do państw UE-25 osiągnął szczytową wysokość 68,7% w 2004 roku, natomiast udział importu z państw UE-25 wzrósł z 77,5% w 2003 roku do 83,5% w 2004 roku. Można to częściowo wytłumaczyć asymetrią umowy o liberalizacji handlu rolno-spożywczego. W 2006 roku import z państw UE-25 stanowił aż 89%, ale tylko import z nowych państw członkowskich wykazywał tendencję wzrostową (rys. 3).

Rysunek 3. Struktura handlu rolno-spożywczego Węgier

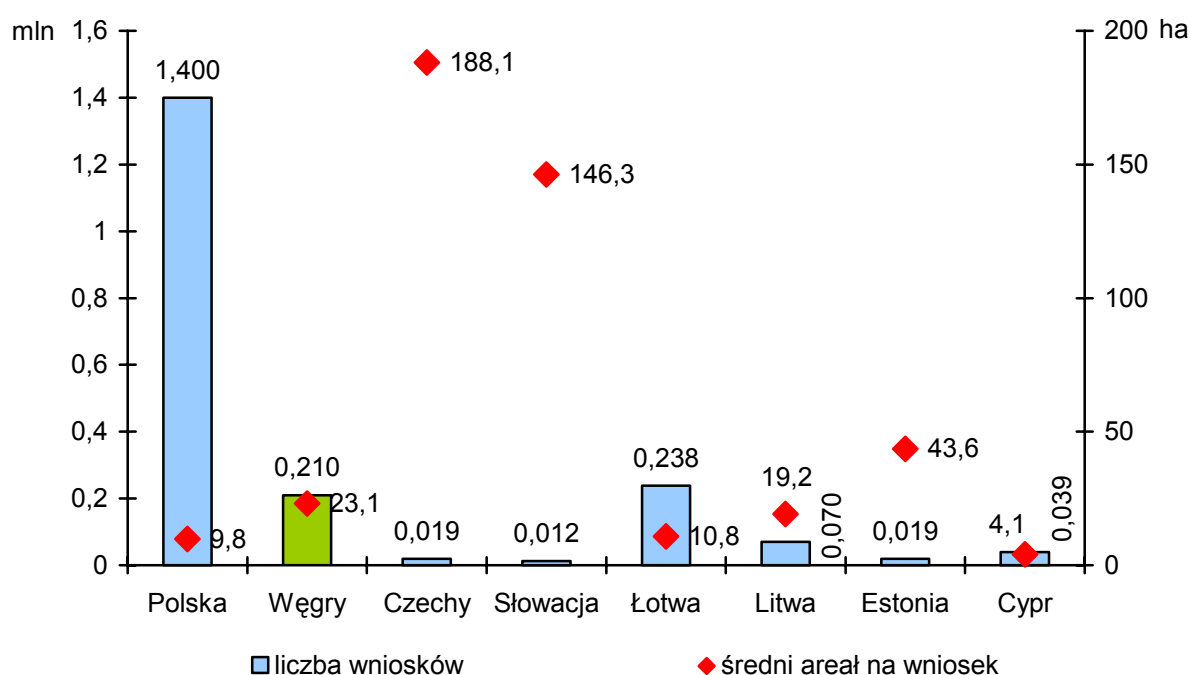

Źródło: CSO.

Użytkowanie gruntów

W ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego w UE wzrosła o 50%. Natomiast na Węgrzech wystąpił proces odwrotny, w związku z prywatyzacją gruntów średnia wielkość gospodarstwa rolnego w latach dziewięćdziesiątych zmalała. Prywatyzacja gruntów nie spełniła swojego historycznego zadania, ponieważ nie przyczyniła się do powstania rynku ziemi. Kwestie własności gruntów i braku rynku ziemi nadal stanowią problem natury politycznej. Tymczasem jednak w latach poprzedzających akcesję rozpoczął się proces koncentracji – o ile w 2000 roku tylko nieco ponad 50% gospodarstw rolnych posiadało grunty o powierzchni ponad 100 hektarów, o tyle w 2003 roku udział takich gospodarstw wzrósł do 95%. Gospodarstwa rolne wykorzystują obecnie ponad 49% spośród 7,7 mln hektarów gruntów produkcyjnych, obejmujących użytki rolne, lasy, tereny sitowia i stawów rybnych. Z drugiej strony, udział gospodarstw rolników indywidualnych o powierzchni poniżej 10 hektarów obniżył się z 90% w 2000 roku do 30% w 2003 roku. W 2004 roku przeciętna wielkość gospodarstw rolnych kwalifikujących się do jednolitych dopłat obszarowych wynosiła nieco ponad 23 hektary i była stosunkowo niewielka w porównaniu do średniej występującej w Republice Czeskiej czy Słowacji (rys. 4). Przeciętna wielkość gospodarstwa na Węgrzech, jeśli chodzi o grunty rolne, wynosi obecnie około 6,4 hektara.

Rysunek 4. Liczba gospodarstw (w mln), które wystąpiły o Jednolite Płatności Obszarowe (JPO) i przeciętna wielkość tych gospodarstw (w ha)

Źródło: Komisja Europejska.

Zgodnie z Traktatem Kopenhaskim z grudnia 2002 roku wprowadzono na Węgrzech na okres siedmiu lat zakaz nabywania nieruchomości rolnych przez cudzoziemców. Ograniczenie to zostało jednak złagodzone przepisem, który pozwala producentom rolnym z innych państw członkowskich nabywać grunty rolne, pod warunkiem prowadzenia działalności rolniczej w kraju (na gruntach dzierzawionych) przez co najmniej ostatnie trzy lata.

Pomimo że podmioty zagraniczne nie mają prawa nabywać gruntów rolnych, dopłaty bezpośrednie wywarły widoczny wpływ na ceny kupna i dzierżawy gruntów. Właściciele gruntów nie będący rolnikami ani mieszkańcami wsi doskonale bowiem orientują się w poziomie dopłat bezpośrednich i umiejętnie je wykorzystują.

3. Rozwój sytuacji rynkowej

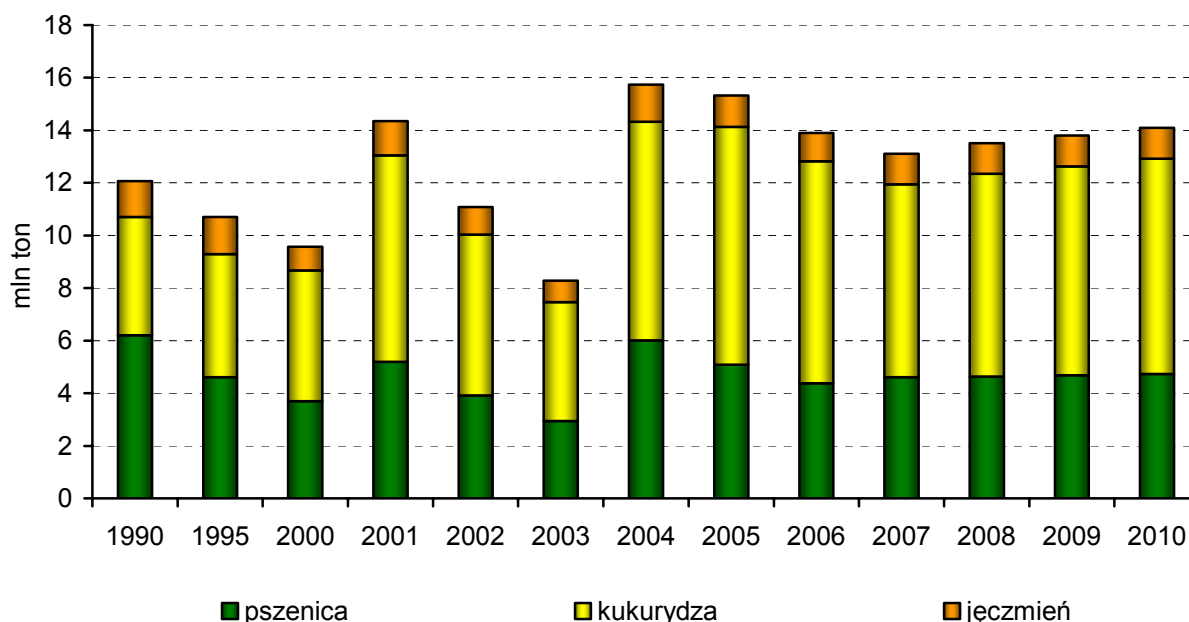
Produkcja zbóż

W wyniku nadzwyczaj korzystnych warunków pogodowych produkcja zbóż na Węgrzech w 2004 roku podwoiła się w porównaniu do 2003 roku, osiągając rekordową wielkość 16,8 mln ton. Produkcja zbóż w 2005 roku była tylko niewiele niższa (rys. 5). Udział Węgier w produkcji pszenicy konsumpcyjnej w UE-25 i w nowych państwach członkowskich utrzymał się dzięki temu na poziomie odpowiednio 4 i 23%. Udział Węgier w produkcji kukurydzy w UE-25 i w nowych państwach członkowskich wzrósł odpowiednio do 19 i 67%. Pomimo rekordowych zbiorów, wysokość plonów pszenicy i kukurydzy, głównych upraw ornych, nadal ustępowała średniej w UE-15 i UE-10, odpowiednio o 30 i 10% w 2005 roku.

W roku gospodarczym 2004/05 na węgierskim rynku zbóż wystąpiły poważne zaburzenia. Z jednej strony zostały one spowodowane przez oczekiwania uczestników rynku związane z systemem interwencji na unijnym rynku zbóż, a z drugiej strony przez brak odpowiednich zdolności magazynowania zapasów interwencyjnych zbóż oraz wysokie koszty transportu. Po zbiorach roku gospodarczego 2004/05 wywóz zbóż drastycznie zmalał i ceny na rynku gwałtownie obniżyły się do poziomu 70-80 euro za tonę. Ponieważ skup interwencyjny zbóż oraz wypłaty obszarowych dopłat bezpośrednich (zarówno płatności SAPS z UE, jak i krajowych dopłat uzupełniających) były znacznie opóźnione, rolnicy napotkali na trudności z utrzymaniem płynności finansowej i zaczęli wyprzedawać swoje zapasy pszenicy, kukurydzy i jęczmienia (głównie dysponującym dostatkem kapitału firmom handlowym) po najniższych cenach w całej UE-25. W ostatnich miesiącach okresu interwencji 2004/05 Agencja Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, pełniąca funkcję agencji płatniczej i odpowiedzialnej za

działania interwencyjne, skupiła 3,9 mln ton zbóż, z czego 21% pochodziło od zaledwie czterech podmiotów rynkowych.

Rysunek 5. Produkcja głównych zbóż na Węgrzech w latach 1990-2006 i prognoza do 2010 roku

Źródła: CSO i wyniki symulacji Wydziału Badań Polityki Rolnej, AKI.

Uczestnicy rynku nie posiadający wystarczających zdolności magazynowych zaczęli inwestować w budowę nowych magazynów, aby móc przetrzymać okres pomiędzy zniwami a sezonem skupu interwencyjnego, a tym samym móc w pełni czerpać korzyści z WPR. Aby przyspieszyć ten proces, udostępniono im środki na rozwój obszarów wiejskich. Do sierpnia 2005 roku zawarto umowy z ARDA na budowę zdolności magazynowych o pojemności 2,4 mln ton, zaś do końca 2006 roku powstały nowe zdolności magazynowe umożliwiające przechowanie w sumie 4,1 mln ton zbóż w ramach zapasów interwencyjnych. Niestety, inwestycjom tym nie towarzyszył rozwój infrastruktury, przez co mogą one w dłuższym okresie okazać się ekonomicznie nieopłacalne.

W sezonie 2005/06 w ramach interwencji skupiono 4,2 mln ton zbóż. Na początku sezonu 2006/07 stan zapasów interwencyjnych wynosił blisko 7 mln ton, z czego 3,3 mln ton sprzedano do połowy kwietnia 2007 roku. W ciągu pierwszych pięciu miesięcy sezonu 2006/07 w ramach interwencji skupiono zaledwie 1,5 tys. ton zbóż. Bardzo szybko następowało wyczerpywanie się zapasów interwencyjnych. Gdyby proces ten nadal postępował w tempie obserwowanym w ostatnich miesiącach 2006 roku i w pierwszych miesiącach 2007 roku, zapasy interwencyjne zbóż spadłyby przed sezonem 2007/08 poniżej 1 mln ton.

Węgry niewątpliwie nadal pozostaną największym potencjalnym eksporterem pszenicy wśród nowych państw członkowskich. Przewiduje się, że produkcja pszenicy ustabilizuje się na poziomie 4,5-5 mln ton, zaś jej krajowa konsumpcja nie przekroczy 2,5-3 mln ton. Popyt ze strony przemysłu młynarskiego utrzyma się na poziomie około 1,3-1,5 mln ton pszenicy wysokiej jakości, natomiast wzrost zapotrzebowania na pszenicę paszową może w znacznym stopniu ograniczany przez nadwyżkę produktów ubocznych z rozwijającej się branży produkcji bioetanolu. Obszar upraw pszenicy ozimej w latach 2005-2006 przekroczył 1,1 mln hektarów, nie wykazując praktycznie żadnych zmian w stosunku do 2004 roku ani do okresu przed akcesji do UE. Należy zaznaczyć, że po upływie blisko dwóch dekad transformacji ustrojowej i gospodarczej, węgierski eksport pszenicy nadal stanowi tylko upust dla nadwyżek krajowych i wciąż nie stanowi dobrze pionowo zorganizowanej działalności handlowej, która wychodziłaby naprzeciw określonym potrzebom rynków zewnętrznych.

Po rekordowych zbiorach 8,3 mln ton w 2004 roku, produkcja kukurydzy w 2005 roku osiągnęła rekord wszechczasów wynoszący 9 mln ton. Całkowita konsumpcja krajowa kukurydzy wyniosła w 2004 roku 4,1 mln ton. W ostatnich dwóch latach popyt na kukurydzę paszową kształtował się poniżej 4 mln ton. Niemniej Węgry wykorzystując około 3,5-4 mln ton rocznie na pasze, są największym konsumentem kukurydzy wśród nowych państw członkowskich. Jest mało prawdopodobne, aby w krótkim okresie czasu produkcja bioetanolu mogła spowodować wzrost krajowej konsumpcji kukurydzy i znaczący spadek nadmiernych zapasów. Aby spełnić stawiany przez Dyrektywę UE dotyczącą biopaliw, wskaźnik przechodzenia na odnawialne źródła energii do 2010 roku w wysokości 5,75%, Węgry potrzebowałyby około 120 tys. ton bioetanolu, który można by wyprodukować z 50-60 tys. hektarów upraw kukurydzy. W perspektywie średniookresowej znaczne ilości bioetanolu mogłyby być również eksportowane do państw UE-15.

Obok dwóch istniejących zakładów przetwórczych, o łącznej zdolności około 500 tys. ton kukurydzy, różne grupy inwestorów ogłosiły, że zbudują ponad 20 zakładów produkcji bioetanolu. W latach 2007-2008 Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi planuje wsparcie z budżetu na rozwój obszarów wiejskich 40 zakładów produkcji bioetanolu (każdy mogący przetworzyć około 15 tys. ton zbóż).

Zakładając, że popyt na surowiec do krajowej produkcji bioetanolu wzrośnie do 1,5 mln ton w roku 2008/09 i do 3 mln ton w sezonie 2010/11, a ceny światowe zbóż utrzymają się na wysokim poziomie (co jest bardzo prawdopodobne, między innymi z powodu obowiązkowej domieszki biopaliw w USA i w UE), ewentualne nagromadzenie zapasów kukurydzy stanie się kwestią marginalną.

Produkcja nasion oleistych

Po względem areału i wielkości produkcji, słonecznik jest zdecydowanie najważniejszą uprawą oleistą kraju. W 2005 roku Węgry wyprodukowały 1,1 mln ton nasion słonecznika, czyli około jedną trzecią całej produkcji UE-25. Było to tylko o 7% mniej niż w rekordowym roku 2004 (zbiory 1,19 mln ton). Z areałem słonecznika wynoszącym w latach 2004-2005 odpowiednio 480 i 508 tys. hektarów, Węgry były drugim co do wielkości producentem nasion słonecznika wśród państw członkowskich, ustępując tylko Francji. W normalnych warunkach pogodowych plony przewyższały średnią UE-15.

Rzepak jest drugą po słoneczniku uprawą oleistą na Węgrzech. W 2005 roku wyprodukowano 281 tys. ton rzepaku, tj. zaledwie o 3% mniej niż w rekordowym 2004 roku (291 tys. ton). W 2006 roku ustanowiono rekord wszechczasów wynoszący 334 tys. ton. Areał zasiewów rzepaku, po spadku w 2002 roku, wykazywał tendencję rosnącą i pomimo niskich cen skupu uzyskiwanych przez producentów jesienią 2005 roku przekroczył 145 tys. hektarów, osiągając tym samym niemalże poziom optymalny w istniejących warunkach glebowych i klimatycznych. Jesienią 2006 roku ceny skupu rzepaku znacząco wzrosły, w efekcie czego areał upraw rzepaku zwiększył się do 232 tys. hektarów (mimo ograniczeń warunków naturalnych). W latach poprzedzających akcesję do UE plony rzepaku wykazywały znaczne wahania i kształtowały się poniżej średniej w państwach UE-15.

Ze względu na wzrost popytu na jadalny olej słonecznikowy i na biopaliwo produkowane z rzepaku oraz na wprowadzenie dopłat bezpośrednich z UE, oczekuje się, że produkcja nasion oleistych będzie rentowna w perspektywie krótko- i średnioterminowej. Ewentualne nagromadzenie zapasów nasion oleistych jest mało prawdopodobne – nasiona słonecznika i rzepaku produkowane na Węgrzech będą nadal przetwarzane w kraju lub eksportowane (głównie do Holandii, Niemiec, Austrii i Włoch). W 2005 roku eksport nasion oleistych wzrósł o 20%, przekraczając 814 tys. ton (w 2004 roku wyniósł 677 tys. ton). W 2006 roku sprzedaż eksportowa spadła do 717 tys. ton. W ciągu najbliższych kilku lat oczekuje się stabilizacji eksportu olejów.

Produkcja owoców i warzyw

Produkcja owoców i warzyw stanowi istotne źródło utrzymania i dodatkowych dochodów dla tysięcy rodzin na Węgrzech. Pełni ona ważną rolę w wykorzystaniu zasobów naturalnych i lokalnej siły roboczej. Te dwa sektory reprezentują 10-12% całej produkcji rolnej, a ich udział w całkowitym eksporcie

produktów rolnych wynosi 16-17% (w latach 2005 i 2006 wartość tego eksportu wynosiła odpowiednio 539 mln euro i 584 mln euro).

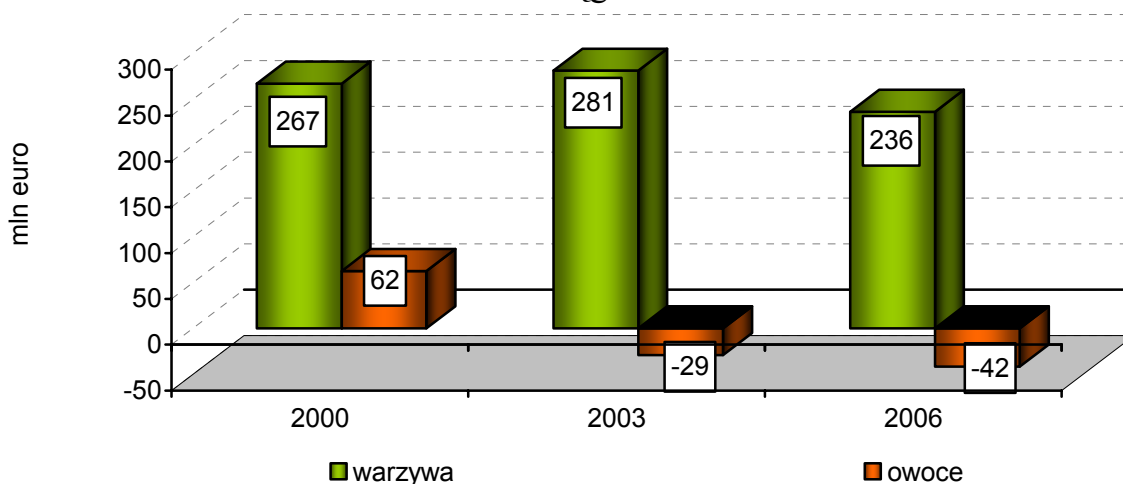
Produkując 0,8-1 mln ton owoców rocznie, Węgry mają 1,5% udziału w produkcji UE-25. W tym sektorze konsekwencje przystąpienia do UE były jednak bardziej niekorzystne niż się spodziewano. Przy braku administracyjnych instrumentów kontroli produkcji, otwarcie rynku krajowego i wzrost importu postawiły węgierskich producentów owoców na przegranej pozycji. Pomimo że rok 2004 był rokiem urodzaju, zarówno pod względem ilości, jak i jakości owoców, na rynku wielu owoców (m.in. jabłek, wiśni i jagód) wystąpiły trudności. Napływ tanich produktów importowanych spowodował poważny spadek cen uzyskiwanych przez producentów.

W ostatnich kilku latach handel zagraniczny owocami charakteryzował się spadkiem eksportu i stałym wzrostem importu. Eksport świeżych owoców zmniejszył się z 287 tys. ton w 2003 roku do 162 tys. ton w 2006 roku, powodując ujemne saldo obrotów netto wynoszące 93 mln euro w trzecim roku członkostwa w UE. Szczególnie nasilony był wzrost importu bananów i owoców egzotycznych, jak również melonów i winogron stołowych. Przetwory owocowe nadal wykazywały natomiast dodatnie saldo obrotów, dzięki czemu łączny bilans sektora owoców w 2006 roku zamknął się deficytem w wysokości tylko 42 mln euro (rys. 6).

Produkcja warzyw ma istotne znaczenie dla węgierskiego ogrodnictwa. W regionie Europy Środkowo-Wschodniej warunki naturalne, położenie geograficzne (bliskość ważnych rynków) oraz tradycje sprzyjają produkcji warzyw. Pomimo to występuje ciągły deficyt produktów wysokiej jakości. W następstwie niekorzystnych tendencji rynkowych, areał uprawy polowej warzyw spadł ze 103 tys. hektarów w 2004 roku do 85 tys. hektarów w 2005 roku, natomiast obszar upraw pod szkłem i folią zmniejszył się odpowiednio z 5,1 tys. hektarów do 4,3 tys. hektarów. Całkowita produkcja warzyw spadła z 2 mln ton w 2004 roku do 1,5 mln ton w 2005 roku.

W ostatnich kilku latach handel zagraniczny świeżymi warzywami i przetworami warzywnymi charakteryzował się stałym wzrostem zarówno eksportu, jak i importu. Wzrost importu był jednak bardziej dynamiczny (+216%), co spowodowało w latach 2003-2006 obniżenie salda obrotów o 16% (rys. 6).

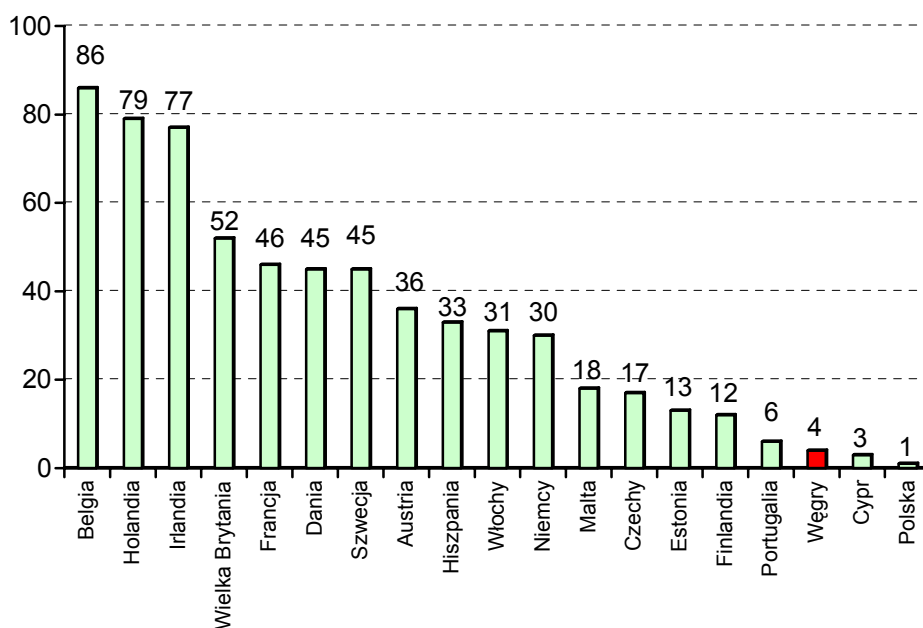
Rysunek 6. Saldo obrotów handlu zagranicznego sektora owoców i warzyw na Węgrzech

Źródło: Wydział Badań Rynków Rolnych, AKI.

W latach poprzedzających akcesję do UE, współpraca pomiędzy rolnikami a nowopowstającymi organizacjami producentów rozpoczęła się zbyt późno i przebiegała za wolno. Brak przygotowania spowodował dodatkowe osłabienie pozycji negocjacyjnych producentów, prowadząc do obniżenia sprzedaży i dochodów (rys. 7). Istniejących obecnie 60 organizacji producentów zrzesza około 21 tys. producentów oraz posiada 15-18% udział w całkowitej sprzedaży owoców i warzyw, co w porównaniu do 2004 roku oznacza znaczny wzrost pozycji tych organizacji.

Rysunek 7. Udział sprzedaży organizacji producentów w rynku sprzedaży owoców i warzyw w wybranych krajach UE-25 w 2004 roku (w procentach)

Źródło: Komisja Europejska.

Hodowla bydła mięsnego i mlecznego

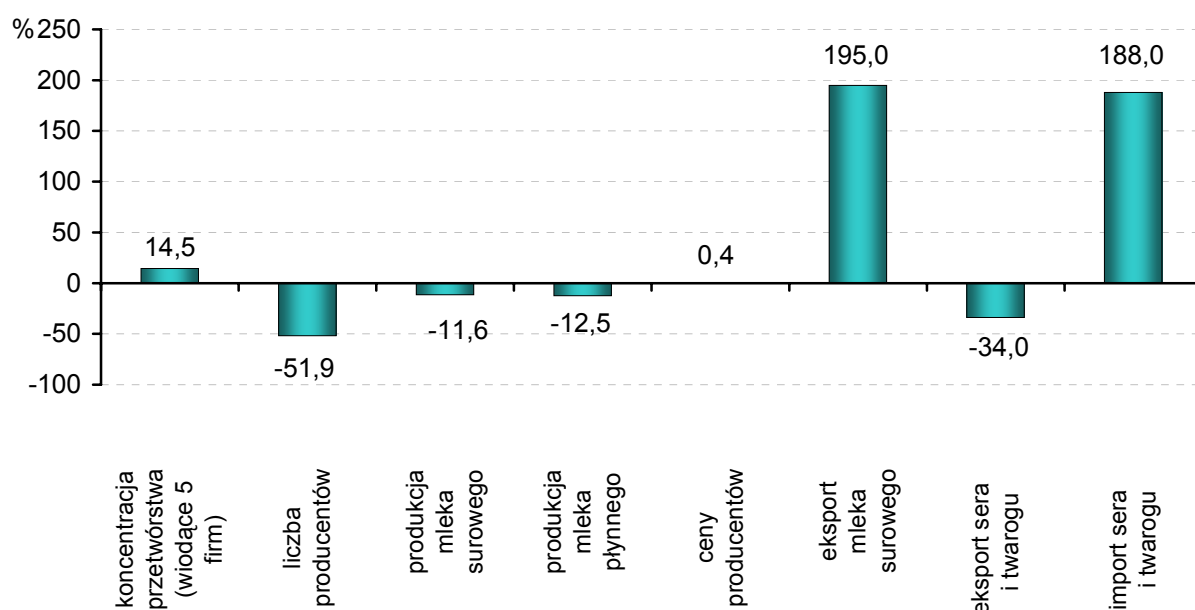
Udział sektora bydła mlecznego w całkowitej produkcji rolnej na Węgrzech wynosił w 2005 roku blisko 8%. Około jedna trzecia gospodarstw hodujących bydło mleczne była gospodarstwami specjalistycznymi. W latach 2000-2005 miał miejsce znaczący spadek pogłowia krów mlecznych, pociągający za sobą obniżenie produkcji mleka o ponad 12%. Do 2003 roku produkcja mleka była jeszcze dość stabilna (około 1,9-2 mln ton), lecz od 2004 roku utrzymuje się jej trend spadkowy.

Po akcesji do UE import płynnego mleka i tanich produktów mleczarskich z nowych państw członkowskich wzrastał w szybkim tempie. Wzrosła także ilość artykułów mlecznych o wysokiej wartości dodanej importowanych z państw UE-15. W 2007 roku można się spodziewać wzrostu importu przetworów mlecznych o dalsze 10%. W latach 2008-2010 tempo wzrostu importu tych produktów będzie bardziej umiarkowane. W następstwie wzrostu dochodów konsumentów, do końca obecnej dekady prognozuje się wzrost spożycia artykułów mleczarskich o 6% (w przeliczeniu na mleko). Ze względu na zmiany struktury spożycia udział w rynku importowanych artykułów wyższej jakości może jeszcze wzrosnąć. Przemysł mleczarski na Węgrzech przede wszystkim orientuje się na zaopatrzenie rynku krajowego, a nie na zwiększenie eksportu.

W latach 2000-2005 prawie wszystkie główne ogniwa łańcucha produkcji mleczarskiej uległy zmianom, za wyjątkiem cen skupu uzyskiwanych przez producentów. Koncentracja wiodących pięciu przedsiębiorstw przetwórczych wzrosła o 15%, natomiast liczba producentów mleka spadła o 52%, a produkcja mleka zmalała o 12%. Import produktów mleczarskich, takich jak sery i twarogi, uległ podwojeniu, podczas gdy eksport spadł o 34% (rys. 8). Z drugiej strony, eksport mleka surowego do Włoch nieustannie wzrastał dzięki wysokim cenom na włoskim rynku. Dzięki pojawieniu się możliwości dostaw na ten rynek eksport mleka surowego od 2004 roku niemalże podwoił się, osiągając w 2006 roku blisko 230 tys. ton.

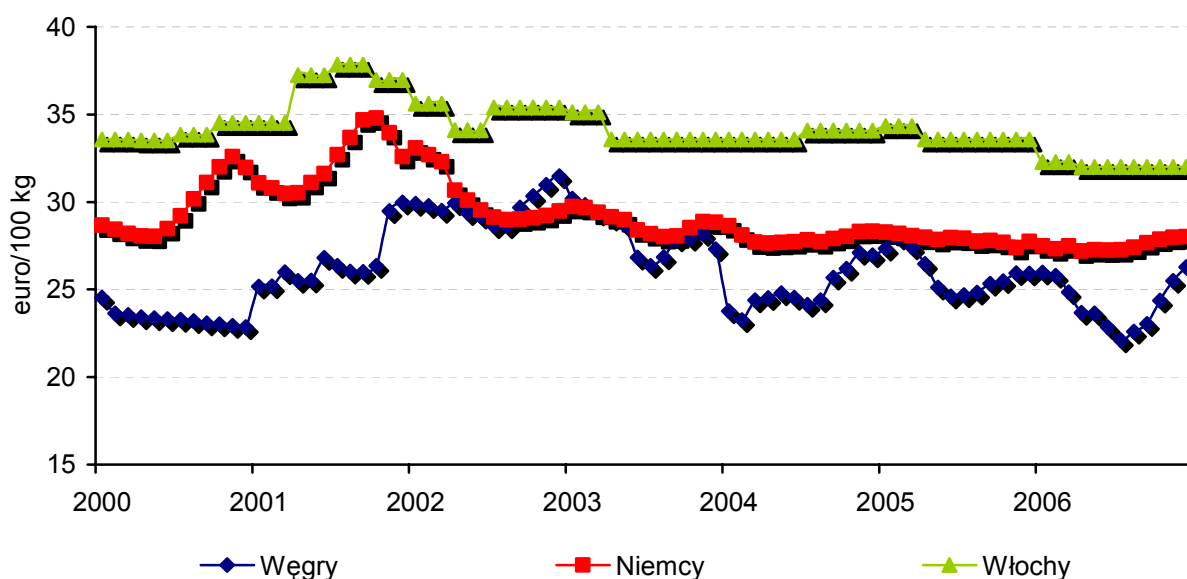
W latach 2000-2006 ceny skupu uzyskiwane przez producentów mleka na Węgrzech wykazywały większe wahania sezonowe niż ceny w starych państwach członkowskich. Wskutek umocnienia się waluty krajowej ceny na Węgrzech osiągnęły w drugiej połowie 2002 roku poziom cen w Niemczech, a od tego czasu każdego roku wykazywały szczyt sezonowy bardzo zbliżony do aktualnego poziomu cen w Niemczech (rys. 9).

Rysunek 8. Zmiany w łańcuchu produkcji mleczarskiej na Węgrzech (2005/2000)

Źródło: Obliczenia oparte na danych CSO i AKI.

Rysunek 9. Ceny mleka uzyskiwane przez producentów na Węgrzech, w Niemczech i we Włoszech

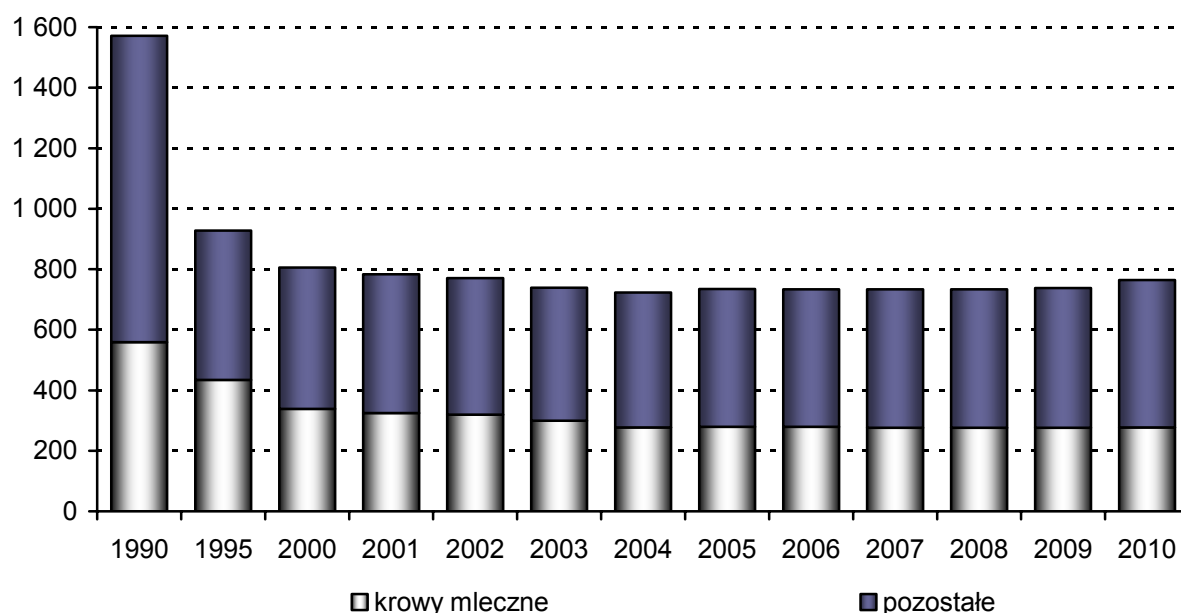
Źródła: AKI, ZMP, CLAL.

Przewiduje się, że w następnych kilku latach pogłowie bydła na Węgrzech utrzyma się na obecnym poziomie. Po okresie spadku pogłowia od początku transformacji gospodarczej, uznać to można za pozytywne zjawisko. Wynika to głównie z unijnych i krajowych dopłat bezpośrednich, które są znacznie wyższe od płatności bezpośrednich przyznawanych przed akcesją. W przypadku bydła mięsnego występuje dodatkowo efekt podbijania krajowych cen skupu przez unijne ceny regulowane.

W nadchodzących latach można spodziewać się niewielkiego spadku pogłowia krów mlecznych (rys. 10). W następstwie poprawy wydajności i wzrostu mleczności krów, produkcja mleka może niemal całkowicie wyczerpać kwotę krajowego kontyngentu na mleko do końca dekady. W perspektywie średniookresowej udział sprzedaży mleka do zakładów przetwórczych wzrośnie tylko umiarkowanie, w związku z czym udział bezpośredniej sprzedaży mleka i produktów mlecznych na rynek utrzyma się na znaczącym poziomie (około 10%).

Niska rentowność produkcji mleka stanowi ostrzeżenie, że sektor ten może okazać się niezdolny do generowania środków finansowych pilnie potrzebnych na modernizację, między innymi w celu spełnienia wymogów UE dotyczących ochrony środowiska. Spodziewany nieznaczny wzrost cen producentów w nadchodzących latach może jednak przyczynić się do zwiększenia dochodów netto tych gospodarstw mlecznych, które nadal utrzymują produkcję.

Rysunek 10. Zmiany pogłowia bydła, w tym krów mlecznych, na Węgrzech w latach 1990-2006 oraz prognoza do 2010 roku (w tys. sztuk)

Źródła: CSO i wyniki symulacji prowadzonych w Wydziale Badań Polityki Rolnej, AKI.

Dopłaty bezpośrednie do produkcji, gwarancje zapewnione przez system interwencji na rynku wołowiny oraz wzrost popytu na byki opasowe wywarły pozytywny wpływ na produkcję mięsa wołowego w latach 2004-2005. Utrzymywał się także wzrostowy trend cen skupu uzyskiwanych przez hodowców – w 2005 roku przekroczyły one poziom z 2004 roku o blisko 30%, a w 2006 roku wzrosły o dalsze 3% (choć nadal pozostawały poniżej średniej w UE-25). Uniezależnienie płatności bezpośrednich od produkcji może przynieść efekt negatywny, chociaż dopiero z końcem dekady.

Przewiduje się, że import żywego bydła będzie systematycznie malał wraz z zaniechaniem w 2007 roku uzupełniających krajowych dopłat bezpośrednich do byków opasowych. Prognozuje się, że import wołowiny będzie wzrastał tylko nieznacznie, tak więc łączny import żywego bydła i wołowiny do 2010 roku może zmaleć do połowy poziomu z 2005 roku, wynoszącego 10,9 tys. ton. Przewiduje się, że eksport żywego bydła i wołowiny spadnie o 10% do końca dekady. Wobec przewidywanego wzrostu produkcji wołowiny w 2010 roku i przy około 10% wzroście krajowego spożycia wołowiny, jej spożycie nadal kształtować się będzie znacznie poniżej średniej w państwach UE-15 i UE-25. Ponieważ ceny detaliczne wołowiny w porównaniu do cen detalicznych wieprzowiny i drobiu są stosunkowo wysokie, a wzorce konsumpcji zmieniają się powoli, na Węgrzech brakować będzie stabilnego rynku wołowiny, który mógłby wchłonąć jej większe ilości. Niemniej jednak, opas bydła w nadchodzących latach nadal będzie rentowny, a spożycie krajowe stanowić będzie wąskie gardło dla rozwoju sektora w średnim i długim okresie. Należy jednak zaznaczyć, że państwa UE-25 nadal będą importem netto wołowiny, której import wzrastać będzie w następstwie reformy Wspólnej Polityki Rolnej.

Hodowla owiec

Przed akcesją do UE, dzięki optymistycznym perspektywom rynkowym i oczekiwaniom związanym z dopłatami bezpośrednimi z UE, pogłowie owiec zbliżyło się do wielkości 1,146 mln szt., tj. wielkości ustalonej w Traktacie Kopenhaskim. Z powodu jednak częściowego oddzielenia premii z tytułu hodowli owiec od produkcji, jest mało prawdopodobne, aby w najbliższych latach pogłowie to przekraczało wielkość 1,1 mln szt. W związku z tym nie przewiduje się także istotnej zmiany wielkości produkcji baraniny, która do końca dekady będzie utrzymywać się na poziomie 19 tys. ton. Biorąc pod uwagę przyszły popyt na baraninę w UE, węgierski eksport wydaje się w tym względzie zapewniony, chociaż akcesja Rumunii do UE, poważnego konkurenta Węgier w tej dziedzinie, może powodować począwszy od 2007 roku pewne jego zakłócenia.

Około 90% węgierskiej baraniny (w przeważającej większości jagniąt o niskiej wadze) sprzedawana jest w postaci żywych zwierząt. O ile do 2004 roku Włochy były dla Węgier głównym i niemalże jedynym rynkiem zbytu mięsa baraniego, o tyle w latach 2005-2006 znaczne ilości baraniny były także eksportowane do Grecji. W perspektywie średniookresowej nie przewiduje się znaczących zmian w zakresie struktury asortymentowej eksportu, jego wielkości (15-16 tys. ton rocznie), ani też głównych kierunków eksportu. Wynika to częściowo z faktu, że ubojnie owiec na Węgrzech są własnością firm włoskich,

które jak na razie nie są zainteresowane ani zmianą obecnej struktury produkcji, ani też poszukiwaniem nowych rynków zbytu.

W średnim okresie poziom wsparcia dla hodowców owiec nie dysponujących znaczącym arealem gruntów może znacznie się obniżyć. Należy jednak zaznaczyć, że ponieważ ponad połowa łąk wykorzystywanych przez hodowców owiec nie jest ich własnością, poziom czynszu za dzierżawę gruntów nadal pozostawać będzie kluczowym czynnikiem warunkującym rentowność tego sektora.

Produkcja wieprzowiny

W grudniu 2005 roku pogłowie trzody chlewnej na Węgrzech nieznacznie przekraczało 3,85 mln szt. (dla porównania w drugiej połowie lat osiemdziesiątych liczba to wahała się w granicach 8-10 mln szt.), a liczba macior zarodowych wynosiła 277 tys. szt. W grudniu 2006 roku pogłowie trzody chlewnej nieco wzrosło, lecz nie osiągnęło 4 mln szt. W pierwszych latach członkostwa w UE krajowe zaopatrzenie węgierskiego przemysłu przetwórstwa wieprzowiny stało się zatem dość niepewne.

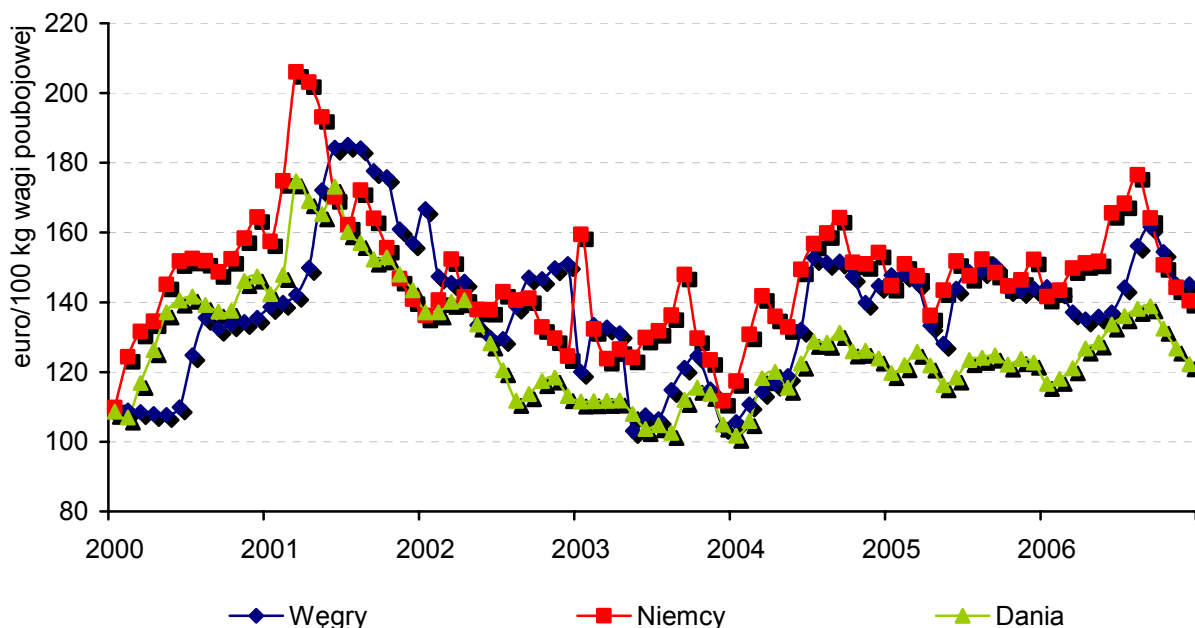
W przeciwieństwie do spadku pogłowia, wartość eksportu sektora w latach 2004-2005 nie zmniejszyła się, co więcej, dzięki korzystnym cenom osiągnęła ona w 2005 roku najwyższy poziom od przełomu wieków.

Głównym rynkiem eksportowym dla węgierskiej wieprzowiny i przetworów z tego mięsa jest UE, której udział w 2005 roku wyniósł 48%. Głównymi nabywcami są tradycyjnie: Hiszpania, Niemcy i Włochy. Spośród państw trzecich, należy wymienić należącą już do UE Rumunię, jak również Japonię i Koreę Południową. Głównymi produktami eksportowymi Węgier są drogie asortymenty mięsa, natomiast w imporcie przeważają tanie surowce mające zastąpić wyższej jakości produkty krajowe.

Przed akcesją import wieprzowiny był mało znaczący, ale w 2004 roku ilość importowanego żywca wieprzowego gwałtownie wzrosła, a ilość importowanych produktów wieprzowych nawet potroiła się. W 2005 roku import żywca wieprzowego podwoił się, a import produktów wieprzowych wzrósł o kolejną jedną trzecią. Większość importowanego w latach 2004-2005 żywca wieprzowego pochodziła z Holandii. W 2006 roku głównym dostawcą wieprzowiny stała się Polska.

W latach 2000-2006 ceny skupu żywca wieprzowego na Węgrzech zmieniały się z kilkumiesięcznym opóźnieniem w ślad za zmianami cen w Niemczech i Danii. Od momentu akcesji do UE ceny na Węgrzech oscylowały wokół 130 euro za 100 kg tuszy, a więc kształtowały się powyżej średnich cen w Danii, lecz poniżej średnich cen w Niemczech (rys. 11).

Rysunek 11. Ceny skupu uzyskiwane przez hodowców trzody chlewnej^a na Węgrzech, w Niemczech i w Danii

^a klasa jakości E

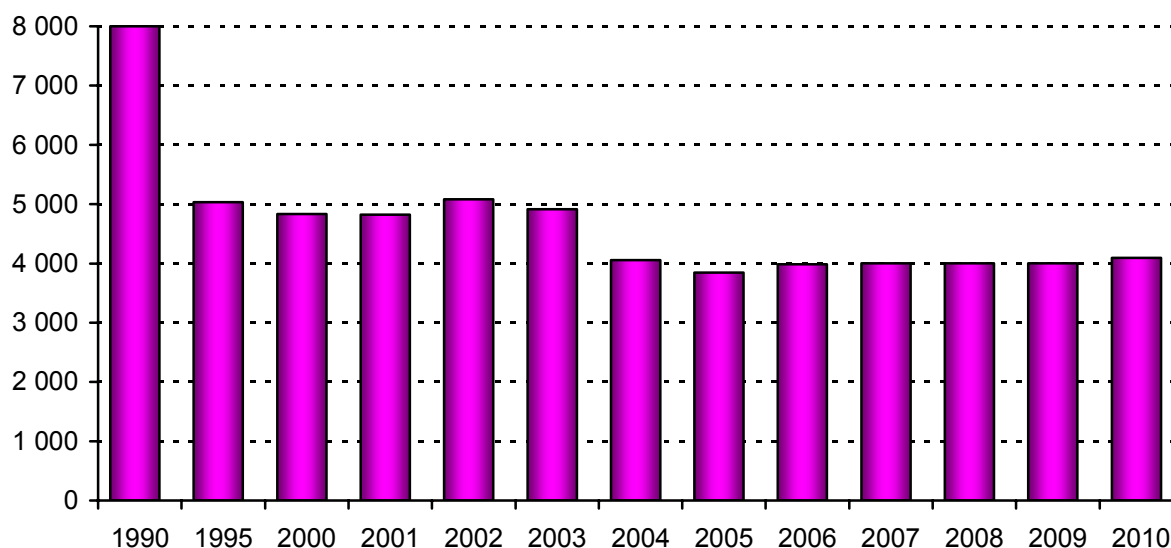
Źródło: Eurostat, AKI.

Jeśli chodzi o węgierski sektor hodowli trzody chlewnej, to w nadchodzących kilku latach oczekuje się bardzo niewielkich zmian погоłowia trzody chlewnej. W końcu dekady nie przekroczy ono 4,1 mln sztuk z (rys. 12). Liczba macior zarodowych może jednak wzrosnąć do poziomu około 290-300 tys. sztuk.

Oczywiście średnie roczne wielkości погоłowia trzody chlewnej nie odzwierciedlają jego sezonowych wahań w ciągu roku, ale wyraźnie widoczna jego stagnacja wskazuje na zmiany w strukturze produkcji. Wydaje się prawdopodobne, że gospodarstwa wyspecjalizowane zarówno w hodowli, jak i w tuczu mogą tracić swoje dotychczasowe przewagi, podczas gdy te wyspecjalizowane wyłącznie w tuczu mogą je zyskiwać i rozwijać się. Posiadanie lub użytkowanie gruntów ornych, upoważniające do otrzymywania wsparcia, również stanowi istotny warunek rozwoju. W najbliższych latach przewiduje się spłaszczenie cyklu produkcji trzody chlewnej, co wynika to przede wszystkim z istotnego zmniejszenia liczby małych gospodarstw rodzinnych zaangażowanych w hodowlę i tuczu trzody chlewnej, a w efekcie z bardziej zrównoważonej podaży i bardziej stabilnego rynku krajowego¹.

¹ Z powodu zmian polityki rolnej i sytuacji na rynku, już w roku akcesji do UE, ponad 200 tys. gospodarstw rodzinnych zrezygnowało z hodowli i tuczu trzody chlewnej.

Rysunek 12. Zmiany pogłowia trzody chlewnej na Węgrzech w latach 1990-2006 i prognoza do 2010 roku (w tys. sztuk)

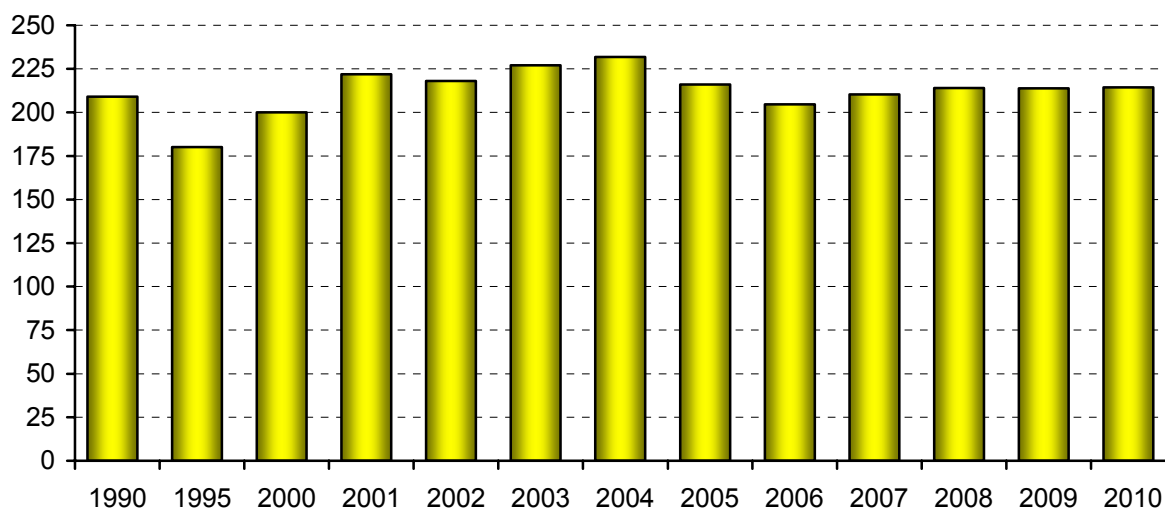
Źródło: CSO i wyniki symulacji prowadzonych w Wydziale Badań Polityki Rolnej, AKI.

Nadwyżki zbóż paszowych na Węgrzech sprzyjają rozwojowi sektora wieprzowego. Jednak brak kapitału, pilna potrzeba modernizacji i zapewnienia zgodności z wymogami UE w zakresie ochrony środowiska, zdrowia i dobrostanu zwierząt, opóźniają rozwój produkcji. Inwestorów zagranicznych zniechęca ponadto istniejące prawo ograniczające obrót ziemią. Również presja na węgierski rynek wieprzowiny wywierana przez polski eksport sprawia, że wielu producentów, w tym duże gospodarstwa rolne, postanowiło w 2007 roku zrezygnować z produkcji.

Produkcja brojlerów

W 2004 roku produkcja brojlerów na Węgrzech osiągnęła ponad 230 tys. ton (żywej wagi), co stanowiło najwyższy od pięciu lat poziom. W 2005 roku z powodu ciągłego spadku cen skupu uzyskiwanych przez producentów od sierpnia 2004 roku, produkcja nieco zmalała. W 2006 roku w związku ze wzrostem kosztów produkcji, niskimi cenami skupu i zagrożenia ptasią grypą, hodowla brojlerów przyjęła trend spadkowy. Niemniej jednak w następnych kilku latach przewiduje się stabilizację produkcji mięsa brojlerów na poziomie około 215 tys. ton (rys. 13).

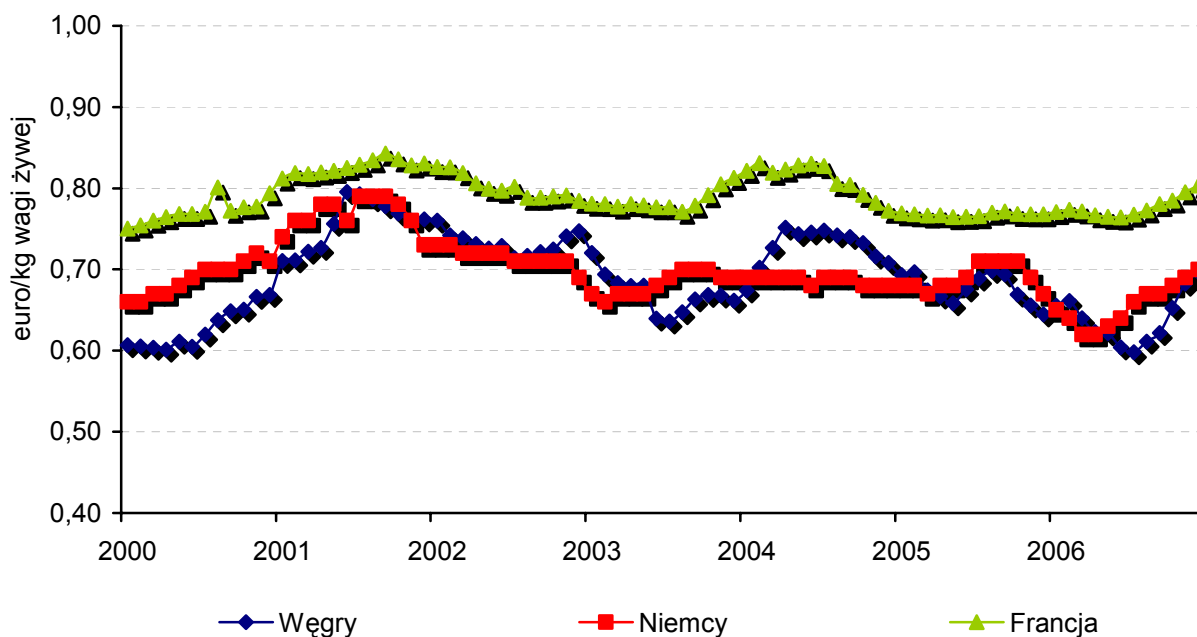
Rysunek 13. Rozwój produkcji brojlerów na Węgrzech w latach 1990-2006 i prognoza do 2010 roku (w tys. ton wagi żywej)

Źródło: CSO i wyniki symulacji prowadzonych w Wydziale Badań Polityki Rolnej, AKI.

W latach 2000-2006 ceny skupu kurcząt uzyskiwane przez producentów na Węgrzech wahały się w granicach 60-75 euro za 100 kg wagi żywej. W związku z umocnieniem się waluty krajowej w drugiej połowie 2001 roku, ceny te osiągnęły poziom zbliżony do cen niemieckich. Od tego czasu tendencja zmian cen skupu kurcząt na Węgrzech i w Niemczech jest podobna. Ceny te są jednak zdecydowanie niższe od poziomu cen we Francji (rys. 14).

Rysunek 14. Ceny skupu kurczaków uzyskiwane przez producentów na Węgrzech, w Niemczech i we Francji

Źródła: ZMP, Agreste, CSO.

W latach 2005-2006 Węgry eksportowały rocznie około 36 tys. ton mięsa brojlerów, z czego około 20% było kierowane do Niemiec. Przewiduje się jednak, że w ciągu najbliższych kilku lat sprzedaż do państw UE-15 zmniejszy się, w efekcie czego całkowity eksport mięsa brojlerów ulegnie do końca dekady ograniczeniu. Wynika to z szeregu powodów:

- W wyniku negocjacji na forum WTO (Światowej Organizacji Handlu) prawdopodobnie wyższy będzie eksport mięsa brojlerów z Ameryki Południowej do Europy. Półprzetworzone, solone mięso brojlerów było już wysyłane z Brazylii do UE, w dużych ilościach i przy stosunkowo niskich stawkach celnych. Jeżeli nowe porozumienie handlowe umożliwiłoby swobodę importu gotowych do pieczenia produktów spoza UE, pozycja węgierskiego mięsa brojlerów na rynku państw UE-15 zostałaby poważnie zagrożona. Eksport węgierskiego mięsa brojlerów zasadniczo opiera się bowiem na produktach gotowych do pieczenia, a węgierscy eksporterzy nie są w stanie konkurować cenowo z dostawcami z Brazylii.
- Chociaż spożycie drobiu na jednego mieszkańca, a zwłaszcza brojlerów, jest na Węgrzech stosunkowo wysokie (w porównaniu ze średnim w państwach UE-25), to ze względu na przewidywany wzrost dochodów konsumentów i większą troskę o zdrowie, krajowy popyt na drób może wzrosnąć w ciągu najbliższych kilku lat o dalsze 13-14%. Tym samym konsumpcja może do 2010 roku wzrosnąć do 200 tys. ton. Nie bez znaczenia jest także utrzymywanie się niskich cen mięsa kurcząt w porównaniu do cen mięs czerwonych. Stabilizacja produkcji mięsa brojlerów, przy wzroście konsumpcji może doprowadzić do zmniejszenia eksportu.

Przemysł spożywczy

Produkcja węgierskiego przemysłu spożywczego stanowi 1,2% łącznej produkcji państw UE-25, plasując kraj na szesnastym miejscu wśród państw członkowskich i na trzecim miejscu wśród państw UE-10, za Polską i Czechami.

Rola węgierskiego przemysłu spożywczego od 2000 roku zmieniała się. Jego udział w PKB stopniowo malał z 3,6% w 2001 roku do 2,6% w 2005 roku, podczas gdy liczba zatrudnionych w tym samym okresie zmniejszyła się o 11%, tj. do 140 tys. w 2005 roku. Od 2004 roku produkcja przemysłu spożywczego malała średnio o 4% rocznie. W 2005 roku wartość produkcji brutto w cenach bieżących przekraczała 1875 mld HUF (7,5 mld euro), co stawiało go na trzecim miejscu spośród 14 sektorów przemysłu w kraju. Przychody ze sprzedaży przemysłu spożywczego w 2006 roku szacuje się na 1,9-2 tys. mld HUF (7,6-8 mld euro).

W strukturze przemysłu spożywczego na Węgrzech dominują: przetwórstwo mięsa (udział 12,5%), produkcja mleczarska (11,2%), przetwórstwo mięsa

drobiowego (9,5%), produkcja napojów bezalkoholowych (6,3%) oraz przetwórstwo owoców i warzyw (6,2%) (tab. 5). Pomimo wielu podobieństw pomiędzy strukturami przemysłu spożywczego na Węgrzech i w UE-25, na Węgrzech produkcja napojów bezalkoholowych, przemiał zbóż i produkcja pasz oraz przetwórstwo owoców i warzyw mają większy udział. Ogólnie rzecz biorąc specjalizacja w obrębie sektora nie jest silna i jego dosyć zrównoważona struktura jest najbardziej podobna do struktury francuskiego przemysłu spożywczego.

W ciągu minionej dekady proces konsolidacji i koncentracji w przemyśle spożywczym przyspieszało rosnące zaangażowanie kapitału zagranicznego i krajowego. Mimo to przedsiębiorstwa zatrudniające ponad 250 osób lub mające przychody ze sprzedaży powyżej 100 mln HUF (0,4 mln euro) w ostatnich kilku latach utrzymywały praktycznie stały udział w generowanym przez przemysł spożywczy PKB (67%) oraz w jego przychodach ze sprzedaży (77%). Udział bardzo dużych przedsiębiorstw zatrudniających ponad 500 pracowników jest wciąż bardzo niski i wynosi zaledwie 0,6%, reprezentuje 74% produkcji i 85% eksportu.

Tabela 5. Struktura wartości produkcji przemysłu spożywczego na Węgrzech w 2005 roku

Wyszczególnienie	Wartość produkcji brutto w mld HUF	Udział w procentach
Produkcja i konserwowanie mięsa czerwonego	233,6	12,5
Produkcja mleczarska	210,2	11,2
Produkcja i konserwowanie mięsa drobiowego	177,9	9,5
Produkcja napojów bezalkoholowych	118,9	6,3
Przetwórstwo owoców i warzyw	115,4	6,2
Produkcja pieczywa i świeżego makaronu	95,5	5,1
Produkcja pasz dla zwierząt	90,8	4,9
Produkcja piwa	88,8	4,7
Produkcja słodyczy i ciastek	84,7	4,5
Przetwórstwo mięsa czerwonego i drobiu	73,1	3,9
Produkcja cukru	68,4	3,6
Produkcja przetworów zbożowych	61,5	3,3
Pozostałe	456,2	24,3
Przemysł spożywczy ogółem	1 875,0	100,0

Źródło: CSO.

Łączny udział kapitału zagranicznego w przemyśle spożywczym w latach poprzedzających akcesję do UE zmniejszył się z 63% w 2000 roku do 52% w 2004 roku. Oznacza to wycofywanie się kapitału zagranicznego z wielu gałęzi, m.in. z przemysłu tytoniowego, przemysłu napojów bezalkoholowych, a także przetwórstwa warzyw. W gałęziach tych udział kapitału zagranicznego w latach 2000-2004 obniżył się o około 20 punktów procentowych. Przemysł mleczarski

stanowił jedyną branżę, w której zaangażowanie kapitału zagranicznego wzrosło i chociaż wzrost ten wynosił zaledwie 2%, to inwestorzy zagraniczni dysponowali w niej 87% udziałem. Ich udział zmniejszył się jednak w 2005 roku o około 50%, w efekcie wykupywania zakładów przez krajowych inwestorów. W niektórych gałęziach kapitał zagraniczny posiada bardzo niewielki udział (np. w przetwórstwie mięsa 17%).

Duże przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego wyposażone w nowoczesne technologie i będące w wielu przypadkach własnością firm zagranicznych, mają powiązania handlowe i korporacyjne o charakterze globalnym, stanowiąc często integralną część unijnych sieci handlowych. Pozycja małych i średnich przedsiębiorstw spożywczych, produkujących głównie na rynki lokalne, jest dość słaba, gdyż ich potencjał ekonomiczny jest poważnie ograniczony przez małe zasoby kapitałowe i niską wydajność pracy. Niemniej jednak w sektorze przetwórstwa żywności na Węgrzech występuje wiele małych i średnich przedsiębiorstw, z których blisko 90% zatrudnia mniej niż 20 osób. Ogromna większość małych i średnich przedsiębiorstw cierpi na brak środków finansowych pozwalających na zastosowanie rozwiązań innowacyjnych i wdrożenie wyników działalności badawczo-rozwojowej, a w niektórych przypadkach na wdrożenie programów UE w zakresie zapewnienia jakości i bezpieczeństwa żywności oraz ochrony środowiska. Wyzwania takie są szczególnie znaczące w przetwórstwie mięsa i mleka, gdzie spełnienie wymaganych standardów i poprawa marketingu pozostają głównymi problemami.

Wskaźniki produktywności węgierskiego przemysłu spożywczego są w porównaniu z przemysłem unijnym dość niskie i plasują Węgry w trzeciej części państw UE-25. Wydajność pracy na jednego zatrudnionego w przemyśle spożywczym Belgii, Holandii i Portugalii (państw o zbliżonej liczbie ludności do Węgier) była w 2004 roku odpowiednio 6,3, 4,4 i 1,6 razy wyższa niż na Węgrzech (tab. 6). Częściowo było to spowodowane tanią siłą roboczą na Węgrzech. Węgierski sektor spożywczy w latach 1997-2005 osiągał zyski, lecz wykazywały one tendencję malejącą. Inwestycje znacząco wzrastały przed akcesją, sięgając 113 mld HUF (452 mln euro) w 2004 roku (w porównaniu do 57 mld HUF w 1997 roku). Tempo wzrostu inwestycji w 2005 roku uległo zahamowaniu.

W porównaniu do średniej państw UE-25, stopień koncentracji w węgierskim przemyśle spożywczym jest stosunkowo wysoki, podobnie jak w wyżej gospodarczo rozwiniętych państwach członkowskich, takich jak Dania czy Holandia. Udział wiodących pięciu przedsiębiorstw waha się od 70 do 85% w przetwórstwie mięsa, ubojach drobiu, produkcji słodczy i ciast. W latach 1997-2004 stopień koncentracji w produkcji pasz i przemyśle mleczarskim wzrósł o ok. 15-20%. Równolegle, przed akcesją do UE w przemyśle mleczarskim zwiększał

się udział własności zagranicznej, natomiast w przemyśle młynarskim i paszowym coraz bardziej nasilone stawały się fuzje i likwidacje przedsiębiorstw, głównie w ramach własności węgierskiej. Bardzo niski wskaźnik koncentracji (poniżej 30%) występował w przetwórstwie owoców i warzyw, piekarnictwie oraz w branży winiarskiej.

Tabela 6. Produktywność przemysłu spożywczego w niektórych państwach członkowskich UE w 2004 roku

Wyszczególnienie	Węgry	Belgia	Dania	Niemcy	Holandia	Portugalia
Obroty w mld euro	7,8	31,0	17,9	130,2	39,0	11,0
Zatrudnienie w tys.	115,9	72,9	76,9	520,0	130,3	105,0
Wydajność pracy w tys. euro/pracownika	67,3	425,2	232,8	250,4	299,3	105,7

Źródło: CIAA.

Podobnie przedstawia się sytuacja w przetwórstwie mięsa, gdzie główne zmiany strukturalne i własnościowe rozpoczęły się jeszcze przed akcesją do UE. W 2003 roku w tej gałęzi zlikwidowano wiele zakładów, między innymi z powodu nie w pełni wykorzystanych zdolności produkcyjnych (tab. 7). Po przystąpieniu do UE konkurencja zaostrzyła się, a następująca potem racjonalizacja zakładów pociągnęła za sobą poważne skutki, zwłaszcza w przetwórstwie mięsa wieprzowego (gdzie zwolniono około 20% zatrudnieniowych). W 2005 roku struktura własności w przetwórstwie mięsa ponownie uległa istotnej zmianie, w wyniku czego wzrósł jeszcze bardziej poziom jej koncentracji (wiodąca firma posiadała ponad 20% udziału w rynku). Racjonalizacja, obniżanie wielkości portfeli, selekcja i poprawa koordynacji są obecnie typowymi trendami występującymi w tej gałęzi przemysłu spożywczego.

Tabela 7. Wykorzystanie mocy produkcyjnych w działalności ubojni^a (w procentach)

Wyszczególnienie	2003	2005
Ubój trzody chlewnej	52,7	46,8
Ubój bydła	29,2	28,1
Ubój brojlerów	63,7	72,0

^a przedsiębiorstwa zatrudniające ponad 10 pracowników

Źródło: AKI.

W przemyśle drobiarskim większość przedsiębiorstw przechodzi obecnie trzecią lub czwartą „generację zmian” właściciele prowadzącą do podziału dużych przedsiębiorstw i tworzenia nowych zintegrowanych grup producentów. W następstwie tego koncentracja węgierskiego przemysłu drobiarskiego jest niższa niż przed przystąpieniem do UE – udział pięciu czołowych przedsiębiorstw w sprzedaży ogółem wynosi około 55%.

Bibliografia

1. Kovacs G., Udovecz G., *Hungarian agriculture's first year in the European Union* [*Pierwszy rok węgierskiego rolnictwa w Unii Europejskiej*], Studies in Agricultural Economics [Studia Ekonomiki Rolnictwa], nr 103, s. 5-16, Research Institute for Agricultural Economics (AKI) [Instytut Badawczy Ekonomiki Rolnictwa], Budapeszt 2005.
2. Kovács H., Vágó Sz., *How Hungarian agricultural producers reacted during UE accession* [Jak węgierscy producenci rolni reagowali na przystąpienie do UE], Studies in Agricultural Economics, nr 104, s. 65-84, Research Institute for Agricultural Economics (AKI), Budapeszt 2006.
3. König G., Major A., *Changes in the Hungarian dairy industry after UE accession* [*Zmiany w węgierskim przemyśle mleczarskim po przystąpieniu do UE*], Studies in Agricultural Economics, nr 105, s. 101-112, Research Institute for Agricultural Economics (AKI), Budapeszt 2006.
4. König G., Orbánné Nagy M., *Hungarian meat sector restructuring in the post UE accession period* [*Restrukturyzacja węgierskiego sektora mięsnego w okresie po akcesji do UE*], Studies in Agricultural Economics, nr 105, s. 113-122, Research Institute for Agricultural Economics (AKI), Budapest 2006.
5. Orbánné Nagy M. (red.), *Structural changes in the Hungarian food industry (1997-2005)* [*Zmiany strukturalne w węgierskim przemyśle spożywczym*], Agrárgazdasági tanulmányok, 2006/3 (Streszczenie w języku angielskim), Research Institute for Agricultural Economics (AKI), Budapeszt 2007.
6. Popp J., Potori N., *Agrarian policy of the countries of Central and Eastern Europe on the way to Eurointegration and its first consequences* [*Polityka rolna państw Europy Środkowo-Wschodniej na drodze do integracji europejskiej i jej pierwsze konsekwencje*], s. 130-158, [w:] Betlij – Borodina (red.) – Borodin – Popova – Prokopa – Popp – Potori – Cerova: *Ukrainian agrarian sector on the way to Eurointegratio*. [Ukraiński sektor rolny na drodze do integracji europejskiej], Instytut Ekonomii i Prognozowania Ukraińskiej Akademii Nauk, Kijów 2006.
7. Popp J., Potori N., *Excerpts from the UE-integration Story of Hungarian Agriculture: Heading Where?* [*Fragmety historii integracji europejskiej węgierskiego rolnictwa: Dokąd zmierza?*], EuroChoices 2006, vol. 5, nr 2, s. 30-39.
8. Potori N., Udovecz G., *An assessment of the short-term impacts of UE integration on Hungarian agriculture* [*Ocena krótkoterminowych skutków integracji rolnictwa węgierskiego z UE*], Studies in Agricultural Economics, nr 102, s. 5-14, Research Institute for Agricultural Economics (AKI), Budapest 2005.
9. Udovecz G., Popp J., Potori N., *Assessment of the short- and mid-term impacts of implementing the Single Payment Scheme in Hungary* [*Ocena krótko- i długoterminowych oddziaływań wdrożenia systemu Jednolitych Płatności Obszarowych na Węgrzech*], *Proceedings of the 93rd seminar of the EAAE on Impacts of decoupling and cross compliance on agriculture in the enlarged UE* [Materiały z 93 seminarium EAAE nt. konsekwencji oddzielenia płatności obszarowych od produkcji i wymogów tzw. cross compliance dla rolnictwa w poszerzonej UE], Czeski Uniwersytet Rolniczy, Praga 2006.

Stan rolnictwa na Słowacji w trzy lata po akcesji do UE

1. Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zmian w sektorze rolnictwa i przemysłu spożywczego na Słowacji od 2000 roku. Zwraca się w nim szczególną uwagę na zmiany, które były związane z przystąpieniem kraju do Unii Europejskiej w maju 2004 roku. Głównym przedmiotem analizy jest reakcja sektora rolnego w zakresie produkcji i dochodów na wprowadzenie Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

W okresie poprzedzającym akcesję, podobnie jak w innych krajach kandydujących do Unii, obawy i oczekiwania były w środowisku rolników i zainteresowanej opinii publicznej szeroko rozpowszechnione. Spodziewano się przede wszystkim, że nastąpi wzrost dochodów rolniczych w następstwie znacznie wyższego poziomu bezpośrednich dotacji niż miało to miejsce w krajach wcześniej przystępujących do Unii. Oczekiwano również znaczącej korekty cen skupu produktów rolnych uzyskiwanych przez gospodarstwa rolne w następstwie interwencji rynkowej WPR. Z drugiej strony, istniały obawy związane z większą konkurencją rynkową na jednolitym rynku unijnym, zwłaszcza w przypadku przetworzonych artykułów żywnościowych. Wszystkie te oczekiwania i obawy były przez środowiska naukowe szeroko analizowane.

W niniejszym opracowaniu staramy się naświetlić niektóre cechy zaobserwowanych realiów gospodarczych po akcesji, które w pewnym stopniu odbiegają od wskazanych wyżej założeń.

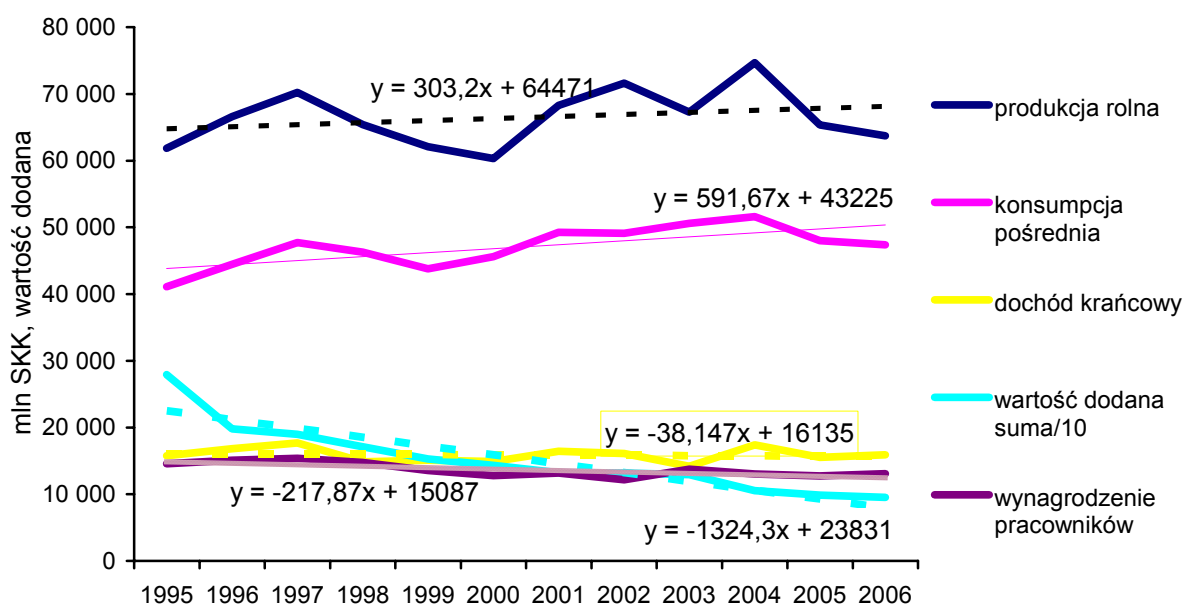
2. Średniookresowe trendy w gospodarce rolnej

W ostatnich 15 latach produkcja rolna przechodziła ciągły proces dostosowywania się do warunków gospodarki rynkowej wynikających z procesów transformacji. W 2005 roku produkcja rolna brutto (w cenach stałych) stanowiła zaledwie 60% produkcji w 1990 roku, produkcja roślinna zmalała do 66%, a produkcja zwierzęca do 56% poziomu wyjściowego. Spadek produkcji postępował najszybciej w okresie „wielkiego wybuchu”, tj. bezpośrednio po wprowadzeniu reform gospodarczych. W 1995 roku produkcja rolna osiągnęła zale-

dwie 70% poziomu z 1990 roku. Później, zmiany wielkości produkcji były mniej dramatyczne. Poziom produkcji roślinnej ustabilizował się, a różnice pomiędzy poszczególnymi latami były powodowane tylko przez zmienność warunków pogodowych. Trwał natomiast spadek produkcji zwierzęcej i trend ten utrzymywał się także po akcesji. W ujęciu wartościowym po 2005 roku nastąpił umiarkowany wzrost produkcji rolnictwa, którego wynikiem jest postępująca ewolucja cen skupu uzyskiwanych przez producentów. Zmiany wartości produkcji rolnictwa (w cenach bieżących) są wynikiem dwóch czynników: zmian wielkości produkcji i zmian cen.

Pomimo stagnacji wielkości produkcji, roczne wyniki finansowe sektora rolnego wykazują znaczącą poprawę od 1995 roku, a zwłaszcza od 2004 roku, kiedy to Wspólna Polityka Rolna zaczęła pozytywnie wpływać na dochody sektora (rys. 1).

Rysunek 1. Produkcja rolnictwa w latach 1995-2006 (w cenach stałych)

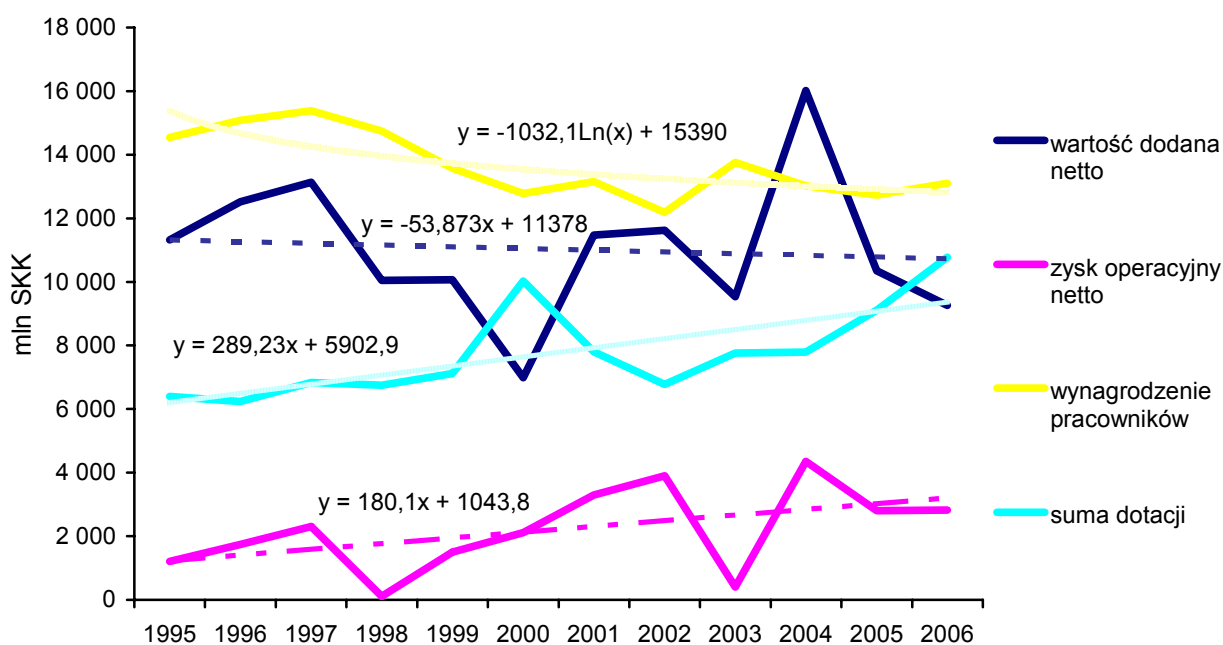
Źródło: Rachunkowość Rolnictwa, RIAFE i Słowacki Urząd Statystyczny.

Główne składowe wartości dodanej – produkcja i konsumpcja pośrednia wykazują w okresie ostatnich lat rozbieżne tendencje, co w sumie daje umiarkowany spadek wartości dodanej netto i w konsekwencji malejący dochód krańcowy. Akcesja do UE w 2004 roku nagle zmieniła wcześniejszy trend zmian generując nieznaczny wzrost tego wskaźnika. Poprawa dochodów jest oczywista i towarzyszyło jej spowolnienie długotrwałego dramatycznego spadku zatrudnienia w tym sektorze. Wsparcie ze strony WPR mogło poprawić warunki zatrudnienia w rolnictwie, a także przyczynić się do ewentualnego wzrostu płac pracowników najemnych.

Nie zmienia to jednak faktu, że w średnim okresie (rys. 2) występowały trzy główne źródła rosnących zysków z działalności rolniczej:

1. Ograniczenie zatrudnienia pracowników najemnych i utrzymywanie się ich wynagrodzeń znacznie poniżej średniej krajowej (płace w rolnictwie nie przekraczały 70% poziomu płac w gospodarce narodowej),
2. Ograniczenie skali produkcji poprzez rezygnację z produkcji na gruntach marginalnych, z działalności nierentownej i narażonej na ryzyko albo pracochłonnej (np. hodowli bydła, uprawy warzyw),
3. Wzrost płatności bezpośrednich, z których większość jest oddzielona od produkcji.

Rysunek 2. Dochody generowane w rolnictwie Słowacji w latach 1995-2006

Źródło: Rachunkowość Rolnictwa, RIAFE i Słowacki Urząd Statystyczny.

W związku ze spadkiem wynagrodzeń pracowników, należy zauważyć, że zjawisko to odzwierciedla także zachodzące zmiany strukturalne w tym sektorze. Liczba samozatrudnionych w tym sektorze rośnie, włącznie z rolnikami indywidualnymi oraz udziałowcami spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek osobowych. Udział najemnej siły roboczej w sektorze maleje. Równocześnie coraz bardziej powszechnym zjawiskiem stają się nieformalne formy zatrudnienia (np. zapłata w postaci produktów, praca nie rejestrowana, itp.). Oznacza to, że informacje ze sprawozdawczości gospodarczej, dotyczące malejącej sumy wynagrodzeń pracowniczych są nie tylko wynikiem racjonalizacji pracy w gospodarstwach rolnych i niskich płac pracowników najemnych, lecz

także wyrazem zmian społecznego i ekonomicznego charakteru siły roboczej zatrudnionej w rolnictwie.

Wszystko to prowadzi do postawienia pytania, jak dalece obecne instrumenty bezpośredniego wsparcia służą celom polityki rolnej i rozwojowi obszarów wiejskich, tj. utrzymaniu zatrudnienia, poziomowi życia na wsi, wzorów osadnictwa, kształtowaniu krajobrazu, itp. Czy chcemy generowania zysków w gospodarstwach rolnych przy pomocy mniejszej liczby osób i większych nakładów materialnych? Kim są zainteresowani czerpaniem korzyści z takich kierunków polityki?

W tym miejscu możemy dojść do wniosku, że wsparcie poprzez płatności bezpośrednie, jako instrument WPR, które z każdym rokiem wzrasta, odegrało znaczącą rolę w zwiększeniu dochodów rolnictwa na Słowacji, po tym jak kraj ten stał się państwem członkowskim UE.

W dalszej kolejności zamierzamy przeanalizować, jak skuteczne było wsparcie cen rynkowych, które stanowi kolejny instrument WPR mający wpływ na dochody sektora rolnego po akcesji.

3. Zmiany cen w łańcuchu żywnościowym

Ceny detaliczne żywności

Wzrost cen detalicznych żywności po 2000 roku był umiarkowany. Roczne zmiany cen wynikały głównie ze wzrostu wskaźnika inflacji. W 2005 roku zaobserwowano nawet spadek cen detalicznych żywności w stosunku do roku poprzedniego. W całym okresie 2000-2005 wskaźnik inflacji wzrósł o 136,3%, a w zakresie cen żywności tylko o 113,5% (tab. 1).

Tabela 1. Wskaźniki cen detalicznych (w procentach)

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006
Ceny detaliczne ogółem					
Rok poprzedni = 100	103,3	108,5	107,5	102,7	104,5
Średniomiesięczne zmiany	100,3	100,8	100,5	100,3	100,3
grudzień 2000 = 100	108,8	118,1	127,0	130,5	136,3
Ceny detaliczne żywności i napojów bezalkoholowych					
Rok poprzedni = 100	101,4	103,4	104,8	98,6	101,4
Średniomiesięczne zmiany	100,0	100,5	100,2	100,0	100,2
grudzień 2000 = 100	104,7	108,3	113,5	111,9	113,5

Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny, baza danych SLOVSTAT.

Stagnacja cen detalicznych żywności po akcesji do UE utrzymała się. Można to tłumaczyć silną presją na obniżanie cen ze strony sektora sprzedaży detalicznej, który cechowała ostra konkurencja pomiędzy międzynarodowymi

sieciami handlu detalicznego. Cały łańcuch żywnościowy podlegał presji cenowej z powodu silniejszej konkurencji na rynku żywności, której z kolei sprzyjało rozszerzenie jednolitego rynku unijnego, a zwłaszcza ułatwiony dostęp dla towarów z państw sąsiednich.

Innym powodem stagnacji cen żywności był fakt, że wydatki ludności na żywność – również po akcesji – ograniczał stosunkowo niski poziom dochodów. Warto zaznaczyć, że w tym okresie wynagrodzenia na Słowacji pozostawały w tyle za płacami na Węgrzech, w Republice Czeskiej czy w Polsce.

Pomimo rozpowszechnionych oczekiwań, że w następstwie akcesji do UE nastąpią podwyżki cen żywności, na Słowacji miało miejsce zjawisko odwrotne.

Ceny produkcji przemysłu spożywczego

Zdławione ceny detaliczne żywności znalazły też odzwierciedlenie w cenach produkcji przemysłu spożywczego na rynku krajowym. Po umiarkowanych podwyżkach w latach 2001-2004, spadły one po akcesji. Indeksy cen produkcji w ujęciu rok do roku wynosiły: w 2005 roku 96%, a w 2006 roku 99,6%.

Tabela 2. Indeksy cen produkcji przemysłu spożywczego bez akcyzy (artykułów spożywczych, napojów i wyrobów tytoniowych)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Rok poprzedni = 100	108,2	101,7	102,8	102,9	96,0	99,6
Grudzień 2000 = 100	105,2	107,0	110,0	113,2	108,7	108,3
Średnia roczna 2000 = 100	108,1	110,0	113,1	116,3	111,7	111,3

Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny, baza danych SLOVSTAT.

W okresie przedakcesyjnym przemysł przetwórczy przeszedł gruntowną modernizację, zwłaszcza pod kątem spełniania przepisów sanitarnych UE. Branża poprawiła produktywność i wydajność pracy (wartość dodana na jednego pracownika wzrosła w 2005 roku w stosunku do 2000 roku o 138%, liczba zatrudnionych spadła do 92% stanu z 2000 roku, zwrot z kapitału własnego wzrósł z poziomu 1,6% w 2000 roku do 7% w 2005 roku. Rentowność przemysłu spożywczego ogółem wzrosła, chociaż niektóre jego gałęzie nadal generowały straty (np. przemysł mleczarski, przetwórstwo mięsa, piekarnictwo).

Możemy stąd wnioskować, że przemysł spożywczy, pomimo stagnacji cen producentów i ograniczeń popytu krajowego, był w stanie znaleźć rezerwy wydajnościowe i jego wyniki ekonomiczne są zadowalające.

Ceny produktów rolnych

Wydaje się, że produkcja rolna jest podstawowym ogniwem łańcucha żywnościowego, który ponosi obciążenia wynikające ze stagnacji cen żywności po akcesji. Ponieważ pierwotna produkcja rolna jest tym sektorem, który podlega najsilniejszej regulacji rynku (interwencji administracji publicznej), powinna ona łagodzić presję rynku na rolników i na ich dochody.

Ogólnie rzecz biorąc, wbrew powszechnym przewidywaniom dostosowania się po akcesji cen do poziomu państw UE-15, ceny produktów rolnych na Słowacji nie wzrosły gwałtownie.

Tabela 3. Zmiany cen produktów rolnictwa (rok 2000 = 100, w procentach)

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Produkty rolnictwa	107,6	106,8	101,7	103,8	101,3	101,1
Produkty roślinne	109,4	108,1	107,8	115,1	102,7	104,1
Produkty zwierzęce	106,9	106,3	99,3	99,4	100,8	100,1

Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny.

W porównaniu z 2000 rokiem, po akcesji wystąpił tylko umiarkowany wzrost cen produktów rolnych. Wyjątkiem były tylko ceny produktów roślinnych, które na skutek nieurodzaju istotnie wzrosły w 2004 roku. W ujęciu realnym rolnictwo doświadczyło spadku cen.

Wdrożenie wspólnotowej organizacji rynku przyniosło różne skutki w poszczególnych sektorach.

Bardzo skuteczny system interwencji w sektorze cukru wywarł w rzeczywistości istotny wpływ na cenę buraka cukrowego, która w latach 2004 i 2005 wzrosła do wysokości 170% ceny z poprzedniego sezonu.

W sektorze zbożowym nad efektem cenowym skupu interwencyjnego przeważały silne wahania podaży i zaburzenia na rynku spowodowane skrajnie niskim poziomem zbiorów w 2004 roku.

W dniu 1 listopada 2004 roku Rolna Agencja Płatnicza (APA) uruchomiła skup interwencyjny zbóż ze zbiorów 2004 roku. Skup zakończono w dniu 31 lipca 2005 roku. W porównaniu do przeszłości, wielkość funduszy przeznaczonych na skup interwencyjny poważnie wzrosła. W latach 2004/2005 skupiono zboże równowartości 2498 mln SKK (**SKK – korona słowacka**) (502 tys. ton, z czego 239,4 tys. ton pszenicy, 198,6 tys. ton kukurydzy i 64 tys. ton jęczmienia).

Kolejny skup interwencyjny rozpoczął się 1 listopada 2005 roku, obejmując pszenicę, jęczmień i kukurydzę. Oferty były przyjmowane do dnia 31 maja 2006 roku, a dostawy zostały zakończone w dniu 31 lipca 2006 roku. Agencja

Płatnicza skupiła 149,4 tys. ton pszenicy, 44,6 tys. ton jęczmienia i 315,4 tys. ton kukurydzy. W porównaniu do 2005 roku skup interwencyjny zmniejszył się o 11,3%. Zapasy interwencyjne sprzedano w ciągu 2006 roku. Po żniwach 2006 roku skup interwencyjny rozpoczęto dnia 1 listopada 2006 roku, lecz nie została zaoferowana żadna podaż.

Działania interwencyjne na rynku zbóż nie zdołały całkowicie zlikwidować nadwyżki produkcji ziarna zbóż zebranego w 2004 roku, lecz pomogły złagodzić ten problem.

Obok skupu interwencyjnego, funkcjonował też program przyjmowania zboża do magazynowania oparty na dotowanym składowaniu zapasów wykorzystywanych jako zastaw pod kredyt towarowy. Był on wynegocjonowany jako środek przejściowy. W 2005 roku 353,7 tys. ton zbóż zostało na tej zasadzie złożone w państwowych magazynach. W porównaniu z poprzednim rokiem oznaczało to spadek o 31%. Taki kierunek zmian wskazuje, że wraz z wprowadzaniem systemu skupu interwencyjnego maleje znaczenie programu magazynowania. Zostanie on wycofany w roku interwencji 2007/2008.

Niejednoznaczny był efekt wspólnotowej organizacji rynku mleka. Skup interwencyjny dotyczył tylko niewielkich ilości masła, ale nastąpił wzrost cen skupu mleka surowego, który można tłumaczyć konkurencją wytworzoną przez popyt ze strony mleczarni w krajach sąsiednich.

W sektorze owoców i warzyw miały miejsce gwałtowne wahania cen w okresie poakcesyjnym. Do sytuacji tej przyczyniła się z jednej strony swoboda handlu, a z drugiej strony brak funkcjonującej wspólnotowej organizacji rynku owoców i warzyw. Niechęć plantatorów do stowarzyszania się w organizacje producentów można uznać za główny powód braku interwencji na tym rynku.

Sektor wołowiny, wieprzowiny i drobiu podlegał wyłącznie mechanizmom gospodarki rynkowej, opartej na prawach popytu i podaży. Krajowy popyt na wołowinę jest niezwykle niski (spożycie wołowiny na jednego mieszkańca wynosi 6,2 kg rocznie). Znaczący popyt zewnętrzny na żywe zwierzęta pobudzał wzrost cen mięsa wołowego. Obok wahań sezonowych, ceny żywca wieprzowego (ostatnio na niskim poziomie – 32 SKK za kg żywej wagi) spadają na skutek konkurencyjnej podaży z zagranicy. Podobnie spadały ceny mięsa drobiowego.

Zmiany cen w podziale na poszczególne produkty rolnictwa, przedstawiono w tab. 4.

Tabela 4. Zmiany cen poszczególnych produktów rolnictwa
(średnie roczne ceny skupu uzyskiwane przez gospodarstwa rolne, w SKK)

Towar	Jedn. miary	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pszenica na żywność	100 kg	457	443	431	444	375	390
Żyto na żywność	100 kg	434	424	425	403	377	400
Jęczmień na słód	100 kg	497	509	508	484	423	413
Kukurydza	100 kg	427	400	393	410	359	375
Rzepak	100 kg	725	781	820	833	676	813
Słonecznik	100 kg	824	935	909	758	756	738
Burak cukrowy	100 kg	107	100	101	172	175	145
Ziemniaki, późne jadalne do konsumpcji	100 kg	545	577	622	647	579	702
Winogrona	kg	12,4	12,8	13,0	13,0	11,5	11,5
Cebula	kg	7,5	8,0	8,3	7,8	6,7	7,3
Marchew	kg	6,3	6,4	6,4	5,9	5,8	6,1
Jabłka	kg	12,1	12,2	11,8	11,1	10,6	10,2
Byki rzeźne klasy U	kg w. ż.	.	.	82,1	81,9	84,9	87,4
Żywiec wieprzowy klasy U	kg w. ż.	.	51,9	51,5	50,5	52,6	52,5
Brojlery Klasy I	kg	33,4	30,2	28,6	28,4	27,5	25,0
Mleko krowie Klasy I	l	8,7	9,0	9,0	9,2	9,4	9,4
Jaja	1 000 szt.	2 271	2 265	2 315	2 397	1 991	2 090

Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny, baza danych SLOVSTAT.

Reasumując, dochody ze sprzedaży produktów rolnictwa wykazują tendencję spadkową. Jednocześnie wciąż utrzymuje się wzrost cen środków produkcji dla rolnictwa.

4. Warunki handlu

W okresie transformacji gospodarki narodowej i jej przechodzenia na model rynkowy, w sektorze rolnym ujawniły się bardzo typowe cechy, tj. inny kierunek zmian cen w rolnictwie niż cen w branżach je zasilających. Liberalizacja cen bezpośrednio po 1990 roku przyniosła bowiem nieograniczony wzrost cen produktów przemysłowych, a także ostry wzrost cen paliw, elektryczności i gazu (wyznaczany przez rządową politykę deregulacji). W 2005 roku ceny środków produkcji dla rolnictwa były prawie czterokrotnie wyższe niż w 1999 roku (ceny produktów rolnych wyższe tylko o 70%).

Tabela 5. Porównanie zmian cen środków produkcji dla rolnictwa i cen produktów rolnych (rok poprzedni = 100)

Wskaźnik	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Środki produkcji dla rolnictwa	109,1	109,3	98,9	104,8	103,0	100,9
Produkty rolne	107,2	107,8	99,3	95,2	102,1	97,6
- produkty roślinne	107,2	109,9	98,6	99,6	107,5	88,8
- produkty zwierzęce	107,1	106,6	99,4	93,5	100,1	101,4

Źródło: Słowacki Rocznik Statystyczny, Wskaźniki cen.

Po akcesji do UE nadal miało miejsce pogarszanie się warunków handlu produktami rolnictwa. Rozbieżność cen w latach 2000-2005 pozbawiła gospodarstwa rolne dochodów o łącznej wartości około 5,4 mld SKK. Efekt kosztowy wzrostu cen środków produkcji wynosił 8,6 mld SKK, natomiast przychody gospodarstw rolnych wzrosły zaledwie o 3,2 mld SKK (tab. 6).

Tabela 6. Kalkulacja wpływu rozpiętości cen na dochody (w mln SKK)

Wskaźnik	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Ogółem
Wpływ rocznych zmian cen środków produkcji na koszty produkcji	+3 123	+2 696	-331	+1 871	+964	+310	+8 633
Wpływ rocznych zmian cen produktów rolnych na przychody ze sprzedaży	+2 290	+3 055	-370	-1 803	+794	-744	+3 222
Całkowity wpływ na dochody	-833	+359	-39	-3 674	-170	-1 054	-5 411

Źródło: Z. Chrastinová, *Analysis of Institutional Factors of Economic Development in Agriculture. Research report [Analiza instytucjonalnych czynników rozwoju gospodarczego w rolnictwie. Raport z badań]*, RIAFE, Bratysława 2006, s. 26.

Na podstawie powyższego można stwierdzić, że jeżeli dochody gospodarstw rolnych ulegają z czasem poprawie, to wynika to wyłącznie ze wzrostu wydajności wykorzystania czynników produkcji oraz przychodów nie generowanych przez ceny, jak np. z dopłat bezpośrednich do rolnictwa.

5. Wydajność środków produkcji

Wielkość wkładu środków produkcji (ujętego w cenach stałych) wykorzystanych na jednostkę produkcji brutto bądź na jednostkę wartości dodanej brutto w latach 2000-2005 nieustannie malała. O ile w 2001 roku na wytworzenie wartości dodanej brutto w kwocie 100 SKK, trzeba było wydać 143 SKK wkładu środków produkcji, o tyle w 2005 roku, na uzyskanie tej samej wielkości wartości dodanej brutto wystarczało zużycie środków produkcji o równowartości zaledwie 92 SKK (tab. 7).

Tabela 7. Zmiany produktywności i wydajności środków produkcji

Rok	Koszty środków produkcji wykorzystanych na wytworzenie 100 SKK produktu brutto, SKK w cenach stałych	Koszty środków produkcji wykorzystanych na wytworzenie 100 SKK wartości dodanej brutto, SKK w cenach stałych
2000	63,61	175,29
2001	58,76	142,91
2002	53,99	117,68
2003	55,77	126,33
2004	52,22	109,51
2005	47,95	92,29
Δ 2005/2000	-15,66	-83,00

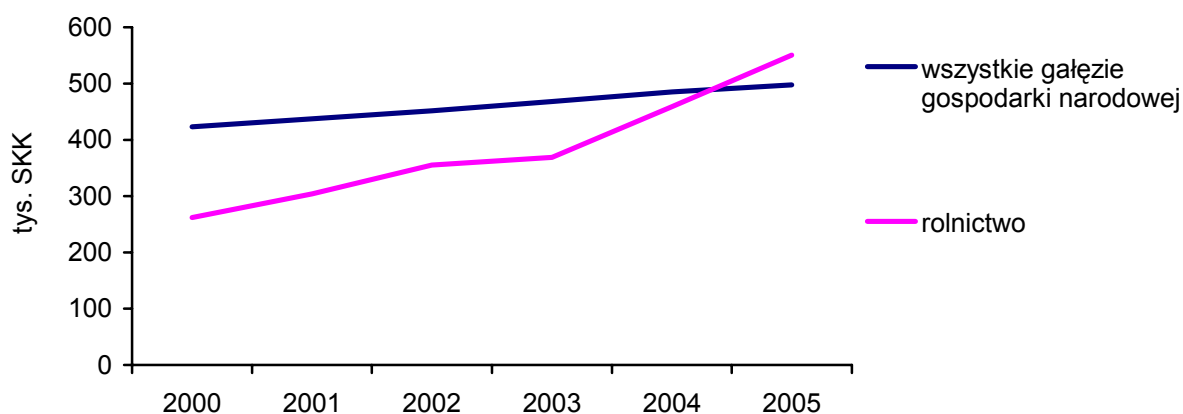
Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny, *Rachunkowość Gospodarki Narodowej*.

Zjawisko to przypuszczalnie wiąże się z postępowaniem w zużyciu środków produkcji, tj. rolnicy dążą do zminimalizowania inwestycji skierowanych na zakup środków produkcji i starają się wykorzystać je w bardziej efektywny sposób. Zostało to wymuszone przez wspomniane już wcześniej nożyce cen, jak również przez postępujące zmiany strukturalne w sektorze. Ponadto może to mieć związek z postępowaniem technologicznym oraz zwiększonym zużyciem wysokojakościowych i bardziej wydajnych środków produkcji.

6. Wydajność pracy

Wydajność pracy mierzona wartością dodaną brutto na jednego zatrudnionego rosła przez cały okres transformacji. Rolnictwo masowo wyzbywało się siły roboczej. Było to związane z likwidowaniem zbankrutowanych gospodarstw rolnych (ich restrukturyzacją), racjonalizacją organizacji produkcji i zmianami profilu działalności.

Rysunek 3. Wartość dodana brutto w cenach stałych na jednego pracownika

Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny, *Rachunkowość Gospodarki Narodowej*.

7. Zmiany w zakresie wsparcia dla rolnictwa

7.1. Pomoc dla gospodarstw rolnych przed akcesją do UE

Przejście od krajowych programów wsparcia do pomocy w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) nastąpiło bez większych problemów. Rolna Agencja Płatnicza uzyskała dość szybko stosowną akredytację i większość rolników mogła inkasować płatności bezpośrednie przed końcem 2004 roku. Słowacja wybrała system jednolitych płatności obszarowych uzupełnionych o krajowe dopłaty uzupełniające.

Już przed akcesją, system pomocy państwa opierał się głównie na pomocy świadczonej bezpośrednio rolnikom. Wsparcie cen rynkowych stanowiło tylko niewielką część całkowitej pomocy. Jednym z powodów takiej sytuacji był stosunkowo niski poziom ochrony celnej na granicy, co stanowiło spuściznę czechosłowackich reform gospodarczych wdrożonych w 1991 roku, kiedy to wprowadzono bardzo liberalny reżim obrotu transgranicznego. W latach poprzedzających akcesję do UE wprowadzono szereg instrumentów polityki podobnych do instrumentów WPR, w tym skup interwencyjny, lecz w kształcie przypominającym bardziej zamówienia publiczne niż klasyczne działania interwencyjne.

Płatności bezpośrednie dla rolników stanowiły istotny element całkowitych przychodów gospodarstw rolnych jeszcze przed uzyskaniem członkostwa w UE.

Tabela 8. Wpływ dotacji na dochody i zyski rolnictwa przed akcesją do UE

Wskaźnik	Jednostka	2000 ^a	2001	2002	2003
Przychody	mln SKK	56 713	61 399	58 320	62 562
w tym dotacje	mln SKK	9 998	7 216	6 780	7 761
Zysk netto (1)	mln SKK	-591	544	155	-2 490
Zysk netto bez dotacji (2)	mln SKK	-10 589	-6 672	-6 625	-10 251
Udział dotacji w przychodach	%	17,63	11,75	11,63	12,40
Zwrot kosztów (1)	%	-1,03	0,89	0,27	-3,83
Zwrot kosztów (2)	%	-18,48	-10,96	-11,39	-15,76
Wynik zwrotu kosztów (2-1)	p.p.	+17,45	+11,85	+11,66	+11,93

^a łącznie z dotacjami na pokrycie szkód wyrządzonych przez suszę (4912 mln SKK);

(1) z dotacjami, (2) bez dotacji, p.p. – punkty procentowe

Źródło: *Green Report 2001-2004, MA SR.*

Powyższe dane wskazują, że dotacje stanowiły ważną część dochodów, dzięki czemu w latach 2000-2003 sektor rolny osiągał próg rentowności.

Na całkowite wsparcie składała się szeroka gama środków pomocy. Większość dopłat bezpośrednich do produkcji roślinnej dotyczyła zbóż, upraw roślin oleistych, buraków cukrowych i ziemniaków. Natomiast w przypadku produkcji zwierzęcej, dopłaty były zapewnione na wsparcie hodowli krów mlecznych. Ważną rolę odgrywała pomoc dla rolnictwa na terenach o nieko-

rzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Suma wydatków z budżetu państwa na programy wsparcia dla rolnictwa wynosiła około 8 mld SKK rocznie.

Tabela 9. Program wsparcia dla rolnictwa i produkcji żywności^a (w mln SKK)

Wyszczególnienie	W latach				Wskaźnik		
	2000	2001	2002	2003	2003/00	2003/01	2003/02
Pomoc rolnictwu na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania							
I. Wsparcie	3 364,0	3 211,7	3 189,1	3 261,6	96,94	101,54	102,25
Pomoc dla rolnictwa							
II. Intensywne rolnictwo i produkcja żywności	6 422,0	3 485,0	3 348,5	4 195,7	65,33	120,39	125,80
– płatności bezpośrednie	3 018,0	2 956,6	2 333,5	2 302,1	76,28	77,86	98,65
– dotacje z tytułu suszy	2 941,0	-	-	-	×	×	×
III. Rekultywacja i ochrona gleb	287,0	519,0	242,1	303,6	105,78	58,50	125,40
IV. Wsparcie inwestycji	204,0	1 764,0	788,4	367,3	30,51	20,82	46,61
Suma (II + III + IV)	7 913,0	5 678,0	4 379,0	4 866,6	61,50	84,37	111,40
Suma podprogramów	11 277,0	8 979,7	7 568,1	8 128,2	72,08	90,53	107,40

^a dla zapewnienia porównywalności, dane z lat 2000-2002 skorygowano do warunków 2003 roku
Źródło: Ministerstwo Rolnictwa, rozdział budżetu Ministerstwa Rolnictwa.

7.2. Dopłaty bezpośrednie powiązane z produkcją

Płatności wspierające produkcję roślinną w latach 2000-2003 były głównie przyznawane w formie dopłat do hektara zasiewów określonej uprawy, według zróżnicowanych stawek. Dla wybranych upraw, których sprzedaż ma charakter kampanijny (burak cukrowy, rośliny oleiste, strączkowe, tytoń i soja), pomoc była wypłacana według różnych stawek za tonę zakontraktowanej ilości produktu. Wśród takich płatności były również środki pomocowe na szczególne uprawy wieloletnie (uprawy chmielu, winnice, niewielkie sady), według stawki wynoszącej do 10% przychodów ze sprzedaży uzyskanych w ciągu danego roku w przeliczeniu na jeden hektar upraw.

Tabela 10. Dopłaty bezpośrednie do produkcji zbóż (w mln SKK)

Wyszczególnienie	Rok				Wskaźnik		
	2000	2001	2002	2003	2003/00	2003/01	2003/02
Suma dopłat bezpośrednich	1 622,0	1 331,1	842,1	991,9	61,15	73,41	117,79
- zboża, w tym kukurydza i hybrydy	×	597,6	273,1	470,9	×	78,80	172,43
- rośliny oleiste	×	104,1	80,7	163,6	×	157,16	202,73
- ziemniaki pastewne i na materiał siewny	×	37,5	25,8	28,8	×	76,80	111,63
- warzywa strączkowe	×	14,3	16,2	10,6	×	74,13	65,43
- ziemniaki jadalne	×	101,2	88,3	80,5	×	79,55	91,17
- warzywa polowe, warzywa szklarniowe i zioła lecznicze	×	33,8	26,7	38,4	×	113,61	143,82
- buraki cukrowe	×	214,6	179,7	59,9	×	27,91	33,33
- tytoń	×	46,9	33,4	18,3	×	39,02	54,79

Źródło: MP SR i szacunki własne.

Większość dopłat do produkcji zwierzęcej była w omawianym okresie realizowana do bydła mlecznego. Podstawą naliczenia dopłat była indywidualna kwota uzysku mleka podzielna przez normę mleczności. Pozostałe dopłaty bezpośrednie przyznawano do owiec, kóz i krów mamek.

Tabela 11. Dopłaty bezpośrednie do produkcji zwierzęcej (w mln SKK)

Płatności	2000	2001	2002	2003	Wskaźnik		
					2003/00	2003/01	2003/02
- krowy mleczne	1 000,0	1 056,8	978,8	817,1	81,71	77,32	83,48
- bydło rzeźne	84,0	188,6	84,6	63,0	75,00	33,40	74,47
- kozy i owce	194,0	207,7	216,0	257,4	132,68	123,93	119,17
- krowy mamki	76,0	122,3	145,9	128,0	168,42	104,66	87,73
- pszczelarstwo i hodowla ryb	42,0	50,1	66,1	44,7	106,43	89,22	67,62
Suma	1 396,0	1 625,5	1 491,4	1 310,2	93,85	80,60	87,85

Źródło: MP SR i szacunki własne.

Dopłaty bezpośrednie do produkcji zwierzęcej obejmowały także dopłaty do bydła i żywca wieprzowego przeznaczonych do uboju (do 31 grudnia 2001 roku). Dopłaty były wypłacane do kg sprzedanego produktu, a w 2003 roku do sztuki zwierzęcia według znormalizowanej wagi. Pomoc była także wypłacana do pszczelarstwa i hodowli ryb.

7.3. Dopłaty do rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania

Od początku lat dziewięćdziesiątych rolnictwo na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (np. w regionach górskich) korzystało z dopłat. Stawki premii na hektar były zróżnicowane zależnie od klasy żyzności gruntów uprawianych przez wnioskodawcę. Jako wskaźnik tej cechy wykorzystywano administracyjnie ustaloną cenę ziemi. Wymagano przy tym minimalnej gęstości pogłowia zwierząt (liczonej od pogłowia bydła, owiec i kóz).

Tabela 12. Pomoc dla rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (w mln SKK)

Wyszczególnienie	Rok				Wskaźnik		
	2000	2001	2002	2003	2003/00	2003/01	2003/02
Dopłaty	3 364,0	3 211,7	3 189,1	3 261,6	96,96	101,55	102,27

Źródło: Ministerstwo Rolnictwa.

Na lata 2001-2002 wprowadzono zmieniony program wsparcia dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Gospodarowanie na terenach

łąkowych korzystało z pomocy mającej na celu wsparcie w zachowaniu krajobrazu poprzez wypas i koszenie, a kluczowym kryterium przyznania płatności było utrzymanie minimalnej gęstości pogłowia (liczonej od pogłowia zwierząt, owiec i kóz). Rolnictwo na gruntach ornych na obszarach o niekorzystnych warunkach korzystało ze wsparcia w postaci dotacji – tytułem kompensaty za niższą wydajność plonów z powodu gorszych warunków produkcji. Dotacja taka była wypłacana rolnikom po różnych stawkach zależnie od stopnia osiągnięcia norm przychodu ze sprzedaży ustalonych dla 4 kategorii produktywności gruntów (70, 80, 90 oraz 100%).

7.4. Pozostałe formy wsparcia

Wsparcie dla inwestycji było dostępne albo w formie bezpośredniej w ramach poszczególnych programów dotacji zorientowanych na określone linie produktów, albo w formie preferencyjnych kredytów, gwarancji kredytowych i dotacji do spłat odsetek. Do 2002 roku te ostatnie były udostępniane przez Państwowy Fundusz Wsparcia Rolnictwa i Gospodarki Rybnej.

7.5. Wdrażanie Wspólnej Polityki Rolnej (WPR)

Od 2004 roku gospodarstwa rolne na Słowacji otrzymywały wsparcie zgodnie z zasadami Wspólnej Polityki Rolnej i związanych z nią przepisów. Obok programów WPR zapewniana była także skromna pomoc państwa (około 300 mln SKK rocznie, co stanowiło niewielką sumę w porównaniu do płatności bezpośrednich WPR o wartości około 8 mld SKK). Pomoc państwa skupiała się na zapewnieniu wsparcia zasobów genetycznych, zarządzania ryzykiem, programów mlecznych w szkołach, urządzeń melioracyjnych, utrzymania obiektów historycznych. W latach 2004-2005 wypłacano także dotacje do odsetek, głównie dotyczących kredytów zabezpieczonych przez wpływy uzyskiwane przez magazyny.

O ile w 2004 roku płatności bezpośrednio były realizowane dopiero od dnia akcesji, o tyle od 2005 roku były one regularnie dokonywane w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. W 2004 roku płatności uzupełniające ze źródeł krajowych wynoszące do 52,5% poziomu występującego w krajach UE-15 dodano do płatności SAPS (jednolitych dopłat obszarowych). Kwotę tę następnie skorygowano do 53,1% z powodu nowego przydziału środków finansowych z UE (wzrost z 80,81 mln euro do 85,72 mln euro) oraz przeniesienia 5% środków z Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. W latach 2005-2006 płatności bezpośrednio sięgnęły 54%, tj. poziomu zbliżonego do UE-15.

W początkowych miesiącach 2004 roku (poprzedzających akcesję do UE) płatności uzupełniające do upraw ornych, chmielu i tytoniu oraz do krów mamek, owiec i jagniąt oraz kóz wyniosły 2254,8 mln SKK i zostały wypłacone z budżetu krajowego.

Unia Europejska przyznała Słowacji na 2004 rok kwotę 85,72 mln euro (3,5 mld SKK) w ramach programu SAPS (jednolitych płatności obszarowych). Przy obszarze użytków rolnych wynoszącym 1955 tys. hektarów, wynikające stąd płatności wynosiły 1768,65 SKK na hektar. Do końca 2004 roku Rolna Agencja Płatnicza (APA) była w stanie zrealizować płatności SAPS na łączną sumę 3061,3 mln SKK. W sumie zostało przyjętych 12 399 wniosków o jednolite płatności obszarowe oraz 10 030 wniosków o dopłaty do upraw ornych. Płatności te były wypłacane według ustalonej stawki 1764,83 SKK/hektar za całość gwarantowanego obszaru 1004,7 tys. hektarów gruntów ornych. Płatności te były współfinansowane ze źródeł unijnych i z budżetu państwa Republiki Słowackiej. W sumie do końca 2004 roku zostało wypłacone 3596,3 mln SKK, z czego 1142,1 mln SKK pochodziło ze źródeł europejskich (transfery z funduszy na rozwój obszarów wiejskich).

W 2005 roku liczba wniosków o płatności obszarowe wzrosła do 13 832, z czego ponad 11 tys. wnioskodawców występowało także o dopłaty do upraw na gruntach ornych. W porównaniu do poprzedniego roku, wstępna kontrola administracyjna w zakresie weryfikacji dokumentacji załączanej do wniosków była bardziej rygorystyczna. Całkowita tzw. „koperta finansowa” na płatności SAPS w 2005 roku została ustalona na kwotę 106,9 mln euro. Wraz ze wzrostem kwalifikującego się obszaru (1976 tys. hektarów), stawka SAPS wyniosła 2099,70 SKK na hektar. Stawka SAPS na 2006 rok wyniosła 2459,93 SKK na hektar.

W 2005 roku przyznano prawa do premii 465 gospodarstwom prowadzącym hodowlę krów mamek (do 26 055 zwierząt) i 999 hodowcom owiec (do 251 801 zwierząt). W krajowej rezerwie pozostały nieprzydzielone prawa do premii do 2025 krów mamek i do 53 955 owiec.

Tabela 13. Stawki uzupełniających krajowych płatności bezpośrednich (CNDP)

Wyszczególnienie	Jednostka	2004	2005	2006
Uprawy orne	SKK/ha	1 765	2 717	2 192,95
Specjalna premia za buraki cukrowe	SKK/ha	-	-	14 058,19
Chmiel	SKK/ha	11 000	9 000	9 000
Tytoń (gatunek Burley)	SKK/ha	70 000	75 000	75 000
(gatunek Virginia)	SKK/ha	110 000	120 000	120 000
Krowy mamki	SKK/szt.	4 000	4 300	4 300
Owce i kozy	SKK/szt.	500	600	560

Źródło: Komunikat Ministerstwa Rolnictwa Republiki Słowackiej na temat wielkości płatności bezpośrednich, Monitor Ministerstwa Rolnictwa 2004, 2005, 2006.

Tabela 14. Płatności bezpośrednie w podziale na ich typy w latach 2004-2006 (w mln SKK)

Wyszczególnienie	2004			2005			2006		
	UE	Słowacja	Razem	UE	Słowacja	Razem	UE	Słowacja	Razem
1. Jednolite płatności obszarowe (SAPS)	3 228,6		3 228,6	3 511,8	-	3 511,8	4 269,36		4 269,36
2. Uzupełniające krajowe płatności bezpośrednie (CNDP)	1 194,8	2 804,5	3 999,3	993,6	1 633,1	2 626,7	476,71	1 887,52	2 364,23
2.1. Dopłaty do upraw ornych	1 194,8	2 484,7	3 679,5	993,6	1 299,0	2 292,6	476,71	1 568,62	2 045,33
- w tym z funduszy na rozwój obszarów wiejskich				993,6	260	1 253,6	476,71	148,8	625,51
2.2. Premia za tytoń		71,5	71,5	-	99,3	99,3	-	88,6	88,6
2.3. Premia za chmiel		3,2	3,2	-	2,4	2,4	-	2,7	2,7
2.4. Premia za krowy mamki		114,6	114,6	-	98,6	98,6	-	95,3	95,3
2.5. Premia za owce i kozy		130,5	130,5	-	132,8	132,8	-	132,3	132,3
3. Suma płatności bezpośrednich	4 423,4	2 804,5	7 227,9	4 505,4	1 633,1	6 138,5	4 746,07	1 887,52	6 633,59

Źródło: Rolna Agencja Płatnicza (APA).

Krajowe uzupełniające płatności bezpośrednie do upraw ornych są współfinansowane następująco: transfer z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (EAGGF) w kwocie 1027,79 SKK na hektar + obowiązkowe krajowe dofinansowanie w kwocie 283,91 SKK na hektar, oraz dopłaty z budżetu państwa w kwocie 1405,70 SKK na hektar. Pozostałe uzupełniające płatności bezpośrednie były finansowane wyłącznie z budżetu państwa (tab. 14).

Wstąpienie Słowacji do UE przyniosło istotną modyfikację płatności bezpośrednich. Uprawy roślin okopowych, takich jak buraki cukrowe i ziemniaki, uprawy wieloletnie (za wyjątkiem chmielu) oraz inne uprawy specjalne, takie jak warzywa i zioła lecznicze, przestały się kwalifikować do dopłat. Bezpośrednie wsparcie do hodowli zwierząt zostało ograniczone do krów mamek, owiec, owiec-matek i kóz. Łączna kwota płatności bezpośrednich wypłacanych rolnikom w 2004 roku potroiła się. Nastąpiło przesunięcie płatności pomiędzy sektorami. Produkcja roślinna zaczęła otrzymywać znacząco większe wsparcie niż produkcja zwierzęca. Można oczekiwać, że zmiana w programie wsparcia przyczyni się do bardziej efektywnej alokacji produkcji zgodnie z naturalnymi warunkami jej wytwarzania (tab. 15).

Tabela 15. Porównanie płatności bezpośrednich przed i po akcesji

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004 ^a	2005
Produkcja roślinna (w mln SKK)	1 331,1	842,1	991,9	6 982,8	5 898,2
Produkcja zwierzęca (w mln SKK)	1 625,5	1 491,4	1 310,2	245,1	263,1
Wsparcie całkowite (w mln SKK)	2 956,6	2 333,5	2 302,1	7 227,9	6 161,3
Wsparcie na hektar UAA ^b (SKK/ha)	1 512,3	1 193,6	1 177,5	3 697,1	3 151,6
Wsparcie na hektar gruntów ornych ^c (SKK/ha)	2 942,9	2 322,7	2 291,4	7 194,3	6 132,7

^a wliczając w to płatności dokonane w 2005 r.; ^b kalkulację przeprowadzono wykorzystując całkowity areal użytkowanych obszarów kwalifikujących się do SAPS (1955 tys. hektarów), ^c kalkulację przeprowadzono stosując gwarantowany obszar upraw ornych (1 004,7 tys. hektarów)

Źródło: www.mpsr.sk/slovak/dok/cap/predkladacia.pdf oraz *Agricultural Policies in OECD member countries. Monitoring and evaluation 2006. Report on Slovak Republic [Polityki rolne w państwach członkowskich OECD. Monitoring i ocena 2006. Raport nt. Republiki Słowackiej] RIAFE, 2006.*

7.6. Rozwój obszarów wiejskich

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (RDP) Republiki Słowackiej obejmuje działania o znaczeniu lokalnym (dla Celu 2 – regionu Bratysławy) i horyzontalnym (dla Celów 1 i 2) oraz kontynuowanie działań programu SAPARD (w tym projekty zatwierdzone w Rozporządzeniu Nr 1268/1999, ponieważ całkowita kwota wynikająca z wniosków była wyższa od zasobów finansowych programu). Poziom współfinansowania z budżetu państwa jest inny w przypadku działań horyzontalnych: Celu 1 - 20% oraz Celu 2 - 50%.

Do końca 2004 roku Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (RDP) był wykorzystywany jedynie do regulowania płatności kompensacyjnych dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania i działań ochrony środowiska w rolnictwie. System zatwierdzania i przyznawania dotacji służących wsparciu obszarów o niekorzystnych warunkach uległ zasadniczym zmianom po akcesji do UE. Audyt wykorzystania dotowanych gruntów rolnych został przeprowadzony z pomocą systemu IACS i sposób użytkowania gruntów musiał być zgodny z dobrymi praktykami rolniczymi. Zaplanowany (wynegocjowany) obszar zakwalifikowany do płatności dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wynosił 1225 tys. hektarów, chociaż nie wszyscy kwalifikujący się beneficjenci zdecydowali się wystąpić o płatności. W sumie, przyjęto 3362 wniosków.

Tabela 16. Zestawienie płatności wspierających rozwój obszarów wiejskich (w mln SKK)

Wyszczególnienie	2005			2006 – budżet zmodyfikowany		
	UE	Słowacja	Razem	UE	Słowacja	Razem
Działania/Środki						
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (RDP)	2 890,5	704,1	3 594,6	5 988	1 858	7 846
- inwestycje w gospodarstwa rolne ^a	34,5	57,5	92,0	106	315	421
- edukacja				7	2	9
- obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania i obszary z ograniczeniami ochrony środowiska	2 421,3	555,0	2 976,3	2 840	640	3 480
- zapewnienie zgodności ze standardami unijnymi				302	76	378
- działania na rzecz ochrony środowiska w rolnictwie ^a	418,8	85,0	503,8	1 621	224	1 845
- poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych	0,9	1,6	2,5	167	259	426
- leśnictwo ^a	14,2	4,7	18,9	13	16	29
- zalesianie gruntów rolnych				158	117	275
- konsolidacja gruntów				18	19	37
- dywersyfikacja działalności rolniczej				38	8	46
- gospodarstwa półtowarowe	0,3	0,1	0,4	195	49	244
- organizacje producentów ^a	0,5	0,2	0,7	135	36	171
- pomoc techniczna				388	97	485
Sektorowy Program Operacyjny „Rolnictwo i Rozwój Obszarów Wiejskich” (SOP ARD)	1 437,0	722,8	2 159,8	2 059	884	2 943
- inwestycje w gospodarstwa rolne	941,7	515,7	1 457,4	1 054	545	1 599
- poprawa przetwórstwa i marketing produktów rolnych	434,7	186,3	621,0	453	161	614
- leśnictwo	17,8	6,4	24,2	142	47	189
- gospodarka rybna	6,0	2,5	8,5	21	8	29
- konsolidacja gruntów	9,0	2,3	11,3	222	56	278
- dywersyfikacja działalności rolniczej	4,3	1,8	6,1	123	53	175
- edukacja				7	2	9
- pomoc techniczna	23,5	7,8	31,3	37	12	49
Rozwój obszarów wiejskich ogółem	4 327,5	1 426,9	5 754,4	8 047	2 742	10 789

^a w tym kontynuowane działania programu SAPARD

Źródło: Rolna Agencja Płatnicza.

W odróżnieniu od praktyki z przeszłości, powszechnej w krajowych systemach wsparcia, gdzie zaliczki z tytułu dotacji były wypłacane przez cały rok, zasady WPR przewidują, że taka zaliczka powinna być wypłacona jednorazowo pod koniec roku, z możliwością odroczenia płatności do 30 kwietnia następnego roku. Taki system płatności w 2004 roku stanowił poważny problem. Gospodarstwa rolne w ciągu całego roku borykały się z poważnymi problemami finansowymi, dopóki płatności SAPS nie zostały wypłacone pod koniec grudnia.

W 2004 roku przyznano kwotę 77 615 mln euro na płatności na rzecz obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Limit tych płatności na następny rok ustalono na 81 251 mln euro.

Sektorowy Program Operacyjny „Rolnictwo i Rozwój Obszarów Wiejskich” zawierał instrumenty Celu 1, który był współfinansowany z Funduszy Strukturalnych – EAGGF i FIGF w części poświęconej doradztwu. W 2004 roku złożono 1056 projektów, z czego 838 projektów zostało zatwierdzonych, na łączną sumę 4,75 mld SKK w wydatkach ze środków publicznych. Stanowiły one blisko połowę funduszy z całego limitu wydatków publicznych w latach 2004-2006, przypisanych do poszczególnych działań w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Rolnictwo i Rozwój Obszarów Wiejskich”.

7.7. Program SAPARD

Pomimo, że program SAPARD wspiera działania w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, program ten należy oceniać odrębnie ze względu na szczególny charakter jego finansowania (środki pomocy przedakcesyjnej). W sumie od rozpoczęcia programu w 2001 roku do końca 2003 roku zatwierdzono 947 projektów. Od 2004 roku nie przyjmowano już żadnych nowych projektów w jego ramach. Na podstawie wieloletniej umowy finansowej i rocznych umów finansowych pomiędzy Komisją Europejską i Republiką Słowacką, finansowanie tego programu było kontynuowane do końca 2006 roku.

W 2006 roku APA zakończyła proces przyjmowania, oceny i zawierania umów z tytułu wniosków o wkład finansowy w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Rolnictwo i Rozwój Obszarów Wiejskich” na lata 2004-2006 (SOP ARD), jak również w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich Republiki Słowackiej (RDP). Zatwierdzone projekty otrzymywać będą finansowanie do końca 2008 roku.

Finansowanie projektów zakontraktowanych w ramach programu przedakcesyjnego SAPARD zostało zamknięte z końcem 2006 roku.

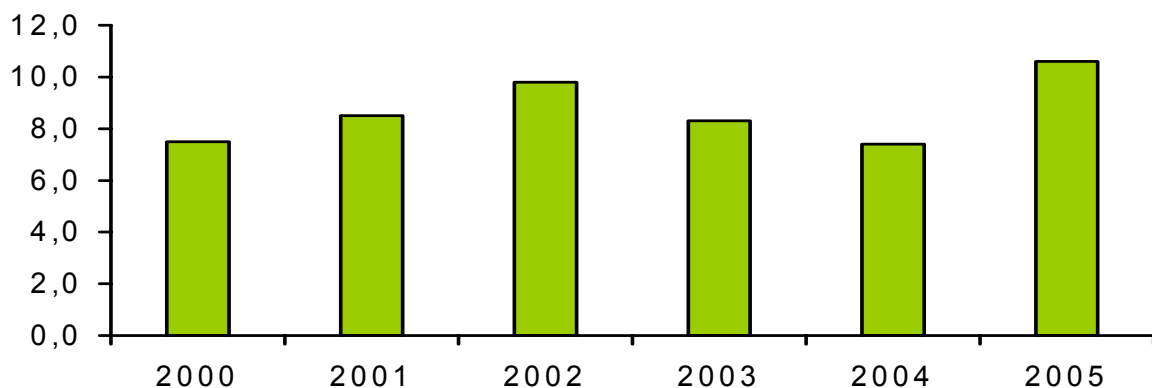
7.8. Oddziaływanie wdrażania WPR na poziomie gospodarstw rolnych

Gospodarstwa rolne prowadzone w formie podmiotów prawnych, które gospodarują na około 80% gruntów rolnych Słowacji, uzyskiwały w ostatnich 6 latach (z wyjątkiem 2003 roku) przychody przekraczające ponoszone przez nie koszty. Dane ze sprawozdawczości finansowej wskazują, że na ogół poziom rentowności jest wyższy niż przed akcesją, a udział rentownych gospodarstw nieco wzrósł (z 73 do 79%). We wszystkich trzech latach miał miejsce umiarkowany wzrost zagregowanego zysku gospodarstw rolnych. Wielkość zysku, liczona na hektar gruntu wykazuje znaczne odchylenia regionalne.

Na istotne zmiany w działalności rolniczej po akcesji wskazują dwa wskaźniki: skala inwestycji i nowo zaciąganych kredytów. Gospodarstwa rolne w 2005 roku w stosunku do 2003 roku podwoiły wartość nabywanych aktywów trwałych w przeliczeniu na hektar gruntów. Inwestycje dotyczyły przede wszystkim majątku ruchomego (wzrost o 33%), a w mniejszym stopniu także budynków (wzrost o 19%). Ich łączne zadłużenie wzrosło o 2,4 punkty procentowe.

Istotne możliwości inwestowania oferował Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (RDP). Inwestycje były realizowane zwłaszcza przez te gospodarstwa rolne, które były zdolne prefinansować swoje zakupy z kredytu lub z własnych środków. Większość inwestycji skierowana była na zakupy maszyn i urządzeń. Dzięki płatnościom bezpośrednim dostępność kredytów dla rolników istotnie wzrosła.

Rysunek 4. Inwestycje w rolnictwie i profesjonalne usługi na jego rzecz (w mld SKK)

Źródło: Słowacki Urząd Statystyczny.

Tabela 17. Przychody i koszty gospodarstw rolnych (osób prawnych)
(w SKK/ha)

Wskaźnik	2001	2002	2003	2004	2005
Przychody	35 019	35 663	39 465	39 760	42 667
Koszty	34 737	35 455	36 876	38 880	42 434
Wynik finansowy	282	208	-1 411	880	233

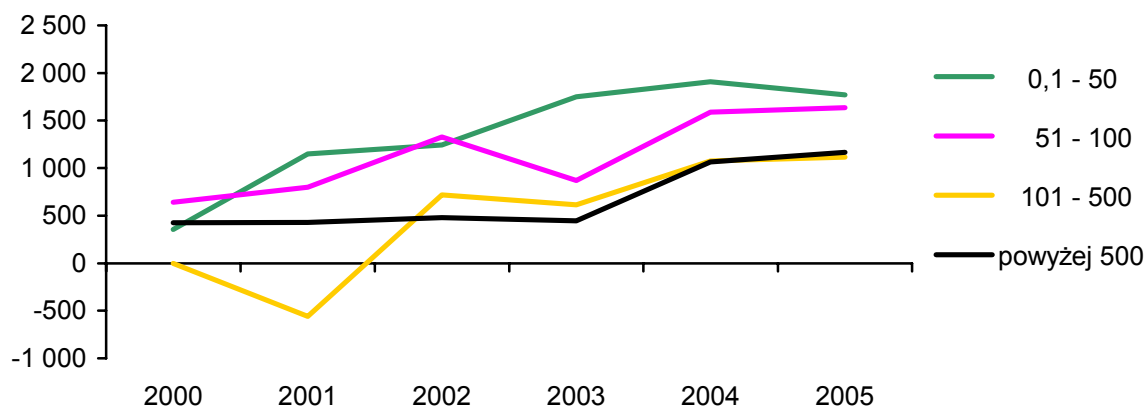
Źródło: Z. Chrastinová: *Analysis...*, op.cit.; *Spis/Ankieta Rolna Ministerstwa Rolnictwa*, 2006.

Gospodarstwa rolników indywidualnych, badane przez Ministerstwo Rolnictwa, wykazują zmiany w gospodarowaniu podobne do wykazywanych przez przedsiębiorstwa rolne prowadzone w formie podmiotów prawnych.

Dane w tabeli 18 świadczą o tym, że rolnicy indywidualni unikają zaciągania kredytów. Zadłużenie badanych rolników w ciągu dwóch lat członkostwa Słowacji w UE co prawda wzrosło, lecz w mniejszym stopniu niż uzyskiwane przez nich przychody (łącznie z różnego rodzaju środkami pomocowymi). Wskaźnik zadłużenia do wartości aktywów utrzymywał się na bardzo niskim poziomie (w porównaniu z przedsiębiorstwami rolnymi). Otrzymywane dotacje zwiększyły się o około jedną trzecią, zaś rentowność wzrosła o 50%.

Deklarowany dochód z jednego hektara (rys. 5) podwoił się w latach 2004-2005 w stosunku do lat poprzednich i średnio wynosił 1100 SKK (33 euro). Uwagę zwraca fakt, że im mniejsze gospodarstwo tym wyższy dochód osiągało ono z hektara. Różnica pomiędzy gospodarstwami o wielkości 1-50 hektarów i o wielkości ponad 500 ha wynosi średnio około 100%. Różnica ta wynika głównie z różnego wykorzystania siły roboczej w rodzinie, w porównaniu do wykorzystania pracy najemnej. W największych gospodarstwach, bardziej ekstensywne zaangażowanie najemnej siły roboczej oczywiście obniża deklarowany dochód.

Rysunek 5. Dochody rolników indywidualnych w zależności od areálu uprawianych gruntów (w SKK/ha)

Źródło: Z. Chrastinová, *Analysis...*, op.cit.; *Badania Gospodarstw Rolnych Ministerstwa Rolnictwa*, 2006.

Tabela 18. Rachunek ekonomiczny indywidualnego gospodarstwa rolnego
(wartości średnie z badanej próby)

Wskaźnik	Jednostka miary	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Średnia
Obszar upraw	ha	130	139	140	143	139	141	139
Wsparcie działalności bieżącej	tys. SKK	489	375	365	409	683	663	499
Wsparcie inwestycji	tys. SKK	81	127	79	58	45	177	96
Wynik	tys. SKK	32	4	110	95	163	168	95
Udział gospodarstw rentownych	%	69	71	80	76	86	84	78
Zwrot poniesionych kosztów	%	1,08	0,14	3,26	3,32	4,86	5,05	3,00
Aktywa	tys. SKK	2 828	3 071	3 344	3 092	3 547	4 005	3 321
Zadłużenie	tys. SKK	597	625	768	769	988	1184	822
Należności	tys. SKK	465	473	526	459	572	721	537
Wskaźnik zadłużenie/aktywa	%	21,12	20,35	22,95	24,88	27,87	29,58	24,75

Źródło: Z. Chrastinová, *Analysis...*, op. cit.; *Ankieta w Gospodarstwach Rolnych Ministerstwa Rolnictwa, 2006.*

Gospodarstwa o wielkości ponad 100 ha i ponad 500 ha po akcesji zarabiały w przeliczeniu na jeden hektar tyle samo. Może to wynikać z oddzielenia od produkcji płatności obszarowych i dopłat do upraw orných. Udział tych płatności w dochodzie z hektara gospodarstw rolnych dysponujących większym arealem gruntów, który pociąga za sobą określony model produkcji, oczywiście wzrósł.

7.9. Reakcja w zakresie produkcji na wdrożenie WPR

W Instytucie Badawczym Ekonomiki Rolnictwa i Żywności w Bratysławie, przeprowadzono szereg analiz zmian w produkcji rolnej w tradycyjnie rolniczych regionach kraju, które nastąpiły w ostatnich latach. Wyniki tych badań są następujące:

- W strukturze produkcji rolnej nadal postępował spadek udziału produkcji zwierzęcej. Wielkość produkcji wykazywała stagnację, także po akcesji do UE.
- W sektorze zbóż obszar zasiewów ustabilizował się i plony wzrosły. Wahań arealów obsianych poszczególnymi rodzajami zbóż wynikały z warunków pogodowych i wielkości plonów. Produkcja nasion oleistych wzrosła, lecz regionalne rozmieszczenie tej uprawy zmieniło się. Powierzchnia uprawy ziemniaka zmniejszyła się, jego produkcja przenoszona jest do bardziej wydajnych regionów. Produkcja roślin z przeznaczeniem na pasze dla zwierząt zmniejszyła się, głównie z powodu spadku pogłowia bydła. Również zmniejszył się areal trwałych użytków zielonych (łąk), lecz intensywność gospodarowania na nich wzrastała. Zmniejszenie obszaru użytków zielonych było wynikiem bardziej rygorystycznej rejestracji użytkowanych gruntów rolnych w Systemie Identyfikacji Działek Gruntowych.

- Pogłowie bydła spadało, lecz wydajność mleczna krów, a także bydła mięsnego, rosła. Produkcja mięsa wieprzowego była pod nieustanną presją konkurencyjnego importu, pogłowie macior było niestabilne. Produkcja drobiu bezpośrednio po akcesji gwałtownie obniżyła się, lecz później nastąpiła jej odbudowa i obecnie wzrasta. Pogłowie owiec i jagniąt zaczyna rosnać.
- Następowaly zmiany struktury produkcji w układzie regionalnym. Ogólny kierunek zmian lokalizacji produkcji zmierza ku najbardziej wydajnym regionom na zachodzie i południu kraju, gdzie intensywność użytkowania gruntów zaczyna rosnać.

8. Podsumowanie i wnioski

Okres, za który można empirycznie zmierzyć efekty członkostwa w UE dla rolnictwa i sektora gospodarki żywnościowej, jest zbyt krótki aby dokonać miarodajnych ocen. Niemniej jednak, można wyciągnąć pewne wnioski.

Przede wszystkim należy wskazać na wzrost dochodów z działalności rolniczej, który jest konsekwencją zwiększenia pomocy finansowej dla tego sektora. Dokonał się on pomimo niekorzystnych zmian cen skupu uzyskiwanych przez producentów i pogarszania się warunków handlowych, które trwało także w latach członkostwa w UE. Rozkład płatności w układzie regionalnym (w tym dopłat do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania) znacząco wpływał na rentowność produkcji rolnej w poszczególnych częściach kraju. Znaczący był wkład programów rozwoju obszarów wiejskich, zwłaszcza w zakresie nakładów inwestycyjnych, na modernizację i odnowę wyposażenia technicznego rolnictwa.

Postępuje ciągły wzrost produktywności czynników produkcji (zwłaszcza siły roboczej) i lepszy jest dostęp do wydajnych środków produkcji, co zwiększa ogólną produktywność sektorów gospodarki towarowej, zwłaszcza tych w wysoce produktywnych regionach. Regionalne zróżnicowanie produktywności nie obejmuje jednak zróżnicowania dochodów. System płatności oddzielonych od produkcji (wraz z dopłatami do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania i płatnościami na ochronę środowiska) powoduje wyrównywanie dochodów.

Do najbardziej widocznych efektów wprowadzenia systemu wsparcia WPR należy radykalna poprawa finansowania działalności rolniczej. Podaż kredytów bankowych ogromnie się poszerzyła i zniknął chroniczny dotąd problem finansowania działalności bieżącej. Zwiększenie wiarygodności i zdolności kredytowej podmiotów prowadzących działalność rolniczą, wraz ze wsparciem

Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, przyniosło szybki wzrost inwestycji w gospodarstwach rolnych, a także zwiększenie zadłużenia gospodarstw rolnych.

Reasumując, rolnictwo na Słowacji postępuje drogą, na której wzrost całkowitych dochodów z działalności rolniczej może być osiągnięty poprzez rezygnację z marginalnych czynników produkcji i rodzajów działalności wykazujących niekorzystną relację kosztów do dochodów. Redukcja nierentownej działalności produkcyjnej w połączeniu ze stałym otrzymywaniem płatności WPR oddzielonych od produkcji stanowi skuteczną metodę zapewnienia stabilnego (a być może rosnącego) dochodu. Następny krok powinien polegać na dokładniejszym badaniu implikacji społeczno-gospodarczych wskazanych wyżej zjawisk, z perspektywy specyfiki struktury rolnictwa i obszarów wiejskich na Słowacji.

Bibliografia

1. Banse M., Balkhausen O., Blaas G., Božík M., Buday S., Davidova S., Douarin E., Happe K., Latruffe L., Sahrbacher Ch., Schnicke H., Šípová H., Uhrinčat'ová E., *Effects of the CAP Direct Payments on Slovakian Agriculture. Working paper of Joint Research Project (SSPE-CT-2003-502171). The Impact of Decoupling and Modulation in the Enlarged Union. A Sectoral and Farm Level Assessment* [Oddziaływanie płatności bezpośrednich WPR na słowackie rolnictwo. Opracowanie robocze Wspólnego Projektu Badawczego (SSPE-CT-W003-502171). Wpływ oddzielenia od produkcji i modulacji w poszerzonej Unii. Ocena sektorowa i na poziomie gospodarstw rolnych], Lund, marzec 2007.
2. Blaas G., Varošćák J., *Agrárny trh a príjmy poľnohospodárskych podnikov po vstupe Slovenska do EÚ* [Słowackie rynki rolne i dochody rolnicze po akcesji do UE], Agricultural Economics [Ekonomika Rolnictwa], 52, 2006, nr 1, s. 23-29, Tab. 2, wykres 7, poz. 5.
3. Blaas G., *Opportunities and Challenges of the Agricultural Sector in Slovakia under the EU Membership. In: Application of the Common Agricultural Policy in the Enlarged European Union. Proceedings of International Seminar* [Szanse i wyzwania sektora rolnego Słowacji w ramach członkostwa UE. [w:] Stosowanie WPR w poszerzonej UE. Materiały z międzynarodowego seminarium], AKI, Budapeszt 2004, s. 182-189, Tab. 3, poz. 3.
4. Blaas G., *Slovak Agriculture Heading for the EU Membership* [Słowackie rolnictwo na drodze do członkostwa UE], Agricultural Economics [Ekonomika Rolnictwa] ISSN 0139-570X – Vol. 49, nr 3 (2003), s. 120-127, tab. 12, poz. 10.
5. Balas G., Božík M., *Vplyv vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie na agropotravinársky sektor a na ceny potravín* [Wpływ akcesji do UE na sektor rolno-spożywczy i ceny żywności], Ekonomický časopis, 50, 2002, nr 5, s. 876-896, Tab. 12, wykres 1, poz. 20.

6. Blaas G., Božik M., *Production-economic implications of the agrofood sector and rural adaptation to conditions of the European integration and globalization. Final stage of the Project SP 51/028 06 00/028 06 04 VUEPP [Produkcyjno-gospodarcze implikacje dla sektora rolno-spożywczego i adaptacji obszarów wiejskich do warunków integracji europejskiej i globalizacji. Końcowy etap Projektu jw.]*, Bratysława 2006, wykresy, tabele, s. 90.
7. Božik M., *Distribučné efekty prechodu na Jednotnú platbu na farmu v poľnohospodárstve Slovenska [Efekty dystrybucyjne wdrożenia jednolitej płatności obszarowych w rolnictwie słowackim]*, *Ekonomika poľnohospodárstva (Economics of Agriculture) VI*, 2006, nr 3, s. 3-12.
8. Božik M. et al., *Analysis and Evaluation of the Changes in the Production and Economic Characteristics of Agriculture and Food Industry in connection with enforcement of CAP in the Years 2004-2005. Research report [Analiza i ocena zmian w produkcji i ekonomice rolnictwa i przemysłu spożywczego związanych z wprowadzeniem WPR w latach 2004-2005. Raport z badań]*, RIAFE, Bratysława 2006.
9. Chrastinová Z., *Analysis of Institutional Factors Influencing Economics of the Agricultural Sector in Slovakia. Research report [Analiza instytucjonalnych czynników rozwoju gospodarczego w rolnictwie na Słowacji. Raport z badań]*, RIAFE, Bratysława 2006.
10. *Economic Accounts for Agriculture [Sprawozdawczość ekonomiczna dla rolnictwa]*, Słowacki Urząd Statystyczny 2004, 2005, 2006.
11. *Report by Slovak Republic to Agricultural Policies in OECD Member Countries: Monitoring and Evaluation [Raport nt. polityki rolnej Republiki Słowackiej wśród państw członkowskich OECD: Monitoring i ocena]*, Ministerstwo Rolnictwa i RIAFE, Bratysława 2007.
12. *Report on State of Agriculture and Food in the Slovak Republic 2006 [Raport o stanie rolnictwa i gospodarki żywnościowej w Republice Słowackiej 2006]*, Ministerstwo Rolnictwa Republiki Słowackiej, Bratysława 2006.
13. Swinnen S., Berkum S., Božik M.: *Market Linkages in the Slovak Agri-Food Sector, [Powiązania rynkowe słowackiego sektora rolno-spożywczego]*, Working Paper No. 43, the World Bank 2006 [Opracowanie robocze Nr 43, Bank Światowy 2006], s. 46, ISBN 80-89244-02-5.

*dr Tsvetana Kovacheva, dr Izide Petrova,
dr Nona Malamova, dr Plamena Yovchevska*

Narodowe Centrum Nauk Rolniczych, Instytut Ekonomiki Rolnictwa
Sofia, Bułgaria

Bułgarski przemysł spożywczy w okresie przedakcesyjnym – trendy i wyzwania

1. Wstęp

Przemysł spożywczy, produkcji napojów i tytoniowy należy do gałęzi gospodarki, które w największym stopniu ponosiły ciężar związany z przystąpieniem Bułgarii do Unii Europejskiej oraz koniecznością wprowadzenia w krótkim okresie standardów europejskich – higieny i bezpieczeństwa żywności, bezpieczeństwa i higieny pracy, ochrony środowiska naturalnego, jak również nowych reguł prowadzenia handlu. W następstwie tego dział ten przeszedł proces istotnych zmian strukturalnych. Wiele małych przedsiębiorstw, które nie dysponowały zasobami finansowymi koniecznymi do tego, aby spełnić wymogi sanitarne i gwarancje bezpieczeństwa UE, zostało zamkniętych. „Szara strefa” została zasadniczo ograniczona i poprawiły się warunki konkurencji. Możliwości handlu z państwami członkowskimi UE wzrosły i zmieniła się orientacja rynkowa przedsiębiorstw w poszczególnych branżach.

Niniejsze opracowanie przedstawia wyniki ankiety mającej na celu uchwycenie zmian, trendów i wyzwań, jakie stawały przed przemysłem spożywczym w okresie przedakcesyjnym – tempa wzrostu produkcji w poszczególnych branżach; zmian struktury pomiędzy branżami, zasobów kapitałowych i obrotów handlu zagranicznego żywnością, napojami i tytoniem; trendów zmian cen, sprzedaży i konsumpcji produktów żywnościowych; znaczenia tego sektora dla gospodarki kraju i jego perspektyw w nowym otoczeniu gospodarczym po przystąpieniu Bułgarii do UE.

2. Miejsce przemysłu spożywczego, produkcji napojów i tytoniowego w gospodarce kraju

Przemysł spożywczy, produkcji napojów i tytoniowy stanowi gałąź gospodarki narodowej o znaczeniu strukturalnym. Pomimo, że jego udział w produkcji przemysłowej kraju w latach 2001-2005 wykazywał trend spadkowy – z 16,7 do 15,5%, to nadal zajmuje on wiodącą pozycję w porównaniu z innymi sektorami przemysłu (hutnictwo – 14,8%, elektro-energetyka, gazownictwo i gospodarka wodna – 12,4%, przemysł tekstylny i odzieżowy – 7,1%).

W tym samym okresie liczba pracowników zatrudnionych na umowach o pracę wzrosła z 95,1 do 108,6 tys., a ich relatywny udział w strukturze zatrudnienia wszystkich pracowników w kraju – 5% – pozostał na niezmiennym poziomie na przestrzeni całego pięciolecia. Około 6,5% rzeczowego majątku trwałego bułgarskiego przemysłu zaangażowane jest w tym sektorze. Stosunkowo niski udział przemysłu spożywczego, napojów i tytoniowego w środkach wytwórczych, przy znacząco wyższym wkładzie w rozmiary wytwarzanej produkcji przemysłowej, świadczy o stosunkowo wysokiej wydajności krajowych zdolności w tym sektorze, co powoduje, że jest on sektorem o znaczeniu priorytetowym.

Ponadto przemysł spożywczy, napojów i tytoniowy zajmuje ważne miejsce w eksporcie kraju. W 1989 roku eksport produktów rolnych przetworzonych przez przemysł spożywczy, napojów i tytoniowy wyniósł około 1,7 mld USD, co stanowiło 12,3% całego eksportu kraju. W ciągu ostatnich 4-5 lat udział ten zmalał do 6%, lecz obroty handlu zagranicznego wykazują dodatnie saldo, co stanowi o znaczeniu tego sektora w strukturze całego eksportu kraju.

3. Rozwój produkcji i konsumpcji

Analiza wskaźników produkcji przemysłowej w latach 2001-2005 w cenach stałych z 2000 roku wykazuje *wzrostowy trend produkcji* przedsiębiorstw sektora przemysłu spożywczego, napojów i tytoniowego. Zaledwie w ostatnich 5 latach produkcja żywności, napojów i wyrobów tytoniowych wzrosła o 46,2%, pomimo że wskaźniki wzrostu dla całego sektora produkcji przemysłowej były wyższe (52,3%).

Tabela 1. Wskaźniki wielkości produkcji przedsiębiorstw przemysłowych (2000 = 100)

Rodzaj działalności gospodarczej	2001	2003	2004
Produkcja środków spożywczych, napojów i wyrobów tytoniowych	97,2	118,8	127,6
Produkcja środków spożywczych i napojów	98,0	122,5	132,7
Produkcja, przetwórstwo i konserwowanie wyrobów mięsnych	103,3	151,0	177,0
Przetwórstwo, konserwowanie ryb i wyrobów rybnych	106,0	106,7	134,4
Przetwórstwo, konserwowanie owoców i warzyw	123,2	164,0	165,7
Produkcja tłuszczu i olejów roślinnych i zwierzęcych	106,9	111,1	121,2
Produkcja wyrobów mleczarskich	101,6	121,9	141,1
Produkcja produktów przemiału zbóż, skrobi i produktów skrobiowych	100,2	108,9	99,8
Produkcja gotowych pasz dla zwierząt	87,4	91,3	88,2
Produkcja pieczywa, makaronów i ciast, wyrobów mącznych i podobnych	97,4	130,8	139,1
Produkcja napojów	85,1	96,1	106,5
Produkcja wyrobów tytoniowych	93,2	99,8	101,5

Źródło: NSI (Państwowy Urząd Statystyczny).

Dane dotyczące poszczególnych sektorów w latach 2001-2004 wykazują istotne zróżnicowanie kierunków i tempa wzrostu (tab. 1). Branża produkcji pasz wykazuje stabilizację za ten okres – produkcja gotowych pasz dla zwierząt zmalała o około 10%. Wzrost nie wystąpił także w wytwarzającym mąkę młynarstwie – produkcja wyrobów młynarstwa pozostaje na poziomie roku referencyjnego, a w niektórych latach spadła nawet poniżej tego poziomu. Trudności, z jakimi boryka się sektor hodowli zwierząt oraz spadek zapotrzebowania na pasze stanowią główne przyczyny opóźnień w rozwoju tych dwóch podsektorów.

Trend rozwojowy dwóch branż eksportowych, które były intensywnie rozwijane w przeszłości – produkcji napojów i wyrobów tytoniowych, jest również niekorzystny ze względu na utratę rynków. Po znacznym spadku ich produkcji w początkowych trzech latach omawianego okresu zaobserwowano nieznaczny jej wzrost w 2004 roku.

Najszybciej rozwijającymi się sektorami w ciągu tego okresu były przemysł mięsny i owocowo-warzywny, wykazujące wzrost na poziomie odpowiednio 77 i 66%, a następnie przemysł mleczarski – 41%, piekarniczy – 39%, przetwórstwo ryb – 34% oraz przemysł olejarski i tłuszczowy – 21%.

W następstwie różnic wykazywanego tempa wzrostu poszczególnych sektorów, ich wkład w łączną produkcję przemysłu spożywczego, napojów i tytoniowego zmienił się znacząco (tab. 2).

Tabela 2. Struktura produkcji przemysłu spożywczego

Rodzaj działalności gospodarczej	2000	2001	2002	2004
Produkcja artykułów żywnościowych, napojów i wyrobów tytoniowych	100,0	100,0	100,0	100,0
Produkcja artykułów spożywczych	60,6	65,7	66,9	66,9
Produkcja napojów	23,7	20,3	19,7	19,8
Produkcja wyrobów tytoniowych	15,7	14,0	13,4	13,3

Źródło: NSI, szacunki własne.

Zaledwie w ciągu czterech lat struktura produkcji przemysłowej w podziale na branże uległa zasadniczej zmianie. Udział napojów i wyrobów tytoniowych zmalał odpowiednio o 4 i o 2 punkty procentowe, wskutek wzrostu produkcji żywności. W zakresie artykułów żywnościowych, udziały przemysłu mięsnego, owocowo-warzywnego i piekarnictwa w produkcji sektora wzrosły o ponad 2 punkty procentowe każdy, a udziały młynarstwa i przemysłu paszowego zmalały o około 1 punkt procentowy.

Konsumpcja wszystkich podstawowych artykułów spożywczych w latach 2001-2005 wzrosła, z wyjątkiem mleka pitnego i pieczywa. W porównaniu do stanu z początku przemian ustrojowych (1989) spożycie podstawowych artykułów żywnościowych utrzymuje się znacznie poniżej osiągniętych wówczas poziomów. Najniższy poziom wykazują: masło – poniżej 25% oraz świeże mleko i jogurt – około 40% ilości konsumowanych w roku referencyjnym. Spożycie podstawowych artykułów żywnościowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca kraju pozostaje na bardzo niskim poziomie także w porównaniu do poziomu osiąganego w innych państwach członkowskich UE.

Tabela 3. Spożycie głównych artykułów żywnościowych i napojów w gospodarstwach domowych (średnia w przeliczeniu na 1 mieszkańca)

Artykuły żywnościowe i napoje	2001	2003	2005	2005	
				2001 = 100	1989 = 100
Pieczywo i makarony (w kg)	133,1	124,2	121,1	91,0	75,5
Mięso (w kg)	20,9	24,8	24,2	115,8	67,6
Produkty mięsne (w kg)	10,4	11,9	13,4	128,8	76,6
Ryby i produkty z ryb (w kg)	3,3	3,8	4,2	127,3	123,5
Mleko (w l)	27,7	26,0	22,2	80,0	41,9
Jogurt (w kg)	21,9	25,6	25,7	117,4	40,3
Biały ser (w kg)	9,2	10,2	10,0	108,7	90,1
Żółty ser (w kg)	2,1	2,5	2,6	123,8	81,2
Masło (w kg)	0,4	0,4	0,5	125,0	23,8
Cukier (w kg)	8,4	8,9	8,7	103,6	72,5
Napoje bezalkoholowe (w l)	23,1	31,7	43,0	186,1	130,7
Napoje alkoholowe (w l)	17,1	21,4	22,4	123,1	84,2

Źródło: NSI.

Wzrost konsumpcji podstawowych produktów żywnościowych jest bezpośrednio powiązany z trendami zmian cen i dochodów (tab. 4).

Tabela 4. Wskaźniki cen i realnych dochodów w przeliczeniu na jednego członka gospodarstwa domowego (2001 = 100)

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005
Ceny	102,6	103,9	114,6	120,2
Dochody	118,7	123,7	125,8	125,9

Źródło: NSI.

W latach 2001-2005 występowała tendencja wzrostu cen towarów kupowanych przez gospodarstwa domowe, której towarzyszył wzrost realnych dochodów gospodarstw domowych. Jednakże ceny rosły szybciej w ciągu ostatnich dwóch lat, gdy tymczasem wzrost dochodów był bliski zera, co hamowało

konsumpcję w 2004 i 2005 roku. Siła nabywcza dochodów ludności w latach 2001-2005 wzrosła także względem wszelkich towarów, lecz dochody gospodarstw domowych były niewystarczające dla utrzymania poziomu spożycia sprzed 15 lat.

W ostatnich latach wraz z wprowadzeniem instytucji Rady Polityki Pieniężnej, inwestycjami zagranicznymi i krajowymi, ponownym ożywieniem produkcji, spadkiem bezrobocia, inflacji i wzrostem dochodów, obserwuje się wzrost ilości nabywanych towarów. Niemniej jednak siła nabywcza dochodów przeważającej większości społeczeństwa jest niska, co ogranicza rozwój krajowego rynku żywnościowego i warunkuje masowy popyt na tańsze artykuły spożywcze. W tym stanie rzeczy, rozwój poszczególnych branż przemysłu wyznaczają ich możliwości eksportowe.

4. Zasoby kapitałowe

W latach 2001-2004 kapitał przedsiębiorstw przemysłu spożywczego, producentów napojów i wyrobów tytoniowych zainwestowany w *rzeczowy majątek trwały* zwiększył się znacząco – z poziomu 820 mln euro do poziomu 1330 mln euro. Wzrost inwestycji w tym sektorze – o 65,7% w omawianym okresie zbliżony był do wzrostu w przemyśle krajowym ogółem (70%) (tab. 5).

Tabela 5. Dynamika nakładów na zakup składników rzeczowego majątku trwałego (2001 = 100)

Producenci	2002	2003	2004
Żywności, napojów i wyrobów tytoniowych	119,3	155,5	165,7
Artykułów żywnościowych	128,4	139,0	170,5
Mięsa i produktów mięsnych	157,7	193,5	222,1
Ryb i produktów z ryb	402,3	513,5	385,7
Przetworów owocowych i warzywnych	82,2	123,7	178,9
Olejów i tłuszczów roślinnych i zwierzęcych	171,5	221,7	372,9
Wyrobów mleczarskich	92,1	119,8	185,7
Produktów przemiału zbóż	126,5	96,0	108,9
Gotowych pasz dla zwierząt	234,9	180,0	84,2
Pieczywa i wyrobów piekarniczych	134,7	118,2	129,1
Napojów	108,4	184,1	143,4
Wyrobów tytoniowych	58,0	225,8	208,2

Źródło: NSI.

Porównanie wzrostu produkcji w przemyśle spożywczym, napojów i tytoniowym (27,6%) oraz wzrostu jego kapitału w rzeczowych aktywach trwałych (65,7%) wykazuje, że tylko niewielka część inwestycji kapitałowych była ukierunkowana na zwiększenie produkcji. W niektórych sektorach znaczące inwe-

stycje kapitałowe dokonywane były jedynie w celu modernizacji produkcji. Przykładowo, rzeczowe aktywa trwale służące do obróbki i przerobu tytoniu wzrosły ponad dwukrotnie, a w produkcji napojów o 43%, czemu nie towarzyszył wcale wzrost produkcji. Inwestycje rosną istotnie szybciej w porównaniu do produkcji w sektorze przetwórstwa ryb oraz olejów i tłuszczów roślinnych i zwierzęcych. W dwóch sektorach – przetwórstwa mięsa i mleczarstwie – inwestycjom kapitałowym towarzyszył również znaczący wzrost produkcji.

Inwestycje w ramach programu SAPARD także przyczyniają się do modernizacji poszczególnych branż i wprowadzania unijnych standardów higieny i jakości żywności. Od początku tego programu zrealizowano 208 projektów i dokonano inwestycji wartości 241,2 mln euro (tab. 6). Wartość zatwierdzonych inwestycji jest dwukrotnie większa – wynosi 498,3 mln euro.

Tabela 6. Inwestycje Programu SAPARD do dnia 29 stycznia 2007 roku

Wyszczególnienie	Projekty zatwierdzone				Projekty zrealizowane			
	liczba	w %	mln euro	w %	liczba	w %	mln euro	w %
Suma ogółem:	357	100,0	498,3	100,0	208	100,0	241,2	100,0
Wino	55	15,4	72,5	14,6	33	15,8	45,7	18,9
Owoce i warzywa	81	22,7	95,4	19,2	52	25,0	58,5	24,3
Mleko i produkty mleczne	51	14,3	66,4	13,3	28	13,5	37,4	15,5
Mięso	140	39,2	184,1	36,9	83	39,9	85,4	35,4
Ryby i produkty z ryb	14	3,9	17,1	3,4	12	5,8	14,2	5,9
Rynki hurtowe	16	4,5	62,8	12,6	0	0,0	0,0	0,0

Źródło: Ministerstwo Rolnictwa i Leśnictwa.

Jak przedstawiono w powyższej tabeli, większość zatwierdzonych i zrealizowanych projektów oraz większość funduszy wydatkowanych z programu występuje odpowiednio w sektorach mięsny, owocowo-warzywny oraz winiarski. Do tych trzech sektorów trafiło 70,6% zatwierdzonych środków na inwestycje w ramach projektów programu i obecnie wydały one 54% z tych funduszy.

Według sprawozdania rocznego z realizacji programu SAPARD za 2005 rok, według stanu na dzień 31 grudnia 2005, 25% przedsiębiorstw w sektorze winiarskim, 42% w owocowo-warzywnym, 13% w mięsny, 9% w mleczarskim oraz 28% w sektorze ryb, korzystało ze wsparcia tego programu. W przypadku zatwierdzonych projektów, planowane dla monitoringu wskaźniki już zostały osiągnięte we wszystkich sektorach, z wyjątkiem sektora mleczarskiego.

Bezpośrednie *inwestycje zagraniczne* w tym sektorze w 2001 roku stanowiły 14,7% sumy inwestycji w kraju. W ostatnich pięciu latach wzrosły one

o ponad 70% (do kwoty 631,3 mln USD), natomiast ich relatywny udział w sumie inwestycji stopniowo malał do 7% w 2005 roku. Niższe tempo wzrostu kapitału zagranicznego w przemyśle spożywczym świadczy o utracie części przewag konkurencyjnych sektora i niektórych jego branż w porównaniu do innych branż i rodzajów działalności w gospodarce narodowej. Inwestorzy zagraniczni wykazują największe zainteresowanie sektorem napojów (wyrobów spirytusowych, piwa, wina, napojów bezalkoholowych, wód mineralnych), w które zainwestowano 42,4% sumy inwestycji w całym sektorze, jak również w branżach produkcji pieczywa, makaronów i ciast, wyrobów czekoladowych i cukierniczych – 20,4%. W ostatnich latach wrastało zainteresowanie branżą przetwórstwa mięsa, a inwestycje zagraniczne wzrosły 14-krotnie, zaś ich relatywny udział zwiększył się z 0,4 do 4,2%.

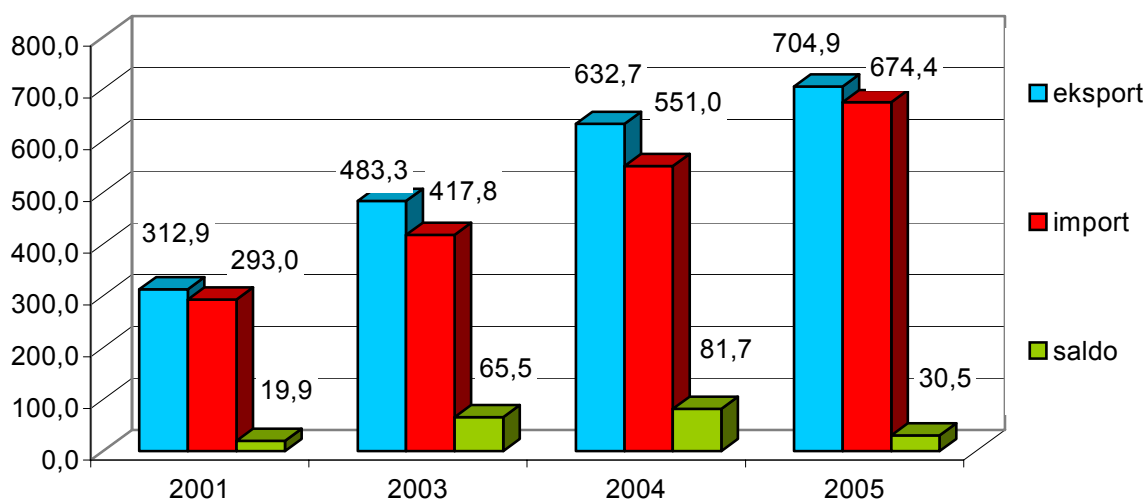
Wzrostowi produkcji w ciągu ostatnich pięciu lat towarzyszył **wzrost zatrudnienia**. Liczba pracowników w przemyśle spożywczym, napojów i tytoniowym zatrudnionych na umowach o pracę w latach 2001-2005 wzrosła średnio o 14,2%, przy czym najwyższy wzrost nastąpił w kategorii produkcji artykułów żywnościowych – 20,5%, w produkcji napojów wyniósł 15%, natomiast w produkcji wyrobów tytoniowych liczba osób zatrudnionych na stałe zmalała o 29%. W kategorii producentów żywności największy przyrost zasobów ludzkich wystąpił w sektorze przetwórstwa ryb – o około 60% w stosunku do stanu z 2000 roku, w przetwórstwie mięsa – o około 30% oraz w produkcji pieczywa i ciast – 34,3%. Według danych Państwowego Urzędu Statystycznego za 2005 rok, największa część siły roboczej w tej branży zaangażowana jest w tym ostatnim sektorze – 36,1%, a następnie w sektorze napojów – 17,8% oraz w sektorze przetwórstwa mięsa – 13,5%.

Zaopatrzenie w **surowce na potrzeby przetwórstwa** należy do najpoważniejszych problemów w prawie wszystkich sektorach przemysłu spożywczego. Ankieta przeprowadzona wśród dyrektorów przedsiębiorstw w jego pięciu podstawowych sektorach wykazała, że zakłady uznają je za istotną dla nich barierę wejścia na rynek europejski. Zaledwie 27% badanych przedsiębiorstw nie miało trudności w pozyskiwaniu potrzebnych ilości surowców, a niespełna 9% z nich stwierdziło w swoich odpowiedziach, że jakość surowców spełnia ich wymagania. W ramach przeprowadzonej analizy SWOT (silnych i słabych stron, szans i zagrożeń) większość menedżerów (54%) wskazywała, że niska jakość surowców stanowi w ich przedsiębiorstwach poważną przeszkodę dla ich udanego wejścia na rynek europejski. Niezdolność rolnictwa do poprawy i zaoferowania surowców wysokiej jakości uznawana jest za poważne zagrożenie dla europejskiej przyszłości takich zakładów.

5. Eksport i import

Obroty handlu zagranicznego produktami przemysłu spożywczego, napojów i tytoniowego w latach 2000-2005 uległy podwojeniu – z około 590 mln USD do 1380 mln USD. Eksport żywności, napojów i wyrobów tytoniowych wzrastał w tempie nieco szybszym niż import, a saldo handlu zagranicznego było dodatnie z tendencją wzrostową, chociaż w 2005 roku nastąpił pewien jego spadek (rys. 1). Pomimo korzystnego trendu rozwoju w handlu zagranicznym żywnością, napojami i wyrobami tytoniowymi rysującego się w ciągu ostatnich lat, należy zwrócić uwagę, że saldo utrzymuje się na około cztero-, pięciokrotnie niższym poziomie od salda obrotów z lat 1992-1996. Ponadto, wprawdzie rośnie eksport produktów przetworzonych, ale ich relatywny udział w całości eksportu towarów rolnych maleje – z 62,1% w 2000 roku do 55,6% w 2005 roku, gdy tymczasem wynosił on około 80% w latach 1992-1996. Jest to spowodowane znaczącym wzrostem eksportu surowców pochodzenia rolniczego, który w 2005 roku jest o ponad 30% wyższy od poziomu eksportu osiągniętego w 1989 roku, natomiast eksport towarów pochodzenia rolniczego o wartości dodanej sięga teraz zaledwie 42% poziomu z 1989 roku.

Rysunek 1. Eksport, import i saldo handlu zagranicznego produktami spożywczymi, napojami i wyrobami tytoniowymi (w mln USD)

Dynamika **eksportu** podstawowych grup produktów w latach 2000-2005 wskazuje na to, że **waga grupy produktów spożywczych wzrasta w porównaniu do napojów i wyrobów tytoniowych**. Udział żywności w całym eksporcie wzrósł z 49,6 do 68,1%, natomiast udział eksportu napojów zmalał z 24,8 do 14,9%, zaś udział przetworzonego tytoniu i papierosów obniżył się o 8 punktów procentowych w stosunku do poziomu z 2000 roku.

Zmiany struktury eksportu wynikają z wysokiego tempa wzrostu niektórych produktów z grupy artykułów żywnościowych (tab. 7).

Tabela 7. Dynamika eksportu w podziale na grupy towarów (2000 = 100)

Grupy towarów	2001	2003	2005
1. Żywność	121,1	213,9	315,0
Mięso i jadalne podroby mięsne	130,5	153,1	305,3
Artykuły mleczarskie	107,1	224,4	262,5
Produkty przemiału zbóż, sód, skrobia, mąka	98,8	134,2	50,6
Tłuszcze zwierzęce i roślinne	109,8	118,0	314,2
Ryby i skorupiaki	151,2	249,2	361,1
Cukier i wyroby cukiernicze	116,2	207,2	326,7
Kakao i wyroby czekoladowe	307,5	909,3	894,0
Przetwory zbożowe, mleko skrobiowe z mąki, wypieki mączne	167,2	468,7	734,9
Przetwory z warzyw, owoców, orzechów i innych surowców roślinnych	121,4	244,6	293,9
Różne przetwory żywnościowe	160,0	408,6	500,0
Pozostałości i odpady przemysłu spożywczego; przetworzone pasze gotowe dla zwierząt	80,4	119,8	143,8
2. Napoje, napoje alkoholowe i ocet	91,3	107,8	137,9
3. Tytoń i wyroby stanowiące substytuty tytoniu	74,7	95,5	152,2

Źródło: NSI i szacunki własne.

W przypadku wszystkich kategorii produktów przemysłu spożywczego, napojów i tytoniowego, w latach 2000-2005 wartość eksportu rosła, z wyjątkiem branży przemysłu młynarskiego. Najszybciej, blisko 9-krotnie w ciągu 5 lat, wzrastał eksport wyrobów czekoladowych, a następnie przetworów zbożowych i ciastkarskich, które wykazały ponad siedmiokrotny wzrost. Różnego rodzaju produkty żywnościowe zaklasyfikowane w grupie „różne” także spotykały się z dobrym przyjęciem na rynkach zagranicznych – ich eksport wzrósł około pięciokrotnie. Eksport pozostałych kategorii produktów żywnościowych w rozpatrywanym okresie wzrósł ponad 2,5-3-krotnie.

Import w podziale na grupy towarów wzrastał w podobnym tempie (tab. 8). Zestawienie pokazuje, że największy wzrost nastąpił w przypadku produktów wykorzystywanych jako wkład surowcowy dla sektorów wykazujących znaczący wzrost produkcji i eksport wyrobów gotowych: kakao – prawie 6-krotny, mięsa i jadalnych podrobów mięsnych – 5-krotny, mleka i produktów mleczarskich (z przeważającym udziałem mleka w proszku) – 2,6-krotny, mąki, tłuszczów i oleju – ponad 2,5-krotny, itd. Oczywiście import wyrobów gotowych przeznaczonych głównie na rynek wewnętrzny także wzrósł znacząco – produktów ciast-

karskich i czekoladowych, przetworów owocowych i warzywnych, napojów alkoholowych i bezalkoholowych, itd.

Tabela 8. Dynamika importu w podziale na grupy towarów (2000 = 100)

Grupy towarów	2001	2003	2005
1. Żywność	105,8	156,3	258,2
Mięso i jadalne podroby mięsne	148,3	240,9	504,0
Produkty mleczarskie	86,4	201,5	257,2
Produkty przemiału zbóż, sód, skrobia, mąka	89,2	121,3	254,0
Tłuszcze zwierzęce i roślinne	127,0	213,7	256,1
Ryby i skorupiaki	102,2	155,0	116,2
Cukier i wyroby cukiernicze	104,7	98,8	161,5
Kakao i wyroby czekoladowe	143,6	338,2	573,7
Produkty przetwórstwa zbóż, mąki, skrobi, mleka, wyroby ciastkarskie	112,1	144,0	240,4
Przetwory owocowe, warzywne, z orzechów i innych części roślin	111,1	251,2	343,9
Różne przetworzone artykuły żywnościowe	113,3	163,4	291,6
Pozostałości i odpady przemysłu spożywczego; gotowe pasze dla zwierząt	142,3	151,8	298,7
2. Napoje, napoje alkoholowe i ocet	88,3	134,8	254,9
3. Tytoń i wyroby stanowiące substytuty tytoniu	97,7	88,0	75,3

Źródło: NSI i szacunki własne.

W omawianym okresie *wymiana towarowa z krajami UE* również rozwijała się dynamicznie. W 2005 roku poszerzona UE stanowiła największy rynek zbytu dla jej produkcji rolnej (zarówno produktów nieprzetworzonych, jak i przetwórstwa). Wymiana towarowa z UE, zaledwie w ciągu jednego roku – 2004-2005, wzrosła o 21,3%, eksport w ujęciu wartościowym stanowił 46,3% całego eksportu, a import 54,4% całego importu, natomiast bilans obrotów był dodatni (82,4 mln USD). Największy udział w *eksporcie rolnym* Bułgarii do UE ma Grecja (17,9%), Hiszpania (13,8%), Niemcy (13,6%), Włochy (12,8%) i Francja (10,5%). Pośród produktów przetwórstwa żywności w eksporcie Bułgarii do państw UE-25 w roku 2005 wyróżniały się następujące kategorie: mięso drobiowe i jadalne podroby mięsne – ponad 8 tys. ton o wartości 67,2 mln USD i stanowiące razem ponad 90% całego eksportu tych produktów; wina ze świeżych winogron – 40,3 tys. ton na kwotę 43,3 mln USD; produkty przetwórstwa zbóż, mąki, skrobi, mleka, oraz wyroby ciastkarskie – 15,6 tys. ton o wartości 38,3 mln USD; baranina i mięso kozie – 6,8 tys. ton o wartości 35,6 mln USD; sery i twarogi – 6,8 tys. ton o wartości 22,6 mln USD.

Import produktów rolnych z UE realizowany jest głównie z Grecji (21,1%), Holandii (13,4%), Niemiec (11,9%), Francji (8,3%), Włoch (7,9%), Polski (6,7%) i Węgier (6,6%). Największy udział w imporcie z UE mają następujące produkty przemysłu spożywczego: beztłuszczowe produkty żywnościowe, sacharoza, izoglukoza – 12,0 tys. ton o wartości 17,3 mln USD; preparaty wykorzystywane do produkcji pasz dla zwierząt – 23,6 tys. ton o wartości 21,2 mln USD; kawa – 12 tys. ton o wartości 17,3 mln USD; oleje i tłuszcze pochodzenia roślinnego i zwierzęcego – 17,2 tys. ton o wartości 16 mln USD; alkohol etylowy – 4 tys. ton o wartości 15,3 mln USD; czekolada – 4 tys. ton o wartości 14,9 mln USD, wieprzowina – 8 tys. ton o wartości 14,3 mln USD; mięso drobiowe i jadalne podroby mięsne – 18,3 tys. ton o wartości 13,5 mln USD.

6. Modernizacja produkcji

W ciągu ostatnich dziesięciu lat we wszystkich gałęziach przemysłu spożywczego nastąpiły przemiany strukturalne na wielką skalę w następstwie prywatyzacji, napływu inwestycji zagranicznych, oraz wreszcie przyjęcia ustawodawstwa UE wraz z odpowiednimi wymogami dotyczącymi higieny i bezpieczeństwa żywności wprowadzanej na rynek.

Prywatyzacja państwowych zakładów oraz liczne, choć o niewielkiej skali, inwestycje doprowadziły do wyraźnego rozdrobnienia produkcji w wielu branżach, takich jak mięsna, mleczarska, piekarnicza, owocowo-warzywna, itp. Powstała znaczna liczba małych i mikro zakładów przetwórczych, lecz znaczna część z nich zagospodarowała nieodpowiednie budynki i działała w niehigienicznych warunkach produkcji. Rozwinęła się też „szara strefa”, tłumiąc innowacje w zarejestrowanych oficjalnie zakładach z powodu nieuczciwej konkurencji podmiotów uchylających się od płacenia podatków, ceł i innych opłat, oraz składek ubezpieczeniowych.

W wyniku wprowadzenia europejskich standardów higieny i gwarancji bezpieczeństwa żywności w zakładach spożywczych, w okresie przedakcesyjnym nastąpił proces odwrotny – koncentracji produkcji. Wiele przedsiębiorstw, które nie spełniały wymogów europejskich dotyczących budynków i wyposażenia oraz nie dysponowały niezbędnymi środkami na ich dostosowanie i modernizację, zamknęło swoją działalność. Większość spośród zlikwidowanych zakładów funkcjonowała w branżach przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego, w których wskazane wymogi są najostrzejsze. Spośród ponad 800 zakładów, które działały w sektorze przemysłu mięsnego i mleczarstwa, na rynku pozostało 379 zakładów produkcji i przetwórstwa mięsa oraz 216 zakładów przetwórstwa mleka. Zdolności produkcyjne mięsnych zakładów przemysłowych zmniej-

szyły się o około 40%, a drobnych firm mięsnych o około 60%. Zlikwidowano także 77% drobnych i 35% przemysłowych zakładów w sektorze mleczarskim.

Pomimo znacznych inwestycji dokonywanych przez zakłady w sektorze mleczarskim i w przemyśle mięsnym, po trzech miesiącach od przystąpienia Bułgarii do UE tylko nieliczne spośród nich mają dostęp do rynków innych państw członkowskich UE (zaledwie 44 zakłady – 22 mleczarnie i 22 zakłady mięsne). Główną barierę na drodze wejścia przedsiębiorstw obydwu sektorów na rynek UE stanowi nieodpowiednia jakość przetwarzanych surowców.

W *sektorze mleczarstwa* głównym czynnikiem ograniczającym dla zakładów prowadzących przetwórstwo mleka nie jest niska kwota kontyngentu na mleko, lecz niezdolność hodowców bydła mlecznego do takiego dostosowania swojej produkcji w krótkim okresie czasu, aby móc dostarczać mleko wysokiej jakości. Z powodu niskiego poziomu inwestycji w hodowlę bydła, która nadal jest rozdrobniona i prowadzona w małej skali, zaledwie około 30% mleka krowiego przeznaczonego dla przetwórstwa spełnia normy UE. Tylko 15 spośród 216 mleczarni przerabia wyłącznie mleko spełniające unijne wymogi. Istnieje też 69 zakładów prowadzących po dwie odrębne linie technologiczne – jedną dla mleka spełniającego wymogi UE i drugą dla mleka nie spełniającego tych wymogów, lecz ryzyko pomieszania tych dwóch kategorii mleka ogranicza ich dostęp do rynku UE. Blisko 60% mleczarni dostarczających i przetwarzających mleko nie spełniające powyższych wymogów może być zmuszone zamknąć działalność w 2009 roku, jeżeli do tego czasu hodowcy bydła mlecznego nie dostosują odpowiednio swojej produkcji.

Ograniczenia w *przemysle mięsnym* wynikają z ryzyka, że mięso wieprzowe może pochodzić od zwierząt szczepionych na klasyczny pomór świń (róźycę świń), co było w kraju w przeszłości praktykowane. Pomimo zobowiązania się Bułgarii do zaprzestania takich szczepień od 1 stycznia 2006 roku, brak jest wystarczających gwarancji dotyczących drobnych gospodarstw rolnych i dlatego UE wprowadziła zakaz wprowadzania na rynek unijny produktów uzyskanych z bułgarskich surowców do końca 2007 roku. Jeżeli działalność takich drobnych gospodarstw nie zostanie zaprzestana i nie będzie gwarancji, że szczepienia przeciwko klasycznemu pomorowi świń nie są już stosowane, okres ten może zostać przedłużony, co spowodowałoby olbrzymie straty przemysłu mięsnego.

Struktura produkcji zakładów *przemysłu paszowego* uwarunkowana jest w znacznym stopniu przez strukturę gospodarstw prowadzących hodowlę zwierząt. Wśród 170 działających mieszalni pasz, przeważa 127 niewielkich zakładów produkujących pasze na potrzeby drobnych gospodarstw rolnych.

Największa liczba przedsiębiorstw funkcjonuje w **produkcji pieczywa, wyrobów mącznych i ciastkarskich**. Zarejestrowanych jest około 3600 przedsiębiorstw, lecz według stowarzyszeń producentów tej branży, dalszych 1500 zakładów działa w tym sektorze nielegalnie. Branża jest opóźniona w zakresie wprowadzania europejskich standardów sanitarnych, a inspekcja sanitarna jest zbyt łagodna, co hamuje rozwój zmodernizowanych przedsiębiorstw ze względu na nieuczciwą konkurencję. Zakłady, które wprowadziły dobre praktyki produkcyjne i sanitarne nalegają na wprowadzenie bardziej skutecznej kontroli. Dlatego można spodziewać się zamknięcia wielu przedsiębiorstw w tym sektorze.

Praktyka dekoncentracji produkcji mająca na celu dostawy w mniejszych partiach win wyższej jakości po wysokich cenach ugruntowuje się w sektorze **produkcji wina**, który stanowi tradycyjną dla Bułgarii branżę eksportową. Obecnie zarejestrowanych jest w niej 255 przedsiębiorstw, spośród których 174 prowadzi działalność. Wiele przedsiębiorstw rozwiązuje kwestię zaopatrzenia w surowiec poprzez zakładanie własnych winnic.

Kolejna tradycyjna branża eksportowa w Bułgarii – produkcja **przetworów owocowych i warzywnych**, przeszła poważne zmiany strukturalne. Aż do lat dziewięćdziesiątych występowało w niej około 40 dużych przedsiębiorstw, lecz głównie z powodu utraty rynku rosyjskiego wiele z nich zaprzestało prowadzić działalność lub zbankrutowało. Obecnie zarejestrowanych jest około 130 przedsiębiorstw produkcji tych przetworów, lecz według ich stowarzyszenia branżowego tylko 70-80 z nich rzeczywiście funkcjonuje. Dwadzieścia zakładów posiada certyfikaty ISO-9001. Wiele przedsiębiorstw działa w oparciu o importowane surowce, z powodu likwidacji dużej części gospodarstw sadowniczych w następstwie reformy rolnej i podobnego losu wielkich areałów upraw warzyw na cele przetwórstwa.

Analiza tendencji rozwojowych przemysłu spożywczego, napojów i tytoniowego w ostatnim pięcioleciu poprzedzającym przystąpienie Bułgarii do UE, daje podstawę do następującego **podsumowania i konkluzji**:

- przemysł spożywczy, napojów i tytoniowy stanowi strukturalnie ważną gałąź gospodarki kraju zajmującą wiodącą pozycję wśród innych gałęzi przemysłowych;
- proces adaptacji przedsiębiorstw do działania na Jednolitym Rynku Wewnętrznym Unii wpłynął pozytywnie na rozwój tego sektora – dokonano poważnych inwestycji celem modernizacji produkcji i wprowadzenia standardów europejskich, wzrosły zdolności eksportowe niemalże wszystkich sektorów;

- baza surowcowa stanowi główny czynnik ryzyka dotyczący możliwości integracji przetwórstwa surowców rolnych z rynkiem europejskim oraz podniesienia jego zdolności konkurencyjnych;
- struktura produkcji uległa istotnym zmianom ze względu na zmiany możliwości rynkowych, w następstwie czego tempo rozwoju poszczególnych sektorów jest zróżnicowane;
- niska siła nabywcza dochodów ludności ogranicza popyt na produkty spożywcze na rynku krajowym, wskutek czego rozwój poszczególnych branż i przedsiębiorstw wiąże się z ekspansją ich udziału w rynku europejskim i na rynkach zagranicznych;
- rozwój produkcji w niektórych sektorach (mięsa, mleka, pieczywa, ciast, żywności w konserwach) opiera się na nasilonym imporcie surowców i półproduktów.

*prof. dr Dinu Gavrilescu,
dr Dan Marius Voicilas*

Akademia Rumuńska – Instytut Gospodarki Rolnej
Bukareszt, Rumunia

Rumuński sektor rolno-spożywczy – czy dobrze został przygotowany do członkostwa w UE?

1. Ogólne cechy sektora rolno-spożywczego

Okres przejściowy był trudny dla wszystkich państw Europy Środkowo-Wschodniej we wszystkich sektorach gospodarki. Na największe trudności napotkało prawdopodobnie rolnictwo.

Rumunia jest jednym z krajów, w których sektor rolnictwa odgrywa ważną rolę, ze względu na swój rozmiar, liczbę zatrudnionych osób, wielkość produkcji oraz udział w gospodarce ogółem. Jednocześnie sektor ten ma złożoną strukturę i wymaga szczególnej uwagi ze względu na swoje cechy i przekształcenia. Bardziej pomyślną ewolucję przeszedł przemysł spożywczy, który łatwiej dostosował się do gospodarki rynkowej.

Opracowanie przedstawia stan rumuńskiego sektora rolno-spożywczego przed wejściem do Unii Europejskiej (UE). Podaje również pewne ogólne cechy i zalecenia służące określeniu głównych kierunków działania i decyzji, których realizacja będzie konieczna w kolejnych latach po akcesji. Skoncentrowaliśmy się na wymiarze gospodarczym rozwoju wiejskiego. Podejście takie staje się oczywiste, jeśli uwzględnimy fakt, że rolnictwo i rozwój wiejski były jednym z najważniejszych rozdziałów negocjacji rumuńskich i również w przyszłości będą obszarem bardzo wrażliwym. Przyjęte podejście opiera się na założeniu, że rozwój wiejski powinien łączyć w sobie cechy narodowe i wymagania UE.

Począwszy od 1990 roku trendy występujące w rumuńskim rolnictwie zaczęły się znacznie różnić od długofalowych trendów panujących w okresie planowania centralnego. Podczas pierwszych 10 lat okresu przejściowego spadek produkcji rolnej (mierzonej jako wartość dodana brutto w rolnictwie) był mniejszy niż spadek produkcji przemysłowej. Od 2000 roku w sektorze przemysłu następował stały wzrost, podczas gdy sektor rolnictwa podlegał znacznym wahanom ze względu na swoją wrażliwość na występujące susze.

Począwszy od 1990 roku udział rolnictwa w PKB malał, aby po 1999 roku ustabilizować się na poziomie około 11-13% rocznie (tab. 1). Taki spadek jest normalną tendencją w rozwijających się gospodarkach, zazwyczaj jednak

towarzyszy mu zmniejszanie udziału zatrudnienia w rolnictwie, spowodowane migracją siły roboczej do innych, rozwijających się sektorów. Podsumowując udział rolnictwa i przemysłu spożywczego w ogólnej wartości dodanej brutto (WDB) możemy powiedzieć, że dla obydwu sektorów wynosił on nie więcej niż 30% w pierwszej dekadzie okresu przejściowego i nie więcej niż 20% w ostatnich latach.

Tabela 1. Udział sektora rolno-spożywczego w gospodarce (w procentach)

Wskaźnik	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	Metodologia ESA 1979									Metodologia ESA 1995					
Rolnictwo ^a w PKB	21,8	18,9	19,0	21,0	19,9	19,8	19,2	18,0	14,5	13,3	11,1	13,4	11,4	11,6	12,8
WDB rolnictwa ^a w WDB ogółem	23,8	20,1	19,4	22,6	21,5	21,4	20,6	19,6	16,1	15,1	12,5	15,0	12,8	13,0	14,1
WDB przemysłu spożywczego w WDB ogółem	6,5	6,1	6,4	7,3	7,7	7,9	9,2	9,4	7,9	6,3	7,6	8,3	7,3	6,9	7,4

^a rolnictwo + łowiectwo + leśnictwo

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego (INS).

Do 1989 roku zatrudnienie ogółem w Rumunii rosło, podczas gdy zatrudnienie w rolnictwie spadało. Po 1990 roku wspomniany trend uległ odwróceniu – liczba zatrudnionych ogółem malała, natomiast zatrudnienie w rolnictwie stosunkowo szybko wzrastało aż do 2000 roku, kiedy osiągnęło 117% poziomu z 1989 roku. Dane za lata 2003-2004 wskazują znaczny spadek udziału zatrudnionych w rolnictwie (do 35%) w zatrudnieniu ogółem, po raz pierwszy od 1996 roku.

Z danych statystycznych wynika, że przed 2001 rokiem w rumuńskim rolnictwie zatrudnionych było prawie 3,6 mln osób, co oznacza około 54% ogółu zatrudnionych w tym sektorze w 15 państwach członkowskich UE [C. Csaki, H. Kray, 2005]. Uwagę zwraca fakt, że całkowite zatrudnienie w rolnictwie w Rumunii i Polsce, wynoszące 6,3 mln osób, jest bliskie ogólnej liczbie zatrudnionych w rolnictwie w UE-15 (6,7 mln). Nawet, jeżeli 3,6 mln pracowników sektora rolnictwa w Rumunii porównamy z szerszą kategorią statystyczną UE, tzn. z „ogólną liczbą osób zatrudnionych w przedsiębiorstwach rolnych” w UE-15, liczba rumuńskich zatrudnionych w rolnictwie nadal będzie równa 27% ogólnej liczby pracowników związanych z rolnictwem w UE-15. Biorąc pod uwagę olbrzymią liczbę zatrudnionych w rolnictwie w Rumunii, niezwykle jest fakt, że w ostatnich latach udział tego sektora w PKB wynosił jedynie około 12%.

2. Struktury rolno-spożywcze

W ostatnich latach rozwój rolnictwa rumuńskiego przebiegał zgodnie z ogólnymi kierunkami określonymi w Strategii Akcesyjnej dla Obszarów Wiejskich i Rolnictwa, opracowanej zgodnie z zasadami i zaleceniami UE.

Struktura i organizacja gospodarstw, restytucja i prywatyzacja gruntów

Proces reform w rumuńskim rolnictwie rozpoczął się w 1991 roku od Ustawy nr 18/1991 (o przywróceniu praw własności gruntów). Jego kontynuację stanowiła Ustawa nr 1/2000, rozszerzająca przywracanie praw własności, a obecnie proces reform rumuńskich gruntów rolnych został prawie zakończony.

Wprowadzanie w życie ustaw dotyczących gruntów napotkało w Rumunii na trudności, a proces reform przebiegał bardzo powoli w porównaniu z innymi państwami Europy Środkowo-Wschodniej. W 2005 roku (styczeń) proces został prawie zakończony – wydano 98,8% tytułów własności na 96% gruntów podlegających zwrotowi (tab. 2).

Tabela 2. Wdrażanie ustaw dotyczących gruntów (Ustawa nr 18/1991 i 1/2000)

Wyszczególnienie	Listopad 1999	Czerwiec 2000	Marzec 2001	Wrzesień 2003	Styczeń 2005
Ogólny obszar podlegający zwrotowi (tys. ha)	9 367	9 419	9 426	10 122	10 194
Grunty dotychczas zwrócone (tys. ha)	7 998	8 114	8 245	9 231	9 782
Liczba występujących z roszczeniem	4 696 280	4 716 062	4 716 498	4 797 114	.
Liczba zaspokojonych roszczeń	3 847 118	3 918 159	3 965 209	4 163 152	.
Tytuły własności do wydania	4 329 973	4 340 507	4 341 493	4 345 500	4 350 553
Tytuły własności dotychczas wydane	3 349 273	3 413 299	3 469 944	4 077 552	4 298 153
Procent dotychczas zwróconych gruntów	85,4	86,1	87,5	91,2	96,0
Procent zaspokojonych roszczeń	81,9	83,1	84,1	86,8	.
Procent wydanych tytułów własności	77,4	78,6	79,9	93,8	98,8

Źródło: Przetworzone dane z Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Wsi oraz C. Csaki, H. Kray, *Romanian Food and Agriculture from a European Perspective, ECSSD - Environmentally and Socially Sustainable Development, Working Paper No. 39, Bank Światowy, Bukareszt 2005.*

Proces prywatyzacji dawnych przedsiębiorstw państwowych również przebiegał powoli. Grunty pozostałe w rękach państwa po zaspokojeniu roszczeń restytucyjnych należą do dwóch odrębnych kategorii prawnych – publicznej własności państwowej i prywatnej własności państwowej. Grunty stanowiące publiczną własność państwową są gruntami specjalnego „interesu i użytku publicznego”. Nie mogą one podlegać sprzedaży ani wymianie, mogą natomiast być wdzierżawiane, przekazywane do użytkowania w oparciu o koncesję, itd. Grunty stanowiące prywatną własność państwową to pozostałe grunty należące do państwa, które nie zostały sklasyfikowane jako publiczna własność pań-

stwowa. Te grunty państwowe mogą podlegać sprzedaży (na drodze prywatyzacji), dzierżawie, przekazaniu do użytkowania w oparciu o koncesję, wymianie, itd. Grunty będące prywatną własnością państwową należą w części do wsi, miast, gmin i okręgów, gdzie są przeznaczane na potrzeby lokalne. Część z nich podlega administracji centralnej, tj. Agencji Własności Państwowej (SDA), i jest przekazywana rolnikom prywatnym do użytkowania w oparciu o koncesje.

W momencie powstania SDA miała w swoim portfelu 739 przedsiębiorstw. Początkowy portfel SDA w styczniu 2000 roku obejmował 1,1 mln hektarów gruntów rolnych – o 950 tys. hektarów mniej niż pozostawało w posiadaniu państwowych gospodarstw rolnych w 1989 roku. Różnica obejmuje prawdopodobnie obszary poddane restytucji w latach 1991-2000 oraz rezerwę na przyszłą restytucję.

Dane ze Spisu Rolnego (z 2002 roku) pokazują, że rolnictwo rumuńskie charakteryzują dwa typy organizacyjne gospodarstw rolnych (tab. 3).

Tabela 3. Gospodarstwa rolne i powierzchnia użytków rolnych w 2002 roku

Status prawny gospodarstw	Liczba gospodarstw rolnych	Użytki rolne (w ha)	Przeciętna powierzchnia gospodarstwa (w ha)
Indywidualne gospodarstwa rolne	4 462 221	7 708 757	1,73
Osoby prawne, w tym:	22 672	6 221 952	274,43
- Stowarzyszenia gospodarstw	2 261	975 564	431,47
- Spółki prawa handlowego	6 138	2 168 792	353,34
- Jednostki administracji publicznej	5 698	2 867 368	503,22
- Inne (spółdzielnie)	8 575 (0)	210 227 (0)	24,52 (0)
Gospodarstwa rolne ogółem	4 484 893	13 930 710	3,11

Źródło: Baza danych INS, Spis Rolny 2002 oraz M. Rusu, *Dimensiuni ale dezvoltării rurale durabile: Romania in tranzitie*, Instytut Gospodarki Rolnej (IEA), Akademia Rumuńska, Bukareszt 2005.

Typ pierwszy, tj. sektor gospodarstw indywidualnych, obejmuje 4,5 mln gospodarstw o średniej powierzchni 1,73 ha, zajmujących prawie 55% powierzchni gruntów rolnych. Około 185 tys. tych gospodarstw prowadzi wyłącznie produkcję zwierzęcą, nie zajmując się uprawą ziemi. Jednym z elementów rolnictwa prywatnego są tzw. stowarzyszenia rodzinne lub stowarzyszenia nieformalne. Ze względu na nieformalny charakter tych stowarzyszeń, nie zostały one ujęte jako odrębna kategoria podczas spisu w 2000 roku, lecz zostały włączone do kategorii gospodarstw indywidualnych. Stowarzyszenia rodzinne, w liczbie około 6500, są spontanicznie tworzonymi dobrowolnymi stowarzyszeniami rolników indywidualnych, nie rejestrowanymi jako osoby prawne i nie

posiadającymi odrębnego statusu prawnego. Są znacznie mniejsze niż stowarzyszenia mające osobowość prawną, obejmując średnią powierzchnię 120 ha; szacuje się, że ich członkowie uprawiają 5% gruntów rolnych.

Drugi typ gospodarstw w rumuńskim rolnictwie to gospodarstwa rolne sklasyfikowane jako osoby prawne. Kategoria ta obejmuje stowarzyszenia gospodarstw, spółki prawa handlowego (27% ogólnej liczby), jednostki administracji publicznej (największa średnia powierzchnia) oraz inne rodzaje jednostek (organizacje pozarządowe, związki religijne, organizacje spółdzielcze). W celu przedstawienia bardziej wyraźnego obrazu, pokazujemy również zmiany w strukturze gospodarstw (tab. 4).

Tabela 4. Struktura gospodarstw prywatnych

Rok	Gospodarstwa indywidualne				Spółki prawa handlowego				Stowarzyszenia gospodarstw			
	liczba (w tys.)	tys. ha	średnia pow. (w ha)	w proc. ogólnej liczby gosp.	liczba	tys. ha	średnia pow. (w ha)	w proc. ogólnej liczby gosp.	liczba	tys. ha	średnia pow. (w ha)	w proc. ogólnej liczby gosp.
1993	3 419	7 333	2,14	66,6	4 265	1 910	448	17,4	13 772	1 763	128	16,0
1994	3 578	7 905	2,21	70,5	3 970	1 771	446	15,8	13 741	1 537	112	13,7
1996	3 625	8 348	2,30	72,3	3 759	1 752	466	15,2	15 107	1 440	95	12,5
1998	3 946	9 182	2,33	78,6	3 578	1 558	435	13,3	7 175	950	132	8,1
2000	4 259	10 054	2,36	81,8	3 724	1 592	427	12,9	6 836	648	95	5,3
2002	4 462	7 709	1,73	71,0	6 138	2 169	353	20,0	2 261	976	431	9,0
2004	4 480	7 810	1,74	70,3	6 200	2 320	374	20,9	2 182	980	449	8,8

Źródło: Przetworzone dane z Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Wsi oraz M. Dumitru, D. Diminescu, V. Lazea, *Rural Development and the Reform of Romanian Agriculture*, Zbiór "Studii IER", nr 10-11, Instytut Europejski w Rumunii, Bukareszt 2004.

Rumuńskie gospodarstwa znacznie różnią się od siebie pod względem wielkości. Większość gospodarstw indywidualnych to gospodarstwa małe (około 60% gospodarstw indywidualnych ma powierzchnię mniejszą niż pięć hektarów). Zachodzi pewna spontaniczna konsolidacja, o czym świadczy wzrost liczby stosunkowo dużych gospodarstw indywidualnych. Jednocześnie zauważalne są oznaki rosnącego rozdrobnienia. Rumunia doświadcza pewnego rodzaju polaryzacji wielkości gospodarstw w sektorze gospodarstw indywidualnych, w miarę, jak liczba zarówno najmniejszych, jak i największych spośród ogólnie niewielkich gospodarstw rodzinnych rośnie, natomiast liczba gospodarstw średnich maleje. Proces ten nie jest charakterystyczny wyłącznie dla Rumunii: podobne tendencje są zauważalne również w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Zróżnicowanie wielkości występuje również w sektorze gospodarstw mających osobowość prawną (spółki prawa handlowego i stowarzyszenia gospodarstw). Prawie 60% tych jednostek ma powierzchnię przekraczającą 100 ha

(średnia powierzchnia to 655 ha). Do tej kategorii gospodarstw należy ponad 97% gruntów ornych w omawianym sektorze.

Liczba ludności i siła robocza

Od 1990 roku liczba mieszkańców Rumunii zmalała o około 1,5 mln (z 23,2 mln do 21,7 mln w 2004 roku). Tendencja ta wywiera bezpośredni wpływ na siłę roboczą, a jej negatywne oddziaływanie zostaje wzmocnione przez jednoczesny wzrost udziału emerytów w populacji ogółem.

W Rumunii 45,1% ludności zamieszkuje obszary wiejskie (2004 rok). W rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie zatrudnienie znajduje 12% ogólnej liczby ludności, 63% mieszkańców obszarów wiejskich, 26% ludności czynnej zawodowo, 29% siły roboczej ogółem i 32% osób zatrudnionych w sektorze publicznym. Pracujący w rolnictwie stanowią następujące grupy osób: pracownicy rolni pobierający za swoją pracę wynagrodzenie, pracodawcy, samozatrudnieni, członkowie rodzin rolników pomagających w pracy na roli, członkowie związków i spółdzielni rolniczych. Zmiany, jakie zaszły wśród pracujących w rolnictwie przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Siła robocza w rolnictwie (tys. osób)

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Pracujący w rolnictwie ^a	3 144	3 205	3 443	3 614	3 647	3 265	3 320	3 384	3 349	3 466	3 570	3 498	3 001	2 884	2 634
w tym: wynagradzani pracownicy rolni ^a	655	609	561	560	484	420	364	352	311	240	196	189	159	152	143

^a łącznie z łowiectwem i leśnictwem

Źródło: Baza danych INS.

W analizowanym okresie stwierdzono następujące tendencje:

- Stopa zatrudnienia w rolnictwie jest wyższa od średniej krajowej, ponieważ mieszkańcy obszarów wiejskich pracują do późniejszego wieku;
- Udział osób zawodowo czynnych w rolnictwie zwiększył się, co można wytłumaczyć m.in. napływem części tych osób z przemysłu. W okresie przejściowym, zmiany strukturalne w gospodarce rumuńskiej (niekorzystne dla przemysłu) wywarły bezpośredni wpływ na populację wiejską i rolniczą. Konsekwencją tych przekształceń była wspomniana migracja ludności;
- Bardzo znaczna część osób zatrudnionych w rolnictwie prowadzi swoją główną działalność we własnym gospodarstwie rolnym: są to osoby pracujące na

własny rachunek (2/3 z nich to rolnicy powyżej 50 roku życia, w tym 1/3 powyżej 65 roku życia) lub członkowie rodziny pracujący nieodpłatnie;

- Ukryte bezrobocie – faktyczny poziom bezrobocia na obszarach wiejskich różni się od podawanego w danych statystycznych, ponieważ część mieszkańców pracujących nieodpłatnie nie rejestruje się w urzędach państwowych i nie jest ujmowana w statystyce krajowej. W rzeczywistości osoby te to ukryci bezrobotni, ponieważ ich zatrudnienie w rolnictwie nie wymaga więcej niż stu dni pracy rocznie;
- Czas pracy uległ skróceniu; na obszarach wiejskich osoby pracujące w pełnym wymiarze godzin stanowią około 65% ogółu zatrudnionych; wskaźnik ten obniżył się po 1990 roku, co wraz ze zjawiskiem ukrytego bezrobocia, stanowi poważne zagrożenie dla obszarów wiejskich. Główną przyczyną takiej sytuacji jest struktura rumuńskiego rolnictwa, charakteryzująca się istnieniem małych, rozdrobnionych działek rolnych, co nie pozwala ludności czynnej zawodowo na uzyskanie zatrudnienia w pełnym wymiarze godzin, ani na podjęcie pracy poza rolnictwem.

3. Produkcja rolnicza

Struktura produkcji (produktów i usług) w rolnictwie została podzielona na dwa działy, tj. produkcję roślinną i zwierzęcą. Mają one największy udział w produkcji ogółem (usługi rolnicze odgrywały niewielką rolę i zostały wprowadzone do obliczeń statystycznych dopiero w 1999 roku). Stan względnej równowagi między produkcją roślinną i zwierzęcą został „naruszony” i obecnie proporcje te wynoszą 2 : 1 na rzecz produkcji roślinnej (tab. 6).

Tabela 6. Zmiany w strukturze produkcji rolniczej^a

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Struktura (w procentach)															
Produkcja															
- roślinna	53,0	65,9	58,0	62,9	60,8	59,6	59,8	62,9	53,9	64,0	61,7	62,8	57,3	64,2	68,9
- zwierzęca	47,0	34,1	42,0	37,1	39,2	40,4	40,2	37,1	46,1	34,5	37,1	36,1	41,6	34,9	30,4
Usługi rolnicze	1,5	1,2	1,1	1,1	0,9	0,7
Wskaźniki (rok poprzedni = 100)															
Ogółem	100,0	100,8	87,4	96,3	96,5	100,8	102,1	105,6	97,7	104,0	85,2	122,7	96,5	107,5	118,1
Produkcja															
- roślinna	100,0	104,3	88,9	101,8	102,2	107,7	109,6	120,5	107,1	117,7	79,2	135,3	88,7	110,0	126,8
- zwierzęca	100,0	96,2	86,0	89,7	89,6	92,3	92,8	87,0	85,9	95,4	96,7	102,1	110,2	104,6	102,9
Usługi rolnicze	80,3	73,6	114,0	91,1	84,7	86,4

^a zgodnie z Metodologią Eurostatu dot. „Rachunków Ekonomicznych dla Rolnictwa” za okres 1999-2004; począwszy od 1999 r. uwzględnione zostały również wskaźniki i struktura dla usług rolniczych

Źródło: Baza danych INS.

Zmiany wskaźników produkcji wskazują na główne cechy rolnictwa rumuńskiego – sinusoidalny trend ze znacznymi różnicami z roku na rok pokazuje, że rolnictwo jest słabym sektorem, bardzo silnie uzależnionym od zmian pogodowych, pozbawionym konkretnych instrumentów, zdolności rozwoju i nowoczesnych inwestycji (tab. 7 i 8). Rumuńskie obszary wiejskie i ich rozwój nadal pozostają pod silnym wpływem rolnictwa i działalności związanej z rolnictwem.

Tabela 7. Powierzchnia upraw i zbiory głównych zbóż

Rok	Powierzchnia upraw ogółem (w tys. ha)	Zboża ogółem		W tym:			
		powierzchnia (w tys. ha)	zbiory (w tys. ton)	pszenica i żyto		kukurydza i sorgo	
				powierzchnia (w tys. ha)	zbiory (w tys. ton)	powierzchnia (w tys. ha)	zbiory (w tys. ton)
1990	9 402,1	5 704,0	17 173,5	2 297,7	7 379,0	2 471,9	6 813,1
1991	9 197,3	6 049,0	19 306,6	2 217,1	5 558,9	2 578,8	10 503,3
1992	8 909,1	5 773,9	12 288,5	1 475,4	3 227,6	3 344,1	6 832,8
1993	9 166,1	6 395,0	15 493,1	2 307,4	5 354,5	3 071,3	7 993,0
1994	9 220,0	6 557,6	18 183,8	2 440,9	6 186,5	2 991,0	9 350,3
1995	9 224,6	6 444,8	19 882,8	2 501,4	7 709,3	3 115,0	9 927,5
1996	8 878,8	5 842,8	14 199,7	1 797,7	3 164,1	3 284,3	9 612,2
1997	9 059,8	6 319,8	22 107,3	2 424,4	7 185,6	3 043,0	12 691,5
1998	8 972,6	5 920,6	15 452,7	2 033,4	5 207,9	3 136,1	8 634,8
1999	8 493,9	5 370,7	17 037,3	1 686,9	4 682,5	3 015,1	10 937,3
2000	8 499,8	5 655,2	10 477,5	1 954,3	4 456,2	3 051,0	4 899,1
2001	8 905,0	6 294,9	18 870,9	2 558,6	7 763,8	2 980,2	9 124,8
2002	9 001,6	6 038,1	14 356,5	2 309,8	4 441,1	2 897,3	8 402,4
2003	8 880,6	5 541,8	12 964,4	1 748,0	2 496,4	3 206,5	9 582,0
2004	8 527,8	6 265,4	24 403,0	2 317,8	7 867,4	3 282,8	14 570,0

Źródło: Baza danych INS.

Tabela 8. Udział głównych upraw w powierzchni gruntów rolnych ogółem (w procentach)

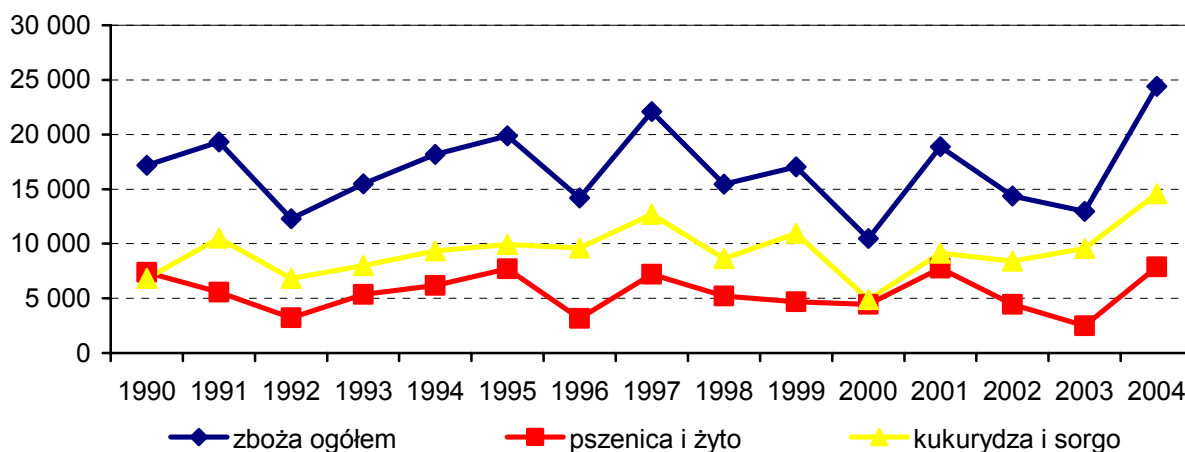
Uprawa	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Pszenica i żyto	24,44	24,11	16,56	25,17	26,47	27,12	20,25	26,76	22,66	19,86	22,99	28,73	25,66	19,68	27,18
Kukurydza i sorgo	26,29	28,04	37,54	33,51	32,44	33,77	36,99	33,59	34,95	35,50	35,89	33,47	32,19	36,11	38,50
Słonecznik	4,20	5,18	6,84	6,42	6,31	7,75	10,33	8,62	10,72	12,28	10,32	10,97	13,20	10,20	9,38
Ziemniaki	3,08	2,55	2,45	2,72	2,70	2,65	2,89	2,81	2,91	3,22	3,33	3,11	3,15	3,18	3,12

Źródło: Przetworzone dane z INS.

W analizie rumuńskiego rolnictwa pod kątem zmian głównych upraw oraz ich struktury (z punktu widzenia powierzchni upraw oraz wielkości produkcji) uwzględnione zostaną również słonecznik, buraki cukrowe, ziemniaki, warzywa i owoce.

Produkcja roślinna jest silnie ekstensywna i ma charakter polowy (około 65% gruntów ornych). Głównymi uprawianymi roślinami są: pszenica, żyto, kukurydza i sorgo (rys. 1 i 2).

Rysunek 1. Zbiory głównych zbóż (w tys. ton)

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Zachodzące w ciągu ostatnich piętnastu lat zmiany wielkości powierzchni użytków rolnych przeznaczonych pod wszystkie uprawy zamknęły się w granicach miliona hektarów, przy czym tendencję spadkową zanotowano szczególnie w drugiej połowie omawianego okresu. Grunty o znacznej powierzchni (do miliona hektarów) zostały wyłączone z produkcji rolnej, stając się nieużytkami. Część gruntów uległa zniszczeniu na skutek braku inwestycji i degradacji naturalnej, pozostałe nie były uprawiane i zostały porzucone przez właścicieli, którzy nie sprościli wymogom gospodarki rynkowej, ograniczonych możliwości finansowych i stosowania przestarzałych technologii produkcji.

W przypadku zbóż, cechą charakterystyczną jest znaczna zmienność arealu upraw w poszczególnych latach, co wskazuje na brak konsekwencji w rumuńskiej polityce rolnej. Sytuacja taka dotyczy większości uprawianych gatunków zbóż.

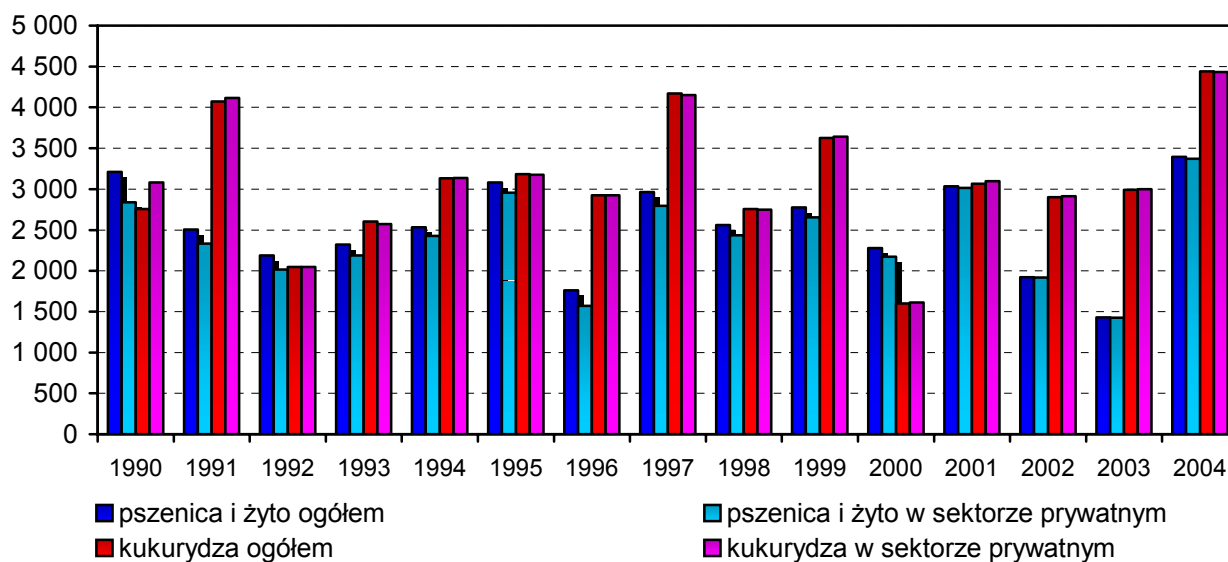
Dynamika produkcji roślinnej była ściśle związana ze zmianami klimatycznymi; wyniki pokazują tabela 7 i rysunek 1. Duże wahania w produkcji zbóż można wyjaśniać brakiem nawadniania i stosowania niewielkich ilości pestycydów w rumuńskim rolnictwie, a ponadto brakiem inwestycji w mechanizację i nowoczesne technologie, jak również rozdrobnieniem gruntów.

Dominującymi uprawami w Rumunii są zboża w tym głównie: kukurydza, sorgo, pszenica i żyto (patrz również tab. 8). Każdego roku w okresie przejściowym ich łączna powierzchnia upraw przekraczała połowę ogólnej powierzchni gruntów ornych. W 2004 roku kukurydzą oraz sorgiem obsiano blisko

40% powierzchni gruntów ornych, a wraz z pszenicą i żytem udział ten wzrósł do 65%. Jest to cecha charakterystyczna rumuńskiego rolnictwa w okresie przejściowym – Rumunia stała się „krajem zbożowym”, podobnie, jak przed II Wojną Światową.

Jednocześnie możemy zaobserwować, szczególnie w przypadku kukurydzy i sorgo, że przy prawie takiej samej powierzchni upraw, Rumunia osiągała w niektórych latach niemal dwa razy wyższe plony, wyłącznie ze względu na korzystne warunki pogodowe. Rysunek 2 przedstawia średnią produkcję głównych zbóż uprawianych w Rumunii, w podziale na średnią produkcję w rolnictwie rumuńskim ogółem oraz w sektorze prywatnym. Widzimy, iż w przypadku pszenicy i żyta sektor prywatny uzyskał niższe plony niż sektor państwowy, natomiast w przypadku kukurydzy i sorgo plony w obu tych sektorach były zbliżone.

Rysunek 2. Średni plon ziarna zbóż z hektara (w kg)

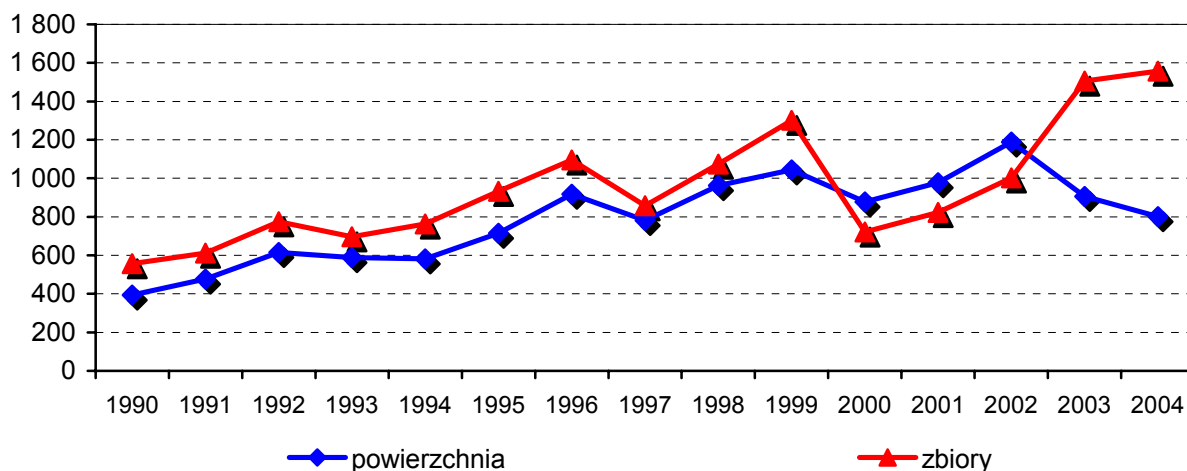

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Uprawa słonecznika stanowi dobry przykład skutecznych przekształceń w jednej z działalności rolnictwa. Jest to jedna z nielicznych działalności rumuńskiego sektora rolno-spożywczego, które bardzo szybko przewyciężyły szok okresu przejściowego. Było to możliwe, ponieważ popyt na rynku krajowym był wysoki, a producenci oleju słonecznikowego zintegrowali się z dostawcami surowca. Zawarli precyzyjne kontrakty z producentami słonecznika, a nawet pomagali im w uzyskiwaniu finansowania, maszyn i pestycydów. Ponadto, wzrósł popyt na rumuński olej słonecznikowy na rynkach zagranicznych. W ostatnich latach grunty przeznaczone pod uprawę słonecznika były użytkowane przede wszystkim w sektorze prywatnym, w konsekwencji czego większość produkcji bazowała na prywatnej sile roboczej i była wysoce konkurencyjna.

Areał zasiewów słonecznika wzrastał z roku na rok (rys. 3). W ostatnich latach powierzchnia przeznaczona pod jego uprawę była dwukrotnie (a w niektórych latach ponad dwukrotnie) większa niż na początku lat dziewięćdziesiątych. Udział słonecznika w ogólnej powierzchni upraw jest znaczący, przekraczając 10% (tab. 8). Podobny trend występuje w produkcji, gdzie plony wzrosły trzykrotnie.

Rysunek 3. Powierzchnia zasiewów (w tys. ha) i zbiory słonecznika (w tys. ton)

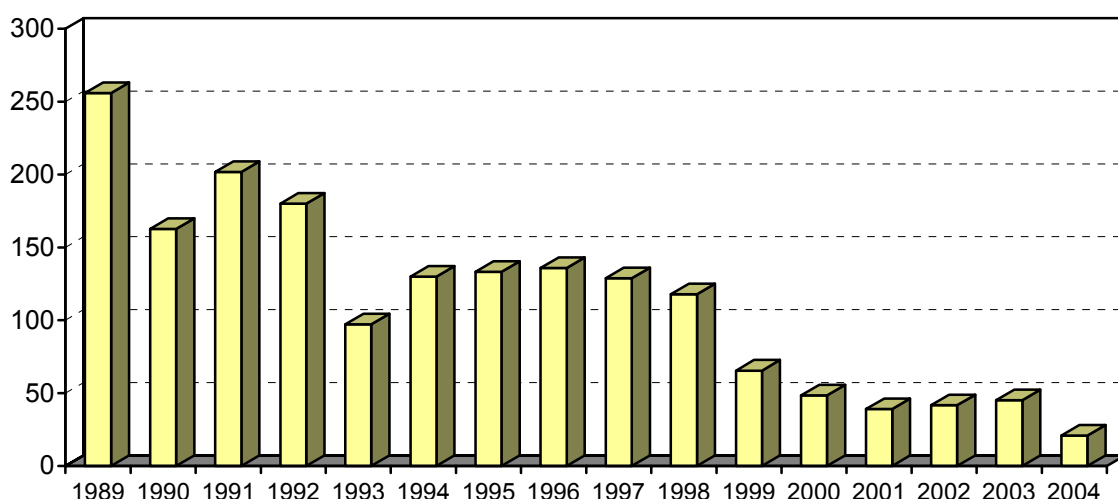

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Powierzchnia uprawy buraka cukrowego została drastycznie ograniczona (w przeciwieństwie do uprawy słonecznika), co miało wpływ na zmniejszenie zdolności produkcyjnych w cukrownictwie. Zauważalna jest tendencja spadkowa zarówno jeśli chodzi o powierzchnię upraw, jak i średnie plony z hektara. Ponieważ uprawa buraka cukrowego wymaga specjalnych technologii, warunków pogodowych oraz szczególnej uwagi ze strony plantatorów, powinna być prowadzona w oparciu o krajową strategię, przy wsparciu finansowym ze strony państwa. Jest to bardzo kosztowna działalność, obarczona wysokim ryzykiem, wymagająca inwestycji i wsparcia. W przeciwnym wypadku plantatorzy, przede wszystkim prywatni, nie będą zainteresowani tą produkcją, tak jak ma to obecnie miejsce.

Grunty, na których dawniej produkowano buraki cukrowe (rys. 4) zostały przeznaczone pod inne uprawy, bardziej niezawodne i mniej kosztowne dla producentów.

Rysunek 4. Powierzchnia uprawy buraka cukrowego (w tys. ha)

Źródło: Baza danych Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Wsi.

Średnie plony buraka cukrowego z hektara nie różnią się znacząco między poszczególnymi sektorami, występują natomiast znaczne różnice w wydajności między różnymi strukturami zasiewów oraz między Rumunią i innymi państwami (około 20 t/ha w Rumunii; tab. 9).

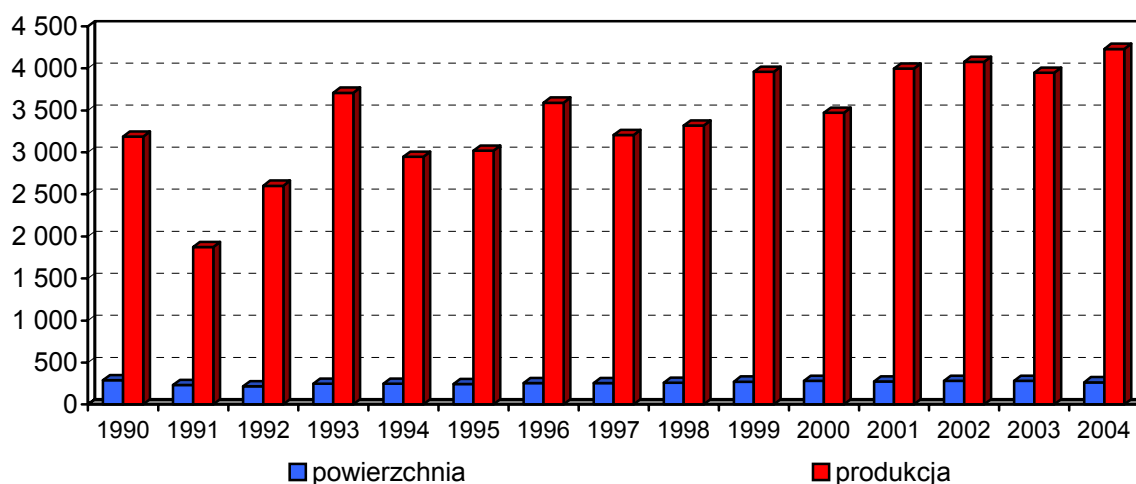
Tabela 9. Średnie plony buraka cukrowego i produkcja ogółem

Rok	Średni plon (w kg/ha)			Produkcja (w tys. ton)		
	sektor prywatny	sektor państwowy	ogółem	sektor prywatny	sektor państwowy	ogółem
1989	26 207	25 297	26 465	5 710,4	960,7	6 671,1
1990	20 248	19 244	20 149	2 954,2	323,5	3 277,7
1991	23 467	22 357	23 330	4 147,3	555,4	4 702,7
1992	15 622	19 685	16 098	2 477,4	419,3	2 896,7
1993	17 314	22 784	18 276	1 386,8	389,5	1 776,3
1994	20 491	23 872	21 264	2 054,3	709,5	2 763,8
1995	19 138	24 138	19 928	2 147,3	507,3	2 654,6
1996	20 072	25 712	20 960	2 298,3	549,9	2 848,2
1997	20 995	24 012	21 166	2 372,0	353,5	2 725,5
1998	19 354	20 290	20 045	2 016,8	344,6	2 361,8
1999	21 608	23 390	22 608	1 273,8	141,2	1 414,9
2000	13 819	16 980	13 787	629,4	36,1	666,9
2001	22 100	.	22 432	835,2	.	875,5
2002	22 862	.	22 930	926,3	.	954,6
2003	16 806	.	16 916	741,9	.	764,5
2004	32 428	.	32 290	658,2	.	672,7

Źródło: Przetworzone dane z Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Wsi oraz INS.

Produkcja ziemniaków należy do tych, które w ostatnich latach cechowała względna stabilizacja powierzchni upraw. Wyjątkiem był 1991 rok, kiedy, pomimo dużej powierzchni gruntów przeznaczonej pod uprawę ziemniaków, uzyskano plony poniżej oczekiwań, ze względu na złe warunki pogodowe i brak pestycydów (rys. 5). Niemal cała produkcja pochodzi z sektora prywatnego.

Rysunek 5. Powierzchnia uprawy (w tys. ha) i produkcja ziemniaka (w tys. ton)

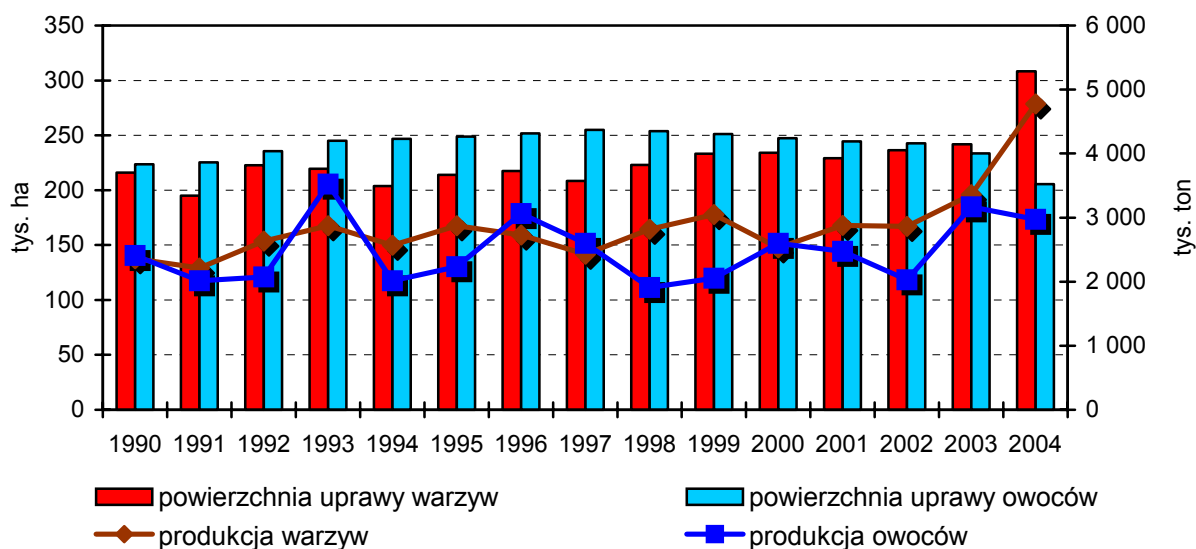

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

W przypadku warzyw i owoców (rys. 6), zmiany powierzchni upraw i produkcji pozostawały pod wpływem tych samych, co inne uprawy barier związanych z funkcjonowaniem rynku w okresie przejściowym (poza rokiem 2004 dla warzyw). Uprawa winorośli i sadownictwo zajmują ważne miejsce wśród upraw rumuńskich, ze względu na swój duży naturalny potencjał. Mimo tego potencjału, wyniki produkcji krajowej są słabe. W uprawie winorośli pojawiły się problemy z jakością, wynikające z ekspansji odmian mieszańcowych i degradacji gleb. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku sadownictwa. Brak nowych inwestycji i nawozów mineralnych wywarły istotny wpływ na plony. Jednocześnie duża powierzchnia sadów została poddana wycince drzew (rys. 6), dlatego też Rumunia stała się importerem warzyw i owoców.

Średnia produkcja na jednego mieszkańca głównych roślin uprawnych w Rumunii (tab. 10) pozostaje na poziomie niższym niż w pozostałych państwach Europy Środkowo-Wschodniej, co stanowi odzwierciedlenie długiego okresu przejściowego, negatywnie wpływającego na bilans handlowy, bilans płatniczy oraz, co równie ważne, na jakość żywności i życia. Różnicę między produkcją a konsumpcją pokrywa import, nie zawsze najwyższej jakości.

Rysunek 6. Powierzchnia upraw (w tys. ha)
oraz produkcja warzyw i owoców (w tys. ton)

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Tabela 10. Średnia produkcja głównych płodów rolnych na mieszkańca (w kg)

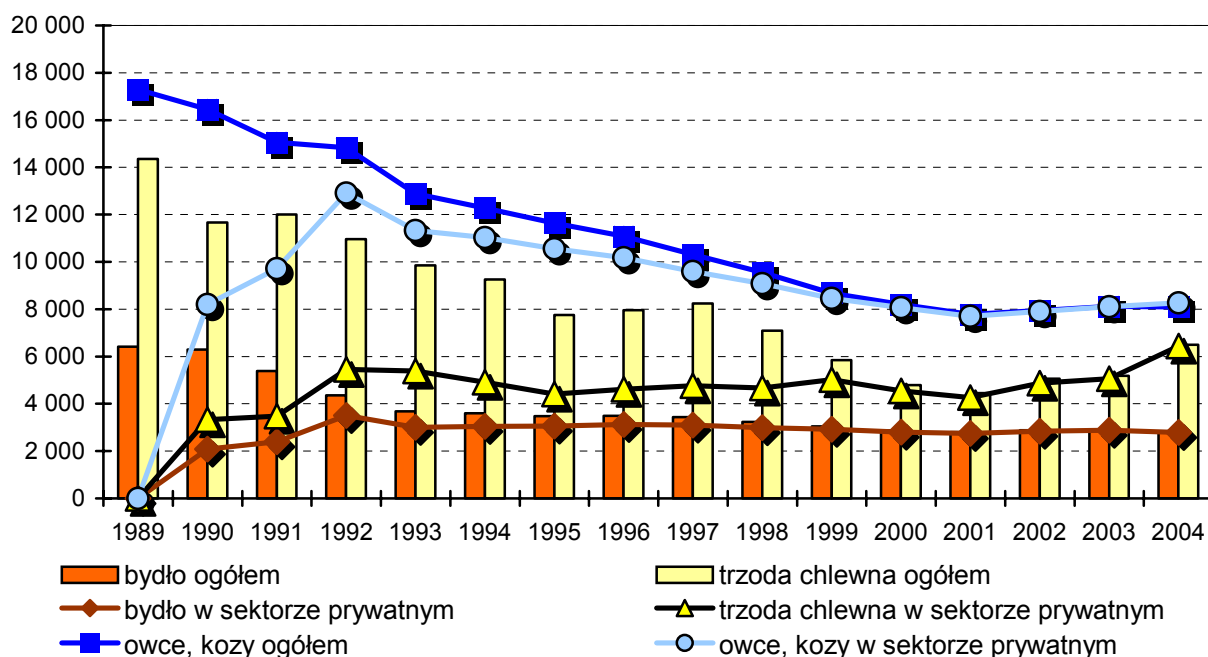
Produkt	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Zboża	738,3	832,7	540,2	680,9	800,0	876,6	628,1	980,2	686,7	758,6	467,0	842,1	658,7	596,5	1 125,9
Pszenica i żyto	317,2	239,8	141,9	235,3	272,2	339,9	140,0	318,7	231,4	208,5	198,6	346,5	203,8	114,9	363,0
Kukurydza	292,7	452,8	300,2	351,0	411,0	437,5	425,0	562,4	383,2	486,9	218,3	407,0	385,4	440,7	670,9
Słonecznik	23,9	26,4	34,0	30,6	33,6	41,1	48,5	38,0	47,7	57,9	32,5	36,8	46,0	69,3	71,9
Buraki cukrowe	140,9	202,8	127,3	78,1	121,6	117,0	126,0	120,9	104,9	63,0	29,7	39,1	43,8	35,2	31,0
Ziemniaki	137,0	80,8	114,4	163,0	129,6	133,1	158,9	142,2	147,5	176,2	154,7	178,4	187,1	181,6	195,2
Warzywa	101,3	95,5	115,7	126,2	113,0	126,6	120,6	107,6	125,3	135,8	112,7	128,4	131,4	154,5	220,3
Owoce	62,5	50,2	51,3	95,9	43,1	40,4	72,2	62,8	46,1	41,7	58,0	60,4	43,7	96,1	80,5

Źródło: Baza danych INS.

Przez wiele lat **produkcja zwierzęca** znajdowała się w ciężkiej i krytycznej sytuacji. Po 1989 roku nastąpił znaczący spadek pogłowia wszystkich gatunków zwierząt hodowlanych. Obecnie Rumunia ma niższe pogłowie zwierząt niż wiele innych państw o mniejszej powierzchni lub niewielkim potencjale naturalnym. Znajduje to odzwierciedlenie w produkcji. Produkcja zwierzęca w Rumunii nie jest w stanie zaspokoić popytu wewnętrznego, dlatego też konieczny jest import.

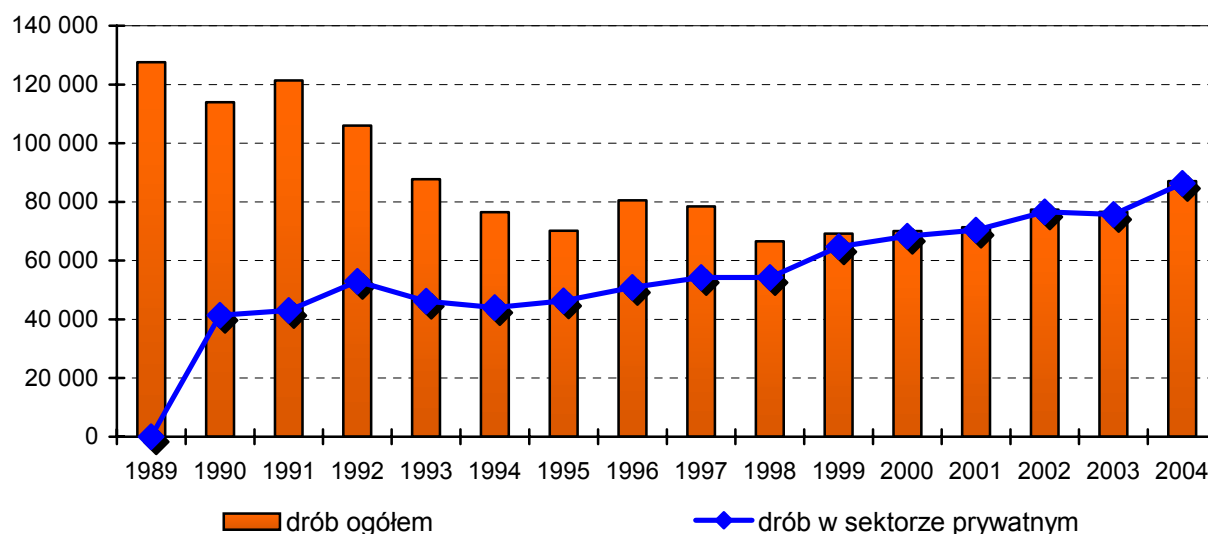
Zmiany w pogłowiu zwierząt gospodarskich przedstawiają rysunki 7 i 8. Pogłowie wszystkich gatunków zwierząt zmalało (nawet o ponad połowę w przypadku bydła, trzody chlewnej, owiec i kóz). Hodowla zwierząt pozostaje prawie w stu procentach w sektorze prywatnym.

Rysunek 7. Pogłowie zwierząt hodowlanych (w tys. sztuk)

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

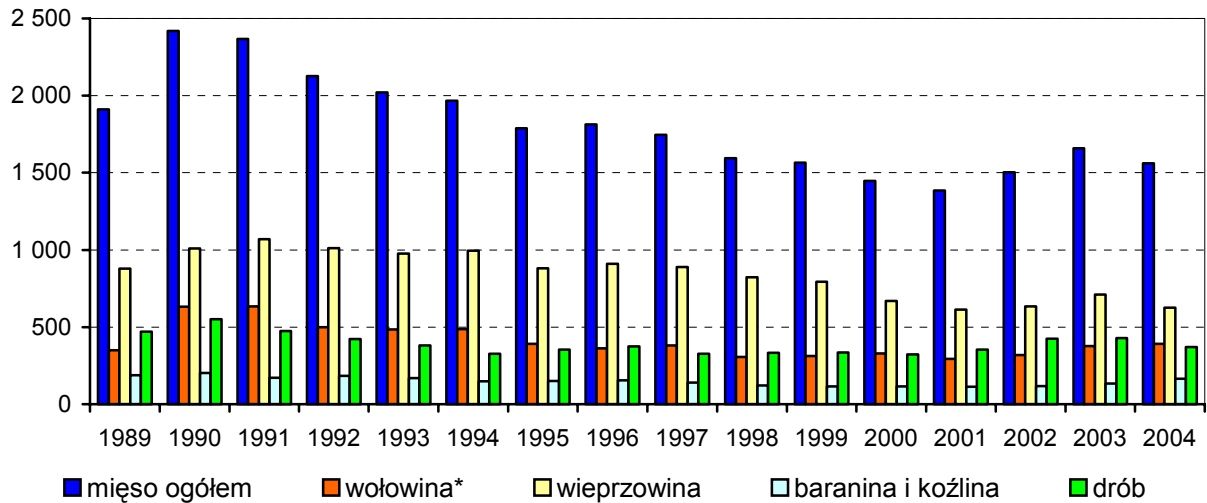
Rysunek 8. Zmiany pogłowia drobiu (w tys. sztuk)

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

W produkcji mięsa również zanotowano spadek (rys. 9). Nie był on jednak tak dramatyczny jak w przypadku redukcji pogłowia zwierząt. W okresie przejściowym, jedyne pozytywne zmiany dotyczyły produkcji mleka i jaj (rys. 10 i 11). Produkcja mleka wzrosła o 32%, a produkcja jaj o 5% (w latach 1992-2003 poziom produkcji był niższy niż w 1989 roku, tendencja spadkowa była jednak niewielka).

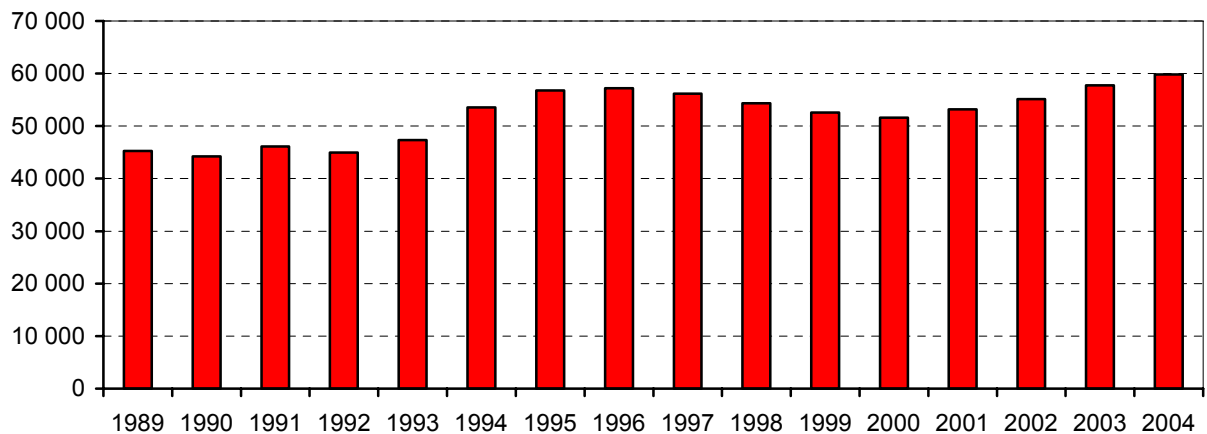
Rysunek 9. Produkcja mięsa (w tys. ton)

* w wadze żywej

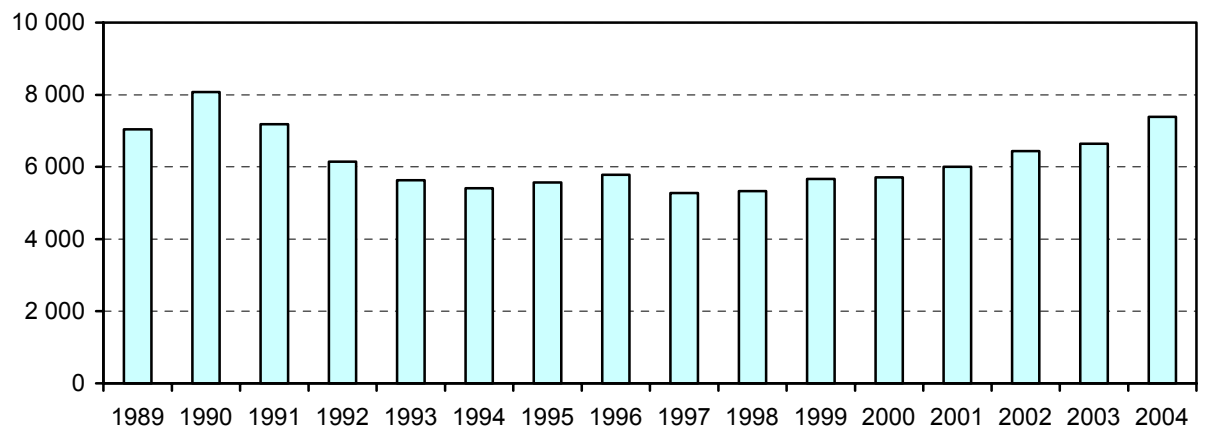
Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Rysunek 10. Produkcja mleka (w tys. hl)

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Rysunek 11. Produkcja jaj (w mln sztuk)

Źródło: Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.

Spadek produkcji w omawianym sektorze można wyjaśnić następującymi przyczynami:

- zbyt duża powierzchnia i nieefektywność dawnych gospodarstw państwowych,
- słaba konkurencyjność/wydajność w porównaniu z produktami importowanymi, wynikająca z wysokich kosztów produkcji krajowej,
- zbyt długie przetrzymywanie gospodarstw w portfelu państwowym oraz zbyt późna prywatyzacja i przeniesienie własności na prywatnych właścicieli,
- brak środków finansowych i właściwych warunków do utrzymania wyższego pogłowia zwierząt w przypadku właścicieli prywatnych,
- agresywna polityka przeciwko gospodarstwom państwowym (prowadząca do ich zniszczenia) ze strony byłych zarządców, bez konkretnej strategii, dobrych intencji i planu restrukturyzacji,
- brak jasno określonej polityki państwa w odniesieniu do tego sektora i brak zainteresowania jego uzdrowieniem,
- brak ochrony przed produktami zagranicznymi (niższe opodatkowanie towarów importowanych).

4. Handel produktami rolno-spożywczymi

Produkty spożywcze i rolne tradycyjnie odgrywały ważną rolę w handlu zagranicznym Rumunii. Produkty te były szczególnie ważne we wczesnym etapie okresu przejściowego, a w ostatnich latach ich znaczenie jeszcze bardziej wzrosło. Od 1990 roku Rumunia jest importerem netto produktów rolno-spożywczych. W ostatnich latach udział rolnictwa w eksporcie ogółem wynosił zaledwie około 3,2%, podczas gdy udział w imporcie sięgał 7,2%.

Głównymi partnerami Rumunii w handlu produktami rolno-spożywczymi były kraje Unii Europejskiej (UE-15) oraz Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (CEFTA). Największa część eksportu (50-60%) trafia do Unii Europejskiej (UE-15) oraz krajów CEFTA (prawie 15%). Piętnaście państw członkowskich Unii Europejskiej dostarcza około jednej trzeciej ogółu importowanych przez Rumunię produktów rolno-spożywczych, a około jedna czwarta tych produktów pochodzi z krajów CEFTA, w tym z Węgier, będących największym pojedynczym dostawcą żywności i produktów rolnych (ponad 15%).

W ostatnich latach głównymi produktami rolno-spożywczymi eksportowanymi przez Rumunię były: żywiec rzeźny, nasiona roślin oleistych, mleko i przetwory mleczne, miód, owoce, wino, oleje, puszkowane owoce i warzywa, produkty piekarnicze i zboża. Najważniejszymi towarami importowymi były: zboża, mięso, tytoń, cukier, owoce, owoce cytrusowe oraz kawa. Taki skład produktów odzwierciedla niewystarczającą międzynarodową konkurencyjność

rumuńskiego sektora rolno-spożywczego, a szczególnie przetwórstwa żywności. Udział przetworzonych produktów w eksporcie powoli wzrasta, nadal jednak pozostaje na poziomie poniżej wartości osiąganych przez inne państwa Europy Środkowo-Wschodniej. Rumuńskie przetwórstwo żywności jest mało konkurencyjne nawet na rynku krajowym. Ten brak konkurencyjności w znacznym stopniu przyczynia się do stale ujemnego salda obrotów handlowych produktami rolno-spożywczymi (tab. 11).

Tabela 11. Obroty handlowe produktami rolno-spożywczymi (w mln euro)

Pozycja	1989 ^a	1990 ^a	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ekspart FOB	527	82	213	222	279	334	409	562	527	387	455	368	484	461	498	588
Import CIF	367	1 165	640	766	823	556	689	692	616	901	746	1 015	1 351	1 245	1 535	1 714
Saldo	160	-1 083	-427	-544	-544	-222	-280	-130	-89	-514	-291	-647	-867	-784	-1 037	-1 126

^a w mln USD

Źródło: Baza danych INS.

5. Technologie i mechanizacja

W ostatnich latach Parlament i Rząd rumuński dążyły do podniesienia poziomu technologicznego w rolnictwie wydając specjalne przepisy z myślą o uzyskaniu wzrostu liczby ciągników i innych maszyn rolniczych. Efekty tych działań nie były znaczące, chociaż liczba ciągników, pługów, kultywatorów i siewników zwiększyła się.

Inną cechą rumuńskiego rolnictwa jest korzystanie ze starych, zużytych maszyn. Od 1989 roku nie nastąpił znaczny spadek dostępności maszyn rolniczych (tab. 12).

W 2004 roku liczba ciągników, pługów mechanicznych i kultywatorów była nawet wyższa niż w 1989 roku i w kryzysowych latach 1990-1991, maszyny były jednak zbyt stare, by prawidłowo funkcjonować. Powierzchnia gruntów ornych przypadających na 1 ciągnik zmniejszała się z 62 hektarów w 1989 roku do 55 hektarów w 2004 roku, co było rezultatem wzrostu liczby ciągników użytkowanych rolniczo. Szybko malała liczba kombajnów zbożowych, mimo dominacji uprawy zbóż w rolnictwie rumuńskim (w 2004 roku liczba kombajnów zbożowych wynosiła 40% ich stanu z 1989 roku).

W ostatnich latach kolejnym problemem do rozwiązania przez osoby podejmujące decyzje w rolnictwie rumuńskim było nawadnianie i zwiększenie powierzchni gruntów objętych systemem irygacyjnym. Po 1989 roku system irygacyjny uległ zniszczeniu i nie był wykorzystywany. Tłumaczy to słabe wyniki rumuńskiego rolnictwa w przypadku niektórych upraw, zależnych od

nawadniania. Ogólnie rzecz biorąc, plony były niższe w regionach charakteryzujących się mniejszą wilgotnością i brakiem systemów irygacyjnych, takich jak południowy wschód i północny wschód, jednocześnie zdominowanych przez rolnictwo i ludność wiejską. Niestety, proces odbudowy systemu irygacyjnego jest powolny i wymaga znacznych nakładów finansowych.

Tabela 12. Liczba maszyn rolniczych w Rumunii (w tys. sztuk)

Rok	Ciągniki	Pługi	Kultywatory	Siewniki	Kombajny zbożowe	Powierzchnia gruntów ornych na ciągnik (w ha)
1989	152	83	35	44	62	62
1990	127	73	27	36	41	74
1991	133	73	24	35	38	71
1992	147	81	23	37	37	64
1993	158	96	24	44	37	59
1994	161	104	23	48	38	58
1995	163	107	23	50	38	57
1996	165	114	24	52	38	57
1997	163	115	28	54	36	57
1998	165	122	28	56	33	57
1999	164	123	28	56	31	57
2000	160	123	26	58	28	59
2001	164	127	26	60	26	57
2002	169	131	27	62	25	56
2003	169	132	27	63	25	55
2004	172	136	29	65	25	55

Źródło: Baza danych INS.

6. Inwestycje

Rozwój obszarów wiejskich w Rumunii jest w sposób nieunikniony ściśle powiązany z rozwojem rolnictwa, przemysłu spożywczego oraz wszelkiej pokrewnej czy towarzyszącej działalności. Cechy strukturalne Rumunii sprawiają, że konieczne jest opracowanie polityki krajowej mającej na celu trwały rozwój obszarów wiejskich oraz promocję rozwoju narodowego, regionalnego i międzynarodowego zgodnie z zasadami europejskimi. Dlatego też polityka rozwoju obszarów wiejskich powinna być ściśle powiązana z polityką sektorową (rolną) i polityką regionalną, przy uwzględnieniu trzech wymiarów: restrukturyzacji i rozwoju sektora rolnego, promocji regionalnej, spójności gospodarczej i społecznej oraz zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich. W całym tym równaniu centralne miejsce zajmują inwestycje zagraniczne, zwłaszcza bezpośrednie inwestycje zagraniczne, ponieważ wewnętrzne źródła finansowania są chwilowo ograniczone.

Sektor rolno-spożywczy ma szczególne znaczenie makroekonomiczne ze względu na swoje cechy i powiązania z innymi gałęziami gospodarki. W Rumunii sektor ten nabrał jeszcze większego znaczenia z powodu wielkości rynku wewnętrznego, jak również dużego udziału mieszkańców wsi i osób zatrudnionych w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności. Z tej przyczyny, chociaż nie tylko, rozwój sektora rolno-spożywczego w Rumunii stanowi ważną kwestię i duże wyzwanie. Niestety, miejsce tego sektora w „równaniu bezpośrednich inwestycji zagranicznych” jest mało znaczące, ze względu na brak atrakcyjności, wysokie ryzyko i niską dochodowość. Dlatego właśnie inwestorzy zagraniczni nie traktują tego sektora jako priorytetu w swojej działalności (tab. 13).

Tabela 13. Atrakcyjność rumuńskiego sektora rolno-spożywczego dla inwestorów zagranicznych w latach 1990-2004

Wyszczególnienie	Bezpośrednie inwestycje zagraniczne, w tym:	
	w rolnictwie	w przemyśle spożywczym
Liczba inwestorów (w procentach)	3,6	5,3
Wartość inwestycji (w procentach)	1,2	9,4

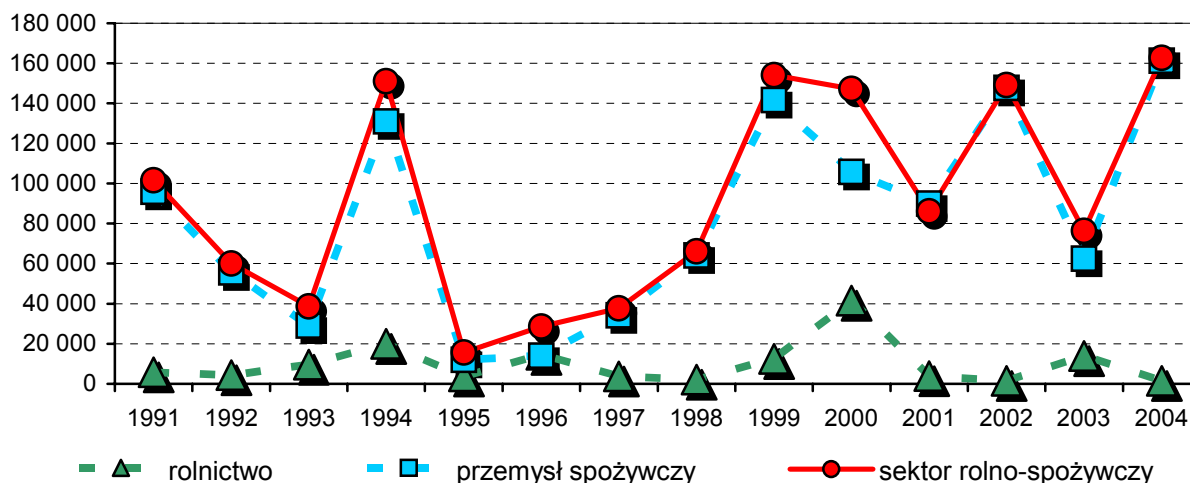
Źródło: Baza danych ONRC.

Analiza dynamiki bezpośrednich inwestycji zagranicznych w sektorze rolno-spożywczym pokazuje podejście inwestorów oraz jednocześnie „zaangażowanie decydentów w rozwiązywanie problemów”, jakie wystąpiły w tym sektorze w okresie przejściowym (rys. 12). Bezpośrednie inwestycje zagraniczne zarówno w rolnictwie, jak i przemyśle spożywczym wykazują trend sinusoidalny. Taka zmienność z roku na rok nie może stanowić podstawy do wypracowania konkretnej i jasnej polityki rządu w odniesieniu do danego produktu. Wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w sektorze rolno-spożywczym w latach 1991-2004 została przedstawiona według grup działalności w tabeli 14.

Z ogólnej liczby spółek prawa handlowego zarejestrowanych i działających w sektorze rolno-spożywczym 37,8% założono w sektorze rolnictwa, a pozostałe 62,2% w przemyśle spożywczym. W rolnictwie ogółem największy udział, tzn. 47,8%, stanowiły spółki zajmujące się produkcją roślinną, co odzwierciedla ogólną orientację przedsiębiorców. W rolnictwie ulokowano 13,1% wartości inwestycji zagranicznych, a pozostałe 86,9% trafiło do przemysłu spożywczego. Największym zainteresowaniem inwestorów zagranicznych cieszyła się produkcja mieszana, w którą zaangażowano 48,8% środków skierowanych do rolnictwa, 31,8% trafiło do spółek zajmujących się produkcją roślinną, a 13,4% do spółek prowadzących produkcję zwierzęcą.

W przemyśle spożywczym liczne spółki zarejestrowano w sektorze produkcji pozostałych wyrobów spożywczych, mięsa i napojów – łącznie ponad 74,9% wszystkich spółek. Największe środki finansowe inwestorów zagranicznych zostały skierowane do branży napojów i stanowiły one ok. 41% wartości inwestycji w ten dział przemysłu, do produkcji pozostałych wyrobów spożywczych – 23,4% oraz do mleczarstwa – 8,6%.

Rysunek 12. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w rumuńskim sektorze rolno-spożywczym (w tys. USD)

Źródło: Baza danych ONRC.

Tabela 14. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w sektorze rolno-spożywczym w latach 1990-2004

Wyszczególnienie	Liczba spółek	Wartość ogółem w tys. USD
Rolnictwo	2 551	113 514,2
Produkcja roślinna	1 221	36 181,4
Produkcja zwierzęca	462	15 270,1
Produkcja mieszana (roślinna i zwierzęca)	598	55 456,7
Usługi pomocnicze (bez usług sanitarno-weterynaryjnych)	270	6 606,0
Przemysł spożywczy	4 191	749 029,3
Produkcja, przetwórstwo i przechowywanie mięsa	698	57 470,0
Przetwórstwo i przechowywanie ryb i produktów rybnych	20	546,2
Przetwórstwo i przechowywanie owoców i warzyw	227	15 439,7
Produkcja olejów oraz tłuszczów roślinnych i zwierzęcych	71	11 780,6
Produkcja przetworów mlecznych	301	64 509,5
Produkcja produktów młynarskich, skrobi i produktów skrobiowych	364	42 881,3
Produkcja innych produktów spożywczych	1 970	175 424,1
Produkcja napojów	473	304 656,1
Produkcja pasz i wyrobów tytoniowych	67	76 321,8
Ogółem	6 742	862 543,5

Źródło: Przetworzone dane CCIRMB – ONRC.

Podsumowując, możemy powiedzieć, że ukierunkowanie napływu inwestycji do rumuńskiej gospodarki rolno-spożywczej nastąpiło bez istotnego wsparcia ze strony państwa; inwestorzy podejmowali działalność w branżach charakteryzujących się niższym ryzykiem, w których mogli szybciej dostosować się do potrzeb gospodarki rynkowej i w których istniał popyt ze strony konsumentów. Warunki te spełniały, a zatem bardziej atrakcyjne były następujące branże: młynarstwo oraz przetwórstwo owoców i warzyw, a w rolnictwie produkcja roślinna i usługi pomocnicze.

7. Wnioski i zalecenia

Z naszej analizy wynika, że istnieją pewne obszary, które bezwzględnie wymagają poprawy i zmian: zatrudnienie, przemysł lokalny, usługi i rzemiosło, turystyka, infrastruktura i rolnictwo.

Czynnik ludzki będzie odgrywał ważną rolę w rozwoju obszarów wiejskich w przyszłości. Główne działania powinny się koncentrować na: kwalifikacjach zawodowych młodego pokolenia w zakresie działalności na obszarach wiejskich; specjalnych programach dla młodych osób, pozwalających im na realizację własnych pomysłów na obszarach wiejskich (w rolnictwie lub poza nim); identyfikacji i stymulowaniu rodzajów działalności najbardziej odpowiednich dla poszczególnych regionów oraz osób zdolnych do rozpoczęcia działalności gospodarczej; tworzeniu sieci doradztwa w zakresie działalności na obszarach wiejskich. Możliwe jest zwiększenie liczby ludności wiejskiej zajmującej się działalnością typową dla tych obszarów poprzez wdrożenie systemu stymulacji dla różnych obszarów i rodzajów działalności, a następnie przekazanie zarządzania młodemu pokoleniu przez starsze.

Głównym celem władz lokalnych podejmujących próbę odzyskania utraconych lokalnych zakładów przemysłowych jest zidentyfikowanie MSP, które są w stanie rozwinąć swoją działalność i przyciągnąć lokalnych pracowników oraz uzyskać pomoc w pozyskaniu środków.

Wykorzystanie potencjału turystycznego jest kolejnym celem, który musi zostać szybko osiągnięty, mimo dużej konkurencji w tym zakresie na rynku międzynarodowym. Jest to tylko kwestia czasu, pieniędzy i kultury.

W dziedzinie infrastruktury nadal pozostało wiele do zrobienia. Każda społeczność wiejska powinna mieć bezpośrednie i szybkie połączenie z innymi miejscowościami i głównymi miastami w swoim regionie. Lepsza infrastruktura pomoże w realizacji innych działań potrzebnych do rozwoju danego obszaru. Zbliżenie standardu życia na wsi do standardu miejskiego, co oznacza dostępność sieci wodociągowej, kanalizacji, sieci telefonicznej, Internetu, itp., będzie

atutem przyciągającym inwestorów i przyczyniającym się do stabilizacji poziomu życia lokalnej ludności. Jest to podstawowy obowiązek władz.

Jednocześnie rolnictwo i sektor rolno-spożywczy muszą zająć szczególne miejsce. W tradycyjnej polityce rolnej w Rumunii kładziono nacisk na wzrost produkcji. Po wejściu do Unii Europejskiej podejście to należy zastąpić innym, zwracającym uwagę na zwiększanie konkurencyjności sektora. Wydajność produkcji zarówno roślinnej, jak i zwierzęcej w Rumunii jest niska, a wydajność pracy osób zatrudnionych w rolnictwie jest zdecydowanie najniższa w całym regionie. Efektywność zwiększyć może jedynie przyjęcie polityki ułatwiającej reorganizację strukturalną rolnictwa, poprzez umożliwienie likwidacji nieefektywnych gospodarstw (np. dzięki programom wcześniejszego przechodzenia na emeryturę) oraz usuwanie przeszkód na drodze ekspansji gospodarstw nowych i bardziej efektywnych (np. przez wyeliminowanie nieprzychylnego nastawienia do dzierżawy gruntów).

Rumunia będzie musiała stworzyć instytucje zdolne do spełnienia wymagań wspólnego rynku i administrowania środkami w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, kompatybilne z instytucjami Unii Europejskiej. Jeżeli odpowiednie ramy instytucjonalne nie zostaną w porę stworzone, Rumunia nie będzie w stanie poradzić sobie z ogromnym administracyjnym zadaniem, jakim jest wdrożenie obydwu filarów Wspólnej Polityki Rolnej UE, a zwłaszcza Systemu Jednolitej Płatności Obszarowej (SAPS) oraz systemu Uzupełniających Krajowych Płatności Bezpośrednich (CNDP) [C. Csaki, H. Kray, 2005]. Jak pokazują doświadczenia nowych państw członkowskich UE, znaczne opóźnienia mogą prowadzić do napięć politycznych i podważać korzyści płynące z członkostwa w UE.

Połowa wszystkich gospodarstw rolnych w Rumunii ma powierzchnię poniżej 1 hektara. Bez likwidacji wielu z tych gospodarstw rumuński sektor rolnictwa nie stanie się konkurencyjny. Wszelkie próby rozwiązywania problemów strukturalnych poprzez zastosowanie SAPS i CNDP mogą jedynie osłabić dostosowanie strukturalne sektora. Zalecane jest zatem, by rząd wyraźnie oddzielił rozwój obszarów wiejskich i programy społeczne na tych obszarach od wsparcia dochodowego dla rolników.

Jednym z pierwszych celów transformacji było wyeliminowanie uprzywilejowania dużych gospodarstw, wpajanego w rumuńską mentalność od 1948 roku. W Rumunii należy wspierać i promować funkcjonowanie gospodarstw towarowych, wsparcie powinno być jednak uzależnione od prowadzonej działalności, a nie od wielkości gospodarstwa. Celem powinna być pomoc małym rolnikom w zwiększaniu poziomu produkcji na sprzedaż, a tego nie da się osiągnąć poprzez odcięcie ich od dotacji ze względu na wielkość ich gospodarstw.

Należy promować konsolidację małych gospodarstw, ponieważ wyniki badań prowadzonych w gospodarstwach w Rumunii i innych krajach wskazują na to, iż posiadanie większej ilości gruntów wiąże się z wyższym standardem życia w wiejskich gospodarstwach domowych. Konsolidacja będzie przebiegać w sposób naturalny, jeśli rolnictwo okaże się rentowną działalnością – rolnicy będą dążyć do zwiększania powierzchni swoich gospodarstw, jeżeli to zapewni im wystarczające dochody.

Osoby tworzące politykę stoją w obliczu dwóch zadań w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego: muszą ułatwiać konsolidację sprywatyzowanych branż przetwórczych, a także zająć się promocją w celu przyciągnięcia bezpośrednich inwestycji zagranicznych do tego sektora. Rząd powinien zapoznać się z doświadczeniami innych krajów europejskich (szczególnie Irlandii) w zakresie promowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Nie ma potrzeby podejmowania żadnych specjalnych działań w celu przyciągnięcia inwestycji zagranicznych do handlu detalicznego produktami spożywczymi czy działalności gastronomicznej, konieczne jest natomiast przyciągnięcie inwestycji na modernizację sprywatyzowanych przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego.

Rząd powinien również opracować politykę zachęcającą krajowych inwestorów do inwestowania w małe i średnie zakłady przetwórcze na obszarach wiejskich. Przetwórstwo żywności stanowi idealne uzupełnienie działalności rolniczej ludności wiejskiej, a jego organizacja jest możliwa przy niewielkim wysiłku i nakładach. Ponadto, zwiększając dochody rodzin przedsiębiorców, taka działalność przyczyniałaby się do tworzenia lokalnych miejsc pracy. Omawiana polityka powinna być częścią przyszłościowej strategii rozwoju obszarów wiejskich, nie polegającej już jedynie na dotowaniu zakupu maszyn rolniczych i sprzętu.

Większość małych gospodarstw w Rumunii to gospodarstwa produkujące głównie na własne potrzeby, mające jedynie marginalny kontakt z rynkiem. Sprzedaży produktów rolnych dokonują one na lokalnym rynku bądź bezpośrednio z gospodarstwa. Gospodarstwa takie nie mają prawie żadnych bezpośrednich powiązań z dużymi systemami sprzedaży detalicznej. W celu wykorzystania rewolucji w handlu detalicznym, konieczne byłoby włączenie tych gospodarstw do pionowych łańcuchów dostaw. Takie włączenie będzie wymagało fundamentalnej zmiany ze strony małych rolników, z których większość nie chce lub nie jest w stanie wprowadzić koniecznych zmian. Gospodarstwa, które nie zostaną włączone będą nadal produkować głównie na własne potrzeby, uzyskując jedynie niewielkie dodatkowe dochody, albo znikną umożliwiając tym samym konsolidację. Gospodarstwa, które zostaną włączone będą rosły i nabierały bardziej towa-

rowego charakteru, będą wprowadzały nowe technologie i potrafią sprostać wyzwaniom stawianym przez poszczególne ogniwa łańcucha żywnościowego.

Konieczne jest udoskonalenie systemu finansowego tak, by spełniał wymagania mieszkańców wsi. Banki i instytucje finansowe nie będące bankami poczyniły umiarkowane postępy w ostatnich latach, w związku z czym kredyty dostępne dla obszarów wiejskich nadal nie są wystarczające. Istnienie środków z programu SAPARD i konieczność finansowania przez banki projektów w dziedzinie rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego zatwierdzonych w ramach tego programu zwiększa zapotrzebowanie na kredyty dla wsi. W celu zaspokojenia tych potrzeb należy wzmocnić sektor bankowości wiejskiej. Inne problemy, które mogą wymagać zwiększonej uwagi obejmują: konieczność wzmocnienia instytucji prawnych, które nie są w stanie w wystarczający sposób egzekwować przepisów dotyczących zabezpieczeń kredytów; rozwój pozabankowych źródeł finansowania, łącznie z obniżeniem obciążeń podatkowych firm zajmujących się leasingiem sprzętu; wspieranie ekspansji (i regulacji) małych instytucji finansowych obsługujących klientów z obszarów wiejskich oraz wspieranie i rozwój narzędzi zarządzania ryzykiem w sektorze prywatnym na obszarach wiejskich.

Bibliografia

1. Csaki C., Kray H., *Romanian Food and Agriculture from a European Perspective*, ECSSD-Environmentally and Socially Sustainable Development, Working Paper No. 39, Bank Światowy, Bukareszt 2005.
2. Dumitru M., Diminescu D., Lazea V., *Rural Development and the Reform of Romanian Agriculture*, Zbiór "Studii IER" nr 10-11, Instytut Europejski w Rumunii, Bukareszt 2004.
3. Rusu M., *Dimensiuni ale dezvoltării rurale durabile: Romania in tranzitie*, Instytut Gospodarki Rolnej (IEA), Akademia Rumuńska, Bukareszt 2005.
4. Zielona Księga – 1998.
5. Baza danych Krajowego Instytutu Statystycznego.
6. Baza danych Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Wsi.
7. Baza danych Krajowego Biura Rejestru Handlowego.

*dr R. Melnikienė, A. Gapšys, T. Petuchova, D. Mikelionytė, dr V. Bradūnas,
dr V. Vaikutis, I. Lukošiuotė, A. Motova*

Litewski Instytut Ekonomiki Rolnictwa
Wilno, Litwa

Rozwój sektora żywnościowego po akcesji Litwy do UE

1. Sektor rolny i spożywczy w nowych warunkach ekonomicznych

Członkostwo w Unii Europejskiej otworzyło nowe możliwości przed litewskim rolnictwem i przemysłem spożywczym, a dzięki intensyfikacji produkcji oraz ochronie środowiska stworzyło przesłanki dla wzrostu konkurencyjności obu sektorów oraz ich rentowności. W tym samym czasie, obie branże musiały sprostać wyzwaniom, jakie postawił przed nimi wspólny rynek, konkurować z bardziej technicznie zaawansowanymi, lepiej rozwiniętymi oraz bardziej wydajnymi sektorami przemysłu spożywczego i rolnictwem innych krajów członkowskich Unii, a zwłaszcza dawnych krajów piętnastki, które otrzymywały jednocześnie większe wsparcie.

W okresie przedakcesyjnym pojawiło się wiele wątpliwości dotyczących poziomu konkurencyjności litewskich firm i gospodarstw rolnych oraz ich zdolności do wykorzystania otrzymanych środków pomocowych. Rolnicy byli tą grupą społeczną, która w bardzo aktywny sposób przeciwstawiała się wejściu Litwy do Unii Europejskiej.

W latach 2005-2006 litewskie rolnictwo i branża spożywcza miały okazję przekonać się naocznie jaki wpływ na rozwój ekonomiczny kraju wywarły takie czynniki, jak wolny przepływ towarów, siły roboczej oraz kapitału. Należy podkreślić, że litewskie rolnictwo i sektor spożywczy odczuły pozytywny wpływ wejścia ich kraju do UE już 4 maja 2004 roku, ale rokiem przełomowym, który uwidoczniał największe zmiany, był 2006 rok. Po pierwsze, czynniki makroekonomiczne w rolnictwie uległy znacznej poprawie – zwiększyła się łączna produkcja rolnicza, wzrósł eksport do Unii Europejskiej oraz krajów trzecich, podwyżce uległy także dochody ludności. Po drugie, użytkownicy obszarów rolnych otrzymali dopłaty bezpośrednie oraz środki strukturalne przeznaczone na specjalizację gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych, doskonalenie i dywersyfikację ich działalności oraz promocję rozwoju regionów.

Pierwsze oznaki zrównoważonego rozwoju w tym sektorze zaobserwowano w 2000 roku, kiedy litewska gospodarka zaczęła odżywać po dekoniunkturze spowodowanej kryzysem w Rosji. Szczególnie gwałtowny rozwój tej

branży przypadł na lata 2004-2006. Wartość łącznej produkcji rolnej liczona według aktualnych cen w 2006 roku wyniosła 1515 mln euro, a stopa wzrostu wynosząca 15% była najwyższa w całym tym okresie.

Kluczowym czynnikiem rozwoju produkcji były możliwości, które pojawiły się po wprowadzeniu w życie zasady wolnego przepływu towarów. Dzięki temu, eksport produktów rolnych i żywności do krajów Unii Europejskiej odbywa się bez ograniczeń taryfowych, a eksport do krajów trzecich, w którym firmy litewskie mają wieloletnie doświadczenie jest dotowany. Dane Urzędu Statystycznego wskazują, że w 2006 roku wartość eksportu produktów rolniczych i spożywczych wyniosła 1577 mln euro, co w porównaniu z 2003 rokiem oznacza wzrost o 2,3 razy. Import osiągnął wartość 1429 mln euro i był prawie 2,1-krotnie wyższy niż w 2003 roku. Obroty handlu zagranicznego zwiększyły się 2,2 razy w porównaniu z 2003 rokiem, a dodatni bilans handlu zagranicznego przekroczył kwotę 148 mln euro.

Tabela 1. Makroekonomiczne wskaźniki rolnictwa i branży spożywczej

Wskaźniki	2003	2004	2005	2006
Produkt krajowy brutto (w cenach bieżących, w mln euro)	16 452	18 126	20 621	23 746
Łączna produkcja rolna (w cenach bieżących, w mln euro)	1 303	1 318	1 468	1 515
Udział rolnictwa w wartości dodanej brutto ^a (w procentach)	5,8	5,2	5,1	5,0
Eksport produktów rolnych i spożywczych (w mln euro)	682	856	1 219	1 578
Udział produkcji rolnej i spożywczej w eksporcie ogółem (w procentach)	11,1	11,5	12,8	14,0
Import produktów rolnych i spożywczej (w mln euro)	690	856	1 071	1 429
Udział produktów rolnych i spożywczych w imporcie ogółem (w procentach)	8,1	8,6	8,6	9,3

^a łącznie z usługami dla rolnictwa oraz myślistwem

Rolnictwo oraz branża spożywcza to jedne z najważniejszych gałęzi gospodarki w strukturze handlu zagranicznego Litwy. Wartość dodana wytworzona przez ten sektor ciągle wzrasta, tak jak i udział eksportu produktów rolnych i spożywczych. W 2006 roku udział rolnictwa w PKB wynosił 5,0%, a wartość eksportu produktów rolnych i spożywczych była równa 14% wartości ogółem litewskiego eksportu.

Szybki rozwój eksportu do krajów członkowskich UE możliwy był dzięki temu, że litewscy producenci w krótkim okresie czasu przystosowali się do unijnych wymogów korzystając ze wsparcia z programu SAPARD. Dodatkowo poprawili oni jakość produktów. W 2006 roku wszyscy najwięksi producenci przetworów mlecznych, mięsnych, rybnych oraz innych produktów spożywczych, a także właściciele morskich kutrów rybackich dostosowali się do unijnych wy-

mogów. Eksport litewskich artykułów spożywczych do krajów trzecich wspierany jest przez system dotacji do eksportu żywności, w ramach którego w samym 2006 roku wypłacono około 62,6 mln euro.

Ożywienie gospodarki narodowej oraz nowe perspektywy umożliwiły mieszkańcom Litwy podejmowanie pracy w innych krajach Unii, co zwiększyło zapotrzebowanie na siłę roboczą. W kraju zmniejszyło się bezrobocie. W 2006 roku stopa bezrobocia wyniosła zaledwie 5,6% (17,4% w 2001 roku). Zmiany na rynku pracy zaowocowały znacznym wzrostem płac. Tylko w 2006 roku przeciętne miesięczne płace na Litwie wzrosły o 23% do poziomu 459 euro. Dochody ludności oraz ich siła nabywcza rosły, co kreowało popyt na produkty spożywcze wysokiej jakości. Ożywienie rynku wewnętrznego oraz większe możliwości eksportowe stworzyły doskonałe warunki dla rozwoju rolnictwa oraz zwiększenia produkcji spożywczej.

Oczekiwano, że członkostwo w UE pomoże Litwie w zdobyciu nowych, atrakcyjnych bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Dane litewskiego Urzędu Statystycznego wskazują, że pod koniec 2006 roku bezpośrednie inwestycje zagraniczne w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie wyniosły 60 mln euro, co odpowiada 0,6% ogółem inwestycji zagranicznych na Litwie. Bardziej atrakcyjnym miejscem do lokowania inwestycji zagranicznych była branża spożywcza. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w tę gałąź przemysłu dokonane w tym okresie wyniosły 640 mln euro, co stanowiło 7,69% wszystkich bezpośrednich inwestycji na Litwie.

Pomoc w ramach unijnych funduszy strukturalnych stała się niezwykle ważnym czynnikiem, który wpłynął na zwiększenie wartości tych inwestycji. Około 191 mln euro przeznaczono w latach 2004-2006 na wdrożenie działań w ramach priorytetu 4 „Rolnictwo i Rybołówstwo” Jednolitego Dokumentu Programowego (SPD). Dodatkowo, w okresie przedakcesyjnym zainwestowano już 100 mln euro w ramach implementacji programu SAPARD.

Oprócz środków otrzymywanych w ramach programu inwestycyjnego, w latach 2004-2006 obszary wiejskie otrzymały także dopłaty bezpośrednie oraz środki uruchomione zgodnie z Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich, co spowodowało wzrost dochodów rolników oraz poprawę wyników finansowych samych gospodarstw. W związku z tym, banki komercyjne zaczęły postrzegać rolników oraz przedsiębiorstwa rolne za wiarygodnych partnerów i udzielać im długoterminowych pożyczek na atrakcyjnych warunkach. Znaczne wsparcie finansowe udzielane jest gospodarstwom rolnym oraz innym przedsiębiorstwom działającym na terenach wiejskich przez spółkę akcyjną „Fundusz Gwarantowany Pożyczek Rolniczych”, która w ramach ustalonych przez rząd, udziela gwa-

rancji instytucjom bankowym działając w imieniu podmiotów gospodarczych, których majątek jest niewystarczający do zaciągnięcia kredytu hipotecznego.

Ustalono następujące priorytetowe działania implementacyjne, w ramach których większość środków finansowych alokowano w okresie realizacji programu w latach 2004-2006: „Inwestycje w spółki rolne” – 61,6 mln euro (32,1% środków z funduszy strukturalnych), „Pomoc dla młodych rolników” – 16,3 mln euro (8,5%), „Doskonalenie przetwórstwa produktów rolnych i ich marketingu” – 30,1 mln euro (15,7%), „Promocja turystyki na terenach wiejskich i rękodzieła” – 21,0 mln euro (10,9%).

Należy podkreślić, iż w tamtym okresie pojawiły się poważne obawy, czy litewskie podmioty gospodarcze są zdolne wykorzystać oferowane im wsparcie inwestycyjne. Aktywność wnioskodawców przekroczyła jednak najśmielsze przewidywania. Wnioski złożone w okresie od 2004 do 2006 roku dotyczyły znacznie wyższej kwoty niż zakładano. Łączna wartość środków pomocowych, o jaką wnioskowały podmioty przewyższała przeciętnie wysokość dostępnych funduszy o 38%. Rozbieżności te były zróżnicowane w przypadku poszczególnych działań, a zainteresowanie środkami, które były oferowane w ramach działania „Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych” aż dwukrotnie przekroczyło łączną sumę alokowanych na ten cel funduszy.

W latach 2004-2006 środki pomocowe dla rolników były wypłacane w ramach sześciu działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, który miał za zadanie poprawić strukturę wiekową rolników, stworzyć lepsze warunki dla rozwoju rolnictwa w regionach mniej sprzyjających rolnictwu, promować odłogowanie ziemi oraz wspierać finansowo małe, specjalistyczne gospodarstwa rolne. Łączny budżet przeznaczony na implementację Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich w ciągu tych trzech lat wyniósł 472 mln euro, a środki pomocowe były wypłacane w formie nieodwołalnych dopłat udzielanych na niekomercyjnych warunkach. W latach 2004-2006 rolnicy otrzymali dopłaty na łączną wartość 276,8 mln euro. Większość środków przeznaczono na wdrożenie działań, które cieszyły się największą popularnością, czyli „Wspierania działalności rolnej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania oraz lokalizacjach objętych ograniczeniami ochrony środowiska” – 141,1 mln euro, „Renty strukturalne” – 47,6 mln euro, „Przestrzeganie standardowych norm” – 53,9 mln euro, „Ochrona środowiska w rolnictwie” – 27,6 mln euro.

Dopłaty bezpośrednie były najważniejszym działaniem w ramach, którego wypłacano środki rolnikom, i które wywarło rzeczywisty wpływ na dochody wszystkich mieszkańców terenów wiejskich. Zgodnie z danymi NPA (Krajowej Agencji ds. Dopłat) w 2006 roku ponad 213 tys. osób zgłosiło łącznie do ewi-

dencji 2,6 mln hektarów ziemi rolnej oraz upraw uprawniających ich do starania się o dopłaty bezpośrednie. Analiza wypłaconych dopłat ze środków unijnych oraz budżetowych wskazuje jasno na pozytywny wpływ wsparcia inwestycyjnego, a w szczególności dopłat bezpośrednich i rekompensat na rozwój rolnictwa. Korzystne zmiany dotyczące rozwoju tego sektora zaobserwowano już w latach 2004-2006, włącznie ze zwiększeniem wartości inwestycji, większą zdolnością finansową rolników do zakupu wydajnego sprzętu rolniczego oraz stosowania nowych technologii, podniesieniem wydajności pracy, zwiększaniem się areалу gospodarstw oraz umożliwieniem starszym rolnikom wycofania się z działalności gospodarczej we wcześniejszym terminie, pod warunkiem przekazania gospodarstwa młodemu rolnikowi.

Na Litwie w dalszym ciągu w rolnictwie zatrudniona jest stosunkowo duża liczba osób, a wytworzona przez nich wartość dodana jest dosyć niska. Przyczyną takiej sytuacji jest niższa wydajność pracy w rolnictwie niż w innych sektorach litewskiej gospodarki. Dane litewskiego Urzędu Statycznego wskazują, że w 2006 roku w rolnictwie zatrudnionych było przeciętnie 188,9 tys. osób, czyli 28% mniej niż w 2003 roku.

Większość litewskich farm to małe, na wpół ekologiczne gospodarstwa, a struktura wiekowa rolników nie sprzyja rozwojowi nowego modelu konkurencyjnego gospodarstwa. Czynnikiem, które utrwalają taką sytuację są wielowiekowe tradycje rolnicze, zwrot ziemi dawnym właścicielom, niewielka zdolność inwestycyjna mieszkańców obszarów wiejskich oraz brak przedsiębiorczości. Dodatkowo, większość mieszkańców tych terenów, a zwłaszcza osoby starsze, nadal pracują w rolnictwie. Około 60% rolników ma 55 lub więcej lat, a jedynie około 14% rolników ma 40 lat lub mniej. Aktywny udział rolników we wdrażaniu działania „Renty strukturalne” w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, wsparcie udzielane młodemu rolnikowi oraz inne działania strukturalne tworzą grunt pod korzystne zmiany w przyszłości.

W 2006 roku przeciętne, zgłoszone do ewidencji litewskie gospodarstwo rolne miało powierzchnię 23 ha i należy podkreślić, że w ciągu analizowanego trzyletniego okresu nie zaobserwowano w tym zakresie większych zmian. Średnia powierzchnia gospodarstwa na Litwie jest porównywalna do innych krajów UE. Należy jednak pamiętać, że przeciętny areal gospodarstwa nie jest wyznacznikiem konkretnych problemów strukturalnych w danym kraju. Dane dotyczące osób fizycznych i prawnych, które zadeklarowały posiadanie ziemi rolnej wskazują, że w 2006 roku przeciętne gospodarstwo obejmowało około 12,4 ha, przy czym około 3,2% litewskich farm to gospodarstwa o powierzchni wynoszącej 50 ha, co odpowiada 46% łącznej zgłoszonej ziemi rolnej.

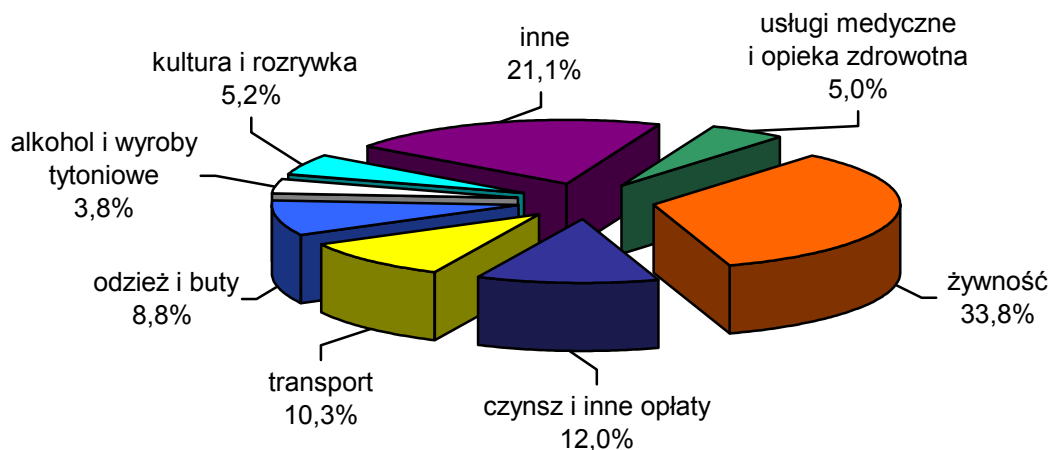
Analiza specyfiki gospodarki litewskiej w porównaniu z gospodarką krajów starej piętnastki wskazuje na szereg głównych rozbieżności. Po pierwsze, na Litwie występuje niewielki udział konkurencyjnych gospodarstw w ich ogólnej liczbie. Po drugie, istnieje szereg gospodarstw komercyjnych, które posiadają dużo ziemi oraz znaczne zaplecze produkcyjne, co daje im przewagę podczas ubiegania się o środki pomocowe. Mając na celu zwiększenie konkurencyjności indywidualnych gospodarstw, a także i całego sektora oraz definiując priorytety finansowe do 2013 roku, należy podjąć działania w celu zwiększenia liczby konkurencyjnych gospodarstw oraz rozdzielenia środków pomocowych w taki sposób, aby objąć nimi większą liczbę podmiotów gospodarczych.

2. Litewskie rolnictwo oraz sektor spożywczy na wspólnym rynku

2.1. Zmiany w handlu produktami rolnymi i spożywczymi na rynku krajowym

Wydatki na artykuły spożywcze są jednymi z głównych pozycji w budżecie domowym mieszkańców Litwy. W 2006 roku ponad 1/3 wszystkich wydatków została przeznaczona na zakup produktów spożywczych.

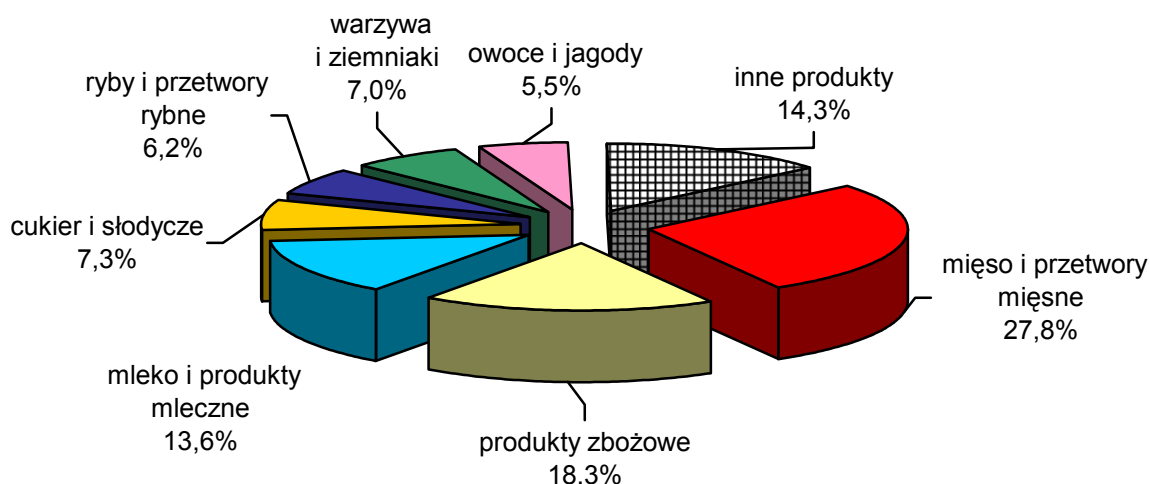
Rysunek 1. Struktura wydatków konsumpcyjnych w 2006 roku

W 2006 roku dochody ludności na Litwie w porównaniu z 2004 rokiem wzrosły o 37,4%, podczas gdy wydatki konsumpcyjne zwiększyły się o 27,3%. Przeciętne wydatki na produkty żywnościowe wzrosły o 10,6% i w 2006 roku wyniosły 63,7 euro na jednego mieszkańca. Większość z nich została przeznaczona na zakup mięsa, chleba, produktów zbożowych i mlecznych. Struktura wewnętrznego rynku oraz wydatków konsumpcyjnych mieszkańców ulega nie-

ustannym zmianom. Udział wydatków na zakup żywności w wydatkach ogółem maleje, podczas gdy rosną nakłady na mieszkanie, transport i obuwie. Dochody mieszkańców rosną szybciej niż ich wydatki na artykuły spożywcze. Należy jednak pamiętać, że pozostają one największą pozycją w budżecie litewskich obywateli.

Rysunek 2. Struktura wydatków konsumpcyjnych na zakup żywności w 2005 roku

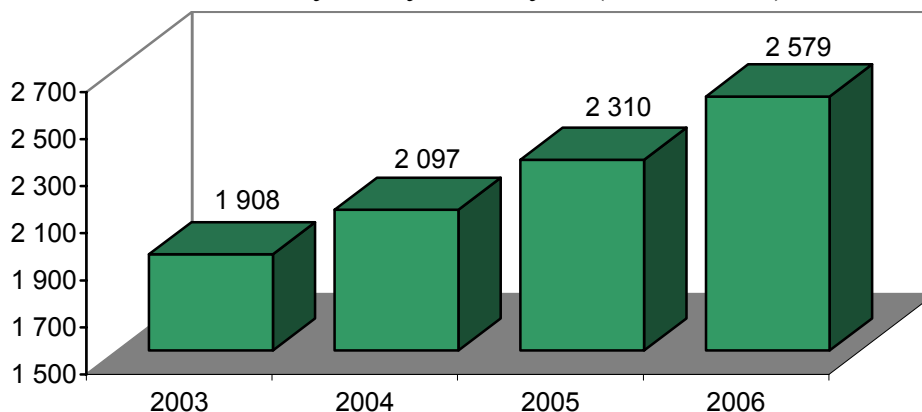
Poziom konsumpcji odzwierciedla siłę nabywczą dochodów mieszkańców Litwy, która zgodnie z ostatecznymi danymi Europejskiego Programu Porównawczego była przeciętnie 2,1 razy niższa niż w innych krajach członkowskich UE. W związku z tym, mieszkańcy Litwy spożywają więcej tańszych produktów żywnościowych (takich, jak ziemniaki, chleb, mąka, kasza i inne produkty zbożowe) niż przeciętni mieszkańcy Unii Europejskiej, jedzą też mniej mięsa, mleka i produktów nabiałowych, ryb, warzyw, owoców i cukru.

Tabela 2. Spożycie głównych produktów rolnych w kg na 1 mieszkańca

Produkty	2003	2004	2005	2006
Zboża i produkty zbożowe	124	125	120	115
Ziemniaki	118	122	116	111
Warzywa, arbuzy i melony	95	97	104	99
Owoce i jagody	68	71	77	71
Mięso i przetwory mięsne	59	70	71	72
Mleko i nabiał	287	296	283	280
Jaja (w sztukach)	211	212	191	194
Cukier	26,0	26,6	23	27,4
Ryby i przetwory rybne	14,2	14,5	.	14,5

Zwiększa się siła nabywcza dochodów mieszkańców Litwy, dzięki czemu kupują oni coraz to droższe produkty spożywcze. W latach 2001-2005 spożycie mięsa zwiększyło się 1,7-krotnie. Litwini jedzą także coraz więcej warzyw i owoców. Taki rozwój sytuacji miał korzystny wpływ na rozwój rynku wewnętrznego. W latach 2001-2005 wielkość sprzedaży produktów spożywczych na rynku krajowym zwiększyła się o 15%.

Rysunek 3. Sprzedaż detaliczna produktów żywnościowych, napojów alkoholowych i tytoniowych (w mln euro)

Rosnące wymagania uczestników rynku krajowego oraz nowe możliwości eksportowe przyczyniły się do zwiększenia produkcji rolnej oraz intensyfikacji skupu. Należy jednak pamiętać, iż z powodu słabych plonów uzyskanych w 2006 roku skupiono mniej płodów rolnych niż początkowo oczekiwano.

Tabela 3. Produkcja oraz skup produktów rolnych (w tys. ton)

Wskaźniki	2003	2004	2005	2006	2006 w proc. 2003 = 100
Produkcja					
Inwentarz żywy i drób (w wadze żywej)	265	303	323	314	118
Produkcja mleka	1 796	1 849	1 862	1 955	109
Jaj (w mln sztuk)	811	863	864	929	115
Skup					
Zbóż	1 129	1 403	1 760	1 097	97
Rzepak	110	173	215	140	127
Buraków cukrowych	881	905	798	716	81
Ziemniaków	32	21	11	12	38
Warzyw	36	34	28	31	86
Owoców i jagód	76	14	72	80	105
Inwentarza żywego i drobiu (w wadze żywej)	191	200	211	225	118
Mleka naturalnego	1 026	1 140	1 200	1 281	125
Mleka (o referencyjnej zawartości tłuszczu)	1 226	1 371	1 432	1 539	126
Jaj (w mln sztuk)	466	486	487	482	103

W 2005 roku produkcja żywca stanowiła 49,2% produkcji rolnej ogółem. W wyniku zwiększenia wydajności w latach 2003-2006 produkcja mięsa zwiększyła się o 18%, a mleka o 9%.

Tempo wzrostu skupu niektórych produktów, takich jak wieprzowina, drób, warzywa i owoce, było niższe niż spożycia, co wskazuje na zwiększenie importu tych artykułów.

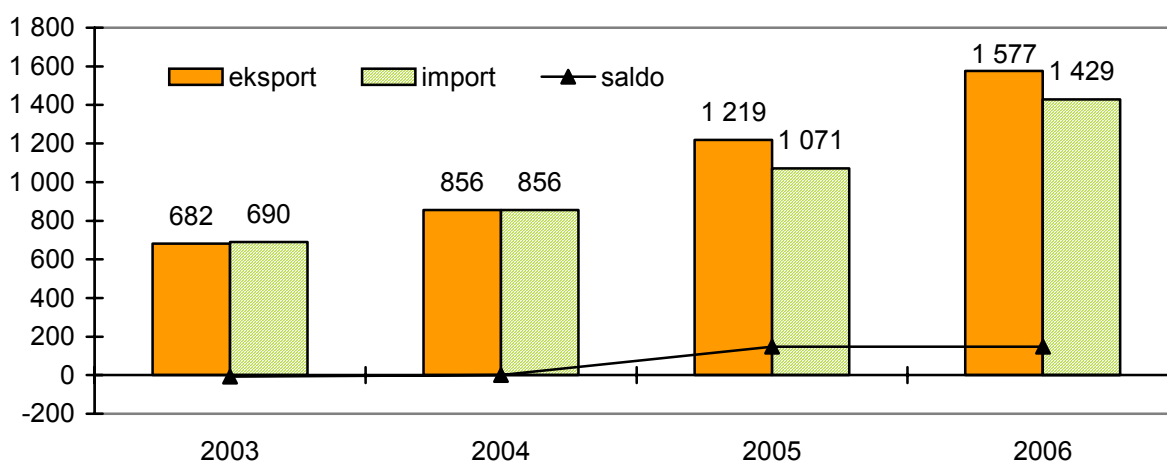
2.2. Trendy w handlu zagranicznym produktami rolnymi i spożywczymi

Litewski handel zagraniczny produktami rolnymi i spożywczymi przeżywa gwałtowny rozwój i każdego roku zdobywa coraz większy udział w ogólnej strukturze handlu zagranicznego tego kraju.

W 2004 roku, czyli w roku przystąpienia Litwy do Unii Europejskiej, eksport produktów rolnych i spożywczych stanowił 11,5% litewskiego eksportu ogółem, podczas gdy w 2006 roku – 14,0%. Import powyższych produktów wynosił odpowiednio 8,6 oraz 9,3% litewskiego importu ogółem.

Według danych litewskiego Urzędu Statystycznego eksport produktów rolnych i spożywczych w 2006 roku wyniósł 1577 mln euro, co oznacza wzrost o 1,3 razy w porównaniu z rokiem poprzednim oraz 2,3-krotny wzrost w porównaniu z 2003 rokiem. Wartość importu wyniosła 1429 mln euro, co w porównaniu z 2005 rokiem oznacza 1,3-krotny wzrost oraz 2,1-krotny wzrost w porównaniu z 2003 rokiem. Obroty handlu zagranicznego w 2006 roku zwiększyły się o 31% i przekroczyły kwotę 3 mld euro.

Rysunek 4. Eksport, import oraz saldo handlu zagranicznego produktami rolnymi i spożywczymi (w mln euro)

Zmianie uległa także struktura handlu według grup państw. W 2004 i 2006 roku największy udział w eksporcie miały stare kraje Unii. Wartość produktów wyeksportowanych do krajów UE-15 w ubiegłym roku stanowiła 40% wartości eksportu produktów rolnych i spożywczych, przy 42% w 2004 roku. Udział produktów wyeksportowanych do UE-10 zmniejszył się o 5 punktów procentowych, a udział w eksporcie do krajów trzecich zwiększył się faktycznie o 7 punktów procentowych. Struktura importu według grup państw różni się od struktury eksportu. Wartość produktów importowanych ze starych i nowych krajów UE w 2006 roku stanowiła odpowiednio 39 i 40% importu ogółem, podczas gdy w 2004 roku, udział ten kształtował się odpowiednio 46 i 32%. Udział importu z krajów trzecich zmniejszył się o jeden punkt procentowy, pomimo iż eksport do tych krajów wzrósł 1,7-krotnie.

Dopłaty z tytułu eksportu do krajów trzecich wywarły ogromny wpływ na rozwój eksportu do tych państw. W 2006 roku z tytułu dopłat eksportowych wypłacono 63 mln euro, czyli 1,4-krotnie więcej niż w 2005 roku.

Litewscy producenci elastycznie zareagowali na zmiany rynkowe, przykładając ogromną wagę do marketingu oraz szukania nowych rynków zbytu na swoje produkty. Na przykład, w 2000 roku producenci serów wysłali do Stanów Zjednoczonych 49% eksportu tych produktów. Z powodu niższego kursu dolara oraz zmienionych warunków handlu, w 2006 roku udział eksportu do USA wyniósł zaledwie 0,4%. Należy jednak podkreślić, że producenci serów znaleźli w tym okresie nowe rynki na swoje produkty, co zaowocowało prawie dwukrotnym wzrostem eksportu tych produktów.

Analiza trendów w handlu zagranicznym w latach 2003-2006 wskazuje, że każdego roku zwiększa się zarówno import, jak i eksport, przy czym eksport wykazuje szybsze tempo wzrostu. Saldo obrotów handlu zagranicznego w 2003 roku było ujemne, ale już w 2006 roku wartość eksportu przewyższyła wartość importu o 148 mln euro.

Tabela 4. Handel zagraniczny produktami rolnymi i spożywczymi (w mln euro)

Grupy krajów	2004				2006			
	eksport	import	obroty	saldo	eksport	import	obroty	saldo
UE	615	666	1 281	-51	1 024	1 123	2 147	-99
UE-10	256	276	532	-20	399	568	966	-169
UE-15	359	390	749	-31	625	555	1 181	70
Kraje trzecie	242	190	432	52	553	306	859	247
Razem	857	856	1 713	1	1 577	1 429	3 006	148

W 2006 roku największy udział w eksporcie miały produkty spożywcze gotowe do spożycia, napoje oraz wyroby tytoniowe, których wartość odpowiadała 41% ogólnej wartości eksportu produktów rolnych i spożywczych. Na kolejnej pozycji znalazły się produkty pochodzenia zwierzęcego (33%), a na trzeciej produkty roślinne (24%).

Od wielu lat głównymi produktami eksportowymi Litwy jest mleko i produkty mleczne (eksportowane do 52 krajów świata). Eksportowano także duże ilości owoców oraz wysoko przetworzonych pasz zwierzęcych, wyrobów tytoniowych, przetworów mięsnych i rybnych, zboże i mięso. Ilość wyeksportowanych serów w porównaniu z 2005 rokiem zwiększyła się 1,2-krotnie, masła – 1,5-krotnie, jabłek – 12-krotnie, grzybów – 3,6-krotnie, czekolady i innych wyrobów zawierających kakao – 3,1-krotnie, naturalnego mleka i słodkiej śmietanki – 1,4-krotnie.

W porównaniu z 2005 rokiem zwiększyła się wartość eksportu prawie wszystkich grup produktowych, z wyjątkiem zbóż, cukru i roślin oleistych oraz pasz. Eksport cukru zmniejszył się niemal trzykrotnie, choć przeciętne ceny cukru były 1,9 razy wyższe niż w 2005 roku. Eksport pszenicy zmniejszył się 1,9-krotnie (dane Urzędu Statystycznego podają, że zakupiono także 1,6 razy mniej pszenicy), a eksport roślin oleistych i pasz spadł 3,5-krotnie.

Eksport do krajów członkowskich UE obejmował głównie mleko i produkty mleczne, przetworzone pasze, przetwory mięsne i rybne, wyroby tytoniowe i ryby, podczas gdy eksport do krajów trzecich dotyczył przede wszystkim mleka i produktów mlecznych, owoców, wyrobów tytoniowych, warzyw i zbóż.

Litwa w 2006 roku importowała głównie produkty spożywcze gotowe do spożycia, napoje oraz wyroby tytoniowe, które stanowiły 43% łącznego importu produktów rolno-spożywczych. Inaczej niż w przypadku eksportu, na drugim miejscu listy towarów importowanych znajdowały się produkty pochodzenia roślinnego (29%), a na trzecim żywiec oraz produkty pochodzenia zwierzęcego (22%).

W 2006 roku Litwa importowała głównie owoce i orzechy, różnego rodzaju napoje alkoholowe i bezalkoholowe, ryby, sosy do sałatek, koncentraty zup i bulionów, mięso oraz warzywa. Na liście tej znajdują się zazwyczaj takie produkty, które nie są produkowane lub uprawiane na Litwie. Niemniej, wymieniono na niej także wieprzowinę oraz drób, które sprowadzono odpowiednio w ilości 33 oraz 30 tys. ton.

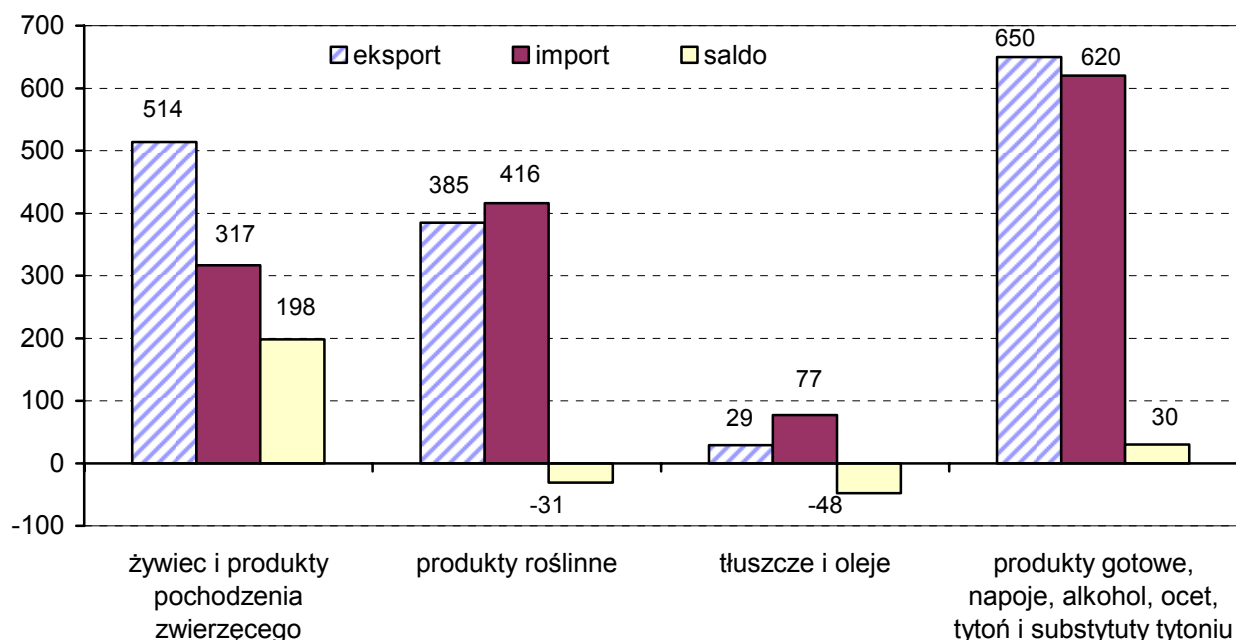
W 2006 roku w porównaniu z rokiem poprzednim zwiększył się import niemal wszystkich produktów, z wyjątkiem ryb, których udział spadł o 3%. W największym stopniu zwiększył się import owoców i napojów, którego wartość w 2005 roku wzrosła odpowiednio 1,7 oraz 1,5-krotnie.

Import z krajów UE obejmował głównie owoce i orzechy, różnego rodzaju napoje, mięso oraz jadalne przetwory mięsne, sosy do sałatek, koncentraty zup i bulionów, produkty mleczne oraz warzywa. Import z krajów trzecich to przede wszystkim ryby, owoce i orzechy, tytoń i wyroby tytoniowe, tłuszcze oraz oliwa.

W ubiegłym roku w porównaniu z 2005 rokiem odnotowano wzrost importu takich produktów jak jabłka, mleko i słodka śmietanka, papierosy, olej słonecznikowy, świeże morele, wiśnie, brzoskwinie oraz śliwki.

Saldo handlu zagranicznego produktami rolnymi i spożywczymi na Litwie w 2005 roku było dodatnie i wyniosło 148 mln euro. Pomimo, zwiększenia się importu i eksportu w roku ubiegłym saldo się nie zmieniło. Najwyższe było ono w handlu żywcem oraz produktami pochodzenia zwierzęcego (w porównaniu z 2005 rokiem zwiększyło się prawie o 47 mln euro). Osiągnięto także dodatnie saldo w handlu produktami spożywczymi gotowymi do spożycia, napojami i wyrobami tytoniowymi (wzrosło ono prawie o 3 mln euro). Najwyższe ujemne saldo odnotowano już tradycyjnie w handlu tłuszczami i olejami, które zwiększyło się jeszcze bardziej w 2006 roku w porównaniu z rokiem poprzednim. Ujemne było także saldo obrotów produktami pochodzenia roślinnego.

Rysunek 5. Obroty handlu zagranicznego głównych grup produktów rolnych i spożywczych w 2006 roku (w mln euro)

Większość produktów wyeksportowano do Rosji, Łotwy, Niemiec, Estonii, Wielkiej Brytanii oraz Włoch (co odpowiada 70% ogólnego eksportu produktów rolno-spożywczych), podczas gdy import odbywał się z Polski, Łotwy,

Niemiec, Holandii oraz Estonii (56% importu ogółem). Głównymi partnerami handlowymi w zakresie produktów rolnych i spożywczych były następujące kraje – Rosja, Łotwa, Niemcy, Polska, Holandia i Estonia i to właśnie na nie przypadły największe obroty handlowe.

3. Sytuacja i rozwój tradycyjnych sektorów produkcji

3.1. Branża mleczarska

W latach 2004-2006 wspólny rynek UE wywarł pozytywny wpływ na litewski przemysł mleczarski. Zwiększyło się zapotrzebowanie na surowe mleko i nawet dodatkowe zwiększenie skupu mleka o 25% nie przyczyniło się do zaspokojenia występującego w tym okresie popytu. W 2006 roku wyeksportowano około 8,6% mleka przetworzonego w litewskich firmach mleczarskich.

Niskie ceny skupu mleka, które obowiązywały przed wejściem Litwy do UE, zaczęły rosnać w 2004 roku. W porównaniu z 2003 rokiem, wzrosły one aż o 42% osiągając poziom 167 euro za tonę w 2006 roku (przy podstawowej zawartości tłuszczu na poziomie 3,4%) oraz 201 euro za tonę mleka pełnotłustego.

Działania konkurencyjnych odbiorców mleka z krajów sąsiadujących zmusiły lokalnych producentów produktów mlecznych do podniesienia cen skupu, które pomimo tego nadal utrzymywały się na poziomie najniższym w całej Unii Europejskiej. Niemniej, nawet gdy ceny skupu w krajach ościennych zaczęły rosnać, średnie ceny skupu mleka na Litwie pozostały na najniższym poziomie w Unii. Stało się tak dlatego, ponieważ najmniejsze gospodarstwa mleczne otrzymywały niższe ceny za mleko niż gospodarstwa duże.

W 2003 roku litewska branża mleczarska była przeciętnie 13-krotnie mniejsza niż w krajach UE-15 oraz przeciętnie 5,7 razy mniejsza niż we wszystkich krajach UE. Niemniej, przeciętna wielkość stada krów mlecznych zwiększyła się z 2,3 krów w 2003 roku do 3,0 krów w 2006 roku, czyli o 30%. W latach 2003-2006 liczba małych gospodarstw mlecznych posiadających 1-2 krowy zmniejszyła się aż o 27%. Niektóre z nich zwiększyły pogłowie swojego inwentarza, ale większość wycofała się z produkcji mleka. Odnotowano szybki wzrost liczby gospodarstw posiadających 20-99 krów, a ich liczebność zwiększyła się 2,8-krotnie. Otwarcie wspólnego rynku UE wywarło ogromny wpływ na zmiany strukturalne, które oddziaływały na wszystkie obecne na rynku jednostki. Pomoc strukturalna była adresowana jedynie do około 12% wszystkich gospodarstw mlecznych, co wskazuje na niewielki wpływ środków strukturalnych. W 2006 roku około 71% ferm mlecznych działało w formie ferm komercyjnych, to znaczy, obowiązywały je limity produkcji mleka.

Małe gospodarstwa posiadają krowy o niskiej mleczności, która odpowiada zaledwie 70% mleczności w całej UE i jest jedną z niższych we wszystkich krajach członkowskich Unii. Niemniej, przeciętna wydajność krów na Litwie zaczęła wzrastać. W 2005 roku średnia mleczność jednej krowy wynosiła 4312 kg mleka, czyli 7,4% więcej niż w 2003 roku. Rosnąca mleczność krów doprowadziła do wzrostu produkcji i skupu, także w 2003 roku, kiedy to spadła liczebność krów. W 2006 roku pogłowie krów zmniejszyło się o 11% w porównaniu z 2003 rokiem, wynosząc 399 tys. krów mlecznych.

Litewski sektor przetwórstwa mleka zdominowany jest przez trzy główne grupy firm przetwórczych, które w 2006 roku generowały około 80% zysków ze sprzedaży tego sektora. Restrukturyzacja branży została dokonana jeszcze przed wejściem Litwy do UE. Wszyscy krajowi przetwórcy mleka oraz ich filie, z wyjątkiem jednej, spełniły unijne wymogi w zakresie standardów sanitarnych i higieny oraz otrzymały świadectwa UE, które umożliwiły im eksport wyrobów do krajów Unii przed wstąpieniem do jej struktur. W 2006 roku świadectwo weterynaryjne zostało przyznane jednemu, ostatniemu zakładowi przetwórstwa mleka. W chwili obecnej 17 przedsiębiorstw przetwarzających mleko ma uprawnienia do eksportu swoich wyrobów do Rosji.

Całkowita sprzedaż litewskiego sektora mleczarskiego w 2006 roku wyniosła 523,1 mln euro (tj. o 52% więcej niż w 2003 roku), a w tym samym okresie na rynki zagraniczne zwiększyła się ona o 10 punktów procentowych.

Tabela 5. Główne wskaźniki sektora przetwórstwa mleka

Wskaźniki	2003	2004	2005	2006
Liczba przedsiębiorstw przetwarzających mleko	36	37	37	35
Sprzedaż (w mln euro)	344,3	430,5	468,3	523,1
Udział przetwórstwa mleka w łącznej sprzedaży sektora spożywczego (w procentach)	22,9	26,3	25,6	25,3
Eksport (w mln euro)	163,5	231,0	257,4	297,6
Udział eksportu w łącznych przychodach ze sprzedaży (w procentach)	47	54	55	57

W latach 2004-2006 zwiększyła się produkcja wyrobów mleczarskich, a w szczególności produkcja słodkiej śmietanki (4,7 razy), mleka w puszcze (1,9 razy), serów i twarogów (o 53%). Największy wzrost – do około 36,3 tys. ton – odnotowano w produkcji sera i twarogu. Litewska branża mleczarska specjalizuje się w produkcji serów i twarogów. Produkty te mają największy udział w sprzedaży produktów mlecznych szacowany na 50% (w 2006 roku).

Spożycie mleka i jego przetworów w latach 2003-2005 (w ekwiwalencji mleka) na jednego mieszkańca Litwy zmniejszyło się o 1,4% do 283 kg. Spadek spożycia produktów mlecznych był przede wszystkim spowodowany wzrostem cen tej grupy wyrobów w 2005 roku. Cena pasteryzowanego mleka (w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego) wzrosła o 8,4%, serów i twarogów o 6,6%, innych produktów mlecznych o 1,5%, z wyjątkiem mleka w puszcze, którego cena spadła o 3,3%. Wewnętrzna struktura spożycia produktów mlecznych pochodzących z zakupu uległa zmianie – spożywano więcej produktów wytwarzanych na bazie zsiadłego mleka, masła i serów, a mniej świeżego mleka.

Większość produktów mlecznych pochodzi z litewskich przedsiębiorstw przetwórstwa mleka lub producentów mleka, którzy wytwarzają je na własny użytek. W 2005 roku tylko 4,4% mleka spożywanego w kraju pochodziło z importu, podczas gdy udział importowego mleka od 2003 roku zwiększył się o 2,1 punktów procentowych. Największą część importu produktów z tej grupy stanowiły sery oraz jogurt.

W latach 2004-2006 wystąpił wzrost cen produktów mlecznych na rynku krajowym. W grudniu 2006 roku ceny na krajowym rynku były o 11% większe w porównaniu z grudniem 2003 roku, a przeciętne ceny produkcji sprzedanej wzrosły o 13%. Ceny eksportowanych produktów mlecznych wzrosły najbardziej – aż o 21%. Członkostwo w UE wywarło ogromny wpływ na wyżkę cen produktów mlecznych na Litwie. W chwili akcesji ceny te na Litwie były niższe niż w krajach UE-15, w związku z czym, w latach 2004-2006 zaczęły się dostosowywać do poziomu obowiązującego na wspólnym rynku. W 2006 roku ceny wyrównano do poziomu wynikającego z jakości produktów, ich marki, kraju pochodzenia, siły nabywczej dochodów ludności w poszczególnych krajach itd.

Tabela 6. Spożycie mleka i produktów mlecznych (w kg na jednego mieszkańca)

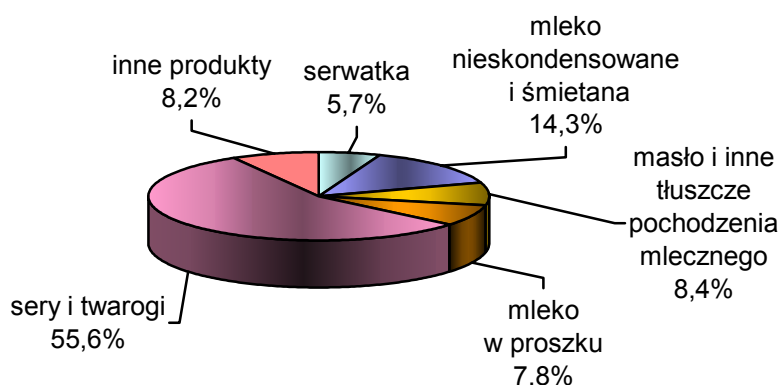
Produkty	2003	2004	2005	2005 w procentach 2003 = 100
Mleko i produkty mleczne (w ekwiwalencji mleka)	287	296	283	99
Ser ^a	9,2	9,4	9,6	104
Masło ^a	2,8	2,8	3,0	107
Produkty wytwarzane na bazie zsiadłego mleka ^a	18,9	19,5	20,9	111
Mleko ^a	22,2	21,5	21,9	99

^a z wyłączeniem produktów pochodzących z samozaopatrzenia

Wartość produktów mlecznych wyeksportowanych w 2006 roku wyniosła 297,6 mln euro. Boom eksportowy przypadł na okres po wejściu Litwy do UE. Przychody z eksportu w porównaniu z 2003 rokiem zwiększyły się o 82%.

Litewskie przedsiębiorstwa przetwórstwa mleka eksportowały swoje produkty i korzystały z przywilejów, jakie przysługiwały im z tytułu członkostwa ich kraju w UE – wspólnego rynku 25 krajów oraz dopłat do eksportu. Największy udział w strukturze eksportu produktów mlecznych mają sery i twarogi, mleko nie skondensowane oraz śmietana, które tylko w 2006 roku stanowiły odpowiednio 56% oraz 14% wielkości eksportu. W latach 2004-2006 najbardziej zwiększył się, aż 4,8-krotnie, eksport mleka i śmietany.

Rysunek 6. Struktura eksportu produktów mlecznych w 2006 roku

Wejście do Unii Europejskiej wywarło ogromny wpływ na geograficzną strukturę eksportu. W 2006 roku większość produktów mlecznych (60%), wyeksportowano do 25 krajów członkowskich UE. W porównaniu z 2003 rokiem, czyli okresem przedakcesyjnym, eksport do państw Unii zwiększył się o 18 punktów procentowych. Najważniejszym partnerem eksportowym Litwy spośród krajów trzecich na rynku produktów mlecznych jest Rosja. Udział sprzedaży do tego kraju wzrósł z 20 do 35% ogólnego eksportu tych produktów. W tym samym czasie rynek amerykański, który był ważnym odbiorcą wyrobów litewskich jeszcze przed wejściem tego kraju do struktur UE (w 2003 roku 25% eksportu było wysyłane do tego kraju), stracił swoją czołową pozycję. W 2006 roku do USA wyeksportowano mniej niż 1% produktów mlecznych. Spadek eksportu do Stanów Zjednoczonych był także wynikiem spadku kursu amerykańskiego dolara, co wpłynęło na znaczne obniżenie cen produktów sprzedanych do tego kraju. Dodatkowo Unia Europejska nie wspiera finansowo eksportu do USA, głównego litewskiego produktu eksportowego, czyli sera. Wyższe ceny na niedawno otwartym wspólnym rynku oraz dopłaty do eksportu do Rosji oraz pozostałych krajów trzecich sprawiły, iż rynek amerykański przestał być atrakcyjny dla litewskich przetwórców mleka.

Dopłaty do eksportu są jednymi z działań mających na celu organizację rynku mleczarskiego i korzystają z nich głównie podmioty działające w tym sektorze. W latach 2004-2006 stanowiły one 52% łącznych dopłat do sektora mleczarskiego, 45% środków pochodziło z dopłat za tonę limitu mleka, a pozostałe 3% to fundusze na prowadzone w tym sektorze działania organizacyjne.

3.2. Sektor mięsny

Mieszkańcy Litwy przeznaczają 1/6 swoich wydatków na żywność na zakup mięsa i przetworów mięsnych. Najbardziej popularnym mięsem jest wieprzowina (51%), a w mniejszym stopniu drób (25%) oraz wołowina (15%). Struktura ta jest odzwierciedleniem narodowych tradycji kulinarnych.

Sprzyjające warunki klimatyczne sprawiają, że Litwa ma wielowiekowe tradycje w zakresie hodowli zwierząt. W chwili obecnej na Litwie hoduje się 2 lub 3-krotnie mniej inwentarza żywego niż przed 1990 rokiem. Ponieważ krajowa hodowla nie jest w stanie zaspokoić popytu na rynku krajowym, mięso jest dodatkowo importowane z zagranicy.

Przystąpienie litewskich hodowców oraz przedsiębiorstw przetwarzających mięso do wspólnego rynku dało wiele korzyści obu grupom. W ciągu dwóch ostatnich lat, ceny skupu żywca zwiększyły się prawie o 70%. Dochodowość hodowli zwiększyła się także dzięki dopłatom bezpośrednim wypłacanym hodowcom bydła i owiec. Hodowla zwierząt została uznana za sektor priorytetowy, który wymaga od Unii Europejskiej finansowego wsparcia.

Po przystąpieniu do wspólnego rynku, litewscy przetwórcy mięsa spotkali się z dużą konkurencją ze strony innych krajów członkowskich UE, szczególnie w zakresie skupu cieląt. W latach 2005-2006 wyeksportowano z Litwy prawie co czwarte cielę. Nieufność rolników w stosunku do przetwórców mięsa, ich obawy, że za żywca nie uzyskają odpowiedniej ceny oraz niepewność co do przyszłości hodowli, powoduje, że sprzedają oni młode cielęta. Eksport młodych zwierząt może przekreślić przyszłość wielu ubojni oraz zakładów przetwórstwa mięsa.

Bardzo powoli rośnie wielkość pogłowia bydła mięsnego. System dopłat bezpośrednich nie sprzyja hodowli zwierząt o dużej wadze, a system dopłat do hodowli bydła rasowego zmianie profilu hodowli z mlecznej na mięsną. Nie rośnie także pogłowie trzody chlewnej (w ciągu 4 lat wzrosło jedynie o 5%). Szybki wzrost spożycia wieprzowiny sprawia, że mięso to musi być importowane.

Zbyt niskie pogłowie bydła mięsnego wysokiej jakości jest głównym problemem, z jakim borykają się obecnie litewscy hodowcy. Pomoc rządowa nie jest wystarczająca, aby zapewnić im środki za zakup rasowego bydła. Jednocze-

śnie odsuwamy w czasie rozwój hodowli bydła mięsnego, co w przyszłości wpłynie ujemnie na konkurencyjność tej branży.

Litewski sektor mięsny ma trudności z konkurowaniem na rynku z innymi krajami członkowskimi UE, lecz jego atuty oraz otwierające się przed nim perspektywy rozwoju sprawiają, że jego przyszłość może przynieść korzystne zmiany. Na rynku działa wiele nowoczesnych rzeźni, które mają ogromne zdolności przerobu zarówno bydła, jak i drobiu. Prawie wszystkie z nich dokonują oceny żywca na podstawie systemu SEUROP. Rozwijająca się gospodarka litewska oraz niskie koszty hodowli i ceny skupu sprzyjają wzrostowi spożycia mięsa i jego przetworów. W kraju panują sprzyjające warunki klimatyczne do prowadzenia i rozwoju hodowli bydła. Określono już także warunki uzyskania dopłat w latach 2007-2013 w celu dalszej specjalizacji tego sektora oraz wdrożenia Programu Kontroli Azotanu przy wsparciu funduszy unijnych, zwiększa się eksport na rynek rosyjski, rośnie także produkcja mięsa, co pozwala w coraz większym stopniu zaspokajać zapotrzebowanie występujące na rynku krajowym.

Hodowla bydła

Najczęściej hodowane zwierzęta w gospodarstwach na Litwie to świnie, krowy i drób. Hodowla owiec, kóz, królików oraz innych zwierząt egzotycznych nie cieszy się dużą popularnością. Rolnicy oraz posiadacze przydomowych gospodarstw hodują 87% bydła, 51% trzody chlewnej, prawie wszystkie hodowane króliki oraz 97% pogłowia owiec i kóz. Aż 78% drobiu jest hodowane w gospodarstwach rolnych i na fermach drobiarskich.

Gospodarstwa hodowlane są zwykle bardzo małe. Żywy inwentarz obejmuje przeciętnie 7 świń (ponad 6 tys. w spółdzielniach i przedsiębiorstwach rolnych), 44 sztuki drobiu (około 150 tys. w spółdzielniach i przedsiębiorstwach rolnych), 2 cieleta oraz 14 owiec. Pod kątem poziomu koncentracji produkcji i stopnia specjalizacji oraz wydajności hodowli zwierząt rzeźnych i drobiu Litwa pozostaje w tyle za krajami UE.

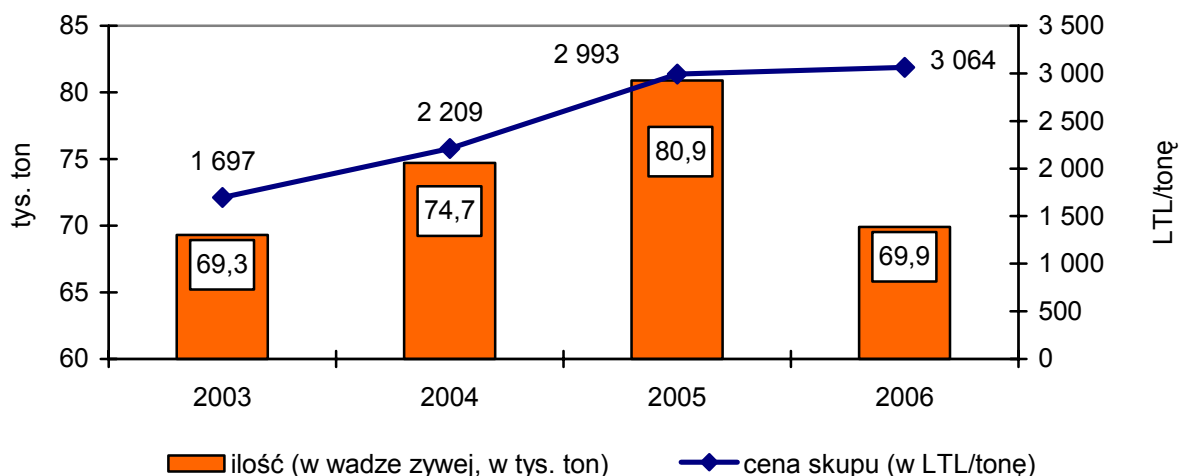
Tabela 7. Pogłowia bydła, trzody chlewnej i drobiu (w tys. szt., stan na koniec roku)

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006
Bydło	779,1	812,1	792,0	800,3	838,8
Krowy	443,3	448,1	433,9	416,5	410,9
Trzoda chlewna	1 061,0	1 057,4	1 073,3	1 114,7	1 127,1
Drób	6 848	8 067	8 419	9 397	.

Bydło

Pod koniec 2006 roku na Litwie hodowano prawie 411 tys. krów mlecznych, co stanowiło prawie 49% łącznego pogłowia stad. Obecnie w kraju hoduje się najczęściej dwie rasy krów – litewską czarno-białą (73%) oraz litewską czerwoną (24%). Liczba krów rasy litewskiej czerwonej rośnie powoli z roku na rok. Wzrasta także liczba krów rasy mieszanej oraz bydła mięsnego. Na początku 2006 roku hodowlą bydła zajmowało się około 163,2 tys. gospodarstw rolnych, co stanowiło o 26% mniej gospodarstw niż na początku 2004 roku. W 2006 roku ceny skupu spadły aż o 13%, przy czym przeciętna cena za wagę żywą w latach 2004-2006 wzrosła o 39%.

Rysunek 7. Skup bydła

W porównaniu z 2004 rokiem zmniejszył się skup cieląt (2,7 razy) oraz byków (o 15%).

Hodowla bydła mlecznego ma długoletnie tradycje na Litwie. Młode sztuki bydła mlecznego nie są odpowiednim materiałem do produkcji wysokiej jakości wołowiny. Fakt, że mięso bydła mlecznego wykazuje niższą jakość został potwierdzony podczas oceny tusz rzeźnych w 2006 roku. Jakość tusz wołowych jest porównywalnie niższa w klasach U i R o 5%, w klasie O o 48% oraz w klasie P o 47%. Podczas skupu młodych byczków najwięcej zwierząt zakupiono jako klasę O (33%), krów jako klasę P2 (29%), a jałówki skupowano najczęściej jako klasę O3 (31%). Niska jakość mięsa wywarła negatywny wpływ na ceny rynkowe i zmniejszyła znacznie ilość eksportu. Ceny skupu bydła na Litwie są nadal dużo niższe niż przeciętne ceny skupu w Unii Europejskiej.

Tabela 8. Ceny skupu bydła na Litwie i w krajach UE (w 7. tygodniu 2007 roku)

Wyszczególnienie	Cena (w euro za 100 kg)			Litwa (w procentach) w porównaniu z	
	Litwa	UE	Polska	UE	Polską
Byczki (przeciętnie)	192,6	321,9	238,9	60	81
Byczki (O2)	192,2	277,2	233,6	69	82
Krowy (przeciętnie)	135,4	219,5	187,4	62	72
Krowy (P2)	131,5	176,7	164,2	74	80
Jałówki (przeciętnie)	153,4	312,4	203,4	49	75
Jałówki (O3)	158,4	253,8	202,8	62	78

W połowie lutego 2007 roku, ceny skupu bydła analogicznej klasy były przeciętnie 30-40% niższe od przeciętnych cen w Unii Europejskiej oraz około 20-25% niższe niż w Polsce. Najniższe ceny płacono na Litwie w skupie jałówek. Dane Komisji Europejskiej wskazują, że w żadnym innym kraju UE z wyjątkiem Litwy nie płacono wyższej ceny za niższą klasę analogicznych zwierząt niż za klasę wyższą. Obowiązujące na Litwie ceny skupu byczków z klasy O3 były wyższe niż za zwierzęta klasy R3. W tym samym czasie płacono lepszą cenę za krowy z klasy P3 niż za krowy zaliczone do kategorii O3, tak jak i ceny skupu jałówek z klasy O4 były wyższe niż ceny w klasie R3. Powyższa struktura cen wprowadzona przez rzeźnie nie zachęcała rolników do podnoszenia jakości żywca.

Na Litwie hoduje się nieliczne stada bydła mięsnego, a w latach 2004-2006 nie nastąpiły wielkie zmiany w tym zakresie. Pod koniec 2006 roku na Litwie hodowano około 10,3 tys. sztuk rasowego bydła mlecznego i ras mieszanych, co odpowiadało zaledwie 2,5% łącznego pogłowia krów. Istnieje szereg powodów tłumaczących dlaczego rozwój tego młodego sektora rolnictwa odbywa się w tak powolnym tempie. Przede wszystkim w kraju występują warunki niesprzyjające zwiększaniu liczebności stad rasowego bydła mięsnego. Zakup rasowego bydła mięsnego w krajach UE wymaga sporych inwestycji, ponieważ ceny za sztukę kształtują się na poziomie od 8 do 18 tys. LTL (**LTL – lit litewski**). Jednocześnie pomoc rządowa (finansowanie do 50% kosztów zakupu) została najpierw ograniczona po wprowadzeniu regulacji UE, a w 2007 dopłaty przestały być wypłacane.

Trzoda chlewna

Zgodnie z danymi powszechnego spisu rolnego z 2003 roku, na Litwie działa prawie 160 tys. gospodarstw, w których hoduje się łącznie ponad milion sztuk trzody chlewnej. Pod koniec 2006 roku pogłowie świń zwiększyło się o 70

tys. sztuk. Dane te wskazują, że w gospodarstwie przeciętnie hoduje się prawie 7 świń. Około 40% trzody chlewnej (1-9 sztuk) hodowane jest w gospodarstwach stosujących na wpeł naturalne metody upraw, ale ich odbiorcami nie są duże zakłady przetwórstwa mięsa. W chwili przeprowadzenia spisu, tylko w 65 gospodarstwach (0,04%) hodowano ponad 1 tys. sztuk trzody chlewnej i występowała w nich dość wysoka koncentracja pogłowia (przeciętnie 7 tys. sztuk). W gospodarstwach z tej grupy hoduje się ponad połowę wszystkich sprzedawanych na rynku świń. Litwa plasuje się nieco w tyle za innymi krajami członkowskimi UE z punktu widzenia jakości tusz. Prawie wszystkie największe rzeźnie trzody chlewnej wprowadziły jednolity system skupu, który oparty jest na jakości oraz wadze tusz. W ciągu całego 2006 roku ubojnie oraz zakłady przetwórstwa mięsa skupiły 739,2 tys. sztuk trzody. W porównaniu z 2004 rokiem skup tusz wieprzowych (w wadze żywej) wzrósł aż o 4,1%. Przeciętne ceny skupu w latach 2004-2006 pozostały niemal na stałym poziomie wynoszącym około 143 euro/100 kg. Wzrosły nie tylko ceny skupu trzody, ale także zwiększył się import wieprzowiny. Prawie 35% importowanego mięsa wieprzowego było wykorzystane w produkcji przetworów mięsnych. W porównaniu z rokiem poprzednim import wieprzowiny w 2006 roku wzrósł o 1/4 (7,4 tys. ton).

Drób

Pod koniec 2006 roku na Litwie hodowano około 9,4 mln różnych gatunków drobiu, z czego 98% stanowiły kury. W dużych fermach o populacji ponad 50 tys. sztuk ptaków hodowano 2/3 pogłowia drobiu. W latach 2003-2006 pogłowie drobiu zwiększyło się o 17%. Zjawisku temu towarzyszy ciągły wzrost produkcji mięsa drobiowego. W 2006 roku skupiono drób o łącznej żywej wadze 79,5 tys. ton, przy czym waga tusz wykazała wzrost o 25,5% w porównaniu z rokiem poprzednim oraz 1,5-krotną zwyżkę w porównaniu z 2004 rokiem.

Przetwórstwo

W latach 2001-2005 liczba małych zakładów przetwórstwa mięsa zmniejszyła się blisko o połowę. Powodem spadku była niezdolność tych jednostek do konkurowania na rynku lub wdrożenia unijnych standardów higieny i bezpieczeństwa żywności. Pod koniec 2005 roku na rynku działało 275 zakładów produkcji mięsa, przetwórstwa oraz chłodni, z czego 143 firmy posiadało certyfikaty pozwalające na sprzedaż mięsa na rynek UE, a 21 zakładów przetwórstwa mięsa oraz 5 zakładów hodowli świń posiadało świadectwa weterynaryjne będące warunkiem eksportu produkcji na rynek rosyjski.

Tabela 9. Liczba rzeźni przemysłowych, ubojni drobiu oraz zakładów przetwórstwa mięsa (stan na koniec roku)

Zakłady według specjalizacji	2001	2005	w tym ^a :		
			I	II	III
Ubój żywca i przetwórstwo mięsa	406	211	84	5	122
Ubój drobiu i przetwórstwo mięsa	14	14	9	1	4
Magazyny poubojowe – chłodnie	38	47	47	-	-
Ubój dziczyzny	2	1	1	-	-
Ubój królików	0	2	2	-	-

^a I – posiadają świadectwa uprawniające zakład do prowadzenia handlu wewnątrzspółnotowego; II – świadectwo wydane na okres przejściowy; III – świadectwo dopuszczające zakład do wprowadzenia mięsa do obrotu tylko na terenie Litwy

Zakłady przetwórstwa mięsa prowadzą szeroko zakrojone działania, które mają na celu utrzymanie ich konkurencyjnej pozycji rynkowej. Większość przedsiębiorstw mieści się na obszarach wiejskich lub w małych miastach, a ich dalszy rozwój lub poprawa warunków pracy wywiera bezpośredni wpływ na mieszkańców okolicznych terenów. W latach 2002-2006 inwestycje w tego rodzaju zakłady wyniosły 121,6 mln euro, włącznie ze środkami pomocowymi z UE oraz budżetu na kwotę ponad 49,2 mln euro, która została wypłacona 37 zakładom. Dzięki dodatkowym funduszom, wprowadzono nowoczesne technologie przetwórstwa mięsa, zakupiono nowy sprzęt, odnowiono starsze ubojnie lub wybudowano nowe obiekty. Obecnie na Litwie działa 95 rzeźni zwierząt, które mają wystarczające moce, aby dokonywać rocznie uboju ponad milion sztuk trzody chlewnej oraz 300 tys. sztuk bydła. Ogólnie Litwa dysponuje wystarczającymi mocami przerobowymi lokalnych rzeźni, brak jest jednak wystarczającej liczby zwierząt do uboju. Oczekuje się, że liczba zwierząt rzeźnych wzrośnie w przyszłości pomimo, iż nieustannie zmieniająca się polityka UE w zakresie dopłat bezpośrednich nie sprzyja promocji rozwoju hodowli zwierząt na Litwie.

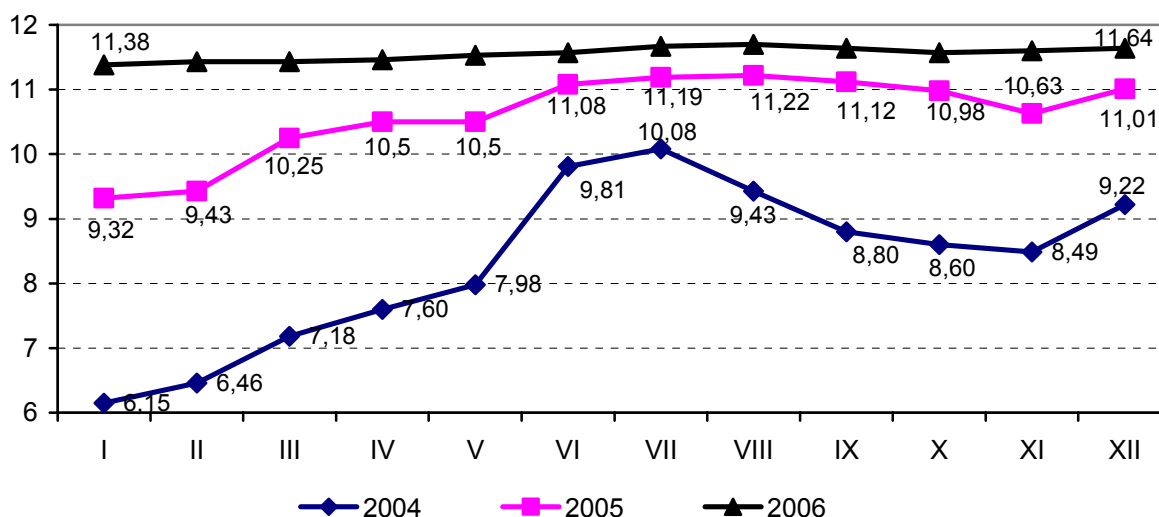
Poziom skupu bydła i drobiu przekracza w chwili obecnej 80%. Należy jednak podkreślić, że ubój prawie połowy trzody chlewnej odbywa się poza rzeźniami lub zakładami przetwórstwa mięsa. W 2006 roku zakłady przetwórstwa wyprodukowały około 300 tys. ton mięsa i przetworów mięsnych, czyli niemal dwukrotnie więcej niż w 2003 roku. Najbardziej zwiększyła się produkcja mięsa drobiowego (2,7 razy) oraz wieprzowiny (dwukrotnie). Produkcja wołowiny wzrosła o 70%, ale połowa jej wolumenu została przeznaczona na eksport.

Tabela 10. Produkcja podstawowych produktów mięsnych (w tys. ton)

Produkt	2003	2004	2005	2006
Wołowina	27,3	35,3	49,1	46,6
Wieprzowina	41,6	49,8	76,2	84,7
Mięso drobiowe	19,4	31,1	45,8	53,5
Kiełbasy i wędliny	51,1	69,6	76,1	76,1
Mięso po rozbiórce	6,9	9,8	23,4	22,9

Oferowane przez litewskich producentów wołowiny ceny hurtowe tego mięsa wzrosły o 60% w latach 2004-2006, podczas gdy ceny detaliczne zwiększyły się prawie o 90%. Tak gwałtowna podwyżka cen była spowodowana wzrostem cen bydła.

Rysunek 8. Ceny detaliczne wołowiny z kością (klasa I) (w LTL/kg)

W latach 2004-2006 ceny detaliczne wieprzowiny i drobiu były mniej zróżnicowane – zaledwie o około 10-15%.

W 2003 roku przeciętny mieszkaniec Litwy spożywał rocznie 59 kg mięsa i jego przetworów (włącznie z mięsem I i II klasy), a w roku 2006, ilość ta wzrosła już do poziomu 72 kg. Na gwałtowny wzrost spożycia mięsa złożyło się nie tylko członkostwo w UE, ale także niższe stawki podatku VAT na tusze mięsne, które zostały obniżone w 2003 roku z 18 do 5%. Dodatkowym czynnikiem, który stymulował ten trend była większa siła nabywcza dochodów ludności. Wyższe spożycie mięsa mogło także wynikać z obniżenia stawki VAT na produkty mięsne do 5%. Spośród różnych gatunków mięs, statystyczny Litwin spożywa najwięcej wieprzowiny. W 2006 roku spożycie na jednego mieszkańca kształtowało się na poziomie 40 kg, co wskazuje na wzrost o 47% w porówna-

niu z 2004 rokiem. Roczne spożycie mięsa drobiowego utrzymuje się na poziomie 25 kg, czyli jest dwukrotnie wyższe niż w 2003 roku. Najniższe jest spożycie wołowiny, które wynosi 8 kg. Zapotrzebowanie na mięso tego gatunku zwiększyło się w ciągu ostatnich 3 lat o 2 kg na mieszkańca. Podaż wołowiny na rynku krajowym jest wystarczająca, ale importuje się dodatkowo wieprzowinę oraz drób. W latach 2004-2006 pogłowie trzody chlewnej w krajowych gospodarstwach rolnych nie było w stanie zaspokoić zapotrzebowania na to mięso na rynku krajowym i dlatego też około 25% wieprzowiny pochodziło z importu.

Dalszy wzrost produkcji mięsa będzie zależał od poziomu jego konsumpcji. Oczekuje się, że w latach 2007-2013 spożycie mięsa wzrośnie przynajmniej o 10 kg. Najbardziej wzrośnie popyt na wieprzowinę oraz drób, a spożycie wołowiny pozostanie na obecnym poziomie.

Handel zagraniczny

Bilans mięsa w 2006 roku wskazuje, że rezerwy wołowiny wynosiły 170%, wieprzowiny – 79%, a drobiu – 77%. Litwa osiągnęła dodatni bilans w handlu zagranicznym mięsem w 2006 roku. W 2003 roku jego import przewyższył eksport 4,3 razy, a eksport w 2006 roku był wyższy od importu o 13%. Eksport żywca trzykrotnie przewyższał wielkość importu i stanowił 29% ogólnego eksportu mięsa. W 2006 roku do krajów Unii wyeksportowano aż 71% produkcji mięsa oraz żywca.

Najważniejszym towarem eksportowym tego sektora jest wołowina. W latach 2003-2006 wielkość tego eksportu zwiększyła się pięciokrotnie. Szczególna intensyfikacja eksportu przypadła na dwa ostatnie lata. Wyeksportowano wtedy 50% wołowiny wyprodukowanej w ubojniach oraz zakładach przetwórstwa mięsa. Największymi odbiorcami litewskiej wołowiny jest Rosja, Niemcy oraz Holandia. Równie szybko rozwijał się eksport cieląt. W 2005 roku wysłano za granicę około 83,6 tys. cieląt, a rok później o 42% więcej, co odpowiada 30% wszystkich narodzonych cieląt. Większość z nich była eksportowana do Holandii (34%), Hiszpanii (28%) i Izraela (19%). Udział eksportu podchowanych cieląt jest nadal niewielki i wynosi jedynie 0,6% ogólnego eksportu bydła.

W latach 2003-2006 import wieprzowiny wzrósł prawie o 3,5 razy. Tendencja zwykła pojawiła się, ponieważ lokalni hodowcy świń nie byli w stanie zaspokoić rosnącego popytu na rynku wewnętrznym. Najwięcej mięsa wieprzowego sprowadzono z Polski (43% całego importu), Estonii oraz Niemiec.

Eksport mięsa drobiowego w latach 2003-2006 zwiększył się 4-krotnie. W 2005 roku stanowił on około 24% produkcji drobiu, a import zaspokajał 1/3 popytu krajowego. Prawie połowa mięsa drobiowego została wysłana na Łotwę,

a około 20 i 25%, odpowiednio do Estonii i Rosji. Litwa miała 2,5-krotną nadwyżkę importu nad eksportem drobiu. Mięso drobiowe jest sprowadzane głównie z Holandii, Polski oraz Danii. Importowany drób jest znacznie tańszy i dlatego import mięsa drobiowego liczony według cen przewyższa wartość eksportu jedynie o 14%.

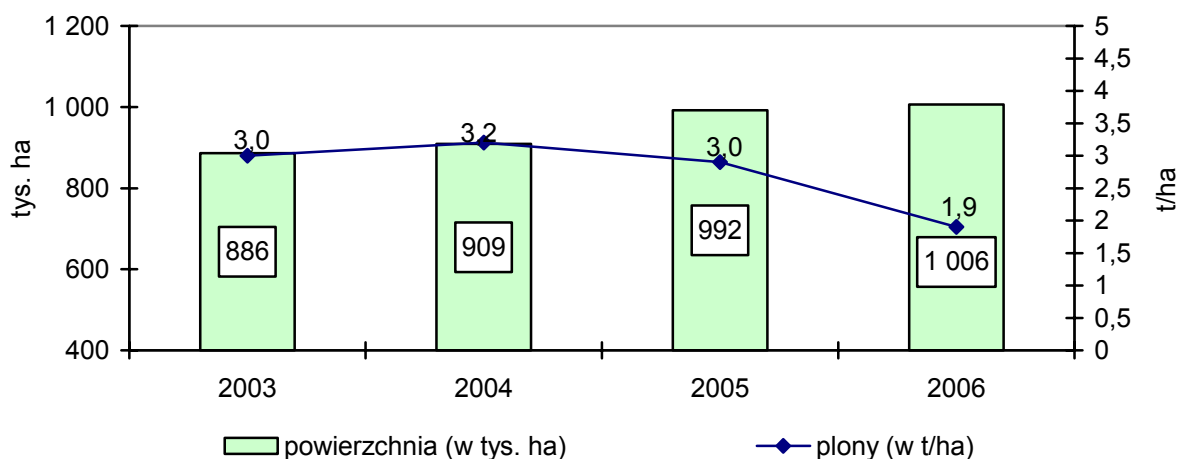
3.3. Uprawa zbóż i rzepaku

Na Litwie panują dosyć sprzyjające warunki dla rozwoju sektora zbożowego, takie jak przeciętny areal ziemi uprawnej, korzystny klimat, tradycje i doświadczenie w uprawie zbóż oraz przemysłowy potencjał upraw i przetwórstwa zbóż. W 2006 roku zboże uprawiano na 55,7% powierzchni wszystkich upraw. Pomimo dużej podaży zbóż na rynku europejskim i międzynarodowym, litewscy producenci zbóż w 2006 roku wyeksportowali około 40% ich zbiorów. Rosnące zapotrzebowanie na biopaliwa na rynkach zagranicznych oraz zobowiązania wobec UE zachęcają litewskich producentów do zwiększania powierzchni upraw rzepaku. Litwa planuje rozwinąć przetwórstwo rzepaku, aby osiągnąć moce pozwalające na przetwarzanie około 540 tys. ton rzepaku rocznie.

Uprawy

W 2006 roku powierzchnia przeznaczona pod uprawę zbóż zwiększyła się o 13,5% w porównaniu z 2003 rokiem, obejmując aż 1005,9 tys. hektarów, z czego 37,9% przypadało na jęczmień, a 34,2% na pszenicę.

Rysunek 9. Powierzchnia upraw oraz plony zbóż

Warunki pogodowe, które panowały w ubiegłym roku nie były korzystne dla upraw zbóż. Z powodu niesprzyjającej dla rolnictwa zimy, na niektórych polach zgniła znaczna część lub całe uprawy ozimych odmian jęczmienia, psze-

nicy i rzepaku. Rolnicy ponownie obsiali ziemię przeznaczoną pod gatunki ozime odmianami jarymi lub posadzili na nich inne rośliny. W 2006 roku wyprodukowano około 1892,6 tys. ton zbóż, czyli o 1/3 mniej niż w latach 2003-2005.

W 2006 roku zbiory zbóż jarych stanowiły 63,6% zbioru zbóż ogółem. W ciągu ostatnich sześciu lat powierzchnia przeznaczona pod uprawy tych zbóż zwiększyła się o 20,0%. Największy udział w strukturze zbóż jarych miał jęczmień, a w zbożach ozimych – pszenica.

Przed litewskimi producentami zbóż stoi wiele niewykorzystanych możliwości zwiększenia plonów. Po pierwsze, mogą oni zastosować zaawansowane techniki upraw oraz metody odpowiadające najnowszym wymogom agrotechnicznym. Niskie plony zbóż wynikają z faktu, iż większość producentów w dalszym ciągu stosuje przestarzałe i prymitywne techniki rolnicze, z powodu braku odpowiednich maszyn i ograniczonych możliwości finansowych obsiewa pola ziarnem niskiej jakości, nie stosuje nawozów w odpowiedniej ilości oraz środków ochrony roślin. W znacznie lepszej sytuacji znajdują się wielkoobszarowe gospodarstwa rolne. Sprzedawcy materiału siewnego chętnie podpisują umowy z producentami, którzy są w stanie dostarczyć im później duże ilości wysokiej jakości zboża wysianego z danej partii. Wielkie gospodarstwa rolne są także atrakcyjnymi partnerami dla dostawców artykułów rolniczych (maszyn rolniczych, nasion, nawozów, środków ochrony roślin, itd.), mają one większe możliwości korzystnej sprzedaży swojej produkcji oraz zaopatrzenia się w środki produkcyjne po znacznie niższych cenach, co umożliwia im udoskonalenie technik upraw. Każdego roku zwiększa się produkcja ziarna kwalifikowanego, ale jest ona nadal niewystarczająca. Obecnie tylko 10-15% materiału siewnego stanowi ziarno kwalifikowane.

W ostatnich pięciu latach udział rzepaku w strukturze upraw wynosił około 1,3%. W 2006 roku areał przeznaczony pod jego uprawę obejmował na Litwie 150,8 tys. hektarów, co w porównaniu z 2003 rokiem oznacza wzrost o 2,3 razy. Należy jednak podkreślić, że pomimo mniejszej wydajności upraw w 2006 roku plony rzepaku były tylko 26% wyższe niż w 2003 roku. Na Litwie uprawia się najwięcej jarych odmian rzepaku, które odpowiadają 76% wszystkich upraw tego gatunku.

W 2006 roku skup zbóż był o 30,9% mniejszy niż w roku poprzednim, a rzepaku o 25% mniejszy. Ograniczona podaż zbóż i rzepaku na litewskim rynku przyczyniła się do wzrostu cen skupu. W związku z tym, w 2006 roku zboża i rzepak skupowano na Litwie po cenach wyższych odpowiednio o 26,9 i 28,7% niż w latach 2003-2005, kiedy kształtowały się one na stałym poziomie.

Przetwórstwo

W 2006 roku w krajowych zakładach przetwórstwa zbóż poddano obróbce 768,1 tys. ton zbóż, w tym 221,6 tys. ton pszenicy, 76,3 tys. żyta oraz 182,7 tys. ton jęczmienia. Przetworzono o 11,6% więcej zbóż niż w 2005 roku, w tym o 30,8 tys. ton więcej rzepaku, czyli o 36,9%. Z rzepaku wyprodukowano 10,3 tys. ton biopaliwa.

W 2006 roku krajowe zakłady przetwórstwa zbóż wyprodukowały 166,4 tys. ton mąki pszennej oraz 21,1 tys. ton różnego rodzaju kasz. Produkcja przetworów zbożowych w 2006 roku była o około 20% mniejsza niż przed rokiem, a w związku z tym obniżyła się sprzedaż prawie wszystkich przetworów zbożowych. Ponad 90% mąki oraz kasz zostało ulokowane na rynku wewnętrznym.

Dużą uwagę zwrócono na produkcję biopaliwa z rzepaku. Obecnie jest ono wytwarzane przez jedną firmę, ale cztery inne spółki planują rozpoczęcie produkcji przed 2008 rokiem. Moce produkcyjne wszystkich zakładów umożliwią uzyskanie łącznej produkcji na poziomie 190 tys. ton biopaliwa rocznie.

Spożycie

Plony zbóż uzyskane w latach 2003-2006 były wystarczające, aby zaspokoić zapotrzebowanie rynku wewnętrznego. Analiza struktury spożycia zbóż wskazuje, iż większość ziarna jest wykorzystywana w hodowli zwierząt. W latach 2003-2006 około 55% zboża wyprodukowanego przez krajowe gospodarstwa rolne było przeznaczane na pasze, podczas gdy spożycie chleba i produktów zbożowych wykazywało tendencję spadkową. Sytuacja ta jest spowodowana poprawą sytuacji finansowej mieszkańców oraz zwiększoną podażą rynkową wielu produktów spożywczych.

Tabela 11. Bilans zbóż i produktów zbożowych (w tys. ton)

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
Stan na początku roku	1 418,9	1 465,9	1 507,6	1 027,1
Zbiory	2 680,3	2 916,9	2 870,0	1 892,6
Import	271,7	206,5	187,2	177,0
Zboża łącznie	4 370,9	4 589,3	4 564,8	3 096,7
Eksport	608,9	582,8	1 181,3	766,7
Zużycie krajowe	2 296,1	2 498,9	2 356,4	1 886,1
w tym: przeznaczone na zasiew	240,6	257,7	215,8	220,7
na pasze	1 429,3	1 570,5	1 503,7	1 104,2
straty	79,8	93,0	71,4	47,1
zużycie przemysłowe	119,7	148,2	155,4	124,1
spożycie	426,7	429,5	410,1	390,0
Spożycie w kg/1 mieszkańca	124	125	120	115
Stan na koniec roku	1 465,9	1 507,6	1 027,1	443,9
Rezerwy (w procentach)	117	117	122	100,3

Handel zagraniczny

W 2006 roku eksport zbóż z Litwy był 4,4-razy większy niż import. Ceny eksportowe zbóż w tym samym roku wzrosły o 12,6% w porównaniu z rokiem poprzednim, podczas gdy ceny importowe zwiększyły się o 11,3%. Przeciętne ceny eksportowe rzepaku zwykowały w tym okresie o 20,1%, osiągając poziom 859 LTL za tonę (w 2005 roku cena ta wynosiła 715 LTL za tonę).

W 2006 roku najwięcej zboża wyeksportowano do Hiszpanii (33,9%), Białorusi (22,2%), Portugalii (10,7%) i Mozambiku (8,7%). Największymi odbiorcami żyta była Estonia – 42,4%, Finlandia – 32,8%, i Łotwa – 15,0%, a jęczmień Arabia Saudyjska – 38,4%, Holandia – 37,5%, Hiszpania – 14,0% i Finlandia – 14,7%. Najwięcej nasion rzepaku w 2006 roku wyeksportowano do Danii (34%), Hiszpanii (21,5%) i Finlandii (14,7%).

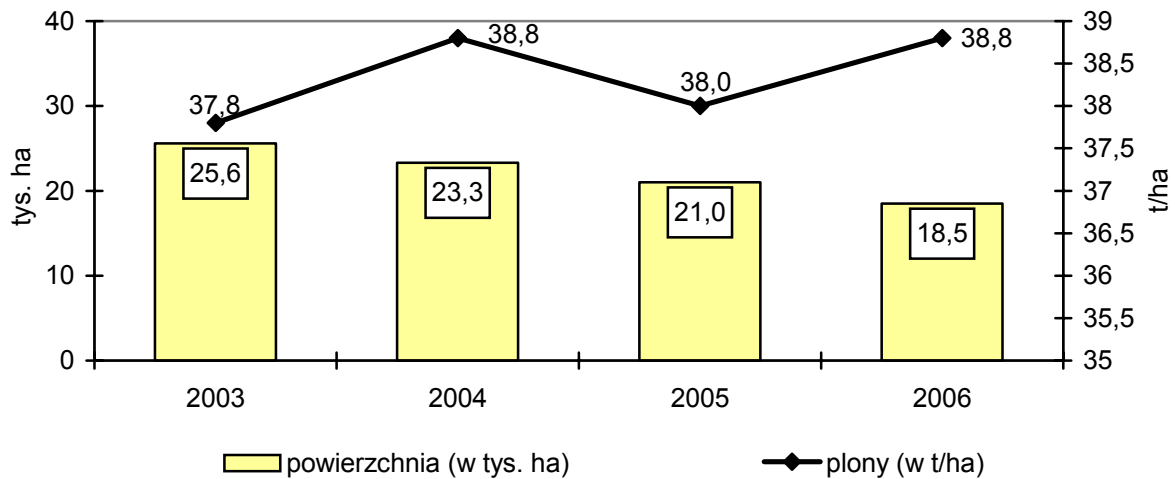
3.4. Sektor cukru

Cukier dostarczany na litewski rynek pochodzi z krajowych zakładów produkcyjnych przetwarzających buraki cukrowe uprawiane w kraju. Importuje się również niewielką ilość pewnych gatunków cukru, które nie są produkowane na Litwie. Wstępując do Unii Europejskiej, Litwa negocjowała limit kwotowy wynoszący 103,01 tys. ton, co odpowiadało wewnętrznemu krajowemu popytowi na cukier. Komisja Europejska zmniejszyła kwotę produkcji cukru o 2,6% na 2005 rok i o ponad 6% na 2006 rok (do 94,2 tys. ton).

Uprawa

Litwa wyznaczyła obszar pod uprawę buraków cukrowych. W kraju istnieje wystarczająca powierzchnia do uprawy odpowiedniej odmiany buraków cukrowych, a uzyskiwane plony kształtują się w granicach 45-50 ton z hektara. W latach 2003-2005 obszary rolne pod uprawę buraka cukrowego zmniejszyły się o jedną czwartą i obejmowały 18,5 tys. hektarów. W związku z poprawą jakości buraków cukrowych oraz większymi plonami, obszary pod uprawę buraków powinny zostać jeszcze bardziej ograniczone, aby spełniać wymóg związany z nałożoną kwotą produkcji cukru. Największym rejonem uprawy buraków cukrowych jest środkowa Litwa. Wysiewa się wyłącznie wysokiej jakości nasiona buraków pochodzące z krajów Europy Zachodniej. Spada liczba plantatorów buraka cukrowego. W 2003 roku umowy ze spółkami cukrowniczymi podpisało 2813 gospodarstw rolnych, a w 2006 o 28% mniej. Sytuacja ta jest spowodowana ustaleniem kwoty produkcji cukru, wzrostem plonów i zwiększeniem zawartości cukru w burakach. W latach 2003-2006 plony buraków cukrowych wzrosły średnio o 2,6%.

Rysunek 10. Powierzchnia upraw i plony buraków cukrowych

Przeciętnie uzyskuje się około 5,10–5,94 ton cukru z jednego hektara buraków, czyli mniej niż w wielu krajach Unii Europejskiej.

Przetwórstwo

Na Litwie istnieją dwie spółki akcyjne kierujące trzema następującymi rafineriami cukru: AB „Danisco sugar Panevėžys”, AB „Danisco sugar Kėdainiai” i UAB „Arvi cukrus”. W 2005 roku zamknięta została czwarta rafineria – Kuršėnai, która należała do AB „Danisco sugar Panevėžys”.

W latach 2003-2006 całkowita produkcja cukru białego wyniosła od 131,5 do 96,6 tys. ton. Coroczna kwota produkcji cukru dla spółek jest ustalana w rezolucji uchwalanej przez rząd Republiki Litwy. Wynegocjowana kwota w pełni zaspokaja krajowy popyt na cukier. Do wyprodukowania cukru w ilości ustalonej w kwocie należy zebrać 763-800 tys. ton buraków cukrowych.

Litewskie cukrownie zostały zmodernizowane w celu skrócenia czasu produkcji, zwiększenia wydajności, poprawy jakości cukru, ograniczenia kosztów i zapewnienia ochrony środowiska. Zdolności produkcyjne zostały podniesione, jednak wydajność we wszystkich cukrowniach pozostała na dużo niższym poziomie niż średnia wydajność w większości cukrowni Unii Europejskiej. Jedna cukrownia w Unii Europejskiej przetwarza średnio ponad 8 tys. ton buraków cukrowych dziennie (24 h), natomiast na Litwie wszystkie cukrownie razem przetwarzają 9,2 tys. ton. W 2006 roku w okresie sezonu, litewskie cukrownie wyprodukowały od 19,2 do 41,5 tys. ton cukru, podczas gdy średnia wydajność cukrowni w Unii wynosi ponad 120 tys. ton.

Tabela 12. Wskaźniki produkcji cukru

Wskaźniki	2003	2004	2005	2006
Zbiory buraków cukrowych (w tys. ton)	977,4	904,9	798,5	717,1
Powierzchnia gruntów pod uprawę buraków cukrowych (w tys. ha)	25,6	23,3	21,0	18,5
Skup buraków cukrowych (w tys. ton)	881,4	904,9	746,0	716,4
Zawartość cukru w burakach cukrowych (w procentach)	17,18	16,50	18,50	15,52
Całkowita roczna produkcja cukru (w tys. ton)	131,5	132,9	124,7	96,6
Uzysk cukru ze skupionych buraków (w procentach)	14,92	14,68	16,70	13,50
Produkcja cukru z 1 ha buraków cukrowych (w t/ha)	5,10	5,67	5,94	5,22

Uprawa buraków cukrowych jest zajęciem opłacalnym, szczególnie w przypadku plantacji o dużej powierzchni. W 2003 roku zyski z uprawy buraków cukrowych wyniosły 134,9 mln LTL, natomiast w 2006 roku (z uwzględnieniem rekompensat za utracone przychody) – 109,5 mln LTL.

Chcąc ograniczyć koszty produkcji cukru, Komisja Europejska obniżyła minimalną cenę skupu buraków cukrowych z 32,86 euro/t w roku gospodarczym 2006/2007 do 26,29 euro/t na rok gospodarczy 2009/2010. W świetle tych ustaleń cenowych uprawa buraków cukrowych pozostanie opłacalna, pod warunkiem wypłacenia rekompensat za 60-64% utraconych przychodów.

Proponowane przez Unię Europejską różne wersje reformy sektora cukru stanowią poważne zagrożenie dla litewskiego cukrownictwa i mogą zmusić cukrownie do wycofania się z rynku. Działania plantatorów buraków cukrowych i cukrowni są ściśle ze sobą powiązane, a w związku z planowanymi działaniami unijnymi plantatorzy mogą stracić odbiorców swoich upraw.

3.5. Sektor owoców i warzyw

3.5.1. Owoce

W 2006 roku sady i plantacje krzewów owocowych zajmowały na Litwie powierzchnię 35,2 tys. hektarów, czyli o 9% więcej niż w 2003 roku. Najbardziej powszechne są sady i plantacje o wielkości 0,5 ha, które uprawiane są na zasadach amatorskich. Większi plantatorzy lepiej zaspokajają potrzeby rynku, ponieważ są oni w stanie zapewnić większe partie jednorodnych owoców odpowiednio przygotowanych do sprzedaży. Mimo to na Litwie coraz bardziej popularne stają się małe sady.

Tabela 13. Powierzchnia sadów i plantacji owoców, zbiory i plony

Wskaźniki	2003	2004	2005	2006
Całkowita powierzchnia sadów i plantacji owoców (w tys. ha)	32,3	32,2	38,6	35,2
Zbiory (w tys. ton)	112,2	44,6	110,8	123,0
Plony (w t/ha)	4,1	1,6	3,8	4,5

W 2006 roku zbiory owoców były większe o 9,6% w porównaniu z 2003 rokiem. Jabłka stanowiły 81% (99,5 tys. ton) wszystkich owoców zebranych na Litwie w 2006 roku. Litewskie sady nie należą do najmniejszych w Unii Europejskiej, jednak możliwości w zakresie podniesienia ich wydajności i poprawy jakości nie zostały jeszcze w pełni wykorzystane.

Przetwórstwo

W związku z wieloletnim doświadczeniem w dziedzinie przetwórstwa jabłek właśnie te owoce są głównie wykorzystywane na Litwie. Produkuje się również coraz więcej dżemów, galaretek, marmolad i przecierów. W 2006 roku produkcja tych przetworów wzrosła o 26% w stosunku do 2003 roku. Natomiast produkcja soków skoncentrowanych zmniejszyła się o 1,5%, a nieskoncentrowanego soku jabłkowego o 25%.

Tabela 14. Produkcja wybranych wyrobów owocowych

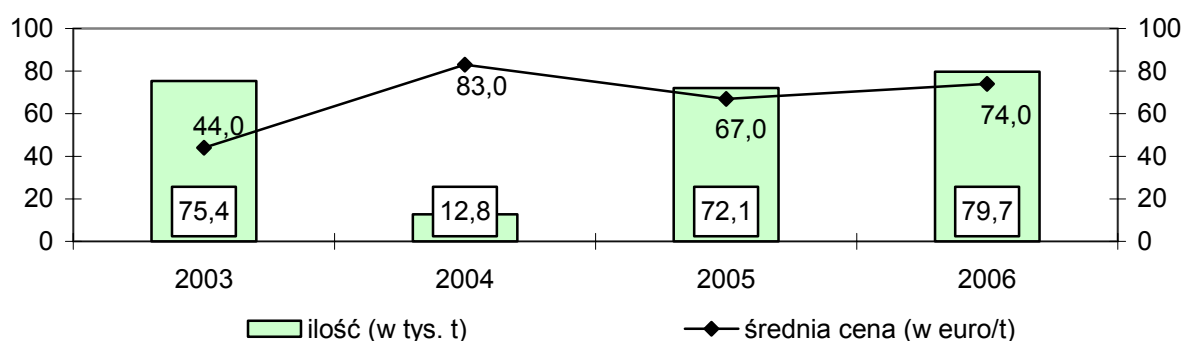
Produkty	2003	2004	2005	2006
Dżemy, galaretki owocowe, marmolady, przeciery owocowe i orzechowe, pasty owocowe lub orzechowe (w tys. ton)	3,5	3,7	4,2	4,4
Koncentrat soków (w mln l)	6,5	0,9	6,7	6,4
Nieskoncentrowany sok jabłkowy (w mln l)	1,2	0,8	1,0	0,9
Owoce mrożone, owoce miękkie i orzechy, niegotowane, gotowane na parze lub w wodzie (w tonach)	20	1 350	1 791	2 432

Najlepiej rozwija się eksport mrożonych owoców, których bilans handlowy w latach 2003-2006 był dodatni. Największa część produkcji została wysłana do Niemiec (32%).

Rynek

W 2006 roku skup owoców w porównaniu z 2003 rokiem wzrósł o 5,7%. Zazwyczaj skupuje się około 65% ogółu zbiorów. Jabłka stanowiły 99,4% wszystkich owoców zakupionych w 2006 roku. Litewskie jabłka są konkurencyjne cenowo i skupowane są taniej niż w wielu innych krajach Unii Europejskiej.

Rysunek 11. Skup owoców i średnia ich cena

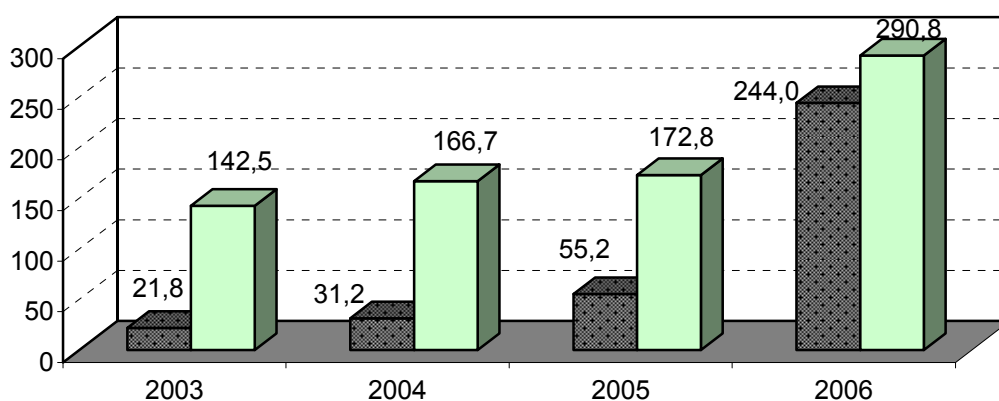
Spożycie

W 2005 roku około 89% owoców o przeznaczeniu spożywczym zostało skonsumowanych na krajowym rynku litewskim. Spożycie na głowę mieszkańca rośnie i nie reaguje na wahania możliwości produkcyjnych. W 2005 roku jeden mieszkaniec Litwy zjadł średnio około 77 kg owoców, czyli o 5 kg więcej niż w 2004, i o 16 kg więcej niż w 2003 roku.

Handel zagraniczny

Rosnący popyt na owoce powoduje zwiększenie importu. W latach 2003-2006 wartość eksportu owoców rosła, mimo to bilans handlowy pozostawał ujemny. W 2006 roku eksport w porównaniu z 2003 rokiem wzrósł 11,2 razy. Większa część owoców została wyeksportowana do Rosji (83%). Kraje UE – główni plantatorzy owoców – zaczynają działać na rynku litewskim, jednak konkurują między sobą i ich udział w rynku nie jest stabilny. W 2006 roku większość owoców było sprowadzanych z Polski (50%), Holandii (9%), Włoch (8%) i Hiszpanii (6%). Import z krajów Unii Europejskiej stanowił 83% wszystkich owoców sprowadzanych w 2006 roku.

Rysunek 12. Eksport i import owoców (w tys. ton)

3.5.2. Warzywa

W 2006 roku warzywa stanowiły 0,9% w ogólnej strukturze płodów rolnych. Zbiory warzyw gruntowych w 2006 roku zmniejszyły się o 43% w porównaniu z 2003 rokiem. Warzywa korzeniowe (56%) i kapusta (30%) stanowią główny element w strukturze zbiorów tych warzyw.

W 2006 roku plony warzyw z hektara osiągnęły najniższy poziom w okresie 2003-2006. Plony kapusty uprawianej na Litwie są wyższe niż w Estonii i na Łotwie, ale jednocześnie ponad 4-krotnie niższe niż w Holandii. Plony marchwi na Litwie plasują się wśród najniższych w Unii Europejskiej. Słabiej w tym

względnie wypada jedynie Łotwa. Niższe niż litewskie plony buraków i cebuli odnotowywane są jedynie w Estonii i na Łotwie.

Tabela 15. Powierzchnia upraw, zbiory i plony warzyw gruntowych

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
Powierzchnia upraw (w tys. ha)	27,1	20,4	20,7	15,5
Zbiory ogółem (w tys. t)	516,9	342,8	333,3	178,7
Plony (w t/ha)	19,1	16,8	16,1	11,6

Dla wielkości zbiorów warzyw bardzo istotne znaczenie mają nasiona, a uzyskiwane na Litwie nasiona kwalifikowane zaspokajają tylko 0,01% całkowitego zapotrzebowania. Zmienne warunki pogodowe latem i brak lub nadmiar deszczu wywarły negatywny wpływ na plony warzyw i zapewnienie ich jakości. W 2006 roku w wyniku zmniejszenia powierzchni upraw o 25% i na skutek niekorzystnych warunków atmosferycznych, które doprowadziły do spadku plonów o 28%, zbiory warzyw były o 46% niższe niż w 2005 roku.

Prawie wszystkie warzywa (97%) są uprawiane przez rolników i członków rodzinnych gospodarstw domowych. Na Litwie przeważają małe gospodarstwa rolne, które ze względu na niewielkie przychody nie są w stanie dokonać koniecznych inwestycji i wprowadzić nowych rozwiązań technologicznych. Nieduże gospodarstwa znajdują się również na słabszej pozycji w przypadku negocjacji cenowych trudniej im jest wprowadzić programy poprawy jakości czy odpowiednio przygotować i dostarczyć konsumentom swoje produkty; mają problemy z dostawami hurtowymi dla supermarketów, czy zakładów przetwórstwa warzywnego. Jednocześnie na terenach wiejskich zaczyna występować brak rąk do pracy w efekcie czego drożeje siła robocza. Jedynie więksi plantatorzy mogą pozwolić sobie na zakup kombajnów i maszyn rolniczych, które są w stanie zastąpić kilkunastu robotników rolnych, mniejszych producentów nie stać na takie inwestycje.

Przetwórstwo

Litewskie zakłady przetwórstwa owocowo-warzywnego oferują bogaty asortyment przetworów warzywnych. Jest na nie popyt zarówno na rynku krajowym, jak i zagranicznym. W 2006 roku produkcja przetworów warzywnych i owocowych była 1,5 razy większa niż w 2003 roku. Wyprodukowano o 20% więcej soków owocowych i warzywnych, a o 23% więcej ketchupów oraz innych sosów pomidorowych.

Produkcja przecierów i soków pomidorowych kierowana jest na rynek wewnętrzny, gdzie sprzedaje się 93% soków oraz 88% ketchupów i innych sosów

pomidorowych. Mrożone warzywa i mieszanki sprzedawane są w 77% na rynku wewnętrznym, zaś puszkowana kapusta – w 73%, a preparowana lub puszkowana łuskana fasola – prawie cała produkcja przeznaczona jest na rynek krajowy.

Tabela 16. Produkcja wybranych przetworów owocowych i warzywnych

Produkty	Jednostka	2003	2004	2005	2006	2006 (w proc.) 2004 = 100
Preparowane lub konserwowane przetwory owocowe i warzywne (z wyjątkiem soków)	tys. ton	14,7	13,3	21,2	21,6	147
Soki owocowe i warzywne	mln l	13,9	8,1	16,4	16,7	120
z czego sok pomidorowy	mln l	2,5	2,3	3,4	4,5	180
Ketchup i inne sosy pomidorowe	tys. ton	11,3	12,5	13,9	13,9	123
Preparowana lub konserwowana kapusta	tony	33,2	135,2	650,7	721,9	21,7 ^a
Łuskana fasola preparowana lub konserwowana	tony	29,8	18,1	51,3	48,2	162
Mrożone warzywa i mieszanki	tony	756,1	651,5	761,3	383,1	51

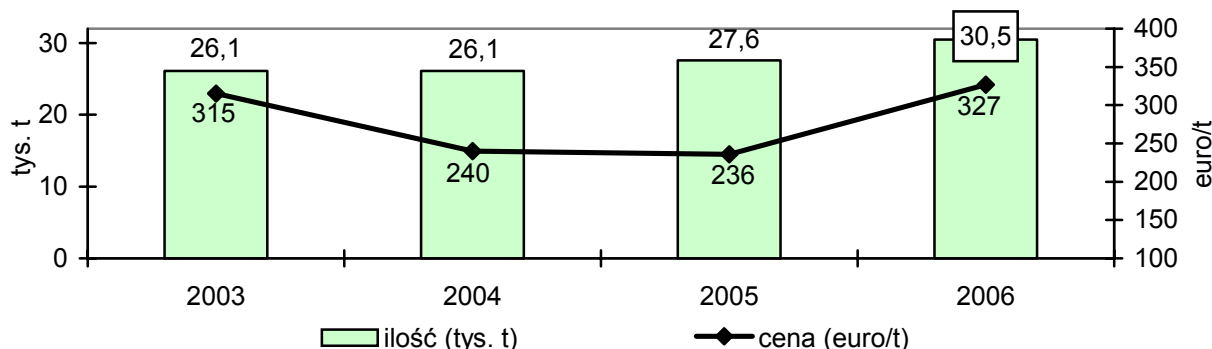
^a razy

Pomimo wzrostu eksportu przetworów warzywnych w latach 2003-2006, saldo obrotów handlowych pozostało ujemne. Ilość soku pomidorowego importowanego była 8,2 razy większa niż eksportowanego, a ilość ketchupu i innych przecierów pomidorowych 1,4 razy większa. Większość przetworów było importowanych z Łotwy (24%), Polski (21%), Holandii (17%) i Ukrainy (16%).

Rynek

Zmiany na rynku warzyw były wywołane zmianami w podejściu do żywienia – rosnący popyt na zdrową żywność. Poza tym, rośnie siła nabywcza dochodów ludności, a to prowadzi do zwiększonego spożycia warzyw. W 2005 roku mieszkańiec Litwy zjadał średnio 104 kg warzyw rocznie, to jest o 9 kg więcej niż w 2003 roku.

Rysunek 13. Ilość i średnia cena warzyw kupowanych

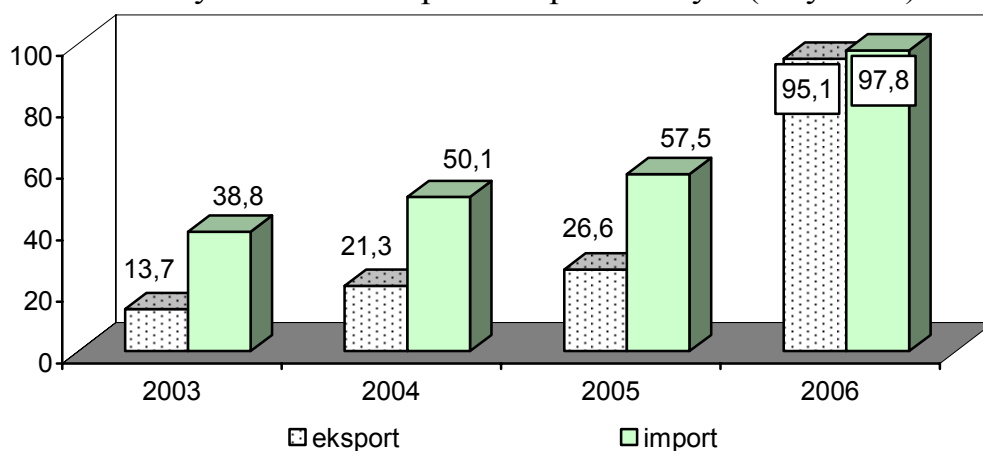
Ilość kupowanych warzyw gruntowych w latach 2003-2006 stopniowo wzrastała. W 2005 roku zwiększyła się o ponad 5%, a w 2006 roku była o 17% większa niż w 2003 roku. W 2006 roku wzrosły także ceny ich skupu; średnia cena skupu warzyw gruntowych była o 3,8% wyższa niż w 2003 roku.

Handel zagraniczny

Po przystąpieniu Litwy do Unii Europejskiej powiększył się wspólny rynek warzyw. Sprzedaż warzyw do innych krajów wzrosła, ale saldo obrotów zagranicznych nadal pozostało ujemne. W 2006 roku import warzyw był o 2,7 tys. ton większy od eksportu. Jednak saldo było dodatnie (11 mln euro). W 2006 roku Litwa eksportowała 6,9 razy więcej i importowała 2,5 razy więcej warzyw niż w 2003 roku.

W 2006 roku warzywa były głównie sprowadzane z Polski – 52% i Holandii – 22%. Polscy plantatorzy są uważani za największą konkurencję dla Litwinów, ponieważ potrafią prowadzić uprawy przy znacznie niższych kosztach. W tym samym roku większość warzyw była eksportowana do Rosji (76%) i na Łotwę (9%).

Rysunek 14. Eksport i import warzyw (w tys. ton)

3.5.3. Ziemniaki

Uprawa ziemniaków ma długie tradycje na Litwie. Nawet w czasach radzieckich były one sadzone nie tylko w kołchozach, ale również w przydomowych ogródkach. Pomimo corocznego spadku ich spożycia, ziemniaki tradycyjnie pozostają podstawowym elementem litewskiej kuchni. Do niedawna każdego roku zbiory ziemniaków przekraczały milion ton, jednak w ostatnim czasie zmniejsza się ich powierzchnia i zbiory. W latach 2003-2006 na Litwie powierzchnia gruntów pod uprawę ziemniaków zmniejszyła się o 38%. Prawie całość ich upraw (99%) znajduje się w obrębie gospodarstw rolnych.

Tabela 17. Powierzchnia upraw, zbiory i plony ziemniaków

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006
Powierzchnia upraw (w tys. ha)	93,6	79,3	74,0	57,8
Zbiory ogółem (w tys. t)	1 445	1 021	895	457,1
Plony (w t/ha)	15,4	12,9	12,1	7,9

Drugie z kolei gorące i suche lato miało negatywny wpływ na plony ziemniaków. Zmniejszony areal (o 22%), złe warunki klimatyczne i obniżające się plony (o 35%) sprawiły, że 2006 roku zbiory były prawie o połowę mniejsze w porównaniu z 2005 rokiem. Taka sytuacja, wywołana złymi warunkami klimatycznymi nigdy wcześniej nie miała miejsca na Litwie. Średnio zebrano zaledwie 7,9 ton ziemniaków z hektara. Taki wynik to ponad 3 razy mniej od średniej dla UE-25.

Ziemniaki na Litwie uprawia się na małych działkach i poletkach – tylko 2,3% plantatorów obsadza pola większe niż 1 ha. Na Litwie średnia powierzchnia gruntów pod ziemniaki wynosi około 0,3 ha i jest najmniejsza w UE. Uprawy na małych polach nie są wydajne. Gospodarstwa zaopatrzone są jedynie w przestarzałe maszyny do sadzenia i zbierania ziemniaków, brak im natomiast pomieszczeń do ich składowania, a także systemów nawadniających.

Przetwórstwo

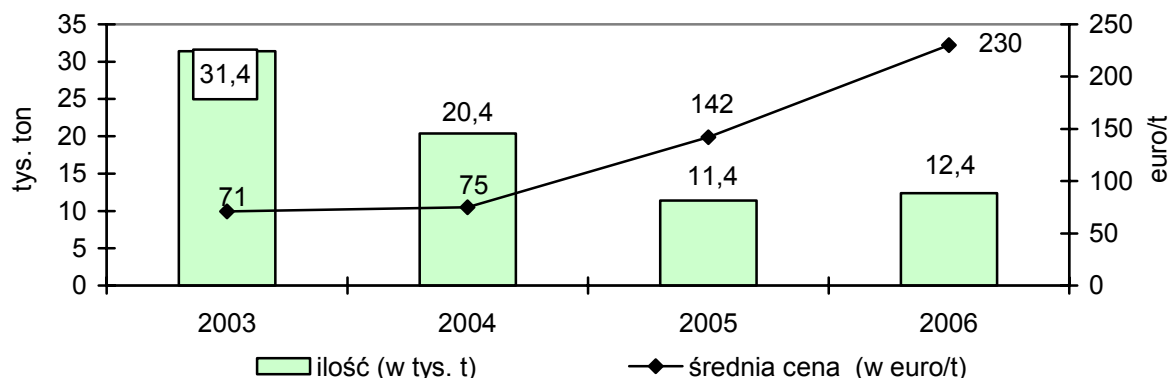
Spada spożycie świeżych ziemniaków, natomiast konsumpcja ziemniaków przetworzonych stopniowo rośnie. W latach 2003-2006 produkcja skrobi spadła z powodu wynegocjowania zbyt małych kwot produkcyjnych (1211 ton rocznie), co stanowiło zaledwie 1/4 możliwości jednego z dwóch zakładów przypadkowo ocalałych w procesie akcesyjnym do UE. W konsekwencji ostatniemu zakładowi produkującemu skrobię nie udało się uniknąć bankructwa. Zapotrzebowanie na skrobię ziemniaczaną rośnie każdego roku. W 2005 roku jej import podwoił się, a w 2006 roku wzrósł o kolejne 20%. Saldo obrotów handlowych skrobią ziemniaczaną jest ujemne, a Litwa importowała ją głównie z Łotwy i Polski.

Produkcja wyrobów ziemniaczanych w ostatnim okresie rośnie, a saldo obrotów zagranicznych tego rodzaju produktami jest dodatnie. W 2006 roku wyprodukowano około 6,3 tys. ton wyrobów ziemniaczanych – o 13% więcej niż w 2005 roku i 1,7 razy więcej niż w 2003 roku. Eksport przewyższył import 1,3 razy. Rezerwy rynku litewskiego dla tych produktów w 2006 roku wyniosły 117%.

Rynek i spożycie

Okolo 37% ziemniaków uprawianych na Litwie jest przeznaczone do celów konsumpcyjnych, natomiast 32% zbiorów znajduje zastosowanie jako pasza dla zwierząt. Pomimo faktu, że każdego roku spada spożycie ziemniaków na Litwie (podobnie jak w wielu innych krajach Unii Europejskiej), Litwini nadal zjadają ich dość dużo – ponad 100 kg na głowę.

Rysunek 15. Ilość i średnia cena ziemniaków kupowanych na Litwie

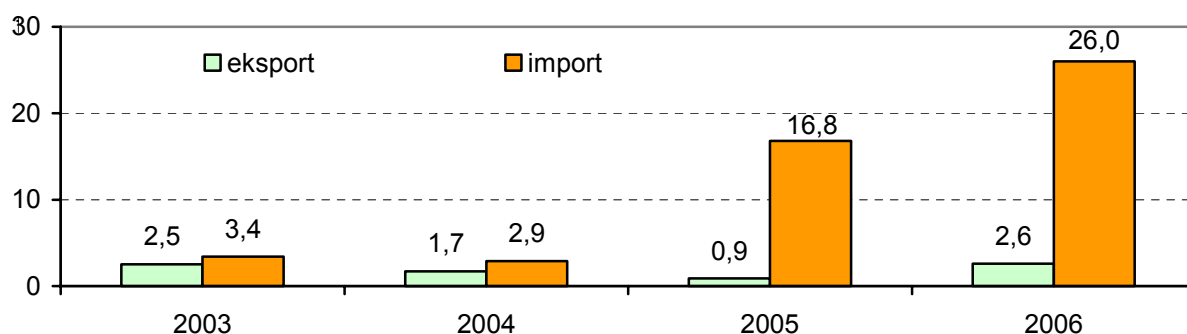

W ostatnich latach zmniejsza się ilość kupowanych na Litwie ziemniaków. W 2006 roku kupiono ich 2,5 razy mniej niż w 2003 roku. Kupuje się około 2% wszystkich zebranych ziemniaków, a ich średnia cena rośnie z roku na rok. W 2006 roku osiągnęła najwyższy poziom od 2003 roku. Cena ziemniaków na Litwie jest zbliżona do średniej ceny w UE.

Handel zagraniczny

Litewscy plantatorzy mogą eksportować ziemniaki do krajów UE od 1 stycznia 2006 roku, tj. od momentu, gdy minął okres przejściowy wyznaczony Litwie przez Komisję Europejską na mocy dyrektywy UE dotyczącej podjęcia działań w sprawie kontroli i zwalczania bakteriozy pierścieniowej ziemniaka.

Rysunek 16. Handel zagraniczny ziemniakami (w tys. ton)

Litewski eksport ziemniaków nie jest szczególnie duży. W 2006 roku saldo obrotów zagranicznych w tej dziedzinie pozostawało ujemne, a import stanowił około 3% całkowitego rocznego popytu krajowego na ziemniaki. Import przewyższył eksport 9,9-krotnie. Ziemniaki były głównie sprowadzane ze Szwecji, Niemiec i Danii, natomiast najwięcej ziemniaków eksportowano do Rosji (65%) i Łotwy (23%).

3.6. Sektor rybołówstwa

3.6.1. Rybołówstwo morskie

Główne rejony połowów Litwy znajdują się na Oceanie Atlantyckim i Morzu Bałtyckim. Na Atlantyku odławia się głównie makrele, sardele i sardynki, a na Bałtyku – szprota bałtyckiego.

Około 90% wszystkich ryb i owoców morza odławia się na Oceanie Atlantyckim i ten odsetek utrzymuje się od 2001 roku. Makrele, sardynki, sardele, skumbrie i strzępiele to ryby, które przeważają w odłowach na Atlantyku. Litwa jest jednym z kilku północnoeuropejskich państw posiadających silną i dużą flotę rybacką prowadzącą połowy na dalekich morzach. Po przystąpieniu Litwy do struktur UE, połowy w tym rejonie zostały znacznie ograniczone przez Organizację Rybołówstwa Północno-Zachodniego Atlantyku (*NAFO*). Odłowy spadły z 17,8 tys. ton w 2003 do 2,4 tys. ton w 2006 roku. Obecnie łowi się tam głównie krewetki i strzępiele.

Tabela 18. Główne wskaźniki litewskiego sektora rybołówstwa

Wyszczególnienie	2002	2003	2004	2005	2006
Połowy ryb na Oceanie Atlantyckim (w tys. ton)	139,5	145,8	147,6	124,7	137,0
Połowy ryb na Bałtyku (w tys. ton)	8,6	9,4	12,6	13,5	15,8
Połowy ryb na wodach śródlądowych (w tys. ton)	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4
Hodowla ryb (w tys. ton)	1,8	2,3	2,7	2,0	2,2
Produkcja wyrobów rybnych (w tys. ton)	73,0	52,4	56,4	75,5	68,5
Import ryb i wyrobów rybnych:					
w tys. ton	71,7	75,4	69,8	89,7	79,8
w mln euro	84,7	87,0	85,5	131,1	133,5
Eksport ryb i wyrobów rybnych:					
w tys. ton	63,8	78,4	65,9	91,0	86,0
w mln euro	78,5	96,8	96,1	144,9	161,1

W 2004 roku Litwa podpisała międzyrządową umowę z Islamską Republiką Mauretanii umożliwiającą litewskim przedsiębiorstwom rybackim prowadzenie połowów na wodach mauretańskich. W tym samym roku odłowiono tam prawie 119,0 tys. ton ryb pelagicznych (76% całego odłowu ryb), a w 2006 –

90,6 tys. ton. Litewskie przedsiębiorstwa rybackie szukają również innych lokalizacji do połowów. W 2006 roku odłowy w pobliżu marokańskiego rejonu rybackiego zwiększyły się trzykrotnie i wyniosły 25,1 tys. ton (w 2004 roku – 8,6 tys. ton). W tych okolicach litewskie statki rybackie wypływają na połowy skumbrii, makreli i sardeli.

W 2006 roku litewscy rybacy odłowili w rejonie Bałtyku o 68% więcej ryb niż w 2003 roku – 15,8 tys. ton (w 2003 roku – 9,4 tys. ton). W 2006 roku odłowili oni również o 26% więcej bałtyckiego szprota (11 tys. ton), jednak nałożona kwota nie została w pełni wyczerpana. Ilość złowionych na Bałtyku szprotów rośnie z każdym rokiem, ale większość tego typu ryb jest rozładowywana w Danii z uwagi na brak możliwości przetwórczych oraz znikomy na nie popyt. Najbardziej dochodowe połowy na otwartych wodach Morza Bałtyckiego to połowy dorsza, który gwarantuje firmom rybackim zyski rzędu 75-77%. Najwyższą wydajność z połowów uzyskuje się przez odławianie dorszy – 22-25%.

Flota

Na początku 2006 roku Rejestr Statków Unii Europejskiej zarejestrował 271 litewskich kutrów rybackich, łodzi i jachtów. Większość z tych statków (201) to jachty lub kutry rybackie o długości nie przekraczającej 12 metrów, przystosowane do połowów na wodach przybrzeżnych. 91% ładowności floty (GT) i 78% mocy silników (kW) przypada na 17 jednostek przystosowanych do połowów na odległych wodach. 46 litewskich jednostek rybackich, których łączna ładowność wynosi 5,4 tys. GT, a moc 10,2 tys. kW, prowadziło połowy na otwartych wodach Morza Bałtyckiego. W 2006 roku średni wiek jednostek rybackich wprowadzonych do Litewskiego Rejestru statków rybackich wynosił 23 lata. Średnia wieku jednostek o długości ponad 12 m wynosi 29 lat.

Na początku 2005 roku zawarto 20 umów dotyczących spisania na straty i złomowania jednostek rybackich, przy jednoczesnym wykorzystaniu środków pomocowych pochodzących z funduszu strukturalnego UE. W celu realizacji tego działania wykorzystano 3,3 mln euro z ogólnej sumy 17,2 mln euro dotacji przeznaczonych dla sektora rybołówstwa na lata 2004-2006. Średni wiek łodzi rybackich przeznaczonych do złomowania wyniósł 35 lat. Całkowita ładowność floty zmniejszyła się o 1576 GT, a średnia moc silników o 3104 kW. W 2006 roku złożono kolejnych 11 wniosków o spisanie na straty i złomowanie kutrów rybackich; nie zostały one jednak jeszcze do końca rozpatrzone.

Infrastruktura

W 2003 roku przy Państwowym Porcie w Kłajpedzie u ujścia rzeki Smiltelė wybudowany został port rybacki, który otrzymał odpowiednio wyposażone nabrzeża i maszyny. Dodatkowo wybudowano tam fabrykę lodu oraz skład magazynowy. W porcie rybackim planuje się również utworzenie giełdy rybnej. W 2004 roku założona została spółka akcyjna „*Klaipėdos žuvininkystės produktų aukcionas*” (Kłajpedzka giełda produktów rybnych). Cały pakiet jej akcji należy do państwa. Budowa budynku giełdy zostanie ukończona w 2007 roku i jest ona w części finansowana ze środków funduszu strukturalnego UE.

Obecnie ryby odławiane na wodach przybrzeżnych Morza Bałtyckiego są wylądowywane w 30 specjalnie wyznaczonych punktach, w których otrzymuje się deklarację pierwszej sprzedaży zarejestrowanym nabywcom i gdzie sprawdza się świeżość ryb oraz gromadzi się informacje dotyczące ich cen.

Po przystąpieniu Litwy do Unii Europejskiej w kraju obowiązywać będą ogólne zasady unijne dotyczące organizacji rynku produktów rybnych, w tym również reguły stosowania działań interwencyjnych. Organizacje producentów wyrobów rybnych odpowiadają za realizację powyższych działań. W 2004 roku Departament Rybołówstwa zreorganizował 2 organizacje producentów – Litewskie Stowarzyszenie Producentów Wyrobów Rybnych i Krajowe Stowarzyszenie Akwakultury i Producentów Wyrobów Rybnych, które w kolejności reprezentują interesy rybaków morskich i hodowców ryb.

Przetwórstwo rybne

W 2001 roku na Litwie istniało około 90 przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem rybnym, chociaż tylko połowa z nich funkcjonowała faktycznie. W ciągu kolejnych pięciu lat liczba przedsiębiorstw spadła prawie trzykrotnie. W 2005 roku na Litwie działało 35 firm zajmujących się przetwórstwem rybnym, w tym 29 uzyskało świadectwa na produkcję, przechowywanie i dostawę wyrobów rybnych na rynek wewnętrzny i na wspólny rynek UE. Świadectwa te uznawane są przez państwowe służby ds. żywności i kontroli weterynaryjnej. Pięć firm uzyskało certyfikaty uprawniające do produkcji, przechowywania i dostawy wyrobów rybnych tylko na rynku wewnętrznym, natomiast dla jednej firmy określono okres przejściowy, w którym musi się ona przygotować do produkcji wyrobów rybnych, zgodnie z wymogami ustalonymi przez UE. Ponadto 12 jednostek rybackich w 2005 roku uzyskało certyfikaty zezwalające na sprzedaż wyrobów za granicę.

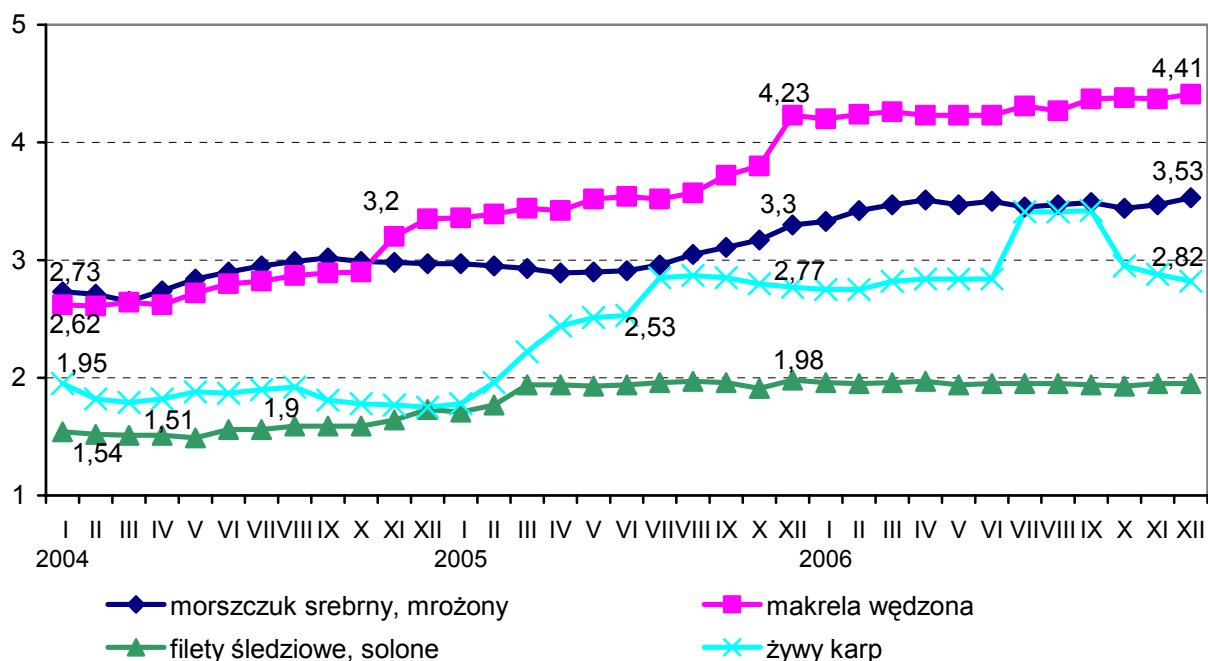
Od 2003 roku zdolności przetwórcze przemysłu rybnego wzrosły prawie o 1/3. W 2005 roku litewskie przedsiębiorstwa przetwórstwa rybnego (z wyjątkiem przetwórci na statkach) wyprodukowały 75,5 tys. ton wyrobów o wartości 155,4 mln euro. W 2006 roku produkcja zmniejszyła się o 9%. Obecnie produkuje się wyroby rybne w większym asortymencie. Dużą część stanowią marynowane specjały – paluszki krabowe, paluszki rybne, langusty i inne. Wyroby marynowane i pakowane próżniowo mrożone filety mają główny udział wśród wyrobów eksportowanych. Inne rodzaje wyrobów obejmują ryby chłodnicze i mrożone, ryby solone lub wędzone oraz gotowe produkty ze śledzi i skumbrii – w większości sprzedawane na rynku wewnętrznym.

Spożycie

Ilość ryb odławianych przez firmy litewskie (na Bałtyku i wodach śródlądowych) i dostarczanych do krajowych przedsiębiorstw przetwórstwa rybnego oraz do bezpośredniego spożycia na lokalnym rynku wynosi około 11-15 tys. ton w skali roku, czyli jedynie 20-25% całego popytu. Litewskie przedsiębiorstwa produkują wyroby rybne głównie z ryb importowanych.

Rocznie mieszkańcy Litwy zjadają około 14,5 kg ryb i wyrobów rybnych, przy czym średnia dla UE-15 wynosi około 26 kg. Podaż świeżych ryb z Morza Bałtyckiego i wód śródlądowych nie może jeszcze w pełni zaspokajać popytu lokalnych konsumentów.

Rysunek 17. Ceny niektórych wyrobów rybnych (w euro/kg)

Od 2004 roku ceny detaliczne ryb i wyrobów rybnych rosły bardzo szybko. W okresie 2005-2006 szczególnie wzrosła cena żywego karpia (prawie o 66%), natomiast ceny innych ryb nie wzrosły tak znacząco. Cena mrożonego fileta z morszczuka srebrnego wzrosła o 15,7%, wędzonej makreli – o około 31%, a solonego fileta ze śledzia – 13%. Ten wzrost cen był spowodowany integracją z rynkiem unijnym oraz ogólnym podniesieniem cen artykułów handlowych, a także wzrostem dochodów ludności.

Handel zagraniczny

W 2006 roku Litwa sprzedawała ryby do 71 krajów, a jej saldo obrotów zagranicznych było dodatnie. Wartość eksportu była wyższa o 20,7% niż wartość produktów importowanych. Wyroby importowane posiadały niższą wartość dodaną i były tańsze, natomiast produkty eksportowane obejmowały droższe, puszkowane artykuły i wyroby rybne.

W 2006 roku Litwa sprowadziła z zagranicy 79,8 tys. ton ryb i wyrobów rybnych, a wartość tego importu wyniosła 133,5 mln euro. W porównaniu z 2005 rokiem średnia cena importowanych ryb i wyrobów rybnych wzrosła o 14,5%. Głównymi eksporterami na Litwę są: Islandia, Norwegia, Łotwa, Niemcy, USA, Holandia i Estonia. Ryby i przetwory rybne importowane są przez Litwę z 50 krajów z całego świata. 44% wielkości importu ryb (43% wartości) pochodziło z krajów Unii Europejskiej, a 6% ilości (14% wartości) – z krajów Wspólnoty Niepodległych Państw. Od 2003 roku wielkość importu podniosła się nieznacznie (około 6%), natomiast jego wartość wzrosła o ponad 50%. Było to spowodowane ogólnym wzrostem cen ryb oraz zmianami w asortymencie produktów importowanych.

3.6.2. Rybołówstwo śródlądowe

Całkowita powierzchnia wód śródlądowych na Litwie wynosi 2621 km², czyli 4% obszaru kraju. Na terenie Litwy znajduje się 2827 jezior o powierzchni ponad 0,5 ha (87 359 ha), 1589 stawów (24 434 ha) i 733 rzek o długości ponad 10 km (32 601 ha). Największym zbiornikiem krajowych wód śródlądowych jest Zalew Kuroński o ogólnej powierzchni 1584 km². Północna część jego wód o powierzchni 413 km² (26%) należy do Republiki Litwy, natomiast pozostała część należy do Federacji Rosyjskiej.

Zalew Kuroński, Morze Kowieńskie i dolny bieg Niemna to najistotniejsze obszary dla rybołówstwa komercyjnego na naturalnych wodach śródlądowych. Najmniejsze znaczenie mają jeziora i rzeki. W latach 2003-2006 w Zalewie Kurońskim odłowiono około 1100-1300 ton ryb, czyli około 30% ogólnej

ilości ryb słodkowodnych, natomiast na innych obszarach wodnych jedynie około 279-328 ton, czyli 9-10% tych ryb. Odłów ryb hodowanych w specjalnych zbiornikach wodnych wynosi 2014-2697 ton (około 60%) ryb słodkowodnych i stanowi w związku z tym największy udział.

Część połowów prowadzona jest na terenach stref ochrony przyrody objętych programem „Natura 2000”. Stosowane są tam bardziej surowe wymogi i w związku z tym rybołówstwo, czy działalność hodowlana na pewnych obszarach wodnych jest dużo bardziej ograniczona i przynosi straty. Ochrona populacji ptaków na Zalewie Kurońskim oznacza dla rybaków poważną utratę łowisk.

Ogólna powierzchnia zbiorników hodowlanych sięga 10,5 tys. ha. Rocznie można uzyskać z nich co najmniej 5,5 tys. ton ryb o przeznaczeniu handlowym. W 2003 roku wyhodowano 2348 ton ryb, a w 2006 – 2225 ton, z czego karp stanowił 94-97%. Z powodu ograniczonego rynku, około 50% możliwości stawów hodowlanych pozostaje nie wykorzystane. W stawach tych hoduje się pstrągi, szczupaki, karasie, jesiotry i sumy. Większość ryb jest sprzedawanych na rynku wewnętrznym. W latach 2003-2006 około 30-32% karpia rocznie było eksportowane.

W ostatnich latach hodowla ryb jest do pewnego stopnia dotowana przez państwo, które przeznacza środki na wprowadzenie Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Krajowe spółki szybko rozwijają naturalną hodowlę. W 2003 roku stawy hodowlane 10 spółek otrzymały certyfikaty, a w 2006 – 14 (z 18 działających spółek). W 2003 roku ogólna powierzchnia certyfikowanych stawów hodowlanych wyniosła 2848 ha, a ich produkcja komercyjna stanowiła 19,5% (457 ton) ogólnej produkcji ryb ze stawów hodowlanych; w 2006 roku odpowiednio – 5169 ha i 39% (868 ton).

Coraz więcej uwagi poświęca się na Litwie odtwarzaniu zasobów ryb. Każdego roku opracowywane są programy rządowe dotyczące inkubacji ryb w nie dzierżawionych obszarach wodnych i obserwacji szlaków ich migracji. Za realizację tych programów odpowiada litewski państwowy ośrodek badawczy ds. hodowli ryb i rybołówstwa. Corocznie około 140-210 mln narybku różnych komercyjnych, rzadkich i ginących gatunków ryb wypuszcza się do zbiorników wodnych. Dzierżawcy zbiorników wodnych również uczestniczą we wdrażaniu podobnych programów.

dr Inguna Gulbe, dr Ligita Melece, Juris Hazners

Łotewski Państwowy Instytut Gospodarki Rolnej, Ryga, Łotwa

dr Csaba Jansik

MTT Instytut Badań Rolnictwa, Helsinki, Finlandia

Wpływ akcesji do UE na łotewski sektor żywnościowy

1. Wprowadzenie

W okresie przedakcesyjnym Łotwa dostosowywała swoje instytucje, standardy i infrastrukturę w sposób umożliwiający spełnienie wymagań stawianych państwom członkowskim w momencie akcesji.

W procesie akcesyjnym i już po wstąpieniu do UE Łotwa zharmonizowała i wprowadziła w życie legislację unijną oraz przepisy ogólne (polityki) dotyczące sektora żywności.

Łotwa zharmonizowała i wprowadziła szereg polityk UE (WPR, organizacja wspólnego rynku, biała i zielona księga bezpieczeństwa żywności) oraz wymagania wynikające z przepisów unijnych (rozporządzeń, decyzji, dyrektyw) wobec jakości żywności i organizacji wspólnego rynku (refundacje eksportowe).

2. Łotewski sektor rolno-spożywczy

2.1. Miejsce rolnictwa w gospodarce

Rolnictwo odgrywa istotną rolę w gospodarce kraju, mimo, iż wnosi doń jedynie niewielką część PKB jako wartość dodaną (2,4%). Jednak prawie 1/3 ludności Łotwy mieszka na wsi, zaś produkcja rolnicza stanowi główne jej zajęcie, środek utrzymania i źródło zarobku.

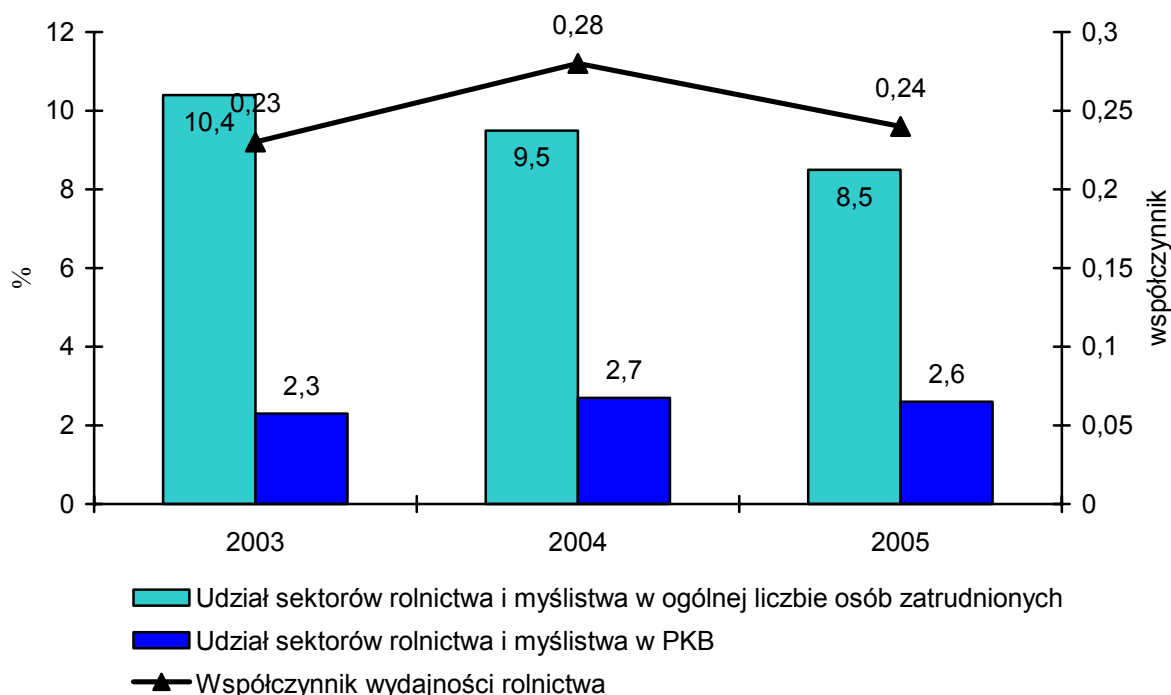
W 2004 roku 97 tys. osób, czyli 10% wszystkich zatrudnionych, pracowało w rolnictwie. Od 2001 roku ogólna liczba zatrudnionych na Łotwie wzrasta, lecz liczba osób pracujących w rolnictwie spadła 2,2 razy w porównaniu z 1990 rokiem (według Głównego Urzędu Statystycznego Łotwy, 2005).

Zgodnie z danymi łotewskiego GUS, produkt krajowy brutto (PKB) Łotwy osiągnął w 2005 roku 8937,3 mln LVL (**LVL – lat łotewski**), co stanowi wzrost o 10,2% w stosunku do 2004 roku. PKB w sektorze rolnictwa wzrósł do 204,7 mln LVL, czyli o 6,9% w porównaniu z 2004 rokiem.

Rysunek 1 pokazuje tendencje w zatrudnieniu w rolnictwie i myślistwie w stosunku do całego PKB. Znaczenie rolnictwa dla gospodarki nieustannie maleje w miarę, jak rośnie wartość dodana i udział w PKB innych sektorów, głów-

nie usług. Bardzo wyraźnym procesem stało się odchodzenie pracowników z sektora rolniczego, który w 1997 roku zatrudniał 187 tys. osób (z pominięciem leśnictwa), czyli 19% ogółu zatrudnionych, zaś do 2005 roku skurczył się do 88 tys., czyli 8,5% całkowitej liczby zatrudnionych.

Rysunek 1. Udział rolnictwa i myślistwa w zatrudnieniu i w PKB

Źródło: Główny Urząd Statystyczny Łotwy.

Wzrasta udział rolnictwa, myślistwa i leśnictwa w ogólnych wydatkach inwestycyjnych – z poniżej 2% w 1990 roku do 4,5% w 2005 roku. Zwiększone zainteresowanie okazują także inwestorzy zagraniczni, bowiem na rolnictwo, myślistwo i leśnictwo przypadło w 2005 roku 1,5% całkowitej wartości kapitału spółek zagranicznych. Wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) napędzało jednakże duże zainteresowanie leśnictwem, natomiast rolnictwo wchłonęło jedynie mniej niż połowę ze wspomnianych 1,5% zagranicznych nakładów inwestycyjnych.

2.2. Produkcja rolnicza

Gospodarstwa rolne

Liczba gospodarstw rolnych stale maleje w miarę, jak najmniejsze gospodarstwa zaprzestają produkcji. Na Łotwie istnieją dwa rodzaje gospodarstw rolnych – komercyjne i prywatne. Gospodarstwa komercyjne to w większości na-

stępcy dawnych dużych jednostek rolnych, które przybrały formę spółek i których właścicielami jest jedna bądź kilka osób prywatnych. Gospodarstwa prywatne zaś, to głównie podmioty rodzinne, które nabyły środki trwałe, ziemię i trzodę w wyniku reform przeprowadzonych w latach dziewięćdziesiątych i od tego czasu kontynuują produkcję. Gospodarstwa komercyjne są jednostkami dużymi. Mimo, że ich liczba nie przekracza kilkuset, ich udział w produkcji rolnej jest znaczący w szeregu kategorii produktów. W 2005 roku z gospodarstw tych pochodziło 80% jaj, 50-60% mięsa, ponad 40% buraków cukrowych i 23% produktów zbożowych.

Wraz z przystąpieniem do UE wzrosły ceny środków produkcji rolniczej (oleju napędowego, nawozów mineralnych itp.). Stale rosną szczególnie ceny nawozów.

Produkcja roślinna

W ostatnich dwóch latach zwiększył się areał zasiewów, na co dobroczynny wpływ miała sama akcesja do UE i wzrastające dopłaty.

W ostatnich pięciu latach zaobserwowano niewielkie zmiany strukturalne w grupach zasiewów. Większego znaczenia nabrały zboża i uprawy przemysłowe, kosztem ziemniaków i roślin paszowych. W ostatnich dziesięciu latach nie uległ zasadniczej zmianie areał zbóż, natomiast zmieniło się ich znaczenie. W przypadku roślin przemysłowych ich wzrost należy przypisać gwałtownemu przyrostowi areału rzepaku.

Na rzepak przypadało w latach 2004, 2005 i 2006 odpowiednio 54, 71 i 83 tys. hektarów zasiewów. Uważa się, że areał zbóż i rzepaku w najbliższych dziesięciu latach jeszcze bardziej wzrośnie ze względu na popyt kreowany przez produkcję biopaliw. Jego ekspansja może zmniejszyć areał zasiewów roślin paszowych, co zresztą będzie zgodne ze zmianami strukturalnymi w sektorze mleczarstwa. Ze względu na trwającą w nim koncentrację strukturalną gospodarstw mlecznych i rosnący udział gospodarstw wielkoobszarowych należy przewidywać coraz wydajniejsze wykorzystanie gruntów. W ostatnich latach gwałtownie rosła produkcja zbóż i rzepaku.

W następstwie zmian klimatycznych szczytowe wartości produkcji zbóż przypadły na lata 1997 i 2002, jednak ostatnie trzy lata sugerują trwałą tendencję wzrostową produkcji zbożowej. Dzięki dobrej pogodzie i wysokim średnim plonom rekordowy był 2005 rok. Produkcja rzepaku wykazuje także stałą tendencję wzrostową, aczkolwiek gorsze plony w 2006 roku złamały ten dynamiczny trend. Mimo fluktuacji poziomu zbiorów można zauważyć długofalową tendencję wzrostową, zarówno roślin zbożowych, jak i rzepaku.

Spośród innych roślin znacznie poprawiły się w ostatnich latach plony buraka cukrowego, co przyniosło niemal podwojenie produkcji w latach 1995-2006. Natomiast w ostatnich dziesięciu latach spadła produkcja ziemniaków i warzyw.

Produkcja zwierzęca

Sektor bydła przechodzi proces zmian strukturalnych, co przyniosło z jednej strony wzrost liczby cieląt, a z drugiej stały spadek liczby krów mlecznych. Zmiany w stadzie krów mlecznych są zgodne z ogólnymi tendencjami międzynarodowymi obserwowanymi w pozostałych krajach Europy. Jednakże liczba pozostałych rodzajów bydła wzrosła nieznacznie, co można po części przypisać unijnym mechanizmom subsydiowania rolnictwa faworyzującym sektor bydła rzeźnego.

Znaczący udział w produkcji rolnej Łotwy ma sektor trzody chlewnej. Głównym celem wyznaczonym na 2005 rok była stabilizacja hodowli trzody chlewnej i stymulacja konkurencji produkcji na rynku poprzez zastosowanie wysokiej jakości materiału hodowlanego i obniżanie kosztów produkcji.

Stabilna jest produkcja wieprzowiny, przy potencjalnych możliwościach jej dalszego zwiększania. Udział w rynku uboju świń na potrzeby własne gospodarstw w 2005 roku wynosił 52%.

Obecnie w sektorze hodowli trzody chlewnej zachodzą zmiany strukturalne i koncentracja produkcji w dużych gospodarstwach. O ile liczba zwierząt hodowanych w gospodarstwach posiadających od 100 do 199 świń w 2004 roku wzrosła o 17%, o tyle w gospodarstwach posiadających od 2000 do 4999 zwierząt liczba ta wzrosła o 11%. W 2005 roku całkowite pogłowie trzody chlewnej spadło jedynie o 1,8%, ale jednocześnie liczba gospodarstw hodujących maciory spadła o 22%, przy czym całkowita liczba macior zwiększyła się nieco (według danych Ministerstwa Rolnictwa).

Sektor hodowli trzody chlewnej borykał się od kilku lat z poważnymi problemami strukturalnymi i rentowności, które rozwiązały protekcjonistyczne działania handlowe wprowadzone w 2002 roku. Niemniej jednak, od momentu akcesji do Unii, sektor znów musiał zmierzyć się z nasilającą się konkurencją zagraniczną. Można to zauważyć po stałym od 2003 roku spadku pogłowia trzody chlewnej, pomimo koncentracji, która nastąpiła w przemyśle mięsny, i wykazywania przez niektóre największe zakłady przetwórcze dynamicznego rozwoju i wzrostu wydajności.

Pogłowie drobiu spadło w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, gdy nieefektywny krajowy sektor drobiarski utracił swój udział w rynku na korzyść

produktów importowanych. W międzyczasie oba duże zakłady przetwórstwa drobiu zainwestowały w technologię produkcyjną oraz poprawiły dystrybucję, co wpłynęło także na stały od 2000 roku wzrost popytu drobiu. Jednakże trudno im odzyskać rynek utracony na rzecz produktów z importu.

Mimo zmian w pochodzeniu geograficznym importu, jakie zaszły w 2004 roku i utraty przez USA bardzo silnej pozycji na łotewskim rynku, presja konkurencyjna importu pozostała bez zmian – tym razem tylko przychodzi ona z pozostałych krajów Unii. Całkowita produkcja mięsna, wliczając w to bydło, trzodę chlewną i drób, uległa zwiększeniu od 2003 roku. Produkcja mleka zaczęła powtórnie rosnąć w 2005 roku, czyli po raz pierwszy od trzech lat, co potwierdza poprawę wydajności w tym sektorze, albowiem wzrost ten został uzyskany pomimo spadku liczby krów mlecznych. Produkcja jaj stale rośnie, a ponieważ nie rozszerza się rynek krajowy, nadwyżki muszą być lokowane za granicą.

Dochody sektora

Do oceny przychodów w sektorze rolniczym jako całości (w tym ubocznej działalności nierolniczej) zastosowano Gospodarcze Rachunki Rolnictwa. Vēveris i Krieviņa [2005] przeanalizowali podstawowe ceny produktów (z uwzględnieniem subsydiów) w okresie między 1996 a 2004 rokiem. Autorzy doszli do wniosku, że mleko i produkty zbożowe miały zawsze najwyższy udział w całej strukturze dochodów; znaczący wzrost produkcji mleka w 2004 roku był wynikiem wyższych cen skupu po przystąpieniu Łotwy do Unii Europejskiej. Tradycyjnymi sektorami łotewskiego rolnictwa były zawsze produkcja wieprzowiny i uprawa ziemniaków, pomimo że ich udział w całkowitej produkcji rolnej nieco zmalał w 2004 roku. Bardzo ważnym źródłem dochodów łotewskich rolników była zawsze uprawa buraków cukrowych, aczkolwiek przyszłość tego sektora zależy w ogromnym stopniu od losów reformy rynku cukru w UE i jej wpływu na Łotwę. W ostatnich latach gwałtownie wzrósł udział rzepaku w produkcji rolnej, co wygląda na długotrwałą zmianę w strukturze produkcji rolnej.

Przychody sektora w latach 1996-1999 spadły ze względu na obniżenie się cen skupu oraz wzrost kosztów produkcji, szczególnie cen paliw. Jak wcześniej wspomniano, kryzys w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych dotknął także rolnictwo w postaci spadku dochodów całego sektora. Dopiero w 2000 roku zanotowano wzrost dochodów na skutek stabilizacji kosztów produkcji i wzrostu cen zbytu. Szczególnie wyraźny skok przychodów miał miejsce w 2004 roku, głównie dzięki wstąpieniu Łotwy do Unii Europejskiej.

Głównym czynnikiem były tutaj zwiększone subsydia. Krajowe i unijne dopłaty do produkcji i płatności obszarowe (wyłączając wspieranie inwestycji) wyniosły w 2004 roku 105,3 mln LVL, czyli około trzech razy więcej, niż w 2003 roku. Po przystąpieniu Łotwy do Wspólnej Polityki Rolnej UE zmieniła się struktura subsydiowania: spadły dopłaty do produkcji, zaś pozostałe płatności wzrosły. Oprócz tego pojawiły się jednolite płatności obszarowe, środki z tytułu planu rozwoju ekorolnictwa oraz wsparcie dla regionów o niekorzystnych warunkach gospodarowania [Vēveris, Krieviņa, 2005].

2.3. Przemysł spożywczy

Przemysł spożywczy stanowi jeden z najważniejszych sektorów przemysłowych Łotwy. Na podstawie danych Urzędu Statystycznego Łotwy, na przemysł spożywczy w 2005 roku przypadło 21% wartości sprzedaży ogółu produkcji przemysłowej.

W ostatnich czterech latach stopniowo zmniejszała się liczba przedsiębiorstw wytwarzających żywność i napoje, przy czym jednak rosło ich zatrudnienie – w 2005 roku pracowało w nich 3,4% ogółu zatrudnionych.

Ponadto, przemysł spożywczy odgrywa istotną rolę w handlu zagranicznym – przypada nań 6,9% całkowitej wartości eksportu.

Przemysł spożywczy stanowił zawsze najważniejszą gałąź wytwórczą, pomimo że jego udział w produkcji przemysłowej spadł ze szczytowego poziomu 40% w 1996 roku do 24,3% w 2005 roku. Produkcja innych gałęzi przemysłowych rosła bowiem znacznie bardziej dynamicznie niż branży spożywczej. Przetwórstwo drewna – największa z szybko rozwijających się branż – zwiększyło swój udział w produkcji przemysłowej z 10 do 22,6% w latach 1996-2005.

Wartość sprzedaży przemysłu spożywczego rosła także dość równomiernie po wystąpieniu kryzysu w Rosji, z wyjątkiem 2003 roku. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych wynosiła ona ok. 0,9 mld euro, zaś w 2005 roku już 1,3 mld euro. Około 77% całkowitej produkcji sektora spożywczego trafia na rynek krajowy.

Wzrost ten osiągnięto przy względnej stabilności zatrudnienia. W odróżnieniu od gałęzi spożywczych w innych krajach Europy, na Łotwie nie nastąpił odpływ pracowników z branży spożywczej w ostatnich latach. W 2005 roku największymi sektorami przemysłu spożywczego były: sektor mleczarski (20%), mięsny (18%) i rybny (12%).

Branże mięsna i mleczarska stale rozwijają się, jednak przetwórstwo rybne jest bardzo podatne na zagrożenia ze względu na wyraźną orientację na wschodnie rynki eksportowe, co uwidoczniły wpływy ze sprzedaży w latach 1999 i 2003-2004. Bardzo dynamicznie rozwija się branża spirytusowa, głównie

dzięki sukcesom na rynkach eksportowych, której udział w produkcji spożywczej zwiększył się z 7% w 2000 roku do niemal 11% w 2005 roku. Jednocześnie nieco spadło znaczenie branży młynarskiej i piekarniczej z ponad 18% w 2000 roku do około 15-16% w 2005 roku.

Ceny

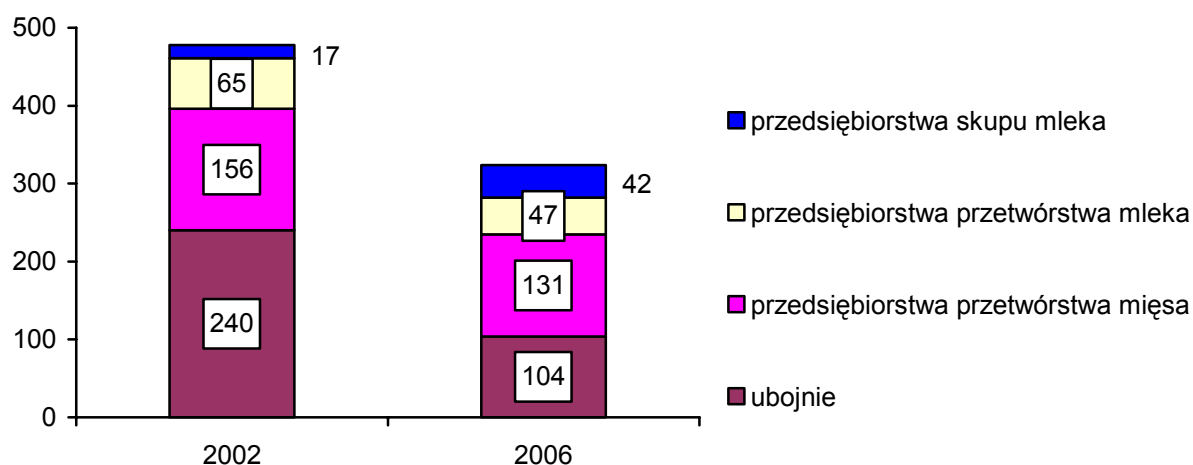
Indeks cen detalicznych wskazuje na rosnące w ostatnich trzech latach tempo inflacji. Na początku bieżącej dekady utrzymywała się ona na poziomie poniżej 3%, lecz od 2004 roku skoczyła do ponad 6% rocznie. Mimo, iż kryzys w Rosji cofnął wzrost cen produkcji po 1998 roku, lecz po 2004 roku zaczęły one ponownie rosnać w tempie zbliżonym do cen detalicznych.

2.4. Wpływ przepisów sanitarnych

Nowe przepisy w dziedzinie higieny żywności, które weszły w życie z dniem 20 maja 2004 roku, mają na celu zapewnienie wysokiego poziomu ochrony konsumentów w zakresie bezpieczeństwa produkcji żywności poprzez wprowadzenie zintegrowanego podejścia obejmującego cały łańcuch produkcji spożywczej (od zagrody do talerza).

Jednakże w ostatnich kilku latach miał miejsce gwałtowny upadek struktury małych, rzemieślniczych lub tradycyjnych podmiotów przetwórstwa żywności, zwłaszcza w dziedzinie produkcji mięsa i mleka, które odgrywają szczególną rolę dla rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich (rys. 2). Pojawiają się częste głosy po stronie podmiotów i odnośnych władz, że przyczyną zmian strukturalnych są wysokie wymagania higieniczne nałożone przez UE (Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny, 2005).

Rysunek 2. Liczba przedsiębiorstw sektora mięsnego i mleczarskiego

Źródło: Dane Służb Weterynaryjnych i Bezpieczeństwa Żywności.

Na szczególną uwagę zasługuje przemysł żywnościowy związany z przetwórstwem mięsa i mleka, ponieważ obie grupy towarów stanowią ważne sektory z punktu widzenia wartości dodanej produktów rolniczych na Łotwie oraz przepisów sanitarnych rządzących tymi gałęziami.

Porównując liczbę i strukturę przedsiębiorstw mięsnych i mleczarskich w latach 2002 i 2006 można zauważyć znaczące zmniejszenie się liczby ubojni i mleczarni, zaś niewielki wzrost przedsiębiorstw skupu mleka (rys. 2). Zmiany te wymusiła głównie konieczność wprowadzenia ścisłych zasad higieny.

Rozporządzenie 852/2004 wymaga zastosowania koncepcji HACCP wobec procedur bezpieczeństwa żywności (Parlament Europejski i Rada, 2004). W przypadku Łotwy korzystanie z tego instrumentu pociąga za sobą wzrost kosztów ze względu na przesadną konieczność dokumentacji i sporządzania obszernych list kontrolnych.

Rozporządzenie 853/2004 zawiera szereg jasno określonych warunków wykraczających daleko poza warunki obligujące dotąd niewielkie przedsiębiorstwa przetwórstwa żywności w sektorze mięsnym. Warunki te wywarły negatywny wpływ na rozwój kosztów i będą miały niszczycielski wpływ na niewielkie firmy spożywcze (Parlament Europejski i Rada, 2004). Do najważniejszych wspomnianych warunków należą:

- wszystkie ubojnie powinny zostać wyposażone w zagrody dla zwierząt oczekujących na ubój,
- należy wydzielić osobne pomieszczenia do uboju i dzielenia tusz,
- niewielkie przedsiębiorstwa rzemieślnicze, które miała dotąd status „firmy zarejestrowanej”, muszą utrzymywać temperaturę 12°C w pomieszczeniach rozbioru tusz lub wprowadzić procedury alternatywne.

Mimo, że nowe regulacje higieniczne przewidują margines elastyczności, rząd łotewski, wprowadzając nowe przepisy w życie, nie skorzystał z dopuszczalnych wyłączeń. Z tego względu łotewski sektor żywnościowy został w niektórych aspektach dotknięty negatywnie przez regulacje unijne.

3. Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne (BIZ) – główny czynnik kształtujący sytuację łotewskiego sektora żywnościowego

Wprawdzie sektor spożywczy Łotwy wzbudza zainteresowanie inwestorów zagranicznych od momentu uzyskania niepodległości przez ten kraj, jednakże znaczące wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych zaczęły napływać do kraju dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych. Poszczególne ogniwa łańcucha żywnościowego przyciągają kapitał zagraniczny w różnic-

wanym stopniu. Przed akcesją popularnymi celami inwestycji był handel surowcami rolniczymi i żywnością oraz produkcja spożywcza, natomiast sama produkcja rolnicza była przez zagranicznych inwestorów niemal pomijana.

Surowce rolnicze

Rynek dostawców surowców rolniczych zmienił się znacząco od początku lat dziewięćdziesiątych w momencie, gdy istniejące wcześniej centralne przedsiębiorstwa dystrybucji maszyn i surowców chemicznych *Lauktehnika* i *Agroķīmija* rozpadły się, zaś lukę po nich wypełniły nowo zakładane firmy krajowe, które w licznych przypadkach specjalizowały się w konkretnej grupie produktów. Poważna zmiana sytuacji na rynku miała miejsce po wkroczeniu nań zagranicznych podmiotów handlujących surowcami rolniczymi w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Dominującą pozycję na rynku uzyskały spółki *Kesko Agro Latvia* i *Kemira GrowHow*. Niedawno na łotewskim rynku surowców rolniczych pojawiły się dwie inne firmy zagraniczne: *Linus Agro* z Litwy i duńsko-szwedzkie *joint-venture* o nazwie *BTC (Baltic Transshipment Service)* związane z organizacją *Scandinavian Farmers*. Spółki zagraniczne zaczęły na szeroką skalę stosować skandynawską koncepcję zaopatrzenia w surowce do produkcji rolnej, oferując farmerom ich pełną gamę od nawozów, poprzez pestycydy, materiał siewny, urządzenia, aż po usługi w postaci pomocy technicznej, logistyki, instrumentów finansowych oraz skupu zbóż i nasion oleistych. Firmy te posiadają sieci regionalnych przedstawicieli handlowych i technicznych lub nawet biur przedstawicielskich zapewniających dobre pokrycie terytorialne i tym samym geograficzną bliskość do klienta.

Najwięksi dostawcy surowców do produkcji rolnej są świadomi głębokich zmian, jakie miały miejsce u ich klientów. Struktura gospodarstw rolnych uległa koncentracji w zakresie produkcji mleka, mięsa i produktów zbożowych eliminując mniejsze podmioty i sprzyjając ekspansji dużych farm. Z roku na rok duże gospodarstwa muszą coraz częściej podejmować decyzje o zakupach dużych ilości surowców do produkcji rolnej. Do koncentracji gospodarstw przyczyniło się także członkostwo w UE, dzięki któremu stały się dostępne instrumenty modernizacyjne wykorzystywane głównie przez dynamicznie rozwijające się gospodarstwa średniej wielkości i duże.

Z pierwszych doświadczeń wynika, że łotewscy rolnicy-produccenci mleka, mięsa i zbóż szybko nauczyli się korzystać z unijnych i narodowych mechanizmów pomocowych. Niskie na początku dopłaty zaczęły z roku na rok szybko wzrastać, sięgając poziomu krajów starej piętnastki i zwiększając wydajność produkcji. Wiele gospodarstw rozszerzyło i zmodernizowało swoją bazę produkcyjną w postaci doजारek lub chłodni, suszarni ziarna i magazynów, częściowo-

wo wykorzystując dopłaty. Po akcesji Łotwy do UE rolnictwo staje się coraz popularniejszym celem inwestycji zagranicznych. W ostatnich dwóch latach wartość kapitału zagranicznego w rolnictwie niemal podwoiła się z poziomu 5,1 mln LVL w 2003 roku do 9,8 mln LVL pod koniec 2005 roku. Ponad dwie trzecie inwestycji zrealizowali farmerzy duńscy. Inwestorzy zagraniczni skupili się głównie na sektorze hodowli przy niewielkim zainteresowaniu gałęzią produkcji roślinnej.

Przetwórstwo żywności

Większość bezpośrednich inwestycji zagranicznych, które trafiły do sektora przetwórstwa żywności, napłynęło jeszcze przed przystąpieniem Łotwy do Unii Europejskiej. Wartość kapitału zagranicznego w przemyśle spożywczym w latach 2003-2005 zmniejszyła się z 65 mln do 55 mln LVL. W 2004 roku udział podmiotów zagranicznych w skumulowanej wartości kapitału łotewskiego przemysłu spożywczego wyniósł ponad 34%. Największą popularnością cieszyły się: młynarstwo, browarnictwo, branża tytoniowa i pozostała produkcja spożywcza, gdzie do 2004 roku ponad połowę kapitału nabyli inwestorzy zagraniczni. Znaczące inwestycje przyciągnęły również branże piekarnicza, mięsna i skrobiowa oraz przetwórstwo ziemniaków. Większość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w przemyśle spożywczym pochodzi ze Szwecji (23%), Estonii (18%), Holandii (17%) i Wielkiej Brytanii (17%), zaś z Danii, Finlandii i USA pochodzi od 5 do 10% tych inwestycji.

4. Detaliczny sektor żywnościowy

Od drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych stale rosła detaliczna sprzedaż żywności na Łotwie, osiągając w 2005 roku całkowitą wartość sprzedaży niemal 1,7 mld euro. Od momentu akcesji kraju do UE rynek zdominowała ostra walka konkurencyjna między dwoma największymi podmiotami – szwedzkim¹ *Rimi Latwia*, a litewską siecią *Maxima*. Pozostałe sieci detaliczne są znacznie mniejsze. Do wejścia na rynek łotewski, który jak na razie charakteryzuje się znacznie mniejszą koncentracją kapitału, niż ma to miejsce w innych państwach europejskich, przymierzają się nowe sieci handlowe, takie jak *Palink* (IKI), drugi co do wielkości litewski detalista, czy *Selver*, najbardziej dynamicznie rozwijający się podmiot estoński. W odpowiedzi na agresywną konkurencję obu wiodących sieci handlowych, pojedyncze sklepy i niewielkie sieci handlowe zaczęły organizować się w spółdzielnie lub stowarzyszenia branżowe w celu wspólnej realiza-

¹ Do 2006 roku firma *Rimi Latwia* była współwłasnością dwóch firm: szwedzkiej *ICA* i fińskiej *Kesko*.

cji zaopatrzenia. Największymi tego typu organizacjami są *Baltstor* – skupiający sieć *Mego* i ponad 30 innych spółek w postaci konsorcjum nabywczego, *Aide* – sieć 495 sklepów oraz *Iepirkumu* – grupa niewielkich sieci detalicznych założona w 2003 roku. Do niedawna rynek detaliczny był raczej spolaryzowany, obejmując dwóch dużych graczy i kilku mniejszych. W najbliższej przyszłości sieci zagraniczne będą kontynuowały ekspansję rynkową kosztem małych sklepów spożywczych, aczkolwiek można liczyć na wyłonienie się za kilka lat kilku sieci handlowych średniej wielkości z grupy nowych sieci zagranicznych i nowo powstałych krajowych konsorcjów detalistów. Ruch ten ulegnie przyspieszeniu w miarę zacieśniania się procesu koncentracji.

5. Przyszły rozwój łańcucha żywnościowego

Największe firmy z branży surowców dla rolnictwa będą w przyszłości nadal skupiać swoją uwagę na kilku tysiącach największych gospodarstw i spółdzielni rolniczych, z których pochodzi największa część produkcji rolnej. Dostawcy takich surowców bez wątpienia odgrywają niekwestionowaną rolę we wzroście zamożności sektora rolniczego, szczególnie od czasu akcesji Łotwy do UE. Jednocześnie zaopatrują rolników w kompleksowy pakiet różnych towarów i usług, stanowiących agronomiczny i ekonomiczny warunek dobrego gospodarowania. Dzięki członkostwu w UE i stabilizacji dochodów z rolnictwa należy liczyć się z dalszym napływem bezpośrednich inwestycji zagranicznych do tego sektora, a także z możliwością nabywania przez inwestorów spoza kraju również podmiotów produkcji rolniczej. Jeśli zaś chodzi o przetwórstwo żywności jest wielce prawdopodobne, że w najbliższych pięciu latach dwóch najważniejszych producentów branży mleczarskiej przyciągnie inwestorów zagranicznych. Bardzo możliwy jest też napływ kolejnych bezpośrednich inwestycji zagranicznych do sektora mięsnego. Zamiast jedynie nabywać zakłady produkcyjne, inwestorzy mogą również wziąć pod uwagę stworzenie pionowej zintegrowanej struktury produkcyjno-przetwórczej na Łotwie, jak pokazują przykłady ich działań na rynku mięsnym w Estonii i na Litwie. Tego typu koncerny o strukturze pionowej istnieją już wśród podmiotów krajowych, np. w branży mięsnej, drobiarskiej i jajczarskiej. Nowe, pionowo zorientowane, struktury mogą co prawda powstawać w dowolnym miejscu łańcucha dostaw, niemniej jednak ich założenie wymaga zawsze silnego wsparcia kapitałowego, dlatego pojawienie się ich odbędzie się prawdopodobnie z udziałem inwestorów zagranicznych. Koncentracja rynku detalicznego wymaga także dużej siły negocjacyjnej wobec producentów żywności, którzy ze swojej strony prawdopodobnie zareagują zwiększeniem swoich przedsiębiorstw, usprawnieniem produkcji, poprawą wydajności i ewentualnie także specjalizacją lub wydzielaniem określonych rodzajów działalności.

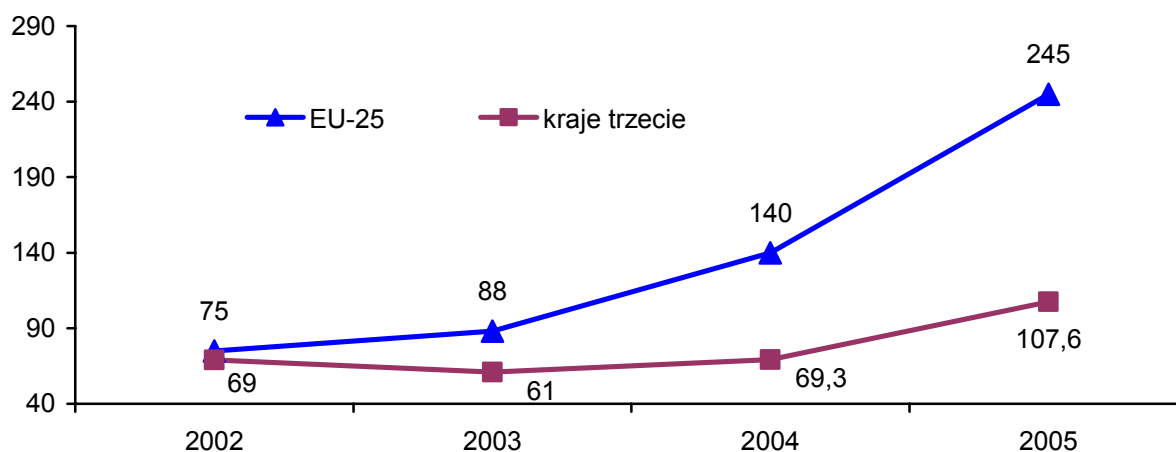
6. Łotewski handel zagraniczny towarami rolniczymi i produktami żywnościowymi

6.1. Całkowita wartość handlu towarami rolniczymi i produktami żywnościowymi

Całkowita wartość handlu towarami rolniczymi i produktami żywnościowymi Łotwy stale rośnie. Po przystąpieniu kraju do UE nastąpiło dwukrotne zwiększenie wartości obrotów, która przekroczyła w 2006 roku 1 mld LVL.

Głównymi partnerami handlowymi Łotwy są kraje Unii Europejskiej (rys. 3), na które w ubiegłych trzech latach przypadało prawie 80% wymiany handlowej towarami rolniczymi. Wśród krajów unijnych z kolei wzrasta udział w handlu nowych państw członkowskich, zaś udział krajów starej piętnastki nieco zmalał. Udział krajów strefy WNP w obrotach handlowych utrzymuje się od lat na stałym, 12-procentowym poziomie.

Rysunek 3. Eksport produktów rolniczych z Łotwy według grup krajów (w mln LVL)

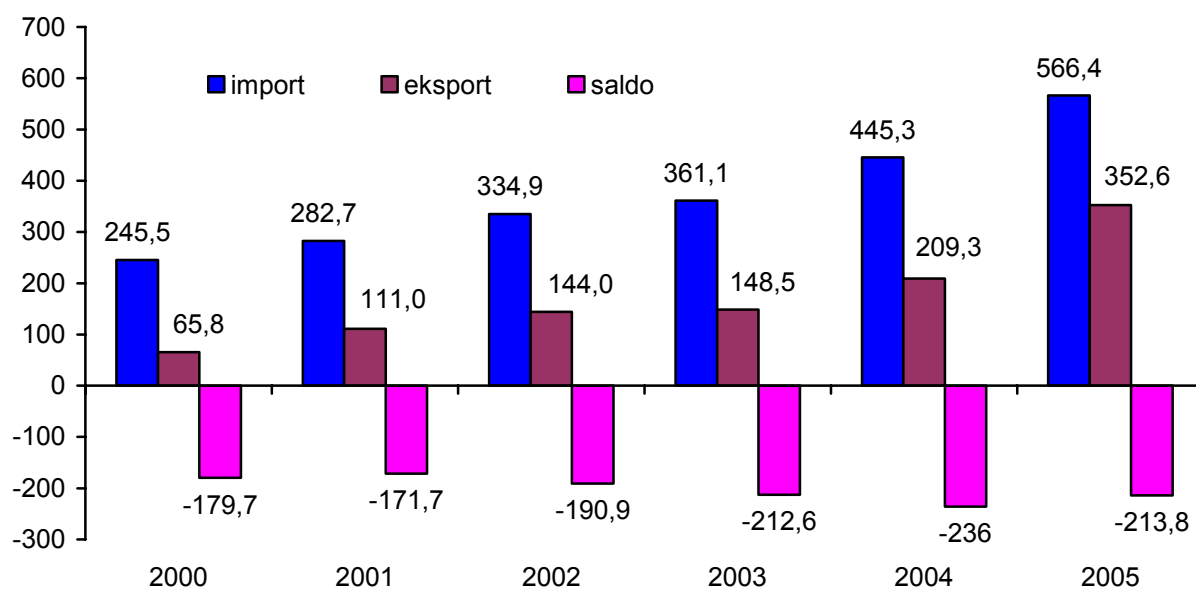
Źródło: Główny Urząd Statystyczny Łotwy.

Wartość eksportu przetworzonych produktów żywnościowych od dwóch lat przekracza wartość importu towarów rolniczych. Od 2004 roku szczególnego znaczenia nabrała dwustronna wymiana łotewsko-unijna osiągając udział 20-25%. Do krajów starej piętnastki Łotwa eksportuje sery, przetwory zbożowe i rzepak, importując podobne produkty z Litwy; surowe mleko jest eksportowane na Litwę i importowane z Estonii. Z Danii z kolei napływa kawa ziarnista, zaś zmielona trafia na Litwę. Duże ilości oleju rzepakowego są reimportowane na Łotwę po jego uprzedniej rafinacji w Estonii. Ma miejsce również reeksport filetów rybnych wyprodukowanych z importowanych mrożonych lub świeżych ryb, a także handel wyrobami czekoladowymi między Łotwą a innymi krajami UE oraz krajami WNP.

6.2. Bilans handlu zagranicznego

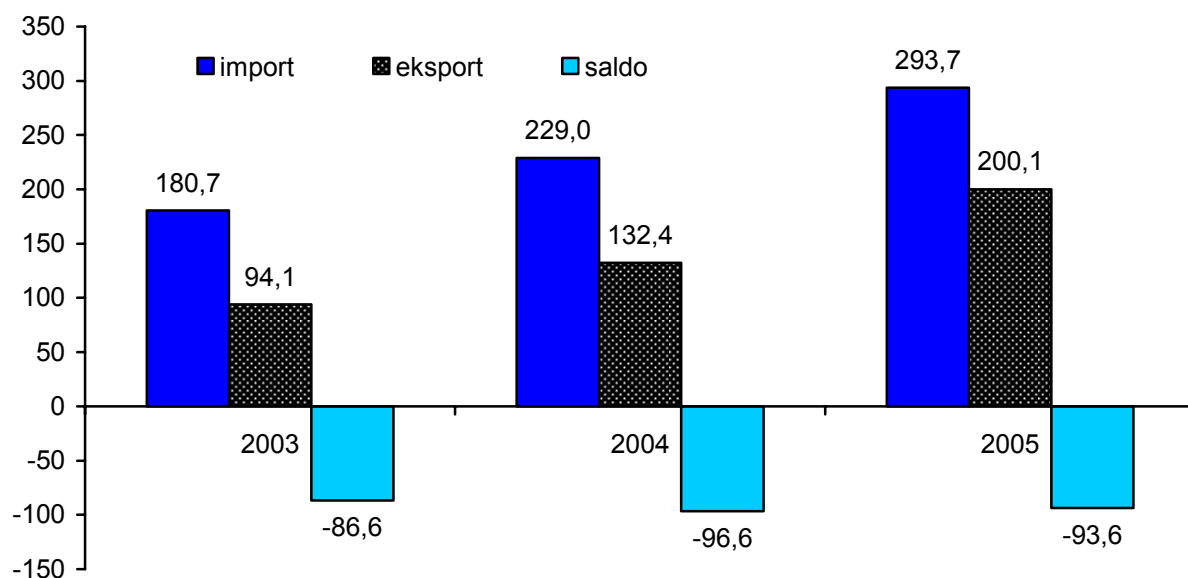
Łotwa w przeszłości była tradycyjnie importerem netto środków produkcji rolnej i artykułów spożywczych. Po akcesji do UE jej bilans handlowy utrzymał tę samą ujemną tendencję (rys. 4, 5 i 6).

Rysunek 4. Bilans handlu zagranicznego Łotwy produktami rolniczymi (w mln LVL)

Źródło: Główny Urząd Statystyczny Łotwy.

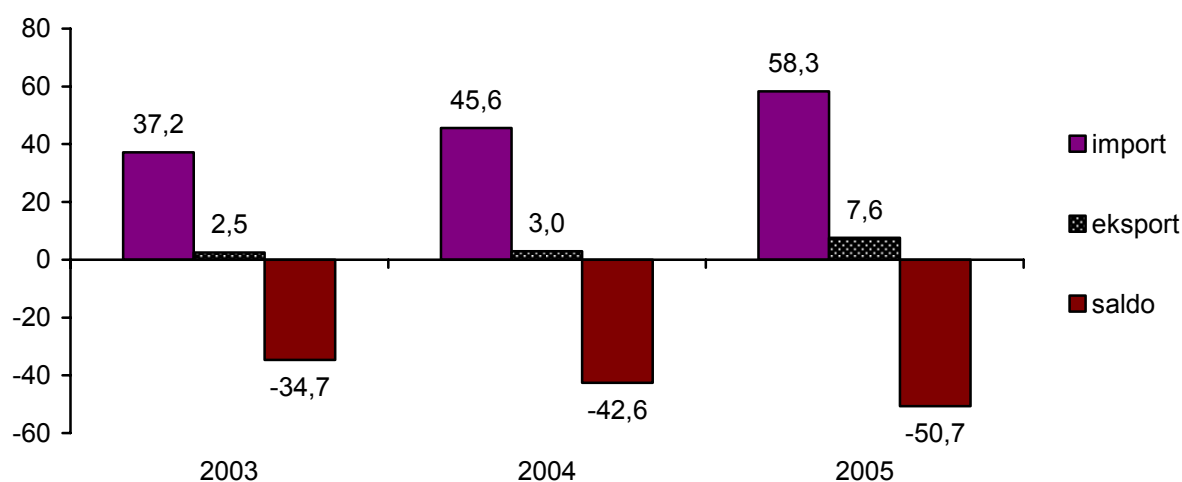
Rysunek 5. Bilans łotewskiego handlu zagranicznego żywnością (w mln LVL)

Źródło: Główny Urząd Statystyczny Łotwy.

W przypadku kilku grup towarów, jak np. tłuszcze i oleje, orzechy i przyprawy, Łotwa jest całkowicie zależna od importu. Również z importu pochodzi w dużej mierze zaopatrzenie rynku krajowego w owoce, mięso, używki i napoje bezalkoholowe. W okresie trzech lat (2002-2004) roczne tempo wzrostu deficytu handlowego utrzymywało się na umiarkowanym poziomie 10%. W 2005 roku tempo wzrostu odwróciło się i przybrało wartość ujemną.

Rysunek 6. Bilans handlu zagranicznego mięsem i produktami mięsnymi (w mln LVL)

Źródło: Główny Urząd Statystyczny Łotwy.

Natomiast w 2006 roku nastąpił bardziej wyraźny wzrost na poziomie 23%. Przez lata głównym czynnikiem wywołującym deficyt bilansu handlu zagranicznego była wymiana z krajami starej piętnastki UE, zaś od 2004 roku deficyt ten jeszcze bardziej się pogłębił. Nowe państwa członkowskie także wykazują nadwyżkę handlową w stosunkach z Łotwą, przy czym deficyt kraju w handlu z sąsiednimi krajami nadbałtyckimi (Litwą i Estonią) spada, zaś rośnie w stosunkach z pozostałymi 7 nowymi członkami UE. Natomiast w wymianie handlowej z krajami WNP Łotwa zawsze wykazywała nadwyżkę, która jeszcze bardziej wzrosła w 2004 roku. Handel z krajami OECD miał od dawna marginalne znaczenie i dotyczył specyficznych produktów, takich jak import oceanicznych gatunków ryb czy określonych odmian owoców i warzyw.

6.3. Eksport

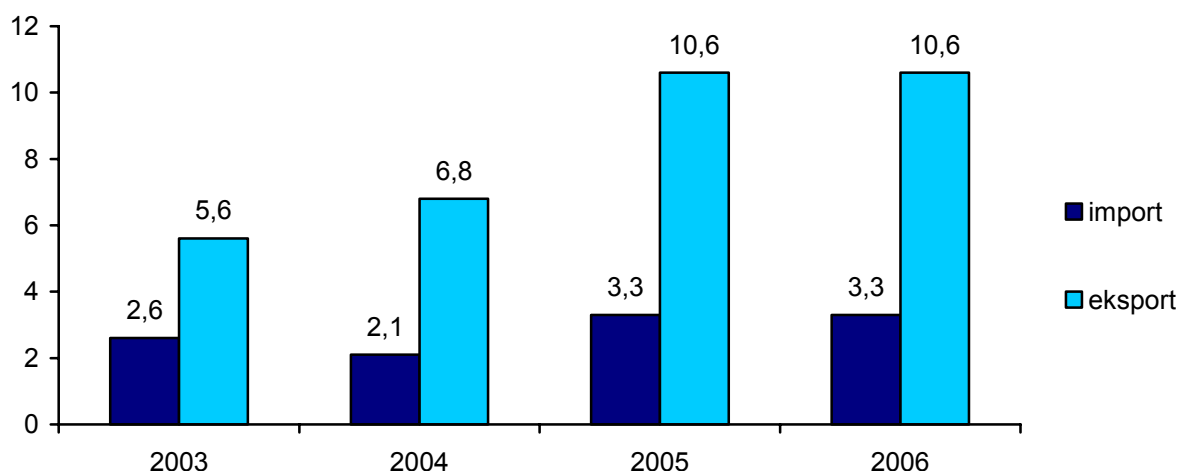
Przed przystąpieniem do Unii Europejskiej udział krajów Unii w całości eksportu Łotwy nie przekraczał 60%. Od 2004 roku wzrósł on do niemal 70%, głównie kosztem obrotów z Litwą i Estonią. Jednocześnie stopniowo spadał udział krajów WNP osiągając w tym samym okresie poziom jedynie 20-25%.

Najważniejszym produktem eksportowym do krajów WNP pozostają konserwy rybne. Oprócz nich do krajów WNP eksportowane są duże ilości wina i mocnych alkoholi pochodzących z krajów starej unijnej piętnastki. Wszystkie te towary stanowią główny ciężar eksportu do WNP. Od 2004 roku nabiera tempa również eksport produktów cukierniczych i mięsnych do krajów WNP. Konserwy mięsne i napoje stanowią także główne kategorie eksportu do pozostałych obu krajów bałtyckich. Znaczące ilości konserw rybnych są nadal eksportowane także do Rosji.

Wzrost dwustronnej wymiany handlowej alkoholami, słodyczami i pieczywem cukierniczym między państwami bałtyckimi przypisuje się polityce międzynarodowych koncernów, posiadających zakłady produkcyjne w jednym kraju i zaopatrujących cały region.

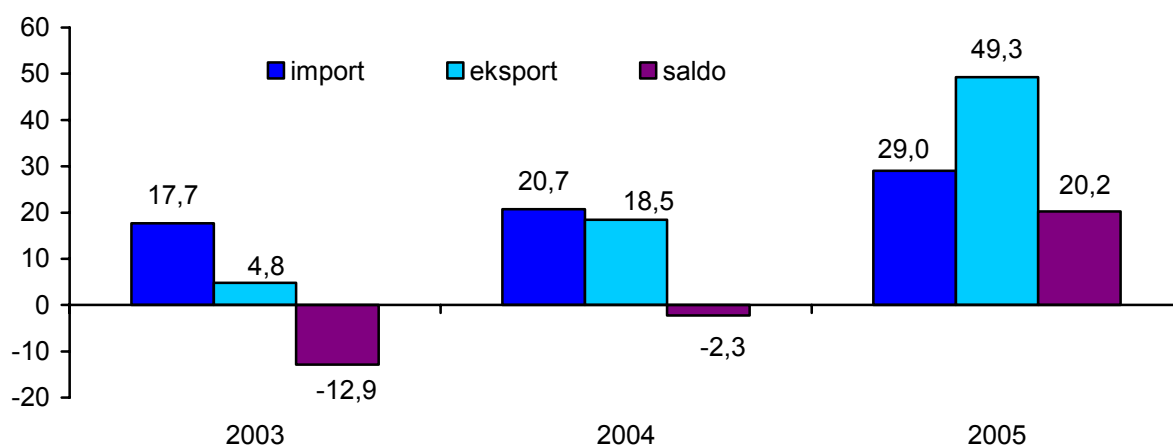
Konsolidacja, jaka miała miejsce w przetwórstwie zbóż i mleka w krajach bałtyckich doprowadziła do zwiększenia się obrotów między tymi państwami w dziedzinie ziarna zbożowego i surowego mleka. Od 2004 roku ma miejsce znaczący wzrost eksportu pszenicy i rzepaku do krajów unijnej piętnastki. Dzięki dużym ilościom pszenicy udało się pokryć niedobory w krajach śródziemnomorskich, gdzie potężne susze negatywnie wpłynęły na poziom zbiorów. Na eksport zboża korzystnie wpływa sytuacja w krajach starej piętnastki, gdzie występuje konieczność zaspokojenia potrzeb ich rynków wewnętrznych w przypadkach eksportu przez te kraje dużych ilości zbóż do krajów trzecich. Podobny mechanizm wpływa również na zwiększenie poziomu eksportu przetworów mlecznych, takich jak ser Cheddar, masło, pełnotłuste mleko w proszku oraz wołowiny mrożonej, żywych cieląt i jałówek (rys. 7 i 8).

Rysunek 7. Import i eksport serów (w tys. ton)

Źródło: Główny Urząd Statystyczny.

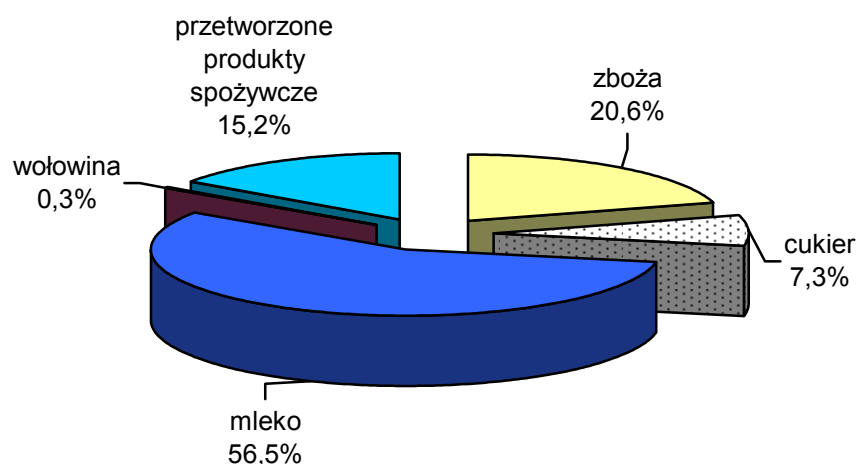
Rysunek 8. Import i eksport produktów mlecznych (w mln LVL)

Źródło: Główny Urząd Statystyczny.

Wraz z rozwojem migracji poza WNP wzrasta eksport konserw rybnych, wyrobów cukierniczych i mocnych alkoholi. Dlatego zwiększa się udział eksportu tych wyrobów do krajów OECD. Ogólna struktura eksportu rolno-spożywczego składa się w 70% z eksportu produktów przetwórstwa żywności i w około 30% eksportu produkcji rolnej.

Rysunek 9. Dopłaty eksportowe na Łotwie w okresie 1 maj 2004 roku – 31 grudnia 2006 roku (w sumie: 2,08 mln LVL)

Źródło: Dane Służb Doradztwa Rolniczego.

Zgodnie z regulacjami i stawkami unijnymi² eksporterzy środków produkcji rolnej i produktów spożywczych do krajów trzecich otrzymują refundacje eksportowe. Rysunek 9. przedstawia strukturę wypłaconych refundacji w róż-

² Rozporządzenia Komisji Europejskiej (EC) Nr 1291/2000; Nr 2220/85; Nr 800/1999; Nr 1043/2005; Nr 1488/2001; Rozporządzenie Rady Europejskiej (EC) Nr 3448/93.

nych sektorach produkcyjnych do końca 2006 roku. Generalnie implementacja przepisów unijnych zwiększyła tempo rozwoju handlu zagranicznego, konkurencyjność przedsiębiorstw spożywczych i możliwości eksportu produktów rolniczych i spożywczych oraz stworzyła dodatkowe możliwości finansowe w postaci dopłat do eksportu.

6.4. Import

Przed przystąpieniem Łotwy do Unii Europejskiej udział krajów Unii w imporcie wynosił około 85%. Od 2004 roku rośnie on głównie kosztem importu z nowych państw członkowskich. Niezmienny pozostaje natomiast udział w imporcie starych państw członkowskich, Litwy i Estonii, przy czym stale zwiększa się udział siedmiu nowych państw, głównie kosztem importu z Polski.

W 2006 roku wartość towarów importowanych z Polski podwoiła się względem 2004 roku. Ponieważ wiele koncernów międzynarodowych posiada swoje zakłady w Polsce, zwiększa się przepływ towarów do pozostałych nowych państw członkowskich, szczególnie fermentowanych napojów mlecznych, słodczy i pieczywa cukierniczego.

Z drugiej zaś strony problemy z tymczasowym zamknięciem rosyjskiego rynku importowanych produktów mięsnych zwiększają presję, jaką na rynki pozostałych krajów Unii wywiera polska chłodzona i mrożona wieprzowina. Ponieważ krajowa, łotewska, podaż warzyw jako surowców dla przetwórstwa jest niewystarczająca, zarówno w kategoriach jakości, jak i ilości, rosną ilości konserwowych produktów warzywnych wytwarzanych w Polsce na zamówienie przetwórców i następnie importowanych przez Łotwę. Udział Polski w całym imporcie produktów spożywczych na Łotwę wzrósł do 11%. Od 2004 roku głównymi towarami importowanymi z krajów starej piętnastki są napoje, których wartość importu zwiększyła się niemal dwukrotnie. Wzrost ten można przypisać częściowo reeksportowi tych produktów do WNP, a po części zmianom upodobań rodzimych łotewskich konsumentów, którzy zaczęli preferować wina z Francji, Hiszpanii czy Włoch.

Na rynku owocowym Łotwy dostępne są jedynie krajowe jabłka i owoce leśne w sezonie. Owoce cytrusowe, pestkowe, winogrona, melony, arbuzy, śliwki, wiśnie i owoce tropikalne pochodzą w całości z importu. Podobnie, krajowa podaż warzyw jest również dosyć skromna i niewystarczająca.

W miarę wzrostu wymagań jakościowych nabywców, rośnie także import powszechnie znanych marek owoców i warzyw konserwowych. Ilość importowanych owoców i warzyw świeżych i konserwowych rośnie powoli, zaś gwał-

towny skok wartości ich importu, jaki miał miejsce, wynikał głównie z drastycznego wzrostu cen.

Zmiany strukturalne w krajowym przetwórstwie ryb i mniejsza podaż surowca wpłynęły na wzrost wymiany handlowej między Łotwą a pozostałymi krajami UE.

Stale utrzymujące się niedobory i niejednokrotnie wysokie ceny u producentów mięsa zmuszają zakłady przetwórcze do poszukiwań tańszego surowca w krajach unijnej piętnastki. Ogólna struktura importu składa się w ok. 65% z importu produktów przetwórstwa spożywczego i w ok. 35% z importu produktów rolnych.

Dobrym stymulatorem poprawy konkurencyjności rolnictwa i restrukturyzacji obszarów wiejskich są unijne i państwowe środki pomocowe, szczególnie dopłaty do użytków rolnych, państwowe dopłaty bezpośrednie, subsydia dla obszarów słabiej rozwiniętych i płatności z tytułu realizacji działań w ramach programu „Ekorolnictwo”.

Bibliografia

1. *Agricultural farms of Latvia 2004* [*Gospodarstwa rolne na Łotwie 2004*], Central Statistical Bureau of Latvia [Główny Urząd Statystyczny Łotwy] 2005.
2. *Agriculture and Rural Area of Latvia* [*Rolnictwo i obszary wiejskie Łotwy*], Ministry of Agriculture Republic of Latvia [Ministerstwo Rolnictwa Republiki Łotewskiej] 2006.
3. *Structure of Agricultural Farms of Latvia in June 2003* [*Struktura gospodarstw rolnych na Łotwie w czerwcu 2003*], Central Statistical Bureau of Latvia [Główny Urząd Statystyczny Łotwy], Ryga 2004.
4. *Statistical Yearbook of Latvia 2005* [*Rocznik Statystyczny Łotwy 2005*], Central Statistical Bureau of Latvia [Główny Urząd Statystyczny Łotwy], Ryga 2006.
5. Vēveris, A., Krieviņa, A., *Economic Accounts for Agriculture of Latvia 2004-2005* [*Rachunkowość ekonomiczna rolnictwa Łotwy 2004-2005*], Latvian State Institute of Agrarian Economics [Łotewski Państwowy Instytut Ekonomiki Rolnictwa], Ryga 2005 [w jęz. łot.].

dr Tina Volk, dr Miroslav Rednak

Instytut Rolnictwa Słowenii

Ljubljana, Słowenia

dr Emil Erjavec

Uniwerytet w Ljubljanie, Wydział Biotechniki

Domžale, Słowenia

Stan słoweńskiego sektora żywnościowego po akcesji do UE

1. Wprowadzenie

Jak stwierdzili różni autorzy [OECD, 2001, Volk, 2004, Rednak et al, 2003a], rolnictwo Słowenii zostało dotknięte skutkami akcesji w mniejszym stopniu, niż miało to miejsce w innych nowych krajach członkowskich. Na początku procesu dostosowawczego Słowenia przyjęła protekcyjną koncepcję polityki rolnej i dość wysoki poziom ochrony granic. Produkcja rolnicza nie spadła znacząco, a ceny producentów pozostały na stosunkowo wysokim poziomie. Zmiany w polityce rolnej zaczęły zachodzić stopniowo i wzorowały się od początku na zasadach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR).

Od połowy lat dziewięćdziesiątych, szczególnie zaś w okresie przygotowań przedakcesyjnych, za pomocą różnych umów o wolnym handlu powoli osłabiano mechanizmy protekcji wprowadzając bezpośrednie formy wsparcia dla producentów w postaci dopłat obszarowych i do pogłowia. Zatem można powiedzieć, że Słowenia wprowadziła w ten sposób wszystkie środki zbliżone do mechanizmów WPR jeszcze przed faktyczną akcesją. W roku przedakcesyjnym (2003) dopłaty bezpośrednie sięgnęły 75% poziomu dopłat dla krajów unijnej piętnastki [Erjavec et al, 2003b]. W trakcie negocjacji Słowenii udało się uzyskać wysoki poziom kwot i premii, możliwość dalszego zwiększania dopłat bezpośrednich z budżetu krajowego aż do poziomu 100% starej piętnastki do roku 2007 i dość wysoki poziom wsparcia unijnego dla rozwoju obszarów wiejskich.

U progu akcesji sytuacja w rolnictwie w Słowenii była zatem korzystna. Stąd optymistyczne szacunki wpływu przystąpienia tego kraju do UE na jego rynek i poziom dochodów [streszczenie różnych analiz zawierają prace Erjavec et al, 2003a, Kavčič et al, 2003, Muench et al, 2002]. Szacowano, iż przychody sektora rolniczego po akcesji nie ulegną zmianie, a być może, że nawet wzrosną. Poziom cen dla producentów rolnych był porównywalny z krajami UE, a w pewnych przypadkach nawet wyższy, stąd spodziewano się długookresowej spadkowej tendencji cenowej po przystąpieniu, w związku z czym straty wynikające

ze spodziewanego spadku cen miały skompensować zwiększone wydatki pomocowe z budżetu państwa. W konsekwencji zróżnicowania dopłat do poszczególnych produktów w Słowenii i reszcie UE spodziewano się sporych zmian w ekonomicznym usytuowaniu poszczególnych produktów. Produkty, do których przysługiwałyby po akcesji wyższe dopłaty (wołowina, kukurydza) miały, jak przypuszczano, znaleźć się w lepszej sytuacji, niż te, które w ramach Unii Europejskiej są wystawione w szerszym stopniu na wpływ konkurencji wolnorynkowej (wieprzowina, drób, jajczarstwo).

Natomiast perspektywy sektora przetwórstwa spożywczego były w powszechnym mniemaniu gorsze [Erjavec et al, 2003a]. Mimo ogólnej tendencji w kierunku otwierania się rynku jeszcze przed faktyczną akcesją, produkty przetworzone były w dość wysokim stopniu chronione. Do eksportu niektórych produktów, np. mlecznych, przysługiwały duże dopłaty. Dlatego oczekiwano, że sumaryczne wyniki gospodarcze przemysłu spożywczego pogorszą się po przystąpieniu Słowenii do UE. Szczególnie miało to dotknąć mleczarstwa i winiarstwa, a w pewnym stopniu także młynarstwa i przetwórstwa owoców i warzyw. Przewidywano, że trudności pojawią się od razu po formalnej akcesji, gdy tylko otworzą się granice i pojawi się silniejsza konkurencja w handlu detalicznym.

Założeniem niniejszego artykułu jest przedstawienie głównych zmian, jakie zaszły w rolnictwie i przemyśle spożywczym Słowenii w okresie przedakcesyjnym i w pierwszych latach członkostwa tego kraju w Unii Europejskiej. Zmiany te ukazano w formie przedstawienia pierwszych efektów członkostwa w Unii. Analiza ta jest ograniczona z uwagi na krótki okres członkostwa.

Mimo ograniczonej długości osi czasu i niepełnych danych, niniejsza analiza została przeprowadzona na podstawie głównych danych statystycznych dostępnych w Ministerstwie Rolnictwa, Leśnictwa i Żywności odnośnie wydatków budżetowych [MoAFF-KIS, 2006, KIS, 2007] i AJ PES [AJ PES, 2007] i rachunków branż spożywczych. Analiza obejmuje okres od 1992 roku, przy czym nieco więcej uwagi skupiono na ostatnich latach poprzedzających akcesję i pierwszych latach po niej, czyli na okresie 2000-2005/06.

Dokument rozpoczyna się opisem ram makroekonomicznych i roli sektora rolno-spożywczego w gospodarce. Następnie znajdziemy w nim zarys polityki rolnej i jej charakterystykę przed i po akcesji. Kolejnym elementem jest opis ewolucji wydatków budżetowych według rodzajów poszczególnych instrumentów. Kolejny rozdział prezentuje tendencje produkcyjne, cenowe w przychodach i strukturze gospodarstw, po którym następuje omówienie sytuacji i zmian w przemyśle spożywczym oraz opis charakterystycznych zjawisk handlowych i konsumenckich. Dokument zamykają wnioski na temat efektów akcesji.

2. Otoczenie makroekonomiczne i rola sektora rolno-spożywczego

W ostatnich latach w Słowenii zachodziły korzystne tendencje gospodarcze (tab. 1). Gospodarka narodowa szybko się rozwijała i skutecznie integrowała się ze wspólnym rynkiem i międzynarodowymi kierunkami rozwoju. Korzystna pozycja startowa i relatywnie wysokie tempo wzrostu gospodarczego przyczyniły się do daleko posuniętej konwergencji gospodarczej Słowenii i Unii Europejskiej. W 2005 roku wartość PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca z uwzględnieniem siły nabywczej waluty osiągnęła 81% przeciętnej dla 25 krajów UE [Eurostat, 2007], co sprawiło, że Słowenia przeskoczyła próg określający najmniej rozwinięte regiony (kraje) UE. Inflacja w latach 2005-2006 spadła do poziomu 2,5%. Zatrudnienie zaczęło wzrastać, zaś liczba bezrobotnych spadała stale aż do poziomu 6%. W styczniu 2007 roku Słowenia weszła również do strefy euro.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki gospodarcze

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Liczba ludności (30 czerwca, w tys.)	1 990	1 992	1 996	1 997	1 997	2 001	2 009
Wzrost PKB (w procentach)	4,1	2,7	3,5	2,7	4,4	4,0	5,2
PKB na jednego mieszkańca (PPS, UE-25 = 100)	72,9	73,9	74,5	75,9	79,2	80,6	.
Inflacja (w procentach)	8,9	8,4	7,5	5,6	3,6	2,5	2,5
Stopa bezrobocia (w procentach)	7,0	6,4	6,4	6,7	6,3	6,5	6,0

Źródło: *Urząd Statystyczny Republiki Słowenii (SORS), Eurostat.*

Tabela 2. Udział rolnictwa i sektora spożywczego w gospodarce

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Udział w PKB (w procentach):							
- rolnictwa, myślistwa i leśnictwa	2,8	2,6	2,7	2,2	2,3	2,2	2,0
- przetwórstwa spożywczego	2,4	2,4	2,3	2,3	2,0	1,7	.
Udział w zatrudnieniu (w procentach):							
- rolnictwa, myślistwa i leśnictwa	11,9	11,4	11,0	10,8	10,3	10,0	9,6
- przetwórstwa spożywczego	2,6	2,5	2,4	2,4	2,4	2,2	.
Udział w handlu towarami (w procentach)							
- eksport rolno-spożywczy	3,8	3,7	3,7	3,6	2,8	2,9	3,1
- import rolno-spożywczy	6,4	6,6	6,6	6,3	6,3	6,5	6,4

Źródło: *SORS.*

Słoweńskie rolnictwo odgrywa niewielką rolę z punktu widzenia wkładu, jakie wnosi do gospodarki narodowej (tab. 2). Jego udział w PKB, zatrudnieniu i obrotach handlowych spada od początku lat dziewięćdziesiątych i oczekuje się, że będzie to tendencja stała, głównie ze względu na szybki wzrost nierolniczych sektorów gospodarki narodowej.

3. Polityka rolnicza i wsparcie ze strony państwa

3.1. Koncepcja i główny mechanizm polityczny

Po zerwaniu z poprzednim systemem polityczno-gospodarczym i odzyskaniu niepodległości, parlament Słowenii przyjął nowe wytyczne polityki rolnej w postaci Strategii Rozwoju Rolnictwa Słowenii [Erjavec, 2003b], która określiła następujące jej podstawowe cele: (1) stabilna produkcja taniej i dobrej jakościowo żywności oraz zabezpieczenie żywnościowe kraju; (2) zachowanie gęstości zaludnienia, krajobrazu kulturowego i areału rolniczego (zachowanie potencjału produkcyjnego w przypadku przerwania dostaw), ochrona zasobów rolnych, ziemi i wody, przed zanieczyszczeniem i niewłaściwym użytkowaniem; (3) stały wzrost konkurencyjności; (4) zagwarantowanie parytetu dochodów producentów ponadprzeciętnych. Za tą decyzją stała jasna strategia polegająca na przyjęciu polityki rolnej podobnej do unijnej, o zbliżonych celach, instrumentach i zrozumieniu roli rolnictwa w społeczeństwie. Przyjęto zatem protekcyjnystyczną koncepcję polityki rolnej zapewniającą dosyć wysoki poziom wsparcia dla rolnictwa na przestrzeni całego okresu przejściowego. Jednakże zgodnie z tą koncepcją instrumenty i środki polityki rolnej miały stopniowo ewoluować.

W pierwszym okresie po przyjęciu Strategii, najważniejszym środkiem polityki rolnej państwa była ochrona granic opierająca się na opodatkowaniu importu [Erjavec et al, 2003b]. Jednakże przystąpienie Słowenii do Światowej Organizacji Handlu (1994) i wynikające z tego tytułu zobowiązania, jak również szereg dwustronnych umów o wolnym handlu zawartych w kolejnych latach doprowadziły do otwarcia rynku produktów rolnych i osłabienia ochrony granicy. To z kolei wywołało zmiany polityki rolnej. Kolejnym ważnym powodem potrzebnych zmian w polityce rolnej było rozpoczęcie procesu akcesyjnego Słowenii do struktur UE, co wymagało stopniowego wdrażania *acquis* i formalnego dostosowania przez ten kraj swojej polityki rolnej do Wspólnej Polityki Rolnej Unii. Procesy, które doprowadziły w końcu do przyjęcia głównych wytycznych reformy polityki rolnej (liberalizacja cen, zwiększania wydatków budżetu na rolnictwo) rozpoczęły się od połowy lat dziewięćdziesiątych. Nowe wytyczne zostały sformalizowane w postaci Programu Reformy Polityki Rolnej (1999-2002) [MAFF, 1998 cit. Erjavec et al, 2003b] oraz Narodowego Programu Rozwoju Rolnictwa, Przemysłu Spożywczego, Leśnictwa i Rybołówstwa na lata 2000-2002 [MAFF, 1999, cit. Erjavec et al, 2003b].

Reforma przeniosła ciężar wsparcia rolnictwa z konsumenta na podatnika, co oznacza zmianę sytuacji, w której wsparcie to miało miejsce za pośrednictwem cen rynkowych na taką, w której realizowane jest ono z budżetu państwa (w postaci dopłat bezpośrednich, subwencjonowania eksportu oraz programów rozwoju obszarów wiejskich). W swojej polityce rolnej Słowenia wdrożyła nie-

które główne mechanizmy WPR i w dużym stopniu jeszcze na długo przed formalną akcesją wprowadziła w życie porównywalne do WPR instrumenty [Erjavec, 2004, Volk, 2004]. Symulowanie WPR stało się bowiem jasno zdefiniowanym celem polityki rolnej tego kraju, zapewniającym „miękkie lądowanie” jego rolnictwa na wspólnym rynku, odpowiednio wczesne powołanie do życia potrzebnych instytucji, a także konieczną zmianę mentalności. Zgodnie z reformą MacSharry'ego, polityka rolna Słowenii przewidywała obniżenie poziomu subsydiowania cen, a zamiast niego wprowadziła dopłaty bezpośrednie kompensujące utratę dochodów. Jednakże zmiany polityki rolnej wymagały znaczącego wzrostu wydatków budżetowych na rolnictwo w okresie po odzyskaniu niepodległości przez kraj (patrz 3.3).

3.2. Negocjacje akcesyjne i ich wyniki

Negocjacje akcesyjne dotyczące rolnictwa rozpoczęły się we wrześniu 1998 roku w Brukseli i zakończyły się osiągnięciem końcowego porozumienia 13 grudnia 2002 roku w Kopenhadze. Ostateczny wynik tych negocjacji dla Słowenii w sektorze rolnictwa można uznać za korzystny [Erjavec, 2004]. W obszarze dopłat bezpośrednich uzgodniono, że poziom dopłat będzie stopniowo wzrastał z 25% w 2004 do 100% w 2013 roku. Już we wczesnej fazie negocjacji Słowenia zaproponowała, aby dopłaty bezpośrednie były uzupełniane z budżetu państwa. Po pewnym czasie Komisja zaproponowała tę możliwość wszystkim państwom kandydującym, przy czym na temat konkretnego poziomu dopłat wyrównawczych trwały do końca bardzo intensywne negocjacje. Na podstawie wyników analizy [Rednak et al. 2003b], która wykazała, że w przypadku niższego poziomu dopłat wyrównawczych sytuacja słoweńskiego rolnictwa uległaby znaczącemu pogorszeniu, osiągnięto kompromis. Słowenii zezwolono na uruchomienie dopłat wyrównawczych od poziomu z 2003 roku, który wynosił 75% poziomu obowiązującego dla ówczesnych Państw Członkowskich. W 2004 roku Słowenii zezwolono na podniesienie tego poziomu o 10%, zaś w kolejnych trzech latach po 5% w każdym. Stąd w 2007 roku możliwe będzie uzyskanie 100-procentowego poziomu dopłat. W porównaniu z pozostałymi krajami kandydującymi Słowenia uzyskała najwyższy możliwy poziom dopłat uzupełniających dopłaty bezpośrednie z budżetu krajowego [Erjavec, 2004]. Stanowiło to bez wątpienia korzystny dla słoweńskiego rolnictwa wynik negocjacji, ale było obciążeniem dla narodowego budżetu rolnictwa, który miał wzrastać od momentu akcesji do 2007 roku, od którego zakładano już jego stopniowy spadek. Dodatkowe obciążenie uzasadniał fakt, iż dopłaty wyrównawcze stanowią jedynie instrument tymczasowy, jednakże taki, który zapewnia słoweńskim rolnikom równą pozycję konkurencyjną na wspólnym rynku.

Oczekiwania związane z kwotami i ilościami referencyjnymi były w Słowenii bardzo duże i spotykały się z ogromnym zainteresowaniem opinii publicznej. W swojej pierwszej propozycji Komisja przedłożyła znacznie niższe poziomy niż te, które przewidywało stanowisko negocjacyjne Słowenii [Erjavec, 2004]. Na szczęście jednak uzgodnione poziomy nie były w żadnym przypadku niższe, niż faktyczny poziom produkcji w owym czasie. Przewidziano także pewien dodatkowy margines rozwojowy. Uzgodnione ostatecznie poziomy miały dodatkowe znaczenie w świetle tego, że miały posłużyć za podstawę obliczenia narodowego profilu reformy WPR polegającej na oddzieleniu dopłat bezpośrednich od produkcji (*decoupling*).

Wynik negocjacji w kwestii funduszu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2004-2006 również należy uznać za korzystny. Słowenia otrzymała tytuł do funduszy wynoszących ok. 249,8 miliona euro (na poziomie cen z 1999 roku) wypłacanych w dłuższym okresie [Traktat 2003], co stanowiło kwotę porównywalną z całkowitą kwotą funduszy zarezerwowanych na politykę strukturalną i regionalną i jednocześnie największy składnik środków przekazywanych z budżetu UE Słowenii. Słoweńskim negocjatorom udało się przekonać Unię, że głównym celem ich kraju jest promowanie zrównoważonego rozwoju rolnictwa i pokonanie jego problemów rozwojowych za pomocą środków finansowych przeznaczanych na rozwój obszarów wiejskich [Erjavec, 2004].

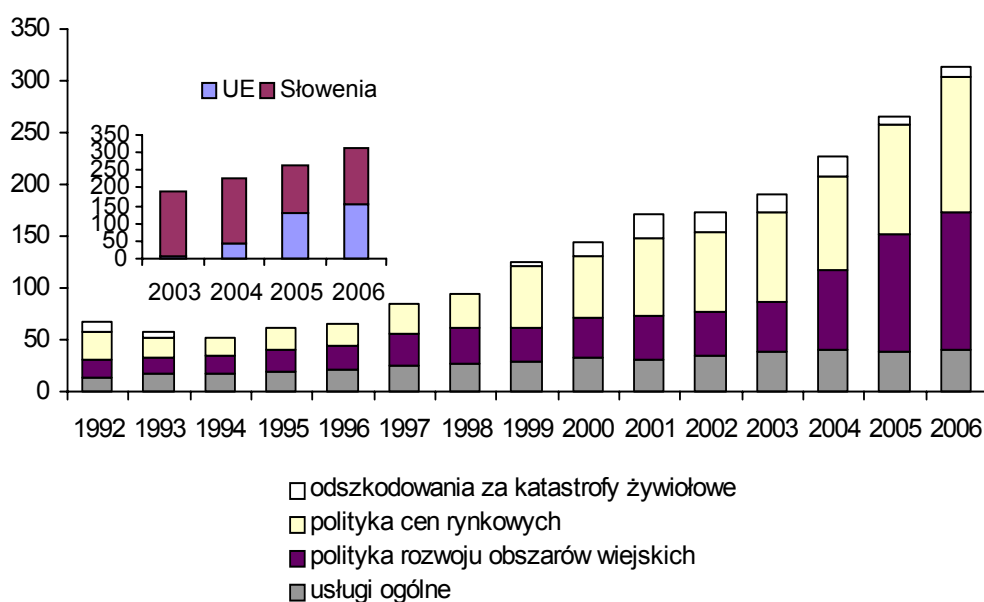
3.3. Transfery budżetowe

W strukturze budżetu (rys. 1) główną pozycję stanowią środki na rzecz polityki kształtowania cen rynkowych, po których uplasowały się wydatki na politykę strukturalną rolnictwa, rozwój obszarów wiejskich, oraz na ogólne usługi dla rolnictwa, które również stanowią znaczącą pozycję budżetową.

W przypadku transferów budżetowych można zauważyć trzy typowe okresy:

1. 1992-1996 – brak znaczących zmian w pierwszych latach reformy, kiedy realizowana była protekcjonistyczna polityka rolno oparta na dopłatach do cen, zaś poziom tych ostatnich był dość stabilny;
2. 1997-2003 – szybki skok poziomu wsparcia budżetowego w okresie przedakcesyjnym, intensyfikacja liberalizacji rynku i początek spadku cen;
3. 2004-2006 – coraz szybszy wzrost poziomu instrumentów pomocy po akcesji jako wynik współfinansowania funduszy UE przy braku znaczących zmian funduszy narodowych. W okresie tym znacząco wzrósł udział współfinansowania przez UE.

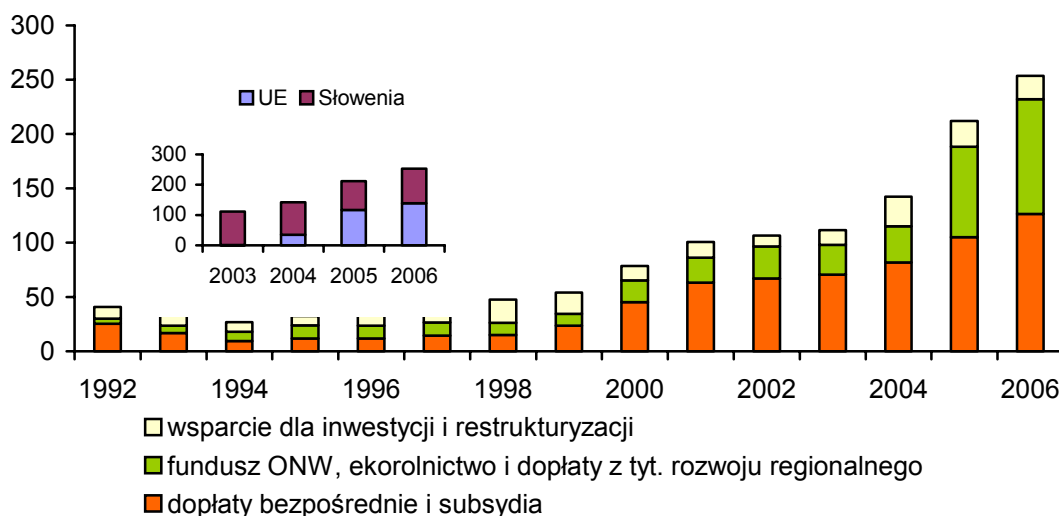
Rysunek 1. Wydatki budżetowe na rolnictwo (w mln euro)

Źródło: Obliczenia na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Przemysłu Spożywczego (MRLPS).

Główne transfery budżetowe zostały skierowane do producentów rolnych (rys. 2). Transfery budżetowe dla nich w okresie przedakcesyjnym pokazują jasno stopniowe odchodzenie od pośrednich form pomocy rynkowi poprzez ochronę granicy i przechodzenie do bezpośrednich form wspierania producentów w formie dopłat bezpośrednich. Po akcesji wzrost poziomu dopłat bezpośrednich trwał nadal (a nawet przyspieszył) sięgając w przypadku indywidualnych dopłat od 75% poziomu starej piętnastki w 2003 roku do 95% w 2006 roku.

Rysunek 2. Wydatki budżetowe wspierające producentów rolnych (w mln euro)

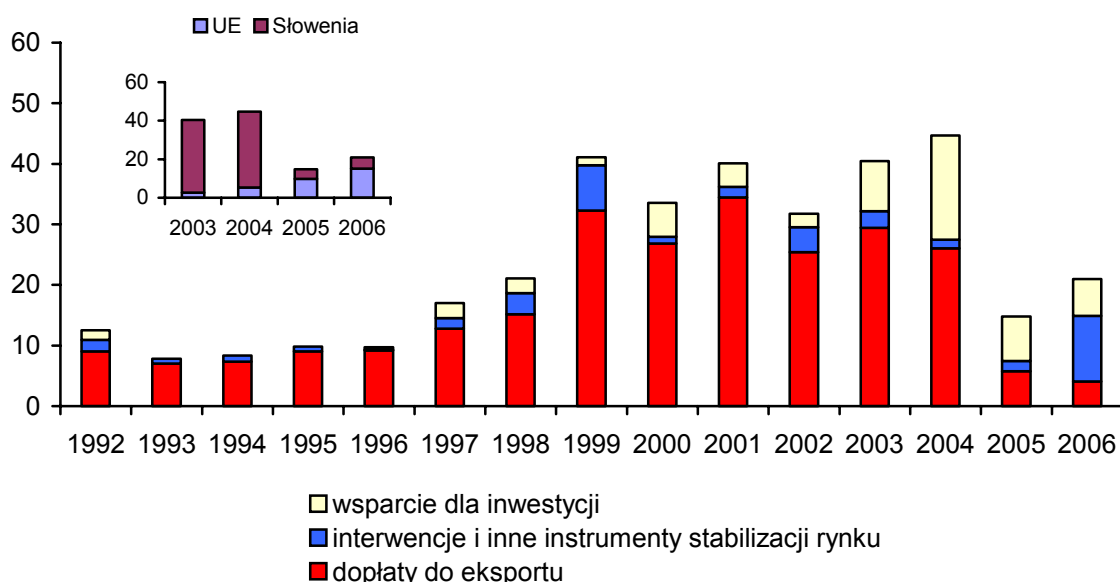
Źródło: Obliczenia na podstawie danych MAFF.

W dziedzinie polityki rozwoju obszarów wiejskich zmiany w poziomie wsparcia przez budżet na rzecz producentów w okresie przedakcesyjnym nie były bardzo widoczne. Przed akcesją Słowenia wprowadziła podobne do unijnych środki pomocowe, aczkolwiek opiewające na niższe kwoty. Po akcesji zaś do własnych środków budżetowych dodano fundusze unijne, co spowodowało ogromny wzrost dostępnych środków pomocy.

Przemysł spożywczy otrzymywał znacznie mniejsze wsparcie z budżetu państwa, niż rolnictwo (rys. 3). W okresie od 1992 do 2004 roku udział środków związanych z przemysłem spożywczym w całkowitej wartości transferów budżetowych na rzecz całego sektora rolno-spożywczego wynosił przeciętnie 30%. Głównym rodzajem wsparcia były dopłaty do eksportu, których głównym beneficjentem było mleczarstwo. Względnie niewielka część dostępnych środków była przeznaczana na wsparcie inwestycji na rzecz restrukturyzacji przemysłu spożywczego.

Po akcesji bezpośrednie wsparcie dla przemysłu spożywczego gwałtownie spadło, czego głównym powodem była utrata subwencji eksportowych, które, zgodnie z *aquis*, przestały być legalne w handlu z krajami Bałkanów Zachodnich, czyli głównym rynkiem dla słoweńskiego przemysłu spożywczego. Zmiana w polityce doprowadziła do pogorszenia sytuacji gospodarczej, szczególnie w branży mleczarskiej.

Rysunek 3. Wydatki budżetowe na wsparcie przemysłu spożywczego (w mln euro)

Wreszcie akcesja zwiększyła transfery budżetowe do sektora rolno-spożywczego tylko w niewielkim stopniu przyczyniając się pośrednio do eliminacji zapóźnień rozwojowych rolnictwa i przemysłu przetwórczego. Transfery

te są obecnie głównie związane z subsydiowaniem przychodów rolnictwa w formie dopłat bezpośrednich w ramach pierwszego i drugiego filara WPR. Rozwojowe środki strukturalne zaś, takie jak np. pomoc inwestycyjna, są dość ograniczone i nie mają istotnego wpływu na konkurencyjność i pozycję gospodarczą sektora rolno-spożywczego Słowenii.

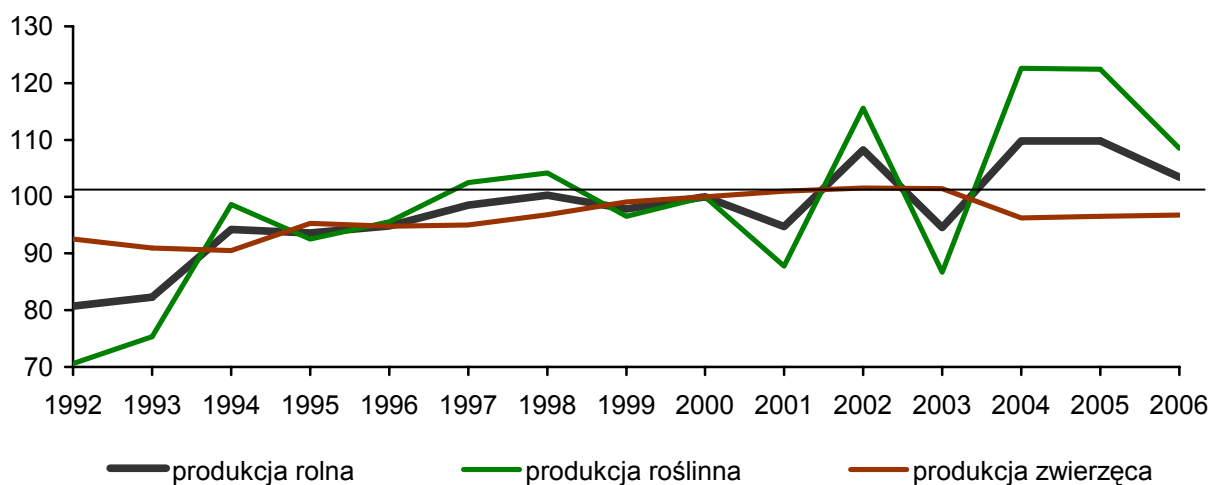
4. Rolnictwo

4.1. Produkcja rolna

Warunki naturalne dla rolnictwa są w Słowenii dość niekorzystne. Dostępność ziemi do produkcji rolnej jest ograniczona, gdyż ponad 60% powierzchni kraju pokrywają lasy. Areal rolniczy obejmuje ok. 30% ogólnej powierzchni kraju, przy czym jego wielkość stale zmniejsza się ze względu na zalesianie oraz przekazywanie terenów rolniczych pod zabudowę i pod potrzeby infrastruktury transportowej. Trzy czwarte ziemi uprawnej leży w regionach o niedogodnych dla rolnictwa warunkach, co ogranicza potencjalny zakres możliwych działań i skutkuje zmniejszoną wydajnością i wyższymi kosztami produkcji. Jako sposób wykorzystania terenów rolniczych przeważają łąki stanowiące ok. 60% obszarów wykorzystywanych rolniczo [MoAFF-KIS, 2006].

Produkcja rolnicza w Słowenii jest nadal bardzo mocno uzależniona od warunków pogodowych, co w konsekwencji powoduje spore wahania poziomu zbiorów w poszczególnych latach. Bardziej stabilnie kształtuje się produkcja zwierzęca, mimo pewnych zmian wywołanych cyklem odnowy stada, szczególnie trzody chlewnej i bydła. Ogólnie rzecz biorąc, można zauważyć niewielki, pozytywny trend w wielkości produkcji rolnej brutto (rys. 4).

Rysunek 4. Wskaźnik produkcji rolnej brutto (2000 = 100)

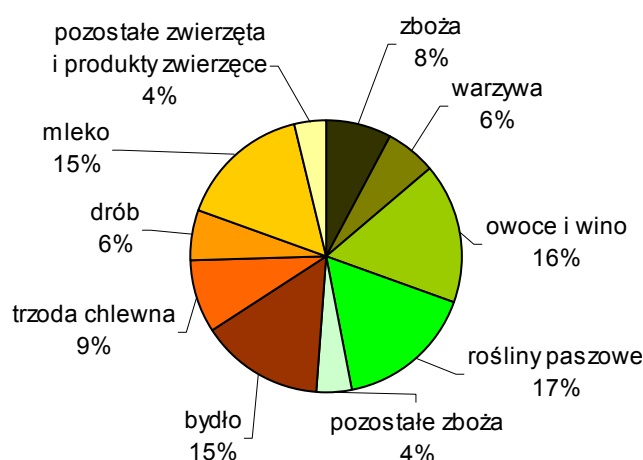

Źródło: SORS.

Struktura sektorowa produkcji rolnej pozostała niemal bez zmian, przy czym produkcja zwierzęca i roślinna stanowią po ok. 50% jej wartości.

Do najważniejszych sektorów produkcji zwierzęcej zalicza się produkcję mleka i wołowiny, po których dalsze miejsca zajmują produkcja trzody chlewnej i drobiu. W strukturze produkcji roślinnej zaś, oprócz roślin paszowych, największą część produkcji rolnej brutto stanowią produkcja owoców i win, następnie zbóż (rys. 5).

Rysunek 5. Struktura produkcji rolnej brutto według jej rodzajów, przeciętna w latach 2004-2006

Źródło: Eurostat, obliczenia AIS.

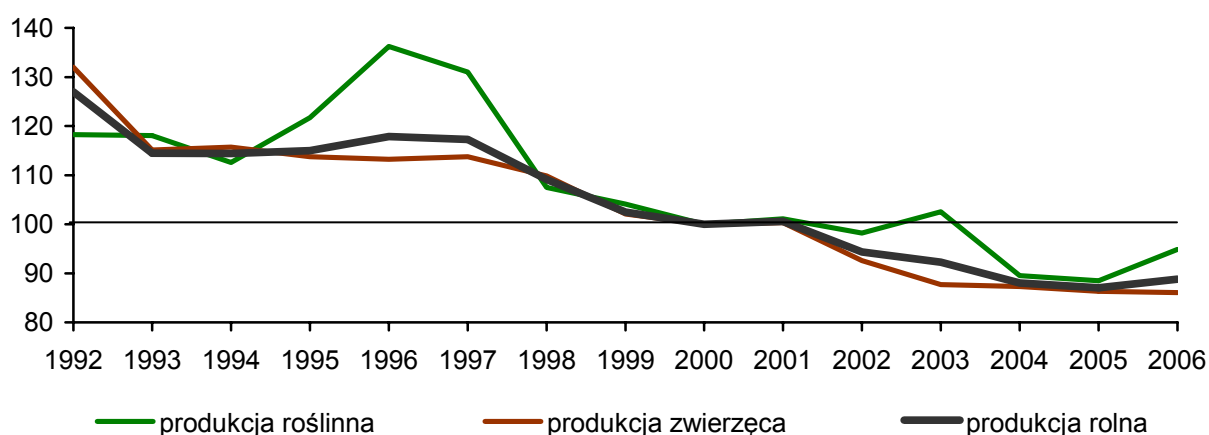
Produkcja roślinna charakteryzuje się stabilną tendencją wzrostową zbiorów bez istotnych zmian w sposobie wykorzystania ziemi. Odnotowany w okresie tuż po akcesji wzrost produkcji stanowił głównie wynik dwóch kolejnych dobrych dla produkcji roślinnej lat. Jeśli chodzi o wykorzystanie terenów rolnych, spada udział areалу zbóż, szczególnie pszenicy. Po akcesji zanotowano znaczący wzrost areалу roślin oleistych (głównie rzepaku i dyni), aczkolwiek jego udział w ogólnej strukturze upraw rolnych pozostaje nadal niewielki. W obserwowanym okresie produkcja zwierzęca pozostawała na stabilnym poziomie z wyjątkiem produkcji baraniny, która z bardzo niskiego poziomu wzrosła od 1993 roku aż czterokrotnie. Bardzo silnie poszybował w górę także skup mleka przez mleczarnie. Akcesja nie miała jednak zauważalnego wpływu na poziom produkcji inwentarza żywego, co jeszcze należałoby zweryfikować w dłuższym okresie, aby otrzymać dokładniejsze dane liczbowe.

4.2. Ceny

Co się tyczy sumarycznego kształtowania się cen skupu produktów rolnych (rys. 6) to podobnie jak w przypadku wydatków budżetowych, można zaobserwować trzy typowe okresy: relatywnie stabilnego poziomu cen w pierwszych latach reformy (między 1992 a 1997 rokiem), gwałtownego ich spadku w okresie przedakcesyjnym (między 1998 a 2003/2004 rokiem) oraz braku znaczących zmian po akcesji.

Ceny produktów roślinnych zmieniały się silniej, niż produktów zwierzęcych, zaś gwałtowniejsze zmiany cen zbóż były związane z ekstremami w produkcji roślinnej (bardzo wysokim i bardzo niskim poziomem) wynikającymi z wpływu warunków pogodowych.

Rysunek 6. Indeks cen skupu w rolnictwie (ceny stałe, 2000 = 100)

Źródło: SORS.

Tabela 3. Ceny produktów rolnych (euro/t)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pszenica zwykła	151,8	131,3	136,3	140,3	119,0	105,9	109,0
Kukurydza w ziarnach	122,8	112,3	101,0	120,3	116,9	91,8	109,6
Ziemniaki	132,3	139,3	155,7	220,1	128,6	105,4	225,5
Buraki cukrowe	30,2	31,1	35,5	35,1	44,2	39,1	32,5
Kapusta	154,3	184,0	163,6	291,3	127,8	140,3	171,4
Jabłka deserowe	294,7	322,2	323,9	375,0	303,2	308,6	316,0
Winogrona	403,9	374,0	411,2	392,2	394,6	399,9	491,4
Wina	1 698,5	1 724,8	1 657,5	1 538,9	1 610,9	1 616,2	1 749,0
Młode byki poniżej 24 miesięcy (R3) ^a	.	.	2 492,5	2 472,3	2 429,6	2 731,8	2 896,4
Trzoda chlewna (klasa E) ^a	.	.	1 458,4	1 347,0	1 362,9	1 485,9	1 492,3
Kurczaki (65%) ^a	.	.	1 724,2	1 784,5	1 897,1	1 789,2	1 713,6
Mleko krowie surowe (nie odtuszczone)	281,7	289,9	281,6	274,7	266,1	263,3	266,5
Jaja	1 310,1	1 142,7	1 315,9	1 235,1	1 301,0	1 333,4	1 312,1

^a ceny rynkowe na rynkach reprezentatywnych; masa tusz według MAFF

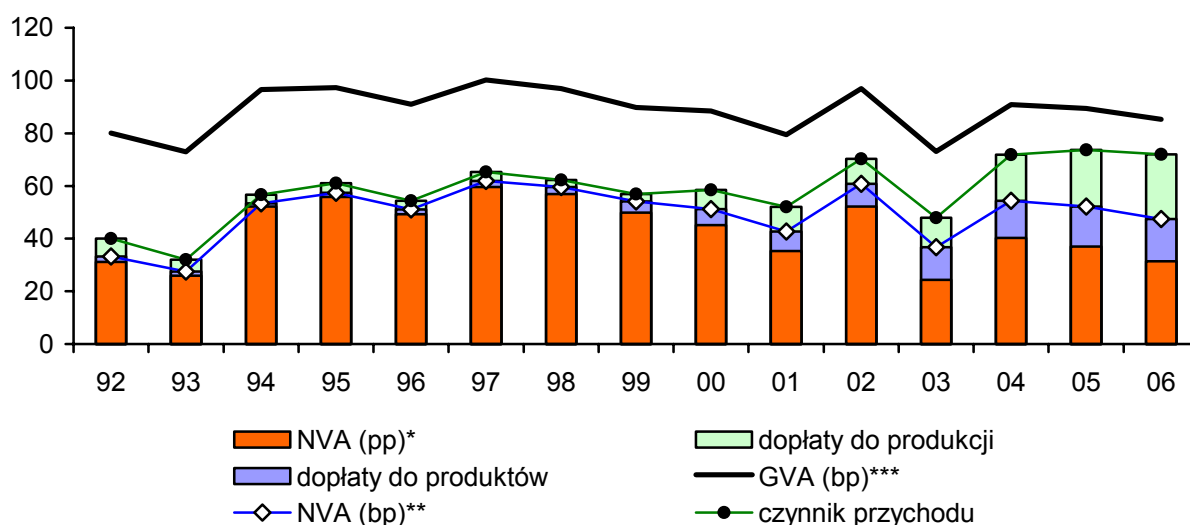
Źródło: SORS.

Akcesja przyniosła pewne zmiany cen poszczególnych produktów (tab. 3). Spadki cen zanotowano w przypadku pszenicy, mleka i mięsa drobiowego, zaś wzrosty w przypadku wołowiny i wieprzowiny. Większość tych zmian była generalnie zgodna z tendencjami panującymi na wspólnym rynku UE, co sprawiło, że relacje cen w Słowenii do cen unijnych pozostały stabilne. Wyjątek stanowi tu pszenica miękka, której cena spadła poniżej przeciętnego poziomu UE.

4.3. Dochody rolnictwa

W wyniku stopniowych i relatywnie konsekwentnych zmian w polityce wobec rolnictwa poziom dochodów tego sektora pozostał na względnie stabilnym poziomie w okresie reformy i przed akcesją. Mniejsze wartości dochodów odnotowane w niektórych latach (1992, 1993, 2001, 2003) są raczej konsekwencją niższej produkcji spowodowanej niekorzystnymi warunkami pogodowymi (rys. 7).

Rysunek 7. Dochody rolnictwa (w cenach stałych, w mld SIT^a)

* NVA (pp) – wartość dodana netto (w cenach producenta)

** NVA (bp) – wartość dodana netto (w cenach producenta z dopłatami)

*** GVA (bp) – wartość dodana brutto

^a SIT – tolar słoweński, waluta obowiązująca w Słowenii do końca 2006 roku

Źródło: Eurostat, obliczenia według AIS.

Po akcesji dochody rolnictwa ustabilizowały się na względnie wysokim poziomie w porównaniu do lat ubiegłych. Nadal utrzymywały się tendencje z przeszłości – niewielki wzrost poziomu produkcji rolnej, spadek cen skupu oraz spory wzrost poziomu dopłat dla rolników. Widać zatem, że sytuacja pro-

ducentów rolnych nie uległa po akcesji zmianie i pozostała względnie korzystna dla całego rolnictwa. Jednakże zmieniła się znacząco struktura przychodów – udział w niej wszelkich form subwencji dla producentów stopniowo wzrastał osiągając poziom ok. 50%.

Dotychczas największe korzyści z przystąpienia Słowenii do Unii Europejskiej odnieśli producenci wołowiny ze względu na znaczący wzrost cen w latach ubiegłych wywołany rosnącym trendem cenowym na całym unijnym rynku wołowiny oraz dzięki wyższym dopłatom bezpośrednim. Sytuacja producentów wołowiny uległa poprawie również dzięki zwiększeniu się eksportu żywca do krajów ościennych.

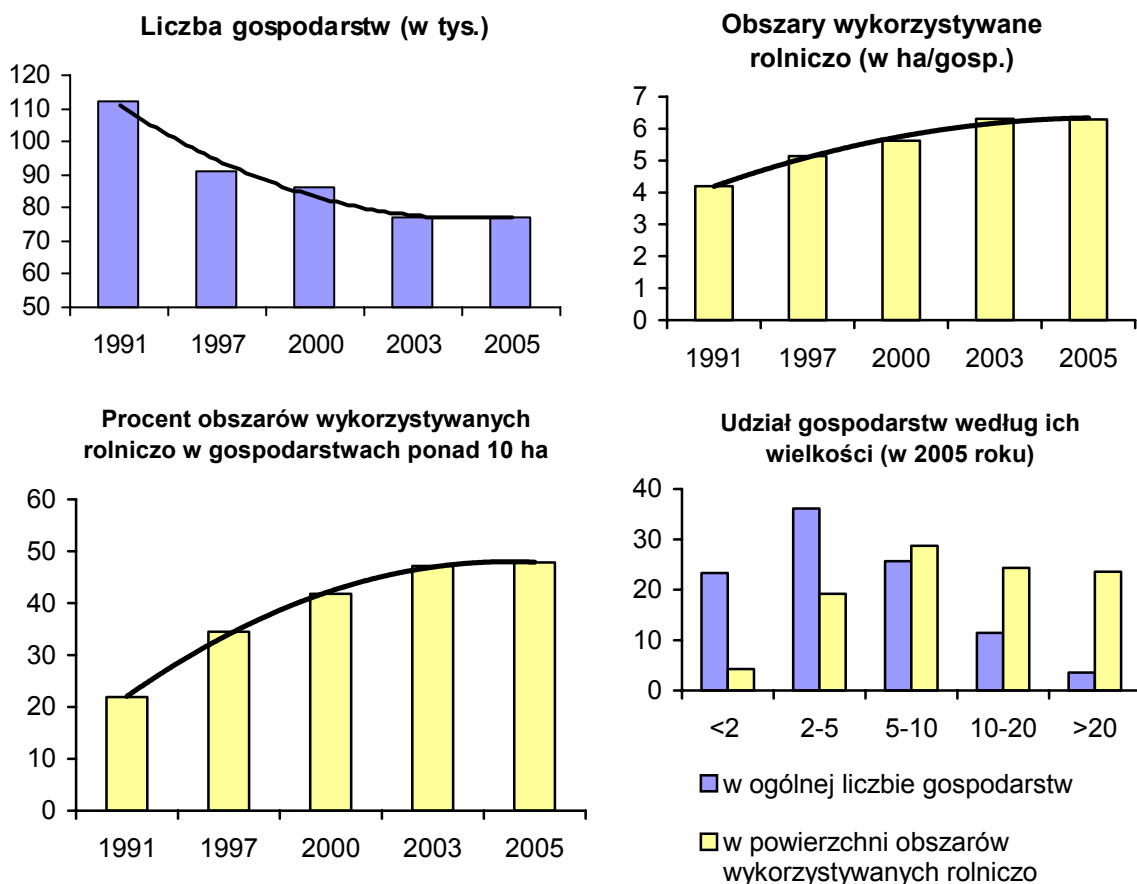
Z drugiej jednak strony, członkostwo w Unii Europejskiej pogorszyło sytuację w większości sektorów roślinnych, przy czym najbardziej dotknęło ono producentów zbóż. W okresie po akcesji ceny zbóż, szczególnie pszenicy, gwałtownie spadły, głównie na skutek bardzo wysokich zbiorów w całej Unii. Utrata przychodów została częściowo skompensowana wyższym poziomem dopłat, niemniej jednak zauważono natychmiast lekki spadek areału zasiewów zbóż (średnio o 4%) oraz silny spadek ilości zboża trafiającego na rynek (średnio o 20%). Można także uznać, że członkostwo Słowenii w Unii jest niekorzystne także dla producentów surowca dla sektora cukrowego. W wyniku reformy wspólnego rynku cukru podjęto decyzję o zamknięciu jedynej słoweńskiej cukrowni. Nawet w przypadku zrealizowania zamiaru przekształcenia zakładu w fabrykę bioetanolu, dojdzie w nim do znaczącego spadku zatrudnienia, a także do spadku dochodów rolników, dla których uprawa buraka cukrowego stanowiła jedną z najbardziej dochodowych gałęzi.

4.4. Struktura gospodarstw rolnych

Mimo szybkich zmian strukturalnych zachodzących od połowy lat dziewięćdziesiątych polegających na stałym spadku liczby producentów i wzroście średniego areału gospodarstw, w produkcji rolnej dominują nadal gospodarstwa małe (rys. 8). Na podstawie danych z najnowszego badania (z 2005 roku), przeciętna wielkość gospodarstwa wynosi jedynie 6,3 ha – gospodarstwa słoweńskie są zatem trzykrotnie mniejsze, niż średnia unijna.

Badania wielkości gospodarstw jasno pokazują, że akcesja nie przyspieszyła procesu konsolidacji, a wręcz przeciwnie, zmiany strukturalne uległy spowolnieniu. Fakt ten można wyjaśnić głównie korzystną sytuacją ekonomiczną rolnictwa, szczególnie dzięki wprowadzeniu dopłat bezpośrednich w ramach pierwszego i drugiego filara WPR, co sprawiło, że uprawa terenów rolnych stała się ekonomicznie interesująca także i dla małych gospodarstw.

Rysunek 8. Struktura gospodarstw rolnych

Źródło: SORS.

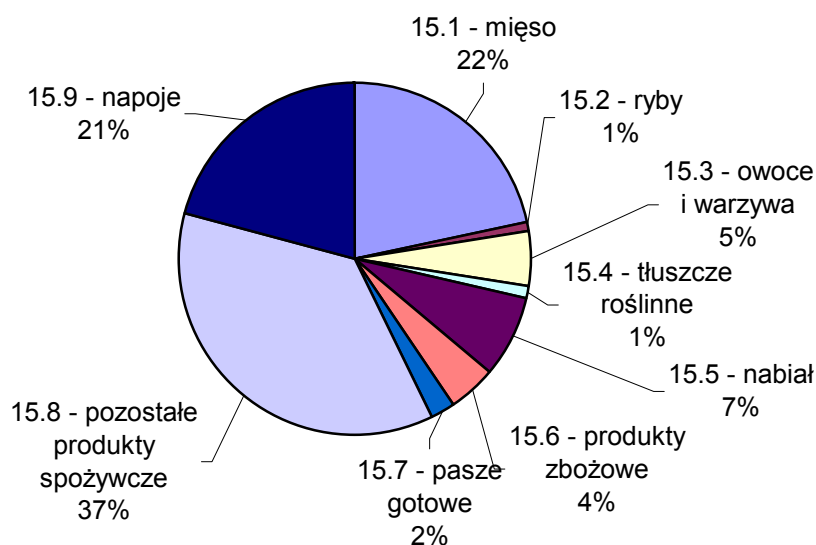
5. Przemysł spożywczy

5.1. Struktura produkcji i wielkość podmiotów

Produkcja żywności i napojów (EKD-15) stanowi czwarty co do wielkości sektor z punktu widzenia tworzenia wartości dodanej i trzeci pod względem zatrudnienia w branży wytwórczej. Udział przemysłu spożywczego w wielkości PKB w 2005 roku wyniósł 1,7%, przy udziale w zatrudnieniu rzędu 2,2%.

Największy udział w tworzeniu wartości dodanej (rys. 9) ma wytwarzanie pozostałych produktów żywnościowych (EKD-15.8), spośród których największą rolę odgrywa produkcja pieczywa, drobnych wypieków i ciast (EKD-15.81), co stanowi ponad połowę wartości PKB w tej grupie towarowej. Bardzo ważnymi sektorami spożywczymi są także branże mięsna i wędliniarska (EKD-15.1) oraz produkcja napojów (EKD-15.9), głównie piwa. Z punktu widzenia polityki rolnej i jej perspektyw bardzo ważną gałęzią jest także mleczarstwo opierające się o własną bazę surowcową kraju.

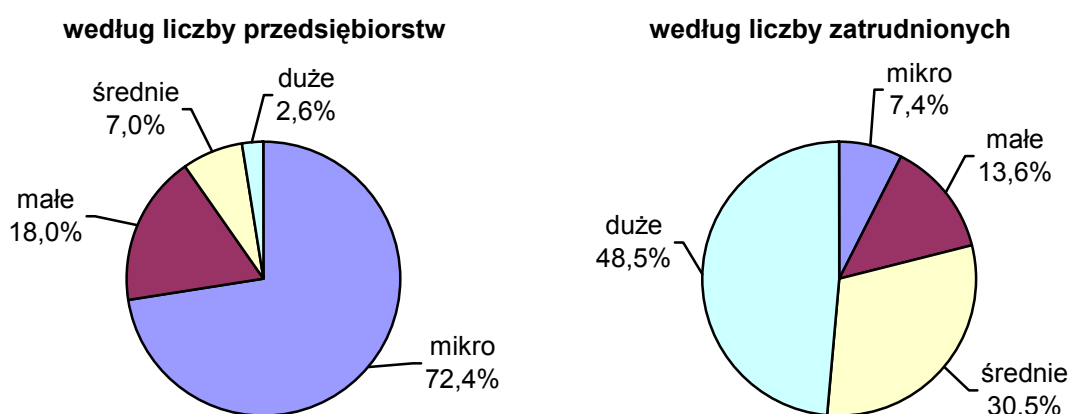
Rysunek 9. Struktura przemysłu spożywczego (EKD-15) według rodzaju produkcji na podstawie wartości dodanej brutto w 2005 roku

Źródło: Agencja Republiki Słowenii do spraw Rejestrów Prawnych i Usług Pokrewnych.

Słoweński przemysł spożywczy charakteryzuje także dychotomiczna struktura wielkościowa podmiotów (rys. 10). Spośród około 800 przedsiębiorstw, ponad 70% firm w 2005 roku zatrudniało poniżej 10 osób (tzw. podmioty mikro), zaś duże firmy z ponad 250 pracownikami stanowiły mniej niż 3% podmiotów. Mimo wysokiej liczby przedsiębiorstw mikro i małych, główny ciężar produkcji jest skupiony w przedsiębiorstwach dużych, które w 2005 roku zatrudniały ponad 50% pracowników i generowały ok. 70% wartości dodanej sektora.

Rysunek 10. Struktura branży spożywczej (EKD-15) w zależności od wielkości przedsiębiorstw w 2005 roku

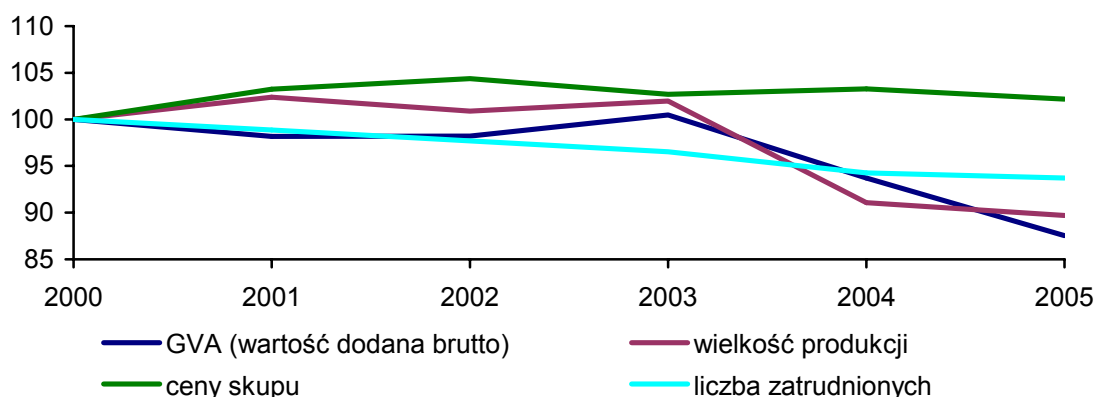

Źródło: SORS.

5.2. Wyniki ekonomiczne

Otwarcie rynku po akcesji zwiększyło presję konkurencyjną na branżę spożywczą, co w konsekwencji doprowadziło do gwałtownego spadku wyników ekonomicznych całego sektora (rys. 11). Produkcja spadła o 10%, zaś rzeczywista wartość dodana o 12%.

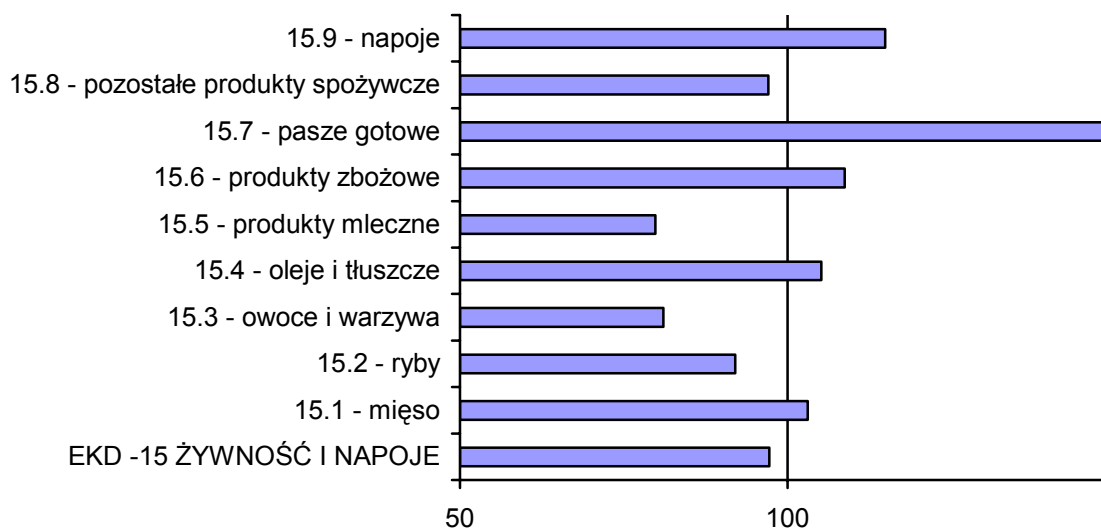
Rysunek 11. Główne wskaźniki ekonomiczne przemysłu spożywczego (EKD-15) (2000 = 100)

Źródło: SORS.

Akcesja miała zróżnicowany wpływ na sytuację gospodarczą poszczególnych gałęzi sektora (rys. 12). Znaczące pogorszenie odnotowano w sektorze mleczarskim i przetwórstwie owocowo-warzywnym.

Rysunek 12. Zmiany wartości dodanej na głowę zatrudnionego w przemyśle spożywczym według gałęzi (indeks; średnia z lat 2004-2005 w porównaniu ze średnią z lat 2002-2003)

Źródło: Agencja Republiki Słowenii do spraw Rejestrów Prawnych i Usług Pokrewnych.

Typowym przedstawicielem gałęzi silnie chronionej w okresie przedakcesyjnym jest mleczarstwo. Jak wspomniano, ważną część mechanizmu ochrony stanowiły dopłaty eksportowe, które po akcesji zniknęły. Z drugiej zaś strony sektor owocowo-warzywny może posłużyć za przykład gałęzi, której sytuacja ekonomiczna pogorszyła się gwałtownie ze względu na utratę korzystnych warunków eksportu do krajów Bałkanów Zachodnich.

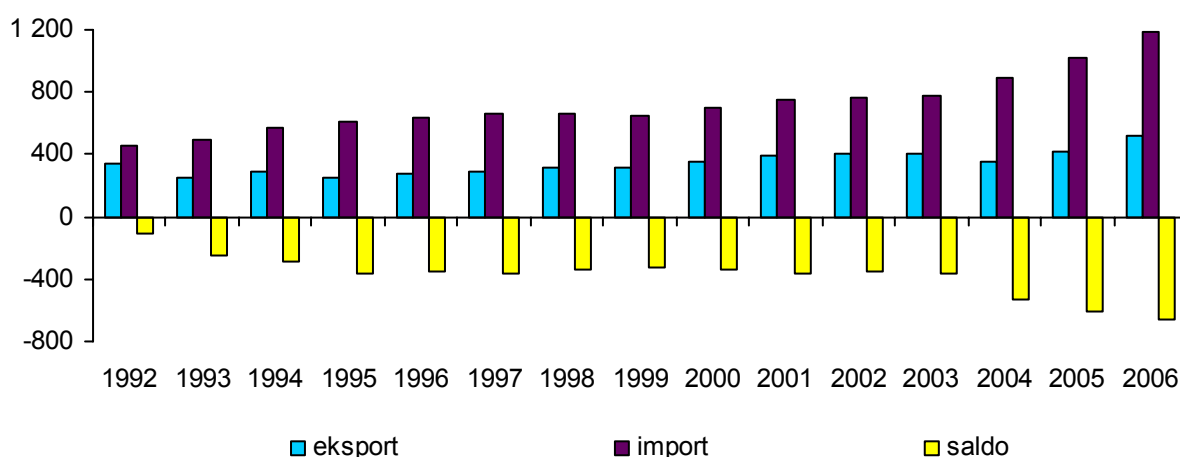
Ogólnie rzecz biorąc, można stwierdzić, że przemysł spożywczy nie został w wystarczającym stopniu przygotowany do akcesji. Oprócz błędów w zarządzaniu, powody tego stanu rzeczy leżą po stronie polityki rolnej. Ponadto, na podstawie błędnych sygnałów napływających z firm spożywczych, decydenci starali się zbyt długo chronić je przed międzynarodową konkurencją i w zbyt późnej fazie procesu integracji wprowadzili mechanizmy wspierania inwestycji podnoszących konkurencyjność przedsiębiorstw.

6. Procesy zachodzące w handlu i konsumpcji

6.1. Handel produktami rolno-spożywczymi

Słowenia była tradycyjnie importerem żywności netto (rys. 13). W okresie przedakcesyjnym deficyt handlowy pozostawał na stabilnym poziomie rzędu 350 mln euro. Po zniesieniu celnych barier ochronnych przed importem z krajów Unii i zaistnieniu zmian w uregulowaniach handlowych z krajami trzecimi w momencie przystąpienia do Unii, handel w obu kierunkach nabral tempa, przy szczególnym wzroście importu. Deficyt handlowy wzrósł do ok. 660 mln euro w 2006 roku, do najwyższego jak dotąd poziomu.

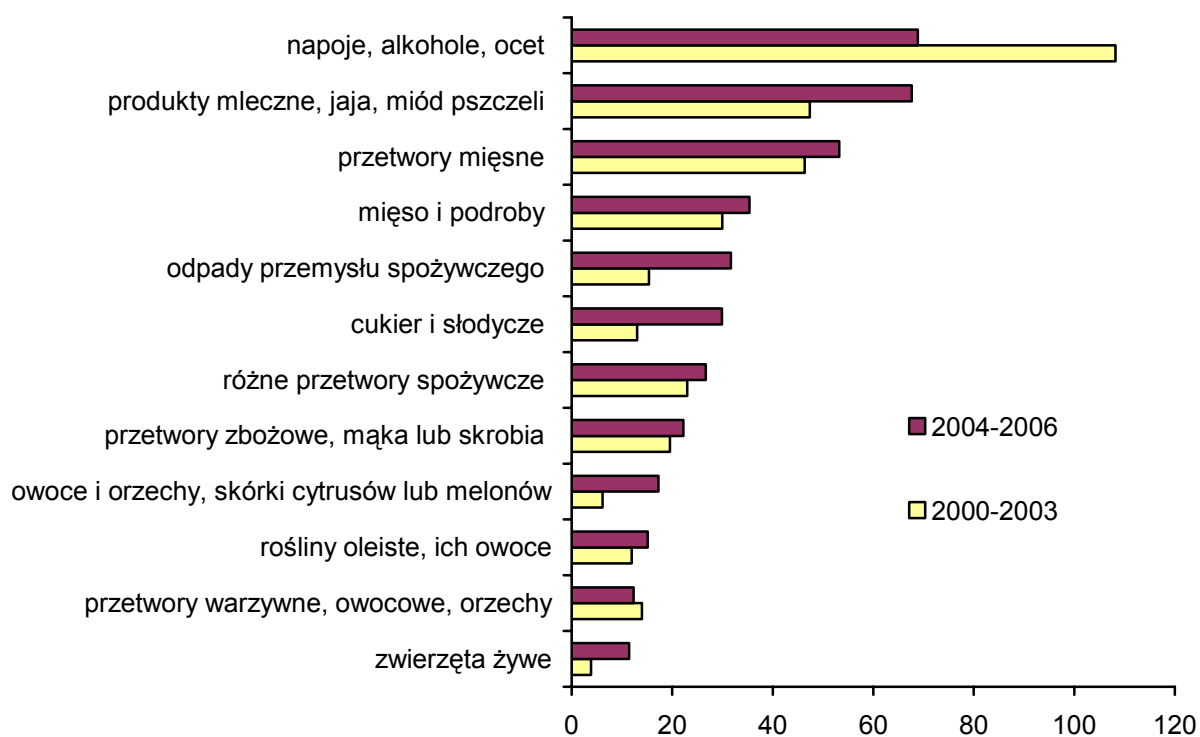
Rysunek 13. Handel produktami rolno-spożywczymi (w mln euro)

Źródło: SORS.

Do głównych towarów eksportowych Słowenii zaliczane są napoje (w tym wysokiej jakości wina), mleko i produkty mleczne oraz mięso i jego przetwory (rys. 14). Na te cztery grupy towarowe w latach 2000-2003 przypadało niemal 60% a w latach 2004-2006 było to 52% całego eksportu rolno-spożywczego kraju. Po akcesji w strukturze handlu zagranicznego zaszły pewne zmiany. Wzrósł eksport większości grup towarów z wyjątkiem napojów, których sprzedaż za granicę zmniejszyła się znacząco. Oprócz towarów tradycyjnie obecnych w eksporcie, takich jak wyroby mleczarskie, mięso i wyroby gotowe, pojawiły się nowe grupy (zwierzęta, cukier, pasze, owoce i warzywa).

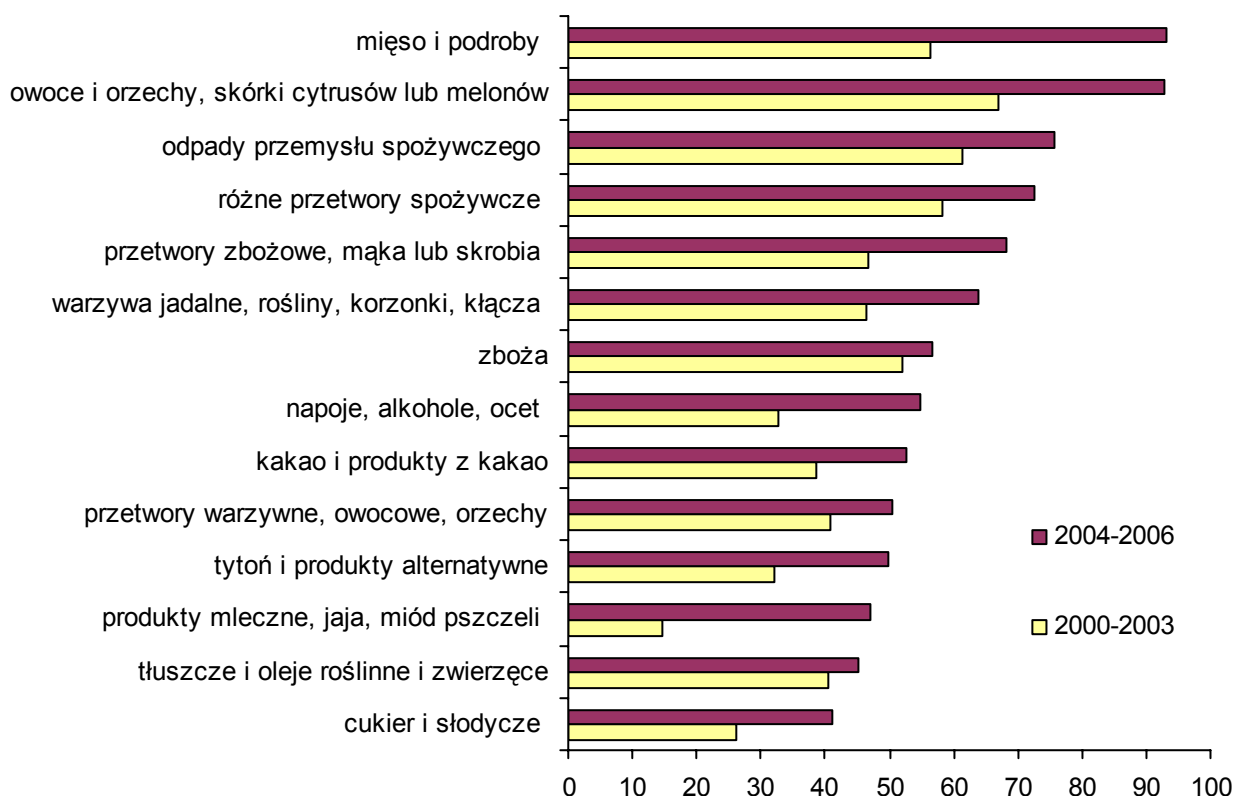
Rysunek 14. Eksport rolno-spożywczy według grup towarów
(w mln euro, dla grup o wartości powyżej 10 mln euro)

Źródło: SORS.

We wszystkich grupach towarowych zwiększył się także import (rys. 15), którego struktura w ogólnym ujęciu nie uległa poważniejszym zmianom w wyniku akcesji. Wzrósł import produktów mleczarskich, napojów oraz mięsa, czyli tych gałęzi, które przed akcesją były objęte szczególną ochroną.

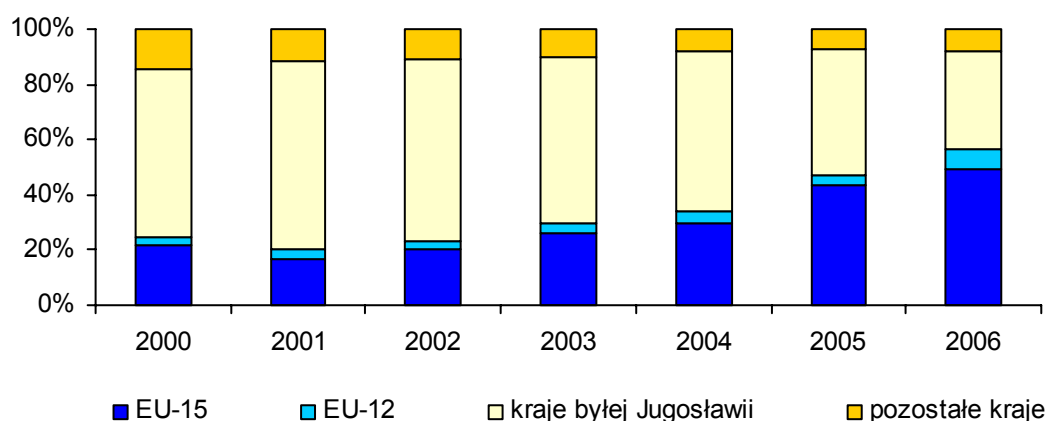
Rysunek 15. Import produktów rolno-spożywczych według grup towarów
(w mln euro, dla grup o wartości powyżej 40 mln euro)

Przed akcesją Słowenia eksportowała większość swojej produkcji rolno-spożywczej do krajów Bałkanów Zachodnich (byłej Jugosławii), szczególnie do Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Serbii i Czarnogóry (rys. 16). W latach 2000-2003 eksport do tego regionu stanowił 64% całkowitej wartości eksportu, przy czym na eksport do 27 państw Unii przypadało jedynie 25% całości. Po akcesji miała miejsce reorientacja eksportu na państwa członkowskie Unii, których udział w całości eksportu Słowenii wynosi obecnie 56%. Nowymi kierunkami eksportowymi dla mięsa, produktów mięsnych, owoców i cukru stały się głównie kraje sąsiedzkie (Włochy, Austria). Po akcesji nastąpił także skokowy wzrost eksportu surowego mleka do Włoch i żywego bydła do Austrii i Włoch.

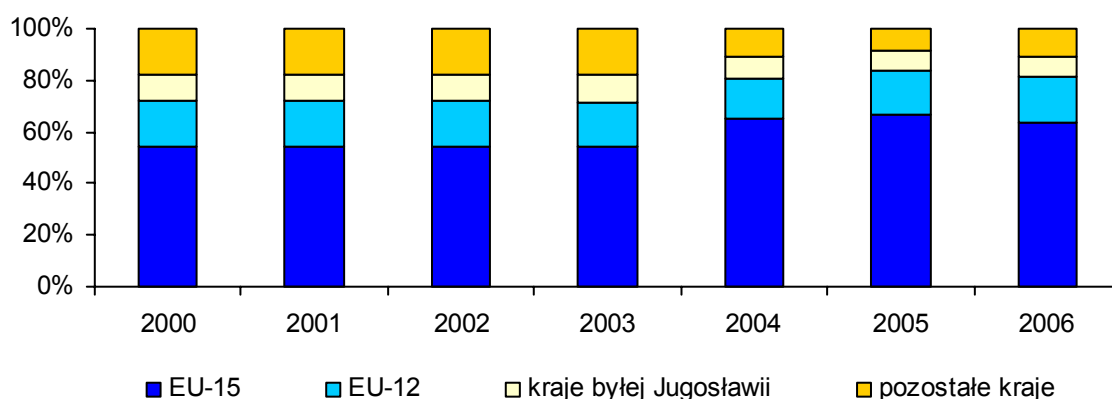
Zmiany w regionalnej strukturze importu były mniejsze, niż w eksporcie (rys. 17). Jeszcze przed akcesją większość importu rolno-spożywczego Słowenii pochodziła z UE. W latach 2000-2004 udział importu z krajów Unii stanowił 70% ogółu, zaś po akcesji wzrósł on do 80%. Głównymi partnerami handlowymi w imporcie są Włochy, Austria, Węgry i Niemcy.

Rysunek 16. Regionalna struktura eksportu artykułów rolno-spożywczych

Źródło: SORS.

Rysunek 17. Regionalna struktura importu artykułów rolno-spożywczych

Źródło: SORS.

6.2. Samowystarczalność a spożycie żywności

Słowenia jest w stanie uzyskać nadwyżki produkcyjne jedynie niewielu towarów rolnych, takich jak mleko, mięso drobiowe i czasami wołowina, czy jaja (tab. 4). Najostrzejsze deficyty obserwuje się zaś w dziedzinie cukru, zbóż i wieprzowiny.

Po akcesji popyt na żywność nie uległ zasadniczej zmianie (tab. 5). Od 2000 roku spożycie podstawowych produktów żywnościowych, takich jak wieprzowina, wołowina i sery w przeliczeniu na jednego mieszkańca wzrosło, zaś w przypadku niektórych innych produktów jak jaja czy ziemniaki, spadło. Ogólna struktura spożycia i tendencje w niej panujące są porównywalne z ogólną sytuacją w krajach starej piętnastki.

Tabela 4. Samowystarczalność w niektórych grupach produktów rolnych (w proc.)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Zboża	47,7	44,3	60,6	38,0	58,8	64,2
- pszenica	62,7	56,2	63,9	47,1	50,5	51,2
- kukurydza	47,0	43,7	69,5	38,4	69,7	81,4
Cukier	56,9	31,3	46,5	38,9	39,8	51,1
Ziemniaki świeże	92,4	89,6	96,8	75,2	100,6	87,3
Mięso i podroby	91,6	99,5	97,1	94,6	89,9	88,3
- wołowina	95,9	119,1	116,9	106,7	96,5	93,4
- wieprzowina	75,9	79,8	76,6	85,3	78,8	68,2
- drób	110,7	113,5	109,7	112,9	113,8	110,8
Mleko (w przeliczeniu na mleko surowe)	119,5	118,8	116,9	119,4	116,5	114,4
Jaja	95,9	98,3	97,3	104,8	103,9	94,8

Źródło: Obliczenia na podstawie danych SORS.

Tabela 5. Spożycie wybranych produktów rolnych w przeliczeniu na jednego mieszkańca (kg/rok)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Zboża (w przeliczeniu na mąkę)	94,9	98,5	92,4	89,9	90,1	96,5
- pszenica	74,0	82,7	77,0	73,5	74,2	78,4
- kukurydza	14,0	12,7	12,4	11,9	11,1	10,8
Cukier (w przeliczeniu na cukier biały)	38,6	37,6	35,2	33,9	36,8	40,2
Ziemniaki świeże	79,2	67,9	68,0	60,5	61,4	62,0
Mięso i podroby	92,6	97,6	92,3	107,0	105,7	102,0
Mięso	88,6	93,5	88,7	100,1	99,5	98,5
- wołowina	20,6	20,2	19,2	23,6	23,4	23,6
- wieprzowina	38,5	41,8	40,5	43,0	45,2	45,0
- drób	24,6	26,0	24,3	25,2	23,3	25,0
Mleko (w przeliczeniu na mleko surowe)	226,0	229,7	253,2	234,8	238,0	246,1
- mleko i świeże produkty mleczarskie	128,8	128,8	145,5	127,9	122,4	124,9
- sery	10,0	9,9	10,2	10,8	11,4	12,2
- masło	1,0	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Jaja	10,8	10,0	9,6	6,8	6,2	6,7

Źródło: Obliczenia na podstawie danych SORS.

Gospodarstwa domowe w Słowenii przeznaczają na żywność i napoje niealkoholowe ok. 15% wszystkich wydatków (tab. 6). Udział ten od kilku ostatnich lat spada w wyniku wzrostu realnego poziomu zarobków i spadku cen detalicznych żywności i napojów.

Tabela 6. Udział żywności i napojów w strukturze wydatków gospodarstw domowych i indeks cen detalicznych

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Udział żywności i napojów w strukturze wydatków gospodarstw domowych (w procentach)	17,0	17,1	16,8	16,6	15,8	14,9	.
Indeks cen detalicznych żywności i napojów (rzeczywisty; 2000 = 100)	100,0	100,7	100,7	99,8	96,8	93,7	93,5

Źródło: SORS.

Względny poziom cen detalicznych żywności i napojów w okresie po akcesji zmalał, głównie dzięki intensywnej penetracji słoweńskiego rynku przez importerów i zaostrzeniu się konkurencji w sektorze handlu detalicznego.

7. Wnioski

Dla słoweńskiego rolnictwa jako całości akcesja nie przyniosła żadnych szczególnych trudności, głównie dzięki temu, że jeszcze w okresie przedakcesyjnym cele i mechanizmy polityki rolnej tego kraju były stopniowo dostosowywane do zasad Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Dzięki temu przyjęcie tych ostatnich w momencie przystąpienia do Unii oznaczało w zasadzie jedynie kontynuację środków określonych w narodowej polityce rolnej, jednakże przy dostępie do wyższych funduszy na wsparcie dla rolnictwa.

Gorzej przygotowanym do akcesji okazał się przemysł spożywczy, niezdolny do sprostania zaostrzonej konkurencji międzynarodowej po formalnym wejściu Słowenii do Unii. Firmy spożywcze były bowiem niemal do samego końca chronione przed konkurencją zagraniczną systemem barier handlowych i środków pomocowych. Stąd można było oczekiwać gwałtownego pogorszenia się sytuacji tego sektora po akcesji. Dla konsumentów zaś zmiany poakcesyjne można uznać za bardzo korzystne, bowiem ceny detaliczne uległy obniżeniu, a różnorodność podaży wzrosła.

Konsekwencje akcesji były zatem zgodne z przewidywaniami ekspertów, którzy nie oczekiwali zasadniczej zmiany w sytuacji rolników słoweńskich, przewidywali zaś potencjalne zagrożenia dla przemysłu spożywczego ze względu na protekcyjnistyczną politykę prowadzoną przez Słowenię przed przystąpieniem do Unii. Jednym z nieoczekiwanych skutków akcesji było zamknięcie cukrowni, drugim zaś błyskawiczna reakcja rolników na otwarcie rynku. Tuż po akcesji producenci, głównie w sektorze mięsny i mleczny, natychmiast skorzystali z okazji, jaką stanowiła możliwość bezpośredniej sprzedaży produktów do pozostałych krajów UE, gdzie osiągalni wyższe ceny. Ponadto, mimo, że eks-

perci przewidywali spadek wydajności ekonomicznej sektora wieprzowego i drobiowego, ceny skupu pozostały na dość wysokim poziomie, zaś ceny pasz spadły, co w sumie zadecydowało o nie pogorszeniu się warunków prowadzenia działalności w tych sektorach.

Słoweński łańcuch dostaw rolno-spożywczych musi sprostać szeregowi wyzwań. W nadchodzących latach rolnictwo będzie musiało zmierzyć się z reformą dopłat bezpośrednich w ramach WPR, która zwiększy rolę wolnego rynku na skutek oddzielenia dopłat od produkcji. Reforma przyniesie również redystrybucję premii. Długofalowe skutki reformy WPR są zatem trudne do przewidzenia. Ponadto, po roku 2007/2008, gdy poziom dopłat budżetowych dla producentów osiągnie 100% poziomu krajów starej piętnastki, rolnictwo będzie musiało działać w warunkach niezmiennych instrumentów wsparcia mimo spodziewanego spadku cen. Wszystko to prawdopodobnie zwiększy presję na szybsze strukturalne zmiany dostosowawcze.

Mimo, iż pierwsze lata członkostwa Słowenii w UE należy ocenić pozytywnie, nie został nadal rozwiązany problem słabej konkurencyjności sektora rolno-spożywczego. Wydajność pracy mierzona jako wartość dodana generowana przez sektor w przeliczeniu na pracownika jest nadal niższa od średniej unijnej – w rolnictwie ok. trzykrotnie, w przemyśle spożywczym ok. dwukrotnie. W perspektywie długofalowej stanowi to podstawowy problem dalszego rozwoju obu sektorów. Stąd konieczne są kompleksowe zmiany strukturalne w obu branżach, które będą musiały ulec intensyfikacji w nadchodzących latach.

Bibliografia

1. Agencija za javnopravne evidence in storitve (AJ PES) 2006. Kazalniki uspešnosti poslovanja podjetij živilsko predelovane industrije. Podatkovna baza.
2. Erjavec E. et al. 2003a. V: Nekatera odprta vprašanja nacionalne kmetijske politike ob pristopu Slovenije k Evropski Uniji. Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. 2. konferenca DAES. Kavčič S. (ur.). Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije
3. Erjavec E., Rednak M., Volk T., Turk J., 2003b. *The transition from 'socialist' agriculture to the common agricultural policy: the case of Slovenia. Post-communist econ.* (Print), Dec. 2003, vol. 15, no. 4, s. [557]-569.
4. Erjavec E., 2004. Common agricultural policy and Slovenia. Banč. vestn., 2004, letn. 53, št. 5 (Special issue), p. 115-121
5. EUROSTAT, 2007. Different Źródłos.
6. Kavčič S., Erjavec E., Mergos G., Stoforos C., 2003. *EU enlargement and the Common Agricultural Policy : the case of Slovenia.* Agric. food sci. Finl., 2003, vol. 12, no. 1, s. 3-29.

7. Kmetijski inštitut Slovenije 2007. Agrarnopolitični informacijski sistem. Podatkovna baza.
8. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Kmetijski inštitut Slovenije (MAFF - KIS). 2006. Poročilo o stanju kmetijstva, gozdarstva in prehrane v letu 2005. KIS, Ljubljana
9. Münch W., 2000. *Effects of CEEC-EU accession on agricultural markets in the CEEC and on government expenditure*, [in:] S. Tangerman, M. Banse (eds), *Central and Eastern European agriculture in an expanding European Union* (Wallingford, CAB International, 2000), pp. 113-132.
10. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), 2001. *Review of Agricultural Policies - Slovenia* (Paris, OECD - Centre for co-operation with non-member, 2001).
11. Rednak M., Kavčič S., Volk T., Erjavec E., 2003a. Complementary CAP direct payments from the national budget and farm income issue in Slovenia. *East. Europ. econ.*, 2003, vol. 41, no. 6, str. 26-42.
12. Rednak M., Volk T., Erjavec E., 2003b. *Der Transformationsprozess und die EU-Beitrittsanpassungen in der slowenischen Landwirtschaft*. *Ber. Landwirtsch.*, 2003, letn. 81, št. 4, s. 614-636.
13. Treaty concerning the accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic to the European Union.
14. Volk T., *Uticaoj agrarne politike na razvoj poljoprivrede Slovenije u periodu tranzicije i uključenja u Evropsku uniju*. Doktorski rad, Poljoprivredni fakultet, Beograd 2004.